

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

**О. В. Кульбабська
Н. О. Шатілова**

**ОСНОВИ
МОВОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ :**
модульний курс

Навчальний посібник

Чернівці
Чернівецький національний університет
2016

УДК 378.14:811.161.2(07)
ББК 74.216.5Укр-28я7
К 906

Рекомендувала до друку Вчена рада
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(протокол № 7 від 30 червня 2016 р.)

Рецензенти:

Кононенко В. І., доктор філол. наук, професор, завідувач кафедри загального і германського мовознавства (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника);

Струганець Л. В., доктор філол. наук, професор, завідувач кафедри української мови та методики її навчання (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка).

Кульбабська О. В.

К 906

Основи мовознавчих досліджень : модульний курс : навч. посібник / О. В. Кульбабська, Н. О. Шатілова. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. – 344 с.

ISBN 978-966-423-376-4

Призначення посібника – надати допомогу студентам-філологам у написанні курсових і дипломних робіт з актуальних проблем українського мовознавства, у підготовці до друку наукових статей і тез доповідей, рефератів, а також рецензій на наукові та навчально-методичні праці, ознайомити з методологічними засадами наукового пізнання і творчості, практикою пошукової роботи в бібліотеках й Інтернет-джерелах, архівах, музеях, науково-дослідних установах України.

Представлений у посібнику блок лекційних, практичних та самостійних занять допоможе студентам сформувати необхідні навички писемного наукового мовлення, розвинути їх у професійній діяльності та вдосконалити вміння створювати власні наукові тексти; кваліфіковано оволодіти понятійним апаратом, методикою виконання та оформлення науково-дослідної роботи; успішно захистити дипломну роботу і бути готовим до подальших творчих наукових пошуків. Сформований термінологічний словник науковця-початківця під рубрикою „Nota bene”, різноманітні вправи та завдання стануть у пригоді на практичних заняттях і в процесі організації самостійної роботи.

Для студентів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти й викладачів, які організують навчальну роботу з курсів „Основи мовознавчих досліджень”, „Вступ для спеціальності”, „Науково-дослідна робота студентів”, „Науковий семінар”, „Написання наукової роботи”.

УДК 378.14:811.161.2(07)
ББК 74.216.5Укр-28я7

ISBN 978-966-423-376-4

© О. В. Кульбабська, 2016
© Н. О. Шатілова, 2016
© Чернівецький національний університет, 2016

ЗМІСТ

Вступні зауваги	6
Змістовий модуль 1.	
УКРАЇНСЬКЕ МОВОЗНАВСТВО ЯК ГАЛУЗЬ НАУКИ	9
НЕ 1.1. Вступ	9
Лекція 1. Наука як система уявлень про світ	9
Практичне заняття. Наукова мовна культура – основа професійної діяльності дослідника. Мовознавство в особах	15
Самостійна робота. Наука як особлива форма духовної культури людства. Реферування досліджуваного матеріалу	20
НЕ 1.2. Філологія як галузь наукових досліджень	31
Лекція 2. Теоретичні основи наукових досліджень	31
Практичне заняття. Особливості усного та писемного наукового мовлення. Мовознавство в особах	34
Самостійна робота. Специфіка усних наукових текстів. Біобібліографія видатних учених України	37
НЕ 1.3. Еволюція лінгвістичної думки в Україні	52
Лекція 3. Українська мова як об'єкт дослідження	52
Практичне заняття. Основні етапи розвитку українського мовознавства. Мовознавство в особах	56
Самостійна робота. Специфіка писемних наукових текстів. Анотовані покажчики праць мовознавців	69
НЕ 1.4. Теоретичні основи науково-дослідної роботи в Україні	87
Лекція 4. Наукові напрями і школи	87
Практичне заняття. Науковий текст як спосіб подання наукової інформації	92
Самостійна робота. Наукові тексти різних жанрів. Редагування наукового тексту. Рецензія на наукову працю	96
НЕ 1.5. Методи наукового аналізу мовного матеріалу	107
Лекція 5. Методологія і методи наукових досліджень	107
Практичне заняття. Класифікація основних методів і прийомів лінгвістичних досліджень	109
Самостійна робота. Лексикографічна компетенція як показник мовної культури науковця. Відгук про наукову розвідку	115

HE 1.6. Організація лінгвістичної наукової діяльності в Україні ..	136
Лекція 6. Дослідницька діяльність у галузі мовознавства в Україні	136
Практичне заняття. Загальна характеристика періодичних та неперіодичних мовознавчих видань	140
Самостійна робота. Періодичні та неперіодичні мовознавчі видання України. Культура читання наукового тексту.....	142
Модуль-контроль № 1	162
Змістовий модуль 2.	
НАУКОВО-ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТА	167
HE 2.1. Студентська наукова робота: поняття і методика виконання	167
Лекція 1. Науково-дослідна робота студента	167
Практичне заняття. Загальна методика наукової творчості	168
Самостійна робота. Курсова, дипломна й магістерська роботи як вид наукової діяльності	171
HE 2.2. Наукова робота: структура та етапи виконання	181
Лекція 2. Технологія роботи над науковою темою	181
Практичне заняття. Вступ до наукової роботи	186
Самостійна робота. Дисертація та автореферат: композиція, структурні й лінгвостилістичні особливості	189
HE 2.3. Загальні вимоги до написання наукової роботи.	
Інформаційне забезпечення наукових досліджень	199
Лекція 3. Процедура написання кваліфікаційної роботи	199
Практичне заняття. Бібліографічний пошук, джерела дослідження	202
Самостійна робота. Прийоми опрацювання наукової літератури з досліджуваної проблеми.....	207
HE 2.4. Основні вимоги до оформлення наукової роботи	221
Лекція 4. Технічне оформлення кваліфікаційної роботи.....	221
Практичне заняття. Аналіз мовного матеріалу.....	225
Самостійна робота. Укладання картотеки ілюстративного матеріалу	226
HE 2.5. Основні вимоги до підбиття підсумків та оцінювання наукової роботи	234
Лекція 5. Підбиття підсумків наукового дослідження і формулювання висновків.....	234
Практичне заняття. Рецензія як вид наукової діяльності.....	235
Самостійна робота. Правила укладання додатків до наукової роботи	236

HE 2.6. Основні вимоги до захисту наукової роботи	256
Лекція 6. Підготовка до захисту й процедура захисту випускної роботи	256
Практичне заняття. Мовне й технічне оформлення наукової роботи. Публічний захист результатів дослідження	257
Самостійна робота. Наукова стаття як самостійний науковий твір ..	258
Модуль-контроль № 2	275
Залікова модульна робота (орієнтовні завдання)	296
Критерії та шкала оцінювання навчальних досягнень студентів з курсу „Основи мовознавчих досліджень”(ECTS)	302
Критерії та шкала оцінювання кваліфікаційних робіт студентів (ECTS)	306
ДОДАТКИ	309
<i>Додаток А. Орієнтовна тематика дипломних робіт</i>	309
<i>Додаток Б. Вимоги до технічного оформлення наукових робіт</i>	313
<i>Додаток В. Зразки титульних аркушів дипломних робіт</i>	316
<i>Додаток Г. Зразок оформлення змісту дипломної роботи</i>	318
<i>Додаток Д. Зразки оформлення списку використаної літератури</i>	319
<i>Додаток Е. Зразки оформлення списку використаних джерел ілюстративного матеріалу</i>	327
<i>Додаток Ж. Типові помилки в змісті та оформленні дипломної роботи</i>	330
<i>Додаток З. Пам'ятка: як готуватися до доповіді під час захисту наукової роботи та презентації її на захисті</i>	331
<i>Додаток К. Зразок доповіді-виступу на захисті</i>	334
<i>Додаток Л. Вимоги до оформлення тез доповіді на щорічній науковій конференції</i>	339
<i>Додаток М. Зразок оформлення тез доповіді на щорічній науковій конференції</i>	340
<i>Додаток Н. Вимоги до технічного оформлення статті до „Наукового вісника Чернівецького національного університету”</i>	342

ВСТУПНІ ЗАУВАГИ

Відродження національної освіти, науки та культури – одна з найголовніших цілей Української держави, адже без усебічної активізації інтелектуального й духовного потенціалу суспільства подальший розвиток будь-якої країни неможливий.

Науково-дослідницька діяльність студентів-філологів – інтелектуальна праця, спрямована здобуття знань, умінь, навичок у процесі виконання наукових досліджень. Зокрема, написання й успішний захист дипломних робіт, різних за обсягом і завданнями, – важливий етап теоретичної і практичної підготовки висококваліфікованих спеціалістів-випускників університетів, у розвитку їхніх самостійних суджень з актуальних проблем мовознавства.

Організації науково-дослідної роботи, підвищенню її якості та ефективності має сприяти навчальна дисципліна „Основи мовознавчих досліджень”, викладання якої доцільне тоді, коли студенти вже ознайомлені з курсами „Вступ до спеціальності”, „Вступ до мовознавства” і „Вступ до слов'янської філології”, а отже, мають певну філологічну підготовку. Міністерство освіти і науки України запровадило цей спеціальний курс як обов'язковий, увівши до програм ВНЗ, і рекомендує здійснювати його викладання для студентів II-го (IV навчальний семестр) та III-го (V навчальний семестр) курсів.

Мета викладання дисципліни – ознайомити студентів зі стратегією і тактикою проведення наукових лінгвістичних досліджень, підготувати й залучити їх до науково-дослідної діяльності, що її студенти філологічного факультету здійснюють, починаючи з III-го курсу й до моменту захисту дипломної чи магістерської робіт на випускних курсах.

Завдання вивчення дисципліни – сформувати й поглибити систему знань студентів щодо науково-дослідної діяльності; навчити самостійно провадити наукові пошуки та узагальнювати їхні результати; сприяти випрацюванню певних навичок у доборі, систематизації та аналізі фактологічної бази дослідження, опануванні культурою роботи з науковими джерелами (конспектування, реферування, анотування, узагальнення, складання бібліографії тощо).

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

знати:

- сутність науки як системи уявлень про світ;
- основні етапи науково-дослідницької діяльності;
- теоретичні основи наукових досліджень;
- коло найактуальніших лінгвістичних проблем, над яким працюють сучасні мовознавці;
- види кваліфікаційних наукових робіт студентів, їхню специфіку;
- методологію і методику проведення наукового дослідження, написання та оформлення наукових публікацій; процедуру самого захисту;
- основні жанрові різновиди наукового стилю, традиційні стильові ознаки писемної та усної української наукової мови;
- закономірності побудови наукового тексту на фонетичному, лексичному, морфологічному, синтаксичному рівнях;

уміти:

- вільно оперувати теорією та сучасною науковою термінологією;
- здійснювати пошук літературних джерел, використовуючи бібліографічні дані; відбирати та аналізувати необхідну наукову інформацію;
- аналізувати останні дослідження та публікації, у яких започатковано розв'язання обраної проблеми;
- виокремлювати в науковому тексті основні проблеми, визначати їх актуальність, пояснювати ключові слова, характеризувати індивідуальну манеру письма науковця, робити логічні висновки;
- складати план наукової роботи;
- формулювати мету й завдання дослідження;
- окреслити об'єкт і предмет наукового опису;
- чітко викладати основний матеріал наукового спостереження з обґрунтуванням отриманих нових наукових результатів;
- убачати перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;
- здійснювати мовностилістичний аналіз наукового тексту;
- складати доповіді, тези доповіді, писати наукові статті за результатами наукового дослідження;
- застосовувати набуті знання для подальшої наукової діяльності;

розуміти:

- постановку проблеми (вибір теми) та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- послідовність етапів виконання наукової роботи, її оформлення, підготовку до захисту;
- основні властивості, структуру, мовні особливості наукового тексту;
- відповідальність студентів за результати й достовірність проведених наукових досліджень.

Посібник охоплює два змістові модулі („Українське мовознавство як галузь науки” та „Науково-дослідна діяльність студента”), орієнтовні матеріали для поточного та підсумкового контролю знань, критерії оцінювання навчальних досягнень студентів та додатки – допоміжні матеріали (зразки, пам’ятки, правила, вимоги), що сприятимуть якісному оформленню текстів студентських наукових робіт.

У межах змістових модулів виокремлено навчальні елементи, кожен з яких структуровано на кілька блоків:

1) *теоретичний*, у якому подано тематику і плани лекцій та практичних занять, визначено обсяг самостійної роботи, сформульовано термінологічний мінімум, запропоновано списки контрольних питань, основної та додаткової літератури, окреслено види діяльності, форми перевірки та оцінювання знань;

2) *практичний*, що містить систему різноманітних вправ і завдань для поточного самоконтролю та контролю знань, у т.ч. індивідуальних;

3) *творчий*, що передбачає складання науково-біографічного нарису про видатних українських мовознавців („Мовознавство в особах”); написання різножанрових наукових текстів (реферат, анотація, тези, стаття, наукова доповідь тощо).

Систематичне засвоєння основ мовознавчих досліджень сприятиме формуванню необхідних компетенцій студентів у процесі науково-дослідницької діяльності.

Усі запропоновані матеріали апробовано в навчальному процесі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та відповідають вимогам кредитно-трансферної системи навчання (результати навчальної діяльності студентів у межах кожного модуля оцінюють максимально в 30 балів).

Автори з вдячністю приймуть зауваження та пропозиції читачів і врахують їх у подальшій роботі.

Змістовий модуль 1

Українське мовознавство як галузь науки

Навчальний елемент 1.1 „Вступ”

📖 Лекція 1. НАУКА ЯК СИСТЕМА УЯВЛЕНЬ ПРО СВІТ

План

1. Сутність наукового пізнання, знання та наукового дослідження.
2. Етапи становлення й розвитку науки.
3. Наукознавство як система знань.
4. Класифікація наук.
5. Науковий простір ученого: етичний вимір.

Ключові слова: *об'єктивна реальність, процес наукового пізнання, наука, об'єкт науки, суб'єкт науки, галузь науки, функції науки, наукові знання, наукова діяльність, наукове дослідження, наукознавство, наукова картина світу, науковий простір ученого.*

N. B.¹ Наука – система об'єктивних знань про природу, суспільство, мислення, що постійно розвивається в результаті спеціальної цілеспрямованої діяльності людей. Науку можна розглядати як: 1) специфічну форму суспільної свідомості, що ґрунтується на системі знань; 2) процес пізнання закономірностей об'єктивного світу; 3) процес продукування знань та їх використання. Окрім того, наука є соціально значущою, спеціально організованою сферою людської діяльності. Як галузь людської діяльності, наука є складним соціальним інститутом, сформованим у процесі поступового відмежування розумової праці від фізичної та перетворення пізнавальної діяльності в специфічний вид занять окремих осіб, колективів, установ. Наука накопичує різноманітні за змістом наукові дослідження, проведені зу-

---

¹ *Nota bene, NB* (з лат. *зверни увагу, запам'ятай, зауваж*) – нотатка, що її ставлять на берегах навпроти тексту для виокремлення його найважливіших частин, на які читачу варто звернути особливу увагу.

силлями багатьох учених у різні періоди світової історії. Важливою рисою науки є її активний пошуковий характер. Вона повинна постійно змінюватися і розвиватися, знаходити нові рішення, результати, що їх досягають завдяки науковій діяльності. *Об'єкт науки* – те, що вивчає конкретна наука (природа і форми руху матерії, людське суспільство в його розвитку, людина та її діяльність тощо); *суб'єкти науки* – високоосвічені, інтелектуально підготовлені до наукової діяльності члени суспільства (конкретний науковець, фахівець, дослідник, науковий колектив, наукова установа тощо). Суб'єкт обирає об'єкт, спрямовує на нього свої пізнавальні здібності й відтворює його у своїй свідомості у формі загального уявлення, чуттєвого чи раціонального образу.

Як специфічний вид діяльності, спрямований на здобуття нових теоретичних і практичних знань про закономірності розвитку природи, суспільства й мислення, наука характеризується такими *основними ознаками*: 1) наявністю систематизованих знань (ідей, теорій, концепцій, законів, принципів, гіпотез, основних понять, фактів); 2) наявністю наукової проблеми, об'єкта і предмета дослідження; 3) практичною значущістю процесу, що вивчається.

Мета науки – пізнання законів розвитку природи та суспільства, здобуття нових знань про навколишній світ і використання їх у практичному освоєнні світу.

Функція науки – продукування, застосування, систематизація об'єктивних знань про дійсність, пізнання й вивчення об'єктивного світу для можливого його вдосконалення. Виокремлюють такі конкретні функції науки: *пізнавальна* – задоволення прагнень людини зрозуміти закони природи і суспільства; *критична* – оцінка виявлених закономірностей, властивостей, тенденцій з метою увиразнити позитивні аспекти явищ, процесів і усунути негативні; *культурно-виховна* – розвиток культури, гуманізація, виховання та формування нової людини; *практична* – удосконалення навколишнього світу, особливо системи матеріального виробництва і суспільних відносин.

Наукові знання – продукт науки і водночас її матеріал, що його знову залучають до наукової діяльності для отримання нових знань. Знання про навколишній світ можуть бути звичайними, буденними та науковими. Знання, що їх отримує людина лише на основі простого спостереження, не можна квалі-

фікувати як наукові. Такі знання відіграють у житті людини важливу роль, але вони не розкривають і не пояснюють суті явищ, взаємозв'язку між ними, що дало б змогу пояснити принципи появи певного процесу, явища та їх подальший розвиток. Наукові знання відрізняються від звичайних послідовністю, систематизованістю, вони створюють нові поняття, закони і теорії. Наукові знання не тільки розкривають і пояснюють нові явища в природі і суспільстві, а й дають змогу вдосконалювати людську діяльність, передбачати її результати й наслідки. Нові наукові знання, здобуті в процесі фундаментальних досліджень та зафіксовані на носіях наукової інформації, можуть бути оформленні у вигляді: наукових рефератів, наукових доповідей (на конференціях, нарадах, семінарах, симпозіумах) курсових, дипломних, магістерських робіт, дисертацій (кандидатських або докторських); авторефератів дисертацій, монографій, наукових статей, аналітичних оглядів, авторських свідоцтв, бібліографічних покажчиків, підручників, навчальних посібників тощо. Наука є суспільною за походженням, розвитком та використанням. Будь-яке наукове відкриття є загальною працею, узагальненим відтворенням людських успіхів у пізнанні світу. Найважливіші наукові знання – наднаціональні, світові.

Систематизовані наукові знання класифікують за різними ознаками: а) за видом зв'язку з суспільним виробництвом (поліпшення організації праці, створення машин, конструкцій, теоретичні гуманітарні роботи тощо); б) за ступенем важливості для народного господарства (роботи, що їх виконують на замовлення міністерств, відомств); в) за джерелами фінансування (держбюджетні, госпдоговірні); г) за терміном розробки (довготермінові, короткотермінові).

Наукова картина світу – система знань, що синтезує доробок різних наук зі знаннями світоглядного характеру як результат цілісного узагальнення пізнавального досвіду людства. Наукова картина світу протиставлена *наївній картині* – уявленням про світ пересічних носіїв мови, що ґрунтуються на донаукових загальних поняттях, представлених у мові. Вербалізація наукової картини світу здійснюється складниками терміносистем і номенклатур.

Наукове пізнання – процес руху людської думки від незнання до знання, тобто дослідження з особливими цілями й завданнями, методами здобуття і перевірки нових знань.

Процес пізнання охоплює накопичення фактів, без систематизації та узагальнення, логічного осмислення яких не може розвиватися жодна наука. Традиційна модель наукового пізнання передбачає рух за ланцюжком: установа емпіричних фактів – первинне емпіричне узагальнення – виявлення відхилень фактів від правил – винахід теоретичної гіпотези з новою аргументацією – логічний висновок (дедукція) з гіпотези всіх фактів спостереження, що є перевіркою на її істинність. Рушійною силою пізнання є практика: вона дає науці фактичний матеріал, який потребує теоретичного осмислення та обґрунтування. Пізнання покликане торувати шлях практиці, надавати теоретичні основи для розв'язання практичних проблем. Процес пізнання визначають від живого споглядання до абстрактного мислення, а відтак – до практики. Це є основою функцією наукової діяльності.

Наукова (науково-дослідна) діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на здобуття і застосування нових знань. Основні її форми:

- *фундаментальні (теоретичні) наукові дослідження* – експериментальна або теоретична діяльність, спрямована на здобуття нових знань про закономірності функціонування й розвитку людини, суспільства, навколишнього середовища;
- *прикладні наукові дослідження* – розвідки, спрямовані здебільшого на застосування нових знань для досягнення практичних цілей і розв'язання конкретних завдань. Фундаментальні науки пізнають світ безвідносно до можливостей практичного застосування, а прикладні науки орієнтовані на використання знань, отриманих фундаментальними дослідженнями. Однак фундаментальна й прикладна науки перебувають у взаємозв'язку, доповнюючи і розвиваючи одна одну. Тих, хто постійно займається науковою діяльністю, називають дослідниками, науковцями, науковими працівниками, ученими.

Науково-дослідний процес – сукупність організаційних, методичних і технічних прийомів, здійснюваних за допомогою певних процедур. Це дуже трудомісткий і складний процес, який потребує від дослідника постійної напруги, пильності, натхненної праці. Інакше він перетворюється в ремісництво й ніколи на дасть суттєвих результатів.

Наукова робота (наукове дослідження) – цілеспрямоване вивчення певного об'єкта (предмета або явища) за допомогою

наукових методів для здобуття наукового результату (отримані та зафіксовані наукові знання). *Мета наукового дослідження* – визначення конкретного об’єкта й усебічне, достовірне вивчення його структури, характеристик, зв’язків на основі розроблених у науці принципів і методів пізнання, а також отримання корисних для діяльності людини результатів, впровадження у практику з подальшим ефектом. Процес наукового дослідження достатньо тривалий і складний: починається з появи ідеї, а завершується доведенням правильності гіпотези та суджень. Зауважимо, що для ефективної наукової діяльності не досить мати глибокі спеціальні знання, досконало володіти методологією наукової творчості, уміннями здобувати, аналізувати, систематизувати наукові факти. Важливою є й ґрунтовна мовно-комунікативна підготовка, вільне послуговування нормативною національною науковою мовою в усіх підстилях у письмовій та усній формах. Вони є складниками високої культури наукової мови.

Науковий результат – продукт науково-дослідної діяльності, що містить нові знання або рішення, зафіксований на будь-якому інформаційному носіїві. Результати наукових досліджень оцінюють тим вище, чим вища науковість зроблених висновків і узагальнень, чим достовірніші вони й ефективніші. Наукові результати повинні виформовувати основу для нових наукових розробок.

Наукознавство – галузь досліджень, що вивчає й узагальнює соціальні, економічні, матеріально-технічні умови і закономірності розвитку науки як системи знань і соціального інституту, структуру та динаміку наукової діяльності („наука про науку”).

Розділи наукознавства

Назва розділу	Зміст розділу
Загальна теорія науки	Узагальнення практичного досвіду і створення концепцій теорії науки, основних напрямів її розвитку, розробка методології.
Історія науки	Дослідження динамічного процесу накопичення наукових знань, установлення закономірностей історичного розвитку як окремих наук, так і наукознавства загалом.
Соціологія науки	Аналіз взаємодії науки і суспільства у різних соціально-економічних формаціях, дослідження соціальних функцій науки й відносин людей у процесі наукових досліджень.

Економіка науки	Вивчення економічних особливостей розвитку і використання науки, критеріїв економічної ефективності наукових досліджень.
Політика і наука	Визначення пріоритетних напрямів розвитку науки з урахуванням об'єктивних умов, потреб економіки та загальної політики держави.
Теорія наукового прогнозування та управління науковими дослідженнями	Розробка стратегії науки на майбутнє, планування її матеріального забезпечення й організація управління науковими дослідженнями
Методологія науки	Дослідження систем у науці, формування моделей науки і різних видів наукової діяльності.
Наукова організація праці, психологія, етика та естетика наукової діяльності	Розробка систем наукової організації праці вчених, дослідження психологічних, етичних і естетичних чинників наукової діяльності (інтереси, емоції, інтуїція, управління, індивідуальні особливості дослідження).
Наука і право	Дослідження й нормативне забезпечення взаємовідносин наукових колективів та працівників, випрацювання системи міжнародних державних законів про науку.
Мова науки	Утвердження міжнародних і національних терміносистем, стильової специфіки викладу результатів наукових досліджень
Класифікація наук	Установлення міжнародної і національної типології наук, групування наукових знань у певні системи.

Групи наук за предметами та методами дослідження

Назва групи	Критерій поділу	Науки
<i>природничі</i>	науки, предметом яких є різні види матерії та форми їхнього руху, їх взаємозв'язки та закономірності	фізика, хімія, біологія, географія, астрологія тощо
<i>суспільні</i>	науки, предметом яких є дослідження соціально-економічних, політичних та ідеологічних закономірностей розвитку суспільних відносин	економічні, філологічні, філософські, логічні, психологічні, історичні, педагогічні тощо
<i>технічні</i>	науки, предметом яких є дослідження конкретних технічних характеристик і їх взаємозв'язки	радіотехніка, машинобудування, літакобудування тощо

Загальна класифікація галузей наук,
затверджена Державною атестаційною комісією (ДАК) України
за погодженням з Міністерством освіти і науки України (МОНУ),
Державним комітетом у справах науки і технологій України

01. Фізико-математичні науки	13. Педагогічні науки
02. Хімічні науки	14. Медичні науки
03. Біологічні науки	15. Фармацевтичні науки
04. Геологічні науки	16. Ветеринарні науки
05. Технічні науки	17. Мистецтвознавство
06. Сільськогосподарські науки	18. Архітектура
07. Історичні науки	19. Психологічні науки
08. Економічні науки	20. Військові науки
09. Філософські науки	21. Національна безпека
10. Філологічні науки	22. Соціологічні науки
11. Географічні науки	23. Політичні науки
12. Юридичні науки	24. Фізичне виховання та спорт
	25. Державне управління

◆ Практичне заняття

НАУКОВА МОВНА КУЛЬТУРА – ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОСЛІДНИКА. МОВОЗНАВСТВО В ОСОБАХ

План

1. Наукова мова як комунікативний феномен.
2. Історичні передумови становлення наукового стилю сучасної української мови.
3. Екстралінгвальні (позамовні) чинники формування наукового стилю сучасної української мови.
4. Сутність та особливості наукового стилю української мови.

N. B. **Мова** – особлива специфічна система знаків, за допомогою яких люди спілкуються, обмінюючись з іншими своїми думками й почуваннями.

Наукова мова – особлива система мовних знаків із функціями означення та позначення, що має синтаксичний, семантичний і прагматичний аспекти дослідження. Основою наукової мови є літературна мова. Кожна конкретна наука виформовує свою наукову мову через уведення особливих термінів і штучної символіки. Опанування наукової української мови є однією з важливих передумов підготовки досконалого наукового тексту, успішної презентації результатів наукового дослідження.

Мова науки (мова наукового стилю) – засоби мови, що характеризують усі функціонально-стильові різновиди наукової сфери спілкування; специфічна система граматичних і семантичних засобів вираження знакових одиниць, які становлять ядро і периферію наукового стилю. Це мова логічних символів, обчислювальних знаків, зафіксованих на письмі, закріплених і виражених у словах, наукових термінах. Вона є основою основ світового прогресу, у ній – майбуття всього людства, його матеріальних статків і високої духовності, інтелектуальності.

Фахова (предметна) мова – фахово зорієнтований синтез граматичних норм і варіантів слововживання, синтаксичної організації фрази, побудови текстів, що забезпечують мовне (усне та писемне) оформлення процесу і результатів праці у відповідній галузі професійної діяльності.

Функціональна мова – мова, призначена для спеціальних цілей та обслуговування окремих сфер людського спілкування.

Наукове мовлення – функціонування національної мови у сфері наукової комунікації.

Нормативність мови й мовлення – найважливіша сутність, ознака загальнонародної літературної мови і мовлення окремої особи; сформоване в кожного вміння всебічно користуватись мовою в її соціально усвідомлюваних і ustalених формах, кожна з яких має статус літературної норми. Типи норм: орфоепічні, акцентуаційні, орфографічні, лексичні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні, пунктуаційні, стилістичні.

Культура мови й мовлення – рівень володіння нормами усної і писемної літературної мови (правилами вимови, наголосу, слововживання, граматики, стилістики), а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування. Основні ознаки: правильність, точність, логічність, багатство (різноманітність), чистота, доречність, достатність, виразність, емоційність. Культура мови і культура мовлення співвідносяться між собою так само, як мова (загальне) і мовлення (конкретне). Мовну / мовленнєву культуру студента формують різні взаємопов'язані чинники, як-от: шанування державної мови; читання різних джерел, що ними репрезентоване стилістичне розмаїття рідної мови (наукових, художніх, публіцистичних, офіційно-ділових); спостереження за змінами норм української літературної

мови, які фіксуються новими редакціями правопису та лексикографічними виданнями; усвідомлення специфічності національних норм у фаховій термінології кожної з мов, якими він послуговується, для уникнення інтерференційних помилок; критично-творче ставлення до написаного і вимовленого, випрацювання навичок самоконтролю й самокорекції з опорою на мовні / мовленнєві норми та практику визнаного зразка.

Культура наукової мови – найраціональніше, стилістично вмотивоване застосування наукової мови в усній і писемній, діалогічній і монологічній формах, високий рівень мовнокомунікативної культури. Культури наукової мови досягають поступово, здобувають життєвим досвідом, власними знаннями, загальною і професійною ерудицією мовця. Вдосконалення техніки наукової мови й наукового мовлення зазвичай позитивно позначаються на його змістовності, є засобом інтелектуального збагачення кожного з мовців, неабиякого зростання його розумово-мовленнєвої сутності.

Культура наукової мови охоплює такі аспекти: *нормативний* – знання літературних норм і вміння застосовувати їх у науковому мовленні; *комунікативний* – відбір мовних засобів, які якнайкраще виконують завдання наукового спілкування; *етичний* – дотримання норм поведінки, повага до учасників спілкування, доброзичливість, тактовність; *прикладний* – вивчення мовних девіацій, тобто різноманітних помилок, неточностей, обмовок, лінгволяпусів тощо, пов'язаних зі специфікою лексичної і граматичної семантики наукового стилю. Завдання культури наукової мови полягає насамперед у вивченні закономірностей побудови та мовного оформлення наукового тексту.

Опанування мовою спеціальності – засвоєння передусім наукового стилю як функційного різновиду національної літературної мови в межах обраної галузі знань, зокрема нормативних зразків наукових текстів на всіх рівнях їх ієрархічної організації, а також формування навичок й умінь з таких актуальних видів професійної мовленнєвої діяльності, як продукування та компресія наукової інформації за фахом у вигляді плану, тез, конспекту, анотації, реферату, рецензії, повідомлення, доповіді, курсової, дипломної чи магістерської роботи, наукової статті тощо.

Стилетвірні ознаки наукового стилю – особливі стильові ознаки (переважно лексичні, фразеологічні, граматичні), що

створюють мовну й мовленнєву своєрідність наукового стилю, його очевидну й менш виразну індивідуальність.

Науковий стиль (грец. *stylos* – паличка для письма) – функціональний різновид літературної мови, що його використовують із пізнавально-інформативною метою в галузі науки та освіти. У науковому стилі значною мірою реалізуються інформаційно-комунікативна функція мови. Поняття наукового стилю об'єднує мову різних галузей науки. Спільною для суспільної, природничої, технічної, інших сфер уживання наукового стилю є орієнтація на книжну лексику, на логічний виклад інформації, застосування класифікаційного підходу до опису наукових об'єктів, використання абстрактних понять, формулювання дефініцій (визначень). Характерною рисою стилю наукових праць є насиченість термінами (у середньому термінологічна лексика зазвичай становить 15–20 % всієї лексики, використаної в науковій праці).

Витоки наукового стилю спостерігаємо ще в давній книжній українській мові періоду Київської Русі – історичні переклади про Давні Грецію, Рим і Візантію; „Хроніка” Георгія (Многогрішного) про історію Візантії, Ізборник Святослава 1073 р. тощо; у XVI–XVII ст. – трактати, лексикони, послання, які готували і видавали в Острозькій, Києво-Могилянській академіях, Львівському братстві, Києво-Печерській лаврі та інших навчальних закладах і монастирях України. Науковий стиль у сучасному його розумінні (формування окремих терміносистем відповідно до різних галузей знань) починається з XIX ст., із популярних публікацій у журналі „Основа” (1861–1862) та брошур товариства „Просвіта”, виданих у Львові 1868. Свідомо, цілеспрямована праця над випрацюванням української термінології розпочалася тоді, коли були засновані наукове товариство ім. Шевченка у Львові (1893) та Українське наукове товариство в Києві (1907). Науковий стиль розвивали своєю мовною практикою П. Куліш, О. Потебня, І. Франко, М. Драгоманов, І. Огієнко, М. Грушевський, А. Кримський, О. Курило, С. Подолинський, К. Михальчук, В. Гнатюк, І. Верхратський, І. Свенціцький, М. Сумцов та ін.

Україномовна наука, а отже, й науковий стиль української літературної мови набули активного розвитку в 1917–1920 рр. Тоді вийшло близько 60 граматик української мови, в той час як у наступні 1920–1924 рр. – тільки 13. Словників було видано відповідно 45 і 15. Інститут української наукової мови ви-

давав (з 1921) перекладні загальні й термінологічні словники. Цей період характеризується помітними пуристичними тенденціями в галузі створення української термінології. Кожне нове українське відродження (поч. ХХ ст.; 20-і, 50–60-і та 80–90-і рр. ХХ ст.) супроводжувалося особливою увагою до наукового стилю, до віднайдення розумного співвідношення між термінологією інтернаціональною та створеною на основі питомої української лексики. Науковий стиль кінця ХХ ст., як і літературна мова цього періоду, засвідчує лібералізацію мовних норм, що виявляється у збільшенні кількості варіантних мовних одиниць, іншомовних запозичень, у пошуках нових текстових форм для наукової інформації.

Вихованню чуття наукового слова, формуванню мовного смаку сприяли тексти високохудожніх українських творів, дискусії, мовні конкурси, присвячені пропагуванню мовностилістичних норм, праці І. Білодіда, С. Єрмоленко, В. Виноградова, М. Жовтобрюха, Л. Мацько, Є. Чак, А. Коваль, В. Русанівського, І. Чередниченка та ін. На сучасному етапі питання наукового стилю розробляють Н. Бабич, О. Баженова, О. Васильєва, М. Кожина, М. Котюрова, В. Костомаров, Л. Кравець, Л. Мацько, В. Морозов, О. Лаптева, Г. Онуфрієнко, О. Семенов, М. Сенкевич, О. Сербенська, П. Селігей, Л. Симоненко, Л. Струганець та ін. Лінгвісти з'ясовують поняття „науковий стиль”, визначають його мету, описують категорії, виявляють системні зв'язки між одиницями наукового стилю, характеризують ознаки і мовні засоби його вираження.

Сферою використання наукового стилю є писемне й усне мовлення. Основною одиницею наукового стилю є науковий текст.

 За енциклопедією „Українська мова” з'ясуйте значення поняття „пуризм”. У чому виявляються позитивні та негативні сторони пуристичних тенденцій?

 Ознайомтеся з авторефератом кандидатської дисертації Р. П. Дзісь (Яковець) „Пуристичні тенденції в процесі унормування літературної мови” (Чернівці, 2009) і підготуйтеся до круглого столу „Український мовний пуризм на європейському тлі”.

 Опрацювавши матеріали Всеукраїнської наукової конференції „Історія і сучасні проблеми функціональних стилів української літературної мови” (Чернівці, 18–20 жовтня 2001 р.), підготуйте повідомлення про історію та сучасні структурно-змістові особливості наукового стилю (Див.: Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук. ред. Н. В. Гуїванюк. – Чернівці : Рута, 2001. – Вип. 117–118. – 288 с.).

✍ Самостійна робота

НАУКА ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ЛЮДСТВА. РЕФЕРУВАННЯ ДОСЛІДЖУВАНОВОГО МАТЕРІАЛУ

Н. В. Реферування – складний процес аналітико-синтетичної переробки інформації наукових джерел, результатом якої є реферат. Це одна з найпоширеніших письмових форм отримання інформації, що дає змогу при сучасному її величезному потоці в короткий термін зібрати потрібні матеріали. Порівняно з анотуванням, реферування – досконаліший метод обробки інформативних джерел: якщо в анотації наводять лише короткий перелік описаних питань, то в рефераті викладають їх сутність та наводять найважливіші висновки. Навички реферування допомагають студентам усіх напрямів вищої освіти якісно опрацьовувати значну за обсягом науково-навчальну, науково-популярну, власне-наукову літературу зі спеціальності. Реферативне читання наукових джерел за фахом є обов'язковим у процесі підготовки курсових, дипломних, магістерських та інших науково-дослідних робіт у навчальному закладі.

Реферат (лат. *refero* – доношу, повідомляю, переказую) – стислий усний або письмовий виклад наукової праці, результатів наукового дослідження, змісту книги тощо, оформлений у формі письмової публічної доповіді; доповідь на будь-яку тему, написана на основі критичного огляду літературних та інших джерел (наукових праць, літератури з теми). Реферат виконує *інформаційну* (подає інформацію про певний документ) і *пошукову* (його застосовують для пошуку конкретних тематичних документів та інформації) *функції*. Види рефератів: *продуктивний* – репрезентує творче або критичне осмислення реферованих джерел (реферат-доповідь, реферат-огляд); *репродуктивний* – відтворює зміст первинного тексту (реферат-конспект, реферат-резюме). Структура реферату: вступ, основна частина, висновки, список використаної літератури.

Нарис – малий оповідний художньо-публіцистичний жанр, у якому автор зображує об'єктивні події та факти. Види нарису: *портретний* – розповідь про видатну людину, її життя, погляди; *проблемний* – аналіз важливої проблеми в її виявах через дії людей; *науково-популярний* – розповідь про наукову проблему глибоко і доказово, але доступно та популярно; *подорожний* – розповідь про подорож до визначних місць.

? Завдання теоретичного та практичного характеру

Підготувати відповіді на такі питання:

1. Як визначають предмет і завдання курсу „Основи мовознавчих досліджень”?
1. Розкрийте зміст науки як форми суспільної свідомості.
2. Назвіть основні ознаки науки.
3. У чому полягає процес наукового пізнання?
4. Розкрийте поняття „наукова картина світу”.
5. Чому, на Вашу думку, знання є одночасно і продуктом науки, і її матеріалом?
6. Які форми оприлюднення нових наукових знань Вам відомі?
7. Назвіть і охарактеризуйте основні форми науково-дослідної діяльності.
8. Назвіть основні етапи становлення і розвитку науки.
9. У чому мета наукового дослідження?
10. У чому полягає роль науки в житті суспільства? Охарактеризуйте основні її функції. Яка з них, на Вашу думку, є пріоритетною?
11. Назвіть об’єкт і суб’єкт наукової діяльності.
12. Як, на Вашу думку, поняття науки пов’язане з поняттям освіти?
13. Які групи наук Вам відомі? Назвіть критерії поділу.
14. Наведіть чинну в Україні класифікацію наук, затверджену Державною акредитаційною комісією МОН України.
15. Назвіть галузі знань, що належать до природничих, суспільних і технічних наук.
16. Як співвідносяться наукова теорія і практика? На чому ґрунтується поділ наук на дослідницькі (теоретичні) та прикладні?
17. Що таке наукознавство? Розкрийте зміст його розділів.
18. Поясніть відмінність понять „знання” та „інформація”.
19. Поясніть відмінність наукових і повсякденних знань.
20. Поясніть відмінність між двома формами організації діяльності науковців – науково-дослідною та науково-викладацькою.
21. Поясніть відмінності між термінами „мова науки”, „наукове мовлення”, „науковий стиль”.
22. У чому сутність поняття „культура наукової мови”?
23. Визначте такі поняття: „наукове мовлення”, „функціональна мова”, „фахова (предметна) мова”.
24. Назвіть основні історичні передумови становлення наукового стилю сучасної української мови.
25. Які чинники зумовлюють розвиток наукового стилю?

26. Які ознаки та основне призначення наукового стилю сучасної української мови?
27. Назвіть підстилі і жанри наукового стилю.
28. Реферат як вид наукової діяльності. Сформулюйте правила написання та оформлення реферату.
29. Запишіть висновки до вивченої теми.

Види діяльності: конспектування науково-методичної літератури; робота з лексикографічними та енциклопедичними джерелами; засвоєння основних наукових понять курсу, повторення основ практичної стилістики української мови, викладених у шкільному підручнику.

Форми перевірки та оцінювання: конспект, реферативна доповідь; усне опитування.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 432 с.
2. Барчук В. М. Основи наукових досліджень : матеріали до вивчення курсу / В. М. Барчук. – Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т, 2000. – 30 с.
3. Гончаренко С. Етичний кодекс (імперативи) вченого / Семен Гончаренко // Естетика і етика педагогічної дії : зб. наук. пр. / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. – Вип. 1. – К., Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2011. – С. 20–27.
4. Дорошенко С. І. Основи наукових досліджень з лінгвістики // Дорошенко С. І. Наукові простори : вибр. праці / С. І. Дорошенко. – Харків : Нове слово, 2009. – С. 397–440.
5. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови : структура наукового тексту / А. П. Коваль. – К. : Вид-во Київського ун-ту, 1970. – 306 с.
6. Крушельницька О. В. Методологія і організація наукового дослідження : навч. посібник / О. В. Крушельницька. – К. : Кондар, 2006. – 206 с.
7. Культура української мови : довідник / за ред. В. М. Русанівського. – К. : Либідь, 1990. – 302 с.
8. Культура фахового мовлення : посібник / за ред. Н. Д. Бабич. – Чернівці : Книги–ХХІ, 2011. – 528 с.
9. Марцин В. С. Основи наукових досліджень : навч. посібник / В. С. Марцин, Н. Г. Міценко, О. А. Даниленко та ін. – Львів : Ромус-Поліграф, 2002. – 128 с.
10. Мацько Л. Українська наукова мова : Теорія; практика : [навч. посібн.] / Л. Мацько, Г. Денискіна. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2011. – 271 с.
11. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови : [навч. посібн.] / Г. С. Онуфрієнко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
12. Селігей П. О. Світло і тіні наукового стилю : монографія / П. О. Се-

лігей. – К. : Вид. дім „Киево-Могилянська академія”, 2016. – 627 с.

13. Семенов О. М. Культура наукової фахової мови : [навч. посібн.] / О. М. Семенов. – К. : Академія, 2012. – 216 с. – (Серія „Альма матер”).

14. Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень: конспект лекцій / А. С. Філіпенко. – К. : Академія, 2004. – 208 с. – (Альма матер).

15. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посібник / Г. О. Цехмістрова. – К. : Видавничий Дім „Слово”, 2004. – 240 с.

Додаткова література

1. Ботвина Н. В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови : навч. посібник / Н. В. Ботвина. – К. : Артєк, 1998. – 190 с.

2. Бук С. 3000 найчастотніших слів наукового стилю сучасної української мови / С. Бук; наук. ред. Ф. С. Бацевич. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 192 с.

3. Волкотруб Г. Практична стилістика української мови : навч. посібник / Г. Волкотруб. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 256 с.

4. Городенська К. Г. Синтаксична специфіка української наукової мови / Катерина Городенська // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. – К. : КНЕУ, 2001. – Вип. IV. – С. 11–14.

5. Дзись Р. П. Пуристичні тенденції в процесі унормування літературної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 – „Українська мова” / Руслана Петрівна Дзись. – Чернівці, 2010. – 20 с.

6. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 267 с.

7. Іванишин І. Мова і нація : тези про місце і роль мови в національному відродженні України / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич : Відродження. – 1994. – 217 с.

8. Основи наукових досліджень : спецкурс для студентів-філологів : Програма / уклад. К. Ф. Герман. – Чернівці : ЧДУ, 1982. – 11 с.

9. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль : [монографія] / М. М. Пилинський. – К. : Наук. думка, 1976. – 287 с.

10. Тищенко К. М. Загальна структура лінгвістичних знань / К. М. Тищенко // Мовознавство. – 1989. – № 6. – С. 48–52.

11. Тищенко К. М. Складники метатеорії мовознавства / К. М. Тищенко // Історико-філологічні науки. – Вип. 1. – Київ. – 1991. – С. 90–95.

Завдання для поточного самоконтролю та контролю знань

Завдання 1. *З'ясуйте, яка провідна ідея об'єднує висловлювання про науку вчених і громадських діячів. Прокоментуйте вислови. Доберіть крилаті вислови та прислів'я про важливість навчання.*

„Шлях науці уготовляємо словом”, а „для створення думки наукової поезія необхідна” (О. Потебня).

Термін – це зовнішній знак певного наукового розуміння. Найперша вимога від кожного терміна – щоб він найповніше передавав сховане в нім розуміння (І. Огієнко).

Передумовою можливості наукової роботи для вченого повинна стати реальність (В. Вернадський).

Логічна робота вченого повинна будуватися на даних наукового досвіду і опостереження (В. Вернадський).

Розумова праця чи не найважча для людини. Мріяти – легко і приємно, а думати – важко (К. Ушинський).

Усе людське вміння – не що інше, як суміш терпіння і часу (О. де Бальзак).

Наука, як і всі види творчої діяльності, процес не тільки логічний, а й емоційний. Для науки, окрім таланту, характерне натхнення та осяяння (В. Фролькис).

Наука подібна царю Міріасу з відомої легенди, у якого, до чого б він не доторкався, усе перетворювалося на золото. Наука безперервно нарощує золото об'єктивного знання. У цьому її могутність і обмеженість (В. Степанін).

Учитися гарної, спокійної, інтелігентної мови треба довго й уважно – прислухаючись, запам'ятовуючи, помічаючи, читаючи й вивчаючи (Д. Лихачев).

Ключем до всякої науки є знак питання (О. де Бальзак).

*✍ За допомогою „**Великого тлумачного словника сучасної української мови**” за редакцією В. Т. Бусела з'ясуйте всі значення слів наука, стиль та законспекуйте словникові статті.*

Завдання 2. Прочитайте вислови. Продовжте міркування на обрану тему.

Українська мова здатна бути мовою науки, як і всі інші мови... (І. Огієнко).

Треба читати уважно українських класиків, зважаючи на їх мову, відзначати в ній своє, українське... Таке свідоме вивчення мовних особливостей витворює певне чуття самої мови... Живою бо має бути літературна мова (О. Курило).

Людське життя втілене в діалозі. Жити – означає брати участь у діалозі: запитувати, погоджуватися, розуміти, відповідати. У цьому діалозі людина бере участь усе життя, вкладаючи всього себе в слово, і це слово входить у діалогічну тканину людського життя (М. Бахтін).

Термінологія ніколи не може бути витвором однієї людини; вона може бути наслідком спільної праці всіх фахівців, що потребують цієї термінології, разом із знавцями живої мови, які помагають їм узгоджувати термінологію з рештою живої мови (М. Чайківський).

Науково-технічний прогрес сприяє не лише бурхливому розвитку науки і техніки, а й вносить істотні зміни в лінгвістичну модель світу.

Кількісні та якісні зміни, що відбулися в науці і техніці, сприяли появі нових терміносистем і поповненню „старих” термінами-неологізмами (В. Дяков).

Наука безперервно рухається вперед, перекреслюючи саму себе... Шедевр мистецтва народжується навіки. Данте не перекреслює Гомера (В. Гюго).

Завдання 3. *Прочитайте текст. Сформулюйте висновки про зв'язок науки й освіти та запишіть свої міркування в зошит.*

Поняття науки неподільно пов'язане з поняттям освіти. Між ними простежуємо одночасно прямий та зворотний зв'язок. З одного боку – наука продукує знання, а з іншого – освіта олюднює їх. Проте етапові продукування знань у науці передують етапи оволодіння науковцями базовими знаннями та навиками, що дають змогу їм генерувати нові ідеї та здійснювати наукові інновації. Водночас функціонально процес виховання науковця та надання йому необхідних освітньо-кваліфікаційних характеристик покладений на освіту, а конкретніше – на вищу освіту, яка уможливує спрямування пошукової діяльності молодих науковців у певний напрям. Первинність науки чи освіти – питання дискусійне.

Нині відомі 10 технологій, які приголомшили світ і вплинули на розвиток цивілізації за останні 50 років, зокрема: Інтернет, Генна інженерія, Цифрова технологія створення і обробки зображень, Персональний комп'ютер, Космічні польоти і технології, Стильніковий телефонний зв'язок, Ядерна енергетика, Система електронних платежів, Роботи і системи штучного інтелекту, Трансплантація людських органів. Усі вони певною мірою зумовлені тісним взаємозв'язком науки й освіти і працею дослідників.

✍ Назвіть нові слова-терміни різних галузей знань, що з'явилися останнім часом у сучасному світі, та з'ясуйте причини їхньої появи. Запишіть тридцять термінів, що стосуються лінгвістики загалом, або теми Вашого дослідження.

Завдання 4. *Проілюструйте прикладами з наукових текстів основні ознаки наукового стилю.*

Основні стильові ознаки наукового стилю і специфічна мовленнєва системність зумовлені **позамовними стилетвірними чинниками**:

а) *призначення наукового стилю* – віднайдення ідеї, визначення понять і категорій, формулювання концепцій, доведення теорій, обґрунтування гіпотез, класифікацій, роз'яснення явищ, систематизація знань;

б) *зміст наукового стилю* – теоретичні відомості та практичні знання про людство, природу і Всесвіт;

в) *мета наукового стилю* – повідомлення нового знання про дійсність і доведення його істинності;

г) *комунікативне завдання стилю* – передавання адресату знань у переконливій і доступній формі.

Основними стильовими ознаками наукового стилю є абстрагованість, узагальненість, підкреслена логічність, однозначність і точність, ясність і об'єктивність викладу, доказовість, логізована оцінність, переконливість, аналіз, синтез, аргументація, пояснення причиново-наслідкових відношень, висновки тощо (З підручника).

Завдання 5. *Прочитайте текст, назвіть і запишіть основні ознаки наукового тексту. Прокоментуйте їх вияв, ознайомившись із монографіями або статтями, присвяченими актуальним проблемам сучасного мовознавства.*

Науковий текст кваліфікують як монологічний, але йому, як і будь-якому іншому тексту, властива спрямованість на адресата. Вчений пише для колег, щоб передати власні спостереження та висновки, спростувати чи поглибити попередні дослідження, висловити своє бачення розв'язання якоїсь проблеми тощо. Тому він вступає в діалог, а то й полілог із попередниками та з майбутніми читачами. Діалогічність виявляється у використанні запитань – відповідей, проблемних запитань, чужої мови (зазвичай цитат), часто із суб'єктивною оцінкою наведеної думки, оцінних мовних засобів, вставних і вставлених компонентів, увиразненого протиставлення різних поглядів на проблему, спростування позицій опонентів тощо.

У науковому стилі добір і поєднання мовних засобів значною мірою залежить від підстилю, змісту наукової праці, мети наукового повідомлення та ситуації. Спільним для більшості текстів цього стилю є використання абстрактної лексики, символів, великої кількості термінів, схем, таблиць, графіків, зразків-символів, часто іншомовних слів, наукової фразеології (стійких термінологічних словосполучень), цитат, покликань, однозначної загальноновживаної лексики, відсутності тих мовних засобів, які б указували на особу автора, його уподобання (особових займенників, особових форм дієслів, емоційно-експресивних суфіксів тощо).

Характерні ознаки наукового стилю в *лексичі* – наявність термінології, використання загальноновживаних слів тільки в одному з кількох притаманних їм у мові узагальненому значенні, тобто функційна однозначність слова; в *морфології* – узагальнене значення граматичної форми однини іменників, що позначає не окремий предмет, а поняття про клас предметів; заміна особового займенника *я* авторським *ми*;

абстраговане, позачасове вживання дієслівної категорії часу; використання складених сполучників; у *словотворенні* – стильова визначеність абстрактних іменників із суфіксами *-ість, -ств(о), -от(а), -аці(я), -изм* та ін.; у *синтаксисі* – складні речення різних типів, відокремлені звороти, конструкції з однорідними членами, використання іменників у дієслівній функції як іменних частин складеного присудка. Логічні зв'язки в науковому тексті знаходять вираження у різноформованих причинно-наслідкових зв'язках у складних розгорнутих реченнях.

Наукові тексти мають типову композиційну структуру, якій притаманна багатомірність і багаторівневість. Автор послідовно членує їх на розділи, параграфи, пункти, підпункти, вводить формули, діаграми, таблиці тощо. Проте це не означає, що всі тексти наукового стилю мають однаковий ступінь структурної складності (наприклад, наукова стаття і монографія).

Одна з істотних рис наукового стилю полягає в тому, що кожен мовець має аргументувати свої думки, тези, положення. Нерідко науковці, працюючи над проблемою, що стала об'єктом наукового розгляду, дискусії, використовують написане чи констатоване іншими як цитування з обов'язковими покликаннями на інформаційні джерела.

Лексичні, граматичні, текстові одиниці наукового стилю підпорядковані загальному спрямуванню стилю на точність, логічність, узагальненість, аргументацію висловлених положень. Мовне оформлення наукового викладу видозмінюється залежно від жанру твору (монографія, стаття, посібник тощо), ступеня популярності викладу, насиченості тексту загальнонауковою і спеціальною термінологією. Звичайно розрізняють власне науковий, науково-популярний і науково-навчальний підстили або жанри, для кожного з яких характерне неоднакове співвідношення спеціальної, книжної та загальнонавчальної нейтральної лексики, свої прийоми логічної аргументації, доведення тощо. Специфіка терміносистем у кожній галузі знань спричиняється до створення спеціальних мов, зрозумілих фахівцям тільки певної галузі. У зв'язку з цим науковий стиль часом звинувачують у надмірній книжності, штучності, уважають його вигаданим жаргоном, далеким від природної мови спілкування. Якщо науковий стиль XIX ст. існував лише в письмій формі, то збільшення в наш час кількості форм усного обміну науковою інформацією (конференції, семінари, диспути тощо) зумовлює вироблення специфічних мовних засобів, розрахованих на сприймання аудиторією, на діалог із слухачами тощо (З підручника).

Завдання 6. Опрацюйте теоретичний матеріал за працями: Семенов О. М. *Культура наукової фахової мови*: [навч. посібник] /

О. М. Семеног. – К. : Академія, 2012. – 216 с. – (Серія „Альма матер”);
 Онуфрієнко Г. С. *Науковий стиль української мови* : [навч. посібник] /
 Г. С. Онуфрієнко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
 Заповніть таблицю.

Характеристика наукового стилю

Визначення	
Функція	
Основні ознаки	
Композиційні особливості	
Типові мовні засоби: - лексичні; - морфологічні; - синтаксичні	
Підстилі та їх жанрові різновиди	
Типові мовні огріхи наукових текстів	

Завдання 7. Прочитайте текст. Визначте стиль мовлення, основну думку. Які цінності важливі для автора? Чи згодні Ви з таким баченням?

У контексті комунікації, міжкультурного діалогу, розмаїття мов не лише не виключає, але й потребує зміцнення духу і простору функціонування рідної мови. Вивчаючи рідну мову, людина одночасно засвоює категорії, якими користується її народ і її культура. Як член спільноти вона формує своє бачення світу не на основі самостійного опрацювання своїх переживань, а в рамках закріпленого в поняттях мови досвіду її мовних предків. Людина виростає в середовищі рідної мови, „зростається” з нею: вміння говорити рідною мовою стає для людини таким же природним явищем, як уміння дихати, ходити, їсти. Людина стає співнісцем мови.

Рідна мова є основою існування спільноти, це ланцюг, що поєднує нинішнє покоління з минулими і майбутніми, єднає людей у просторі. У живій мові процес „світотворення”, „омовлення” світу не зупиняється: кожне покоління робить до нього свій внесок, залишає в ньому сліди свого перебування на світі. Оволодіваючи рідною мовою, людина тим самим засвоює і закріплені в ній уявлення про світ, ставлення до нього, способи мислення і дії, ідентифікує себе з власною культурою, з позицій якої ведеться діалог з іншою культурою. Досвід показує, що народ, який втрачає рідну мову, від міжкультурного діалогу поступово віддаляється (відходить) і навпаки, народ, який утверджує свою мову в мовному розмаїтті цивілізації, втягується в цей діалог все більш поважно та інтенсивно (Я. Радевич-Винницький).

Завдання 8. Прочитайте текст, зробіть висновки про роль особистості вченого в науці.

Наука як особлива сфера людської діяльності зумовлює появу певних якостей у людей, які нею займаються.

Передовсім – це *цілеспрямованість*. Людина повинна бути націлена на подолання різних труднощів, які постають перед нею. Варто бути впевненим у своїх силах, правильності обраного напрямку пошуку. Цілеспрямованість дає змогу чітко уявити перспективу роботи, планувати виконання окремих її етапів.

Невід’ємною рисою працівника науки є *любов до праці*, необхідно виробити в собі витримку і терпіння, оскільки на початкових етапах наукового дослідження можливі певні труднощі, невдачі, помилки.

Обов’язкова ознака науковця – *абсолютна чесність у роботі*. Треба уникати суб’єктивного підходу до отриманих результатів, бажання „підігнати” свої спостереження до висновків, які не впливають із проведеного дослідження.

Науковий працівник повинен бути *скромним і самокритичним*, поважати думку колег. Однією з важливих рис наукового працівника є почуття нового, активна підтримка всього прогресивного, здатність йти „в ногу” з епохою, відчувати її „пульс”.

На всіх етапах дослідження науковець повинен прагнути до пояснення фактів, предметів, явищ, намагатися виявити щось нове в науці. Тому для наукової творчості характерною є *постійна копійка розумова праця*. У зв’язку з цим доцільно згадати китайське прислів’я, що констатує: „Ти можеш стати розумним, пройшовши трьома шляхами: шляхом власного досвіду – це найгірший спосіб; шляхом наслідування – найлегший; через мислення – це найбагородніший шлях”. Значних результатів досягають ті, хто привчив себе думати постійно, концентрувати свою увагу на предметі дослідження (З підручника).

 Напишіть роздум на тему „Науковий простір ученого: етичний вимір”.

Завдання 9. Підготуйте методичні рекомендації для написання рефератів за обраною тематикою, скориставшись такими джерелами:

1. Глушик С. В. Сучасні ділові папери / С. В. Глушик, О. В. Дияк, С. В. Шевчук. – К. : А.С.К., 2003. – 400 с.
2. Зубков М. Т. Мова ділових паперів : комплексний довідник / М. Г. Зубков. – Х. : Фоліо; Майдан, 2002. – 288 с.
3. Культура фахового мовлення : посібник / [за ред. Н. Д. Бабич]. – Чернівці : Книги–XXI, 2011. – 528 с.
4. Мацюк З. Українська мова професійного спілкування / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2008. – 353 с.
5. Олійник О. Б. Ділове мовлення : навч. посібник / О. Б. Олійник,

В. Д. Шинкарук, Г. М. Гребницький. – К. : Кондор, 2009. – 262 с.

6. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення : підручник / С. В. Шевчук. – 4-те вид. доп. і переробл. – К. : Арій, 2007. – 576 с.

Завдання 10. *Напишіть твір-роздум на тему: „Наука як вища форма інтелектуальної самореалізації особи”.*

Завдання 11. *Підготуйте науково-біографічний нарис про таких мовознавців: Михайло Осадця, Омелян Огоновський, Степан Смаль-Стоцький, Василь Сімович, Іван Вагілевич, Маркіян Шашкевич, Василь Равлюк, Євген Тимченко, Омелян Калужняцький.*

Орієнтовний план нарису

1. Прізвище, ім'я, по батькові.
2. Число, місяць і рік народження.
3. Місце народження.
4. Короткі відомості про батьків.
5. Відомості про освіту (повне найменування всіх навчальних закладів, у яких довелось навчатися). Подати тодішню і теперішню назви закладу та його місцезнаходження.
6. Наукові ступені та вчені звання (указати рік отримання), а також тему дисертації (дисертацій).
7. Відомості про трудову діяльність.
8. Громадська робота.
9. Почесні звання (указати рік отримання), премії (указати рік отримання та назву установи, що присудила премію).
10. Академічне звання (якщо є) та рік отримання.
11. Коло наукових інтересів.
12. Найвагоміші мовознавчі праці (дати фахову характеристику).
13. Основні праці з лінгводидактики: підручники, навчально-методичні посібники тощо (10–20 праць мовою оригіналу, зазначаючи співавторів (якщо вони є)).
14. Внесок у розвиток певної галузі мовознавства.
15. Фото (портрет).

Навчальний елемент 1.2

„Філологія як галузь наукових досліджень”

▣ Лекція 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

План

1. Поняття і структура наукової теорії.
2. Функції наукової теорії.
3. Сучасна класифікація наукових теорій.
4. Філологія – комплекс наукових дисциплін.
5. Зв’язок філології з іншими гуманітарними науками.

Ключові слова: *наукова теорія, теоретичний та емпіричний рівні дослідження, наукова проблема, наукова гіпотеза, науковий факт, науковий принцип (постулат, правило, аксіома), науковий закон, наукове судження, наукове положення, наукова концепція, наукова ідея, науковий гуманітарні науки, термін (поняття, визначення, дефініція), впровадження наукових результатів, філологія, лінгвістика.*

N. B. Наукова теорія – найвища, систематизована у специфічних термінах (поняттях) форма узагальнення знань; упорядкована система основних ідей, положень, законів, яка дає достовірне, об’єктивне знання про об’єкт, що його досліджує певна наука. Теорія не тільки описує сукупність фактів, але й пояснює їх, тобто виявляє походження й розвиток явищ і процесів, їхні внутрішні та зовнішні зв’язки, причиново-наслідкову та іншу залежність. **Ознаки наукової теорії**: системність, концептуальність, достовірність, обґрунтованість, історичність, інтерсуб’єктивність. Розвиток науки – це поглиблення і зміна теорій. Теорія наявна до того часу, поки не накопичаться факти, що суперечать її базовим положенням. **Структуру теорій** формують факти, поняття і судження, положення, закони, принципи, аксіоми і постулати. **Функції наукової теорії**: *систематизувальна* – логічна обробка наукового знання, здобутого наукою на певному етапі її історичного розвитку; *евристична* – розвиток науки від старого (відомого) до нового (невідомого); *описова* – створення системи понять і термінів; *пояснювальна* – пояснення взаємозв’язків між об’єктами, що пізнаються; *прогнозувальна* – визначення подальшого (можливого, ймовірного) розвитку явищ, що їх досліджує наука.

Наукова проблема – складне теоретичне або практичне завдання, способи розв’язання якого невідомі або відомі частково.

Це форма розвитку наукового пізнання та знання, що виражає: а) перехід від відомого до невідомого; б) виокремлене в системі наукового знання положення, яке зумовлює вивчення питань і пошук їх розв'язання; в) складне за змістом запитання, у якому окреслено предмет і напрям наукового дослідження.

Наукова ідея – первинне поняття при формуванні наукових знань, продукт людської думки, форма відображення дійсності, що відбиває інтуїтивне пояснення явища без проміжної аргументації. Як основа творчого процесу, ідея базується на наявних знаннях, виявляє раніше не помічені закономірності; вона є своєрідним „стрибком думки” за межі вже раніше пізнаного. Наукові ідеї є водночас і передумовами створення теорій, і елементами, що об'єднують окремі теорії в певну галузь знань. Матеріалізованим вираженням наукової ідеї є гіпотеза.

Наукова гіпотеза (грец. *hypothesis* – припущення, основа) – науково обґрунтовані припущення, що їх висувують для пояснення певного явища, які після перевірки можуть виявитися істинними або хибними. Гіпотеза є науковою лише в тому разі, якщо її доводять факти, і може існувати лише до того часу, поки не суперечить безсумнівним фактам досвіду, інакше вона стає лише фікцією. Гіпотеза часто є первинним формулюванням, чорновим варіантом висновкових положень. Якщо отриманий практичний результат відповідає припущенням, то гіпотеза перетворюється на наукову теорію, тобто стає достовірним знанням. Як вихідний момент пошуку істини, вона допомагає науковцю суттєво економити час і сили, цілеспрямовано зібрати й згрупувати факти.

Науковий факт – складник наукового знання, матеріал для певних висновків, що відповідає об'єктивній дійсності. Без систематизації та узагальнення, без логічного осмислення фактів не може розвиватися жодна наука. На підставі наукових фактів визначають закономірності явищ, будують теорії та виводять закони. Наукові факти характеризуються такими властивостями, як новизна, точність, об'єктивність і достовірність. Новизна наукового факту засвідчує принципово новий, невідомий до цього часу предмет, явище або процес. Процес наукового вивчення є процесом накопичення, вивчення та систематизації фактів. Накопичення наукових фактів під час дослідження є творчим процесом, що ґрунтується на задумі вченого, його ідеї. Важливо не тільки встановити якийсь новий

факт, а й пояснити з позицій сучасної науки, з'ясувати його загальнопізнавальне, теоретичне та практичне значення.

Науковий принцип (постулат, аксіома, правило) – ключові, вихідні положення будь-якої галузі науки, які є початковою формою систематизації знань: *принцип* – основне вихідне положення наукової теорії, що виступає як перше і найабстрактніше визначення ідеї (якщо в основі теорії зазвичай лежить одна наукова ідея, то принципів, що її виражають, може бути кілька, напр.: загальним принципом усіх досліджень є принцип діалектики – розглядати всі явища й процеси у взаємозв'язку й русі як у просторі, так і в часі; у теорії навчання діють принципи наочності, свідомості, активності, систематичності, послідовності тощо); *постулат* (аксіома) – вихідне положення, твердження, яке через свою безпосередню переконливість, наочність, безсумнівність приймають за істину без доказів; *правило* – умова, якої необхідно дотримуватись, виконуючи якусь дію.

Науковий закон – твердження (з використанням принципів, постулатів, понять і категорій), що відображають необхідні, суттєві, стійкі та повторювані явища і зв'язки у природі, суспільстві й мисленні. Закони мають об'єктивний характер, існують незалежно від волі і свідомості людей. Сукупність наукових законів як найважливіших складників системи наукових знань виформовує наукову теорію. Для доведення закону наука використовує судження й аргументи.

Наукове судження – думка, яка через порівняння кількох понять уможливорює констатацію або заперечення наявності в об'єктах дослідження певних властивостей, якостей. Його можна отримати за умови безпосереднього спостереження будь-якого факту, або опосередковано за допомогою умовиводу.

Науковий аргумент – підстава, доказ, що їх використовують для обґрунтування наукових положень.

Наукове положення – сформульовані наукові думки у формі наукового твердження. Сукупність теоретичних положень про певне явище дійсності становить наукове вчення.

Наукова концепція – система теоретичних поглядів на досліджувану проблему, об'єднаних науковою ідеєю (науковими ідеями), спосіб розуміння, тлумачення цієї проблеми; ідейний задум наукової роботи.

Науковий термін (поняття, визначення, дефініція) – слово або сполучення слів, що позначає поняття, яке застосовують у науці. Сукупність понять (термінів, визначень, дефініцій) утворює понятійний апарат науки. Поняття, які набувають ширшого змісту й функціонують у різних значеннях із декількома відтінками, перетворюються в *категорії* – найбільш загальні та фундаментальні поняття, що відображають суттєві властивості (напр., категорії роду, числа, часу, стану, особи тощо; ринку, попиту, грошей, фінансів, торгівлі тощо).

Впровадження наукових результатів – досягнення практичного використання прогресивних ідей, винаходів, результатів наукових досліджень (інновацій).

◆ Практичне заняття

ОСОБЛИВОСТІ УСНОГО ТА ПИСЕМНОГО НАУКОВОГО МОВЛЕННЯ. МОВОЗНАВСТВО В ОСОБАХ

План

1. Філологія – комплекс наукових дисциплін. Зв'язок філології з іншими гуманітарними науками (філософією, логікою, психологією, історією, етнопсихологією, українознавством, народознавством, художньою літературою).

2. Поняття „мовленнєва діяльність”, „адресант мовлення”, „адресат мовлення”.

3. Обсяг поняття „усна мова”. Основні ознаки усного наукового мовлення. Форми усного обміну науковою інформацією (конференція, симпозіум, наукові читання, доповідь, лекція тощо).

4. „Писемна мова”: дефініція, специфічні ознаки. Форми писемного обміну науковою інформацією (енциклопедія, словник, монографія, підручник, навчальний посібник, кваліфікаційна робота, стаття, тези доповіді тощо).

5. Індивідуальний стиль у науково-дослідній роботі мовознавця.

Н. В. Усна мова (усна форма мови) – одна з двох (паралельно з писемною) форм реального функціонування мови як засобу комунікації; мова, втілена у звуках, сприймана на слух, тобто та, що звучить і розрахована на слухове сприйняття. Усне мовлення являє собою „говоріння” з властивими йому мелодикою, ритмікою, інтонацією. В усному мовленні широко використовують позамовні засоби спілкування – жести, міміку, інтонацію тощо, які надають мові переконливості, однак цими

засобами не варто зловживати у процесі обміну науковою інформацією. *Усне наукове мовлення* належить до складнішої форми усного мовлення порівняно з розмовним стилем, воно має низку лексичних і граматичних особливостей писемно-літературної мови. Форми репрезентації усного наукового мовлення: доповідь на конференції, симпозіумі, конгресі, наукових читаннях, захисті наукової роботи, виступ на наукових семінарах, експертних радах, наукова лекція тощо.

Писемна мова (писемна форма мови) – одна з двох (паралельно з усною мовою) форм реального функціонування мови як засобу комунікації; мова, зафіксована на письмі за допомогою усталеної системи графічних знаків, сприйманих зором, розташованих у певній лінійній послідовності і співвіднесених з одиницями реального, звукового мовлення. Суттєва особливість писемної мови – відтворюваність, властивість бути перенесеною у просторі й збереженою в часі. Писемна форма – обов'язкова ознака наукового стилю. Форми репрезентації усного наукового мовлення: енциклопедія, словник, монографія, підручник, навчальний посібник, кваліфікаційна робота, стаття, тези доповіді, рецензія, відгук тощо.

Повідомлення – це інформація, втілена в конкретний код і передана за допомогою відповідного каналу спілкування – способу передавання інформації від джерела (адресанта) до споживача (адресата).

Мовленнєва діяльність – спеціалізоване вживання мовлення в процесах взаємодії між людьми; часткова реалізація діяльності спілкування із застосуванням мовного коду.

Мовленнєвий акт – складник повідомлення, цілеспрямована мовленнєва дія, здійснювана згідно з принципами і правилами мовленнєвої поведінки, прийнятими в суспільстві. Цілісність мовленнєвого акту створюють: *акт локуції*¹ (власне мовленнєве висловлення), *акт іллокуції* (втілення комунікативної мети, комунікативної інтенції) і *акт перлокуції* (скерованості на результативний вплив щодо адресата).

---

¹ *Локуція* (англ. *locution* – мовний зворот, вислів) – побудова фонетично і граматично правильного висловлювання певної мови з певним змістом і семантикою.

Адресант мовлення (автор, мовець) – джерело повідомлення; у міжособистісному спілкуванні – особа, яка ініціює комунікацію, кодує своє повідомлення засобами мови й передає адресату (слухачеві, читачеві, аудиторії тощо). Адресант спирається на наявні в конкретному суспільстві стратегії презентації інформації та подає повідомлення у доступних для адресата усних чи письмових формах.

Адресат мовлення (слухач, читач, інтерпретатор, аудиторія) – кінцевий споживач повідомлення; у міжособистісному спілкуванні – особа, яка сприймає повідомлення та інтерпретує його.

Комунікація – спілкування двох, кількох чи багатьох осіб, під час якого передають певні знання, інформацію.

Вербальна комунікація – цілеспрямована психо-лінгво-ментальна діяльність учасників спілкування за допомогою мовного коду (слів, словосполучень, речень, текстів), результатом якої є інформаційний обмін, взаємовплив тощо.

Невербальна комунікація – взаємодія між учасниками спілкування за допомогою невербальних (немовних, паралінгвістичних) засобів: різноманітних жестів, міміки, контрольованих і неконтрольованих (спонтанних) рухів, постави тіла, свідомої організації простору спілкування тощо.

Мовна компетенція – знання учасниками комунікації мови (мовного коду) та уміння оперувати різнорівневими засобами мови, тобто дотримуватися норм розмовно-літературного чи писемно-літературного мовлення, автоматично, швидко, легко і доречно вживати мовні засоби, утворювати (в разі необхідності) нові мовні форми (тобто творчий, креативний аспект), володіти всіма стильовими засобами мови. Ідеться про знання мови на фонологічному, семантичному (лексичному), граматичному, структурно-синтаксичному, стилістичному рівнях, тобто про знання всіх елементів фонетики певної мови, законів сполучуваності алофонів у мовленні, знання граматичних категорій та правил їх комбінування, розуміння значень великої кількості слів (тих, що виформовують лексичну основу мови), особливостей їх поєднання та деривації, уміння формувати речення різних семантичних та структурних типів.

Комунікативна компетенція – навички використання мови в конкретному контексті й ситуації спілкування з різними кому-

нікантами, а також знання вербальних і невербальних засобів спілкування, уміння їх ефективно застосувати в конкретній ситуації в ролі адресанта чи адресата.

Ораторське мистецтво мовлення – висока стилістична майстерність, досконалість виголошуваних промов, використання задія цього лексичних, граматичних (особливо синтаксичних), інтонаційних, жестикуляційних, мімічних, пантонімічних мовних засобів, які одночасно поєднують і глибоку логіку, і таку ж почуттєвість, емоційність висловлення.

✍ Самостійна робота

СПЕЦИФІКА УСНИХ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ. БІОБІБЛІОГРАФІЯ ВИДАТНИХ УЧЕНИХ УКРАЇНИ

N. B. **Бібліографія** (від грец. *biblio* – книга, *grapho* – писати) – 1) науковий, систематизований опис книг та інших видань, наведений за певними правилами і достатній для ідентифікації документа; 2) список літератури (книжок і статей) на яку-небудь тему або з якої-небудь галузі знань. Завдання бібліографії полягає в реєстрації друкованих творів із певної галузі знань, окремої проблеми, теми. Укладають бібліографію відповідно до вимог державного стандарту (див. *Додаток Д*). Подають її в наукових дослідженнях у вигляді переліку книг, журналів і статей із посиланням на місце та рік опублікування, видавництво тощо.

Бібліографічний покажчик – довідник або довідковий перелік (список) опублікованих документів (книг, газетних і журнальних статей тощо), об'єднаних якою-небудь ознакою, сформований окремо або доданий до книги. Найчастіше в бібліографічні покажчики ґрунтуються на основі: *тематичної єдності документів*, напр.: „Освіта України у третьому тисячолітті : бібліографічний покажчик”; „Іван Пулюй: життя в ім'я науки та України: бібліографічний покажчик”; „Українська ономастика : бібліографічний покажчик”; *територіального принципу*, напр.: Бібліографічний покажчик: публікації членів кафедри української філології Інституту мови та літератури ПДУ ім. Т. Г. Шевченка”; *спільного видавництва* або *періодичних видань*, напр.: „Анотований покажчик журналу „Дивослово” за 1994–2010 рр.”, „Анотований покажчик періодичних видань, що зберігаються у фондах Наукової бібліотеки вишу”; *хронологічного принципу*: „Українська лексикографія XIII–XX ст. : бібліографічний

показчик”; „Анотований показчик дисертаційних робіт (за 2011–2012 рр.), наявних у фонді наукової бібліотеки вишу”, „Українська мова: Бібліографічний показчик (1918–1961)”, „Словотвір української мови: науково-допоміжний бібліографічний показчик (1976–2011 рр.)”, „Культура української мови : бібліографічний показчик (1985–1990)” тощо. За своїм призначенням бібліографічні показчики поділяють на: *реко-ментаційні* (не претендують на повноту й адресовані широкому колу читачів) та *наукові* (прагнуть до вичерпного огляду документів щодо заявленої теми і призначені для спеціалістів). Галузеві бібліографічні показчики систематизують доробок учених, педагогів, культурних діячів у царині конкретної науки. Бібліографічні праці є надійним джерелом для дослідження різних наукових проблем з українського мовознавства.

Біобібліографія – вид бібліографії, у якій інформація про твори поєднана з біографічними відомостями про їхніх авторів і присвячена їм літературою; персональна бібліографія. Це поняття охоплює два різновиди посібників: *персональні показчики*, предметом яких є життя і діяльність окремої особи, і *бібліографічні словники*, що містять матеріал про визначені групи осіб (спеціальні словники) або про діячів однієї країни (національні словники).

Персональний бібліографічний показчик – праця довідкового характеру, у процесі створення якої вивчають життєвий і творчий шлях особи з опублікованих і неопублікованих матеріалів (автобіографія, особиста справа, звіти, спогади тощо). В українській науці започатковано серію видань „Біобібліографія вчених України”. Окрім біографічних відомостей, основу персональних біобібліографічних показчиків становить бібліографічний матеріал: праці особи, а також література про її життя та діяльність, напр.: „*Василь Сімович. 1880–1944 : життєписно-бібліографічний нарис* (Львів, 1995. – 179 с.); „*Олександр Опанасович Потебня: Бібліографічний показчик*” (Харків, 2005. – 152 с.); „*Юрія Олександрович Карпенко: Бібліографічний показчик*” (Одеса, 2000. – 36 с.); „*Віталій Макарович Русанівський : Біобібліографія до 75-річчя*” (Київ, 2006. – 48 с.); „*Василь Васильович Німчук : Біобібліографія до 75-річчя*” (Київ, 2008. – 128 с.); „*Oculus vitae sapientia : Біобібліографія до 60-річчя професора Ніни Гуйванюк*” (Чернівці, 2009. – 86 с.); „*Професор Павло Юхимович Гриценко : матеріали до бібліо-*

графії вчених” (Черкаси, 2010. – 110 с.); „*Лариса Терентіївна Масенко : Бібліографічний покажчик*” (Київ, 2012. – 156 с.); „*Людмила Миколаївна Марчук : біобібліографічний нарис*” (Кам’янець-Подільський, 2015. – 68 с.).

Лінгвоперсонологія (лінгвістична персонологія) – порівняно нова й перспективна міждисциплінарна галузь сучасної лінгвістики, що зацентровує пріоритетність вивчення конкретної мовної особистості в лінгводидактичному, лінгвокультурологічному, лінгвопоетичному, соціолінгвістичному та психолінгвістичному аспектах. Наприклад: Баландіна Н. *Штрихи до лінгвоперсонології академіка В. М. Русанівського (до 80-річчя від дня народження)* / Надія Баландіна // Філологічні науки : зб. наук. пр. / відп. ред. М. І. Степаненко. – Полтава, 2011. – № 1(7).– С. 121–130.

? Завдання теоретичного та практичного характеру

Підготувати відповіді на такі питання:

1. Що таке наукова теорія? Назвіть основні ознаки і функції наукової теорії.
2. Охарактеризуйте поняття наукової проблеми як форми розвитку наукового пізнання та знання.
3. Яка структура формування наукової теорії?
4. Дайте визначення наукової ідеї, гіпотези, теорії, закону.
5. Визначте роль наукового факту в розвитку науки.
6. Які початкові форми систематизації знань Вам відомі?
7. Що використовує наука для доведення наукового закону?
8. Яку роль відіграє наукова концепція у процесі дослідження?
9. Розкрийте поняття „понятійний апарат науки”?
10. Як Ви розумієте процес впровадження наукових результатів?
11. У чому полягає сутність філології як комплексу наукових дисциплін.
12. З якими науками гуманітарного циклу корелює філологія?
13. Як визначають поняття „мовленнева діяльність”, „адресант мовлення”, „адресат мовлення”?
14. Дайте визначення поняттю „усна мова”. Назвіть основні ознаки усного мовлення.
15. З’ясуйте обсяг дефініції „писемна мова”. Назвіть основні ознаки писемного мовлення.
16. З’ясуйте, у чому полягає відмінність між усним і писемним науковим мовленням.
17. Охарактеризуйте способи формування індивідуального інтонаційного стилю.

18. Що таке комунікація? Доберіть синоніми до цього слова. Які типи комунікації Вам відомі?
19. Охарактеризуйте поняття мовної та комунікативної компетенцій? Яку роль мовна компетенція відіграє у фаховому зростанні науковця-початківця.
20. Що таке бібліографія? Яке місце посідає бібліографія в науковій роботі студента?
21. Чим бібліографія відрізняється від біобібліографії?
22. Які типи бібліографічних покажчиків Ви знаєте? Які критерії лежать в основі їхньої диференціації?
23. Що таке орфоепічна норма? Які орфоепічні норми української мови Ви знаєте?
24. Що таке орфоепічна навичка і хто першим увів це поняття до наукового обігу?
25. Пригадайте акцентуаційні норми сучасної української літературної мови.
26. Узагальніть вияви закону милозвучності сучасної української літературної мови.
27. Які словники, що стосуються проблем вимови, Ви знаєте?
28. Що таке орфоепічний словник? Яке його призначення?
29. Назвіть правила укладання біобібліографії як виду наукової роботи.
30. Сформулюйте і запишіть висновки до вивченої теми.

Види діяльності: конспектування літератури; засвоєння основних наукових понять із теми вивчення, повторення відомостей із нормативного курсу фонетики та орфоєпії сучасної української мови, а також практичної риторики і стилістики.

Форми перевірки та оцінювання: опорний конспект, узагальнювальні схеми та таблиці; усне опитування.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Довідник з культури мови : посібник / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, Н. М. Сологуб та ін.; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Вища школа, 2005. – 399 с.
2. Жайворонок В. В. Українська мова в професійній діяльності : навч. посіб. / В. В. Жайворонок – К. : Вища шк., 2006. – 431 с.
3. Культура української мови : бібліографічний покажчик (1985–1990). – Львів : ЛДУ, 1991. – 72 с.
4. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови : структура наукового тексту / А. П. Коваль. – К. : Вид-во Київського університету, 1970. – 306 с.
5. Марцин В. С. Основи наукових досліджень : навч. посібник / В. С. Марцин, Н. Г. Міценко, О. А. Даниленко та ін. – Львів : Ромус-Поліграф, 2002. – 128 с.

6. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови : [навч. посібник] / Г. С. Онуфрієнко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
7. Селігей П. О. Світло і тіні наукового стилю : монографія / П. О. Селігей. – К. : Вид. дім „Києво-могилянська академія”, 2016. – 627 с.
8. Семенов О. М. Культура наукової фахової мови : [навч. посібник] / О. М. Семенов. – К. : Академія, 2012. – 216 с. – (Серія „Альма матер”).
9. Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень: конспект лекцій / А. С. Філіпенко. – К. : Академія, 2004. – 208 с. – (Альма матер).
10. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посібник / Г. О. Цехмістрова. – К. : Видавничий Дім „Слово”, 2004. – 240 с.
11. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – К. : Знання-Прес, 2003. – 3-те вид., стер. – 295 с.

Додаткова література

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо / Б. Д. Антоненко-Давидович; [уклад. : Я. Б. Тимошик]. – К. : Либідь, 1991. – 256 с.
2. Бук С. 3000 найчастотніших слів наукового стилю сучасної української мови / С. Бук; наук. ред. Ф. С. Бацевич. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 192 с.
3. Ботвіна Н. В. Міжнародні культурні традиції: мовна етика ділової комунікації : навч. посібник / Н. В. Ботвіна. – Вид. 2-ге, доп. і переробл. – К. : АртЕк, 2002. – 208 с.
4. Ващенко В. С. Самобутні тенденції у розвитку мови / В. С. Ващенко, А. М. Поповський. – Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1995. – 43 с.
5. Вихованець І. Р. Розмовляймо українською : мовознавчі етюди / Іван Вихованець. – К. : Пульсари, 2010. – 160 с.
6. Городенська К. Г. Довідник з української мови (найновіші рекомендації) / К. Г. Городенська, Н. І. Кочукова, Г. М. Куцак. – К. : Слов'янськ, 2015. – 215 с.
7. Городенська К. Г. Із найновіших рекомендацій щодо складних уживань в українській мові / К. Г. Городенська, Н. І. Кочукова, Г. М. Куцак. – Київ – Слов'янськ, 2006. – 83 с.
8. Городенська К. Г. Українське слово у вимірах сьогодення / Інститут української мови НАН України; Катерина Городенська. – К. : КММ, 2014. – 134 с.
9. Загнітко А. П. Українське ділове мовлення : професійне і непрофесійне спілкування / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк. – Донецьк : ТОВ ВКФ „БАО”, 2008. – 480 с.
10. Іванишин В. Мова і нація : тези про місце і роль мови в національному відродженні України / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич : Відродження. – 1994. – 217 с.
11. Коваль А. П. Ділове спілкування / А. П. Коваль. – К. : Либідь, 1992. – 280 с.
12. Кубрак О. В. Етика ділового та повсякденного спілкування : навч. посібник з етикету для студентів / О. В. Кубрак. – 2-ге вид., доп. – Суми : ВТД „Університетська книга”, 2003. – 222 с.
13. Культура писемного мовлення (орфоепічна і пунктуаційна правильність) : навч. посібник / за ред. проф. Бабич Н. Д. – Чернівці : Рута, 2000. – С. 5–10.
14. Мовчан П. Мова – явище космічне / П. Мовчан. – К. : Просвіта, 1994. – 167 с.
15. Непийвода Н. Сам собі редактор : poradnik z української мови / Н. Непийвода. – К., 1996. – 260 с.

16. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / М. М. Пилинський. – К. : Наук. думка, 1976. – 288 с.
17. Пономарів О. Д. Фонема *z* і *r*: Словник і коментар / О. Д. Пономарів. – К. : Вид. центр „Просвіта”, 1997. – 40 с.
18. Селігей П. Делікатна професія у дзеркалі мови / Пилип Селігей // Мовознавство. – 2004. – № 2–3. – С. 34–47.
19. Селігей П. Як полонити читача з першого рядка / Пилип Селігей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.journ.unav.kiev.ua
20. Сліпушко О. Українська мова й етапи кар'єри ділової людини / Оксана Сліпушко. – К. : Криниця, 1999. – 200 с. – (Український мовний суспільний проект).
21. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. – 3-тє вид., випр. – К. : Знання, 2006. – 367 с.
22. Словник-довідник з українського літературного слововживання. – К. : Наук. думка, 2004. – 448 с.
23. Яворська Г. М. Нові аспекти в розробці проблеми функцій мови / Г. М. Яворська // Мовознавство. – 1989. – № 5. – С. 12–17.

Корпус орфографічних та орфоепічних словників

1. Бурячок А. А. Орфографічний словник української мови : близько 36 000 слів / А. А. Бурячок; ред. Н. М. Отрох, М. А. Щипська. – 4-тє вид., доопрац. – К. : Наук. думка, 2002. – 459 с.
2. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики : 253 000 слів / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2004. – 896 с.
3. Головашук С. І. Орфографічний словник складних слів української мови : понад 23 000 слів / С. І. Головашук. – К. : Наук. думка, 2008. – 287 с.
4. Головашук С. І. Орфографічний словник української мови : 23 000 слів / С. І. Головашук. – К.; Ірпінь : Перун, 2006. – 486 с.
5. Головашук С. І. Складні випадки наголошення. Словник-довідник / С. І. Головашук. – К. : Либіль, 1995. – 192 с.
6. Головашук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання / С. І. Головашук. – К. : Наук. думка, 2004. – 448 с. – (Словники України).
7. Жовтобрюх В. Ф. Сучасний орфографічний словник : близько 105 000 слів / Харків : Ранок; Веста, 2005. – 797 с.
8. Івченко А. О. Орфографічний словник української мови : понад 40 000 слів / А. О. Івченко. – Харків : Фоліо, 2006. – 765 с.
9. Карачун В. Я. Орфографічний словник наукових і технічних термінів : Правопис. Граматика : понад 30 000 слів / В. Я. Карачун; наук. ред. Л. І. Андрієвський. – К. : Криниця, 1999. – 524 с.
10. Лозова Н. Є. Дзвона чи дзвону? або -а (-я) чи -у (-ю) в родовому відмінку : словник-довідник / Н. Є. Лозова, В. Б. Фридрак. – К. : Наук. думка, 2007. – 168 с.
11. Новий орфографічний словник української мови : Граматика в таблицях / голова редакційно-худ. ради О. А. Аматауні; ред. О. П. Івакін та ін. – 2-є вид., стереотипне. – К. : Аконіт, 2003. – 414 с. – (Серія „Нові словники”).
12. Орфографічний словник сучасної української мови : 70 000 слів / уклад. С. В. Музичук. – Донецьк : БАО, 2003. – 958 с.

13. Орфографічний словник української мови : 160 000 сл. / уклад. : В. Т. Ковальова, Л. П. Коврига. – Харків : Сінтекс, 2004. – 1086 с.
14. Орфографічний словник української мови : близько 120 000 слів / уклад. : С. І. Головащук, М. М. Пешак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. – К. : Довіра, 1994. – 864 с.
15. Орфографічний словник української мови : близько 125 000 слів / уклад. : С. І. Головащук, М. М. Пешак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Довіра, 1999. – 989 с.
16. Орфоепічний словник української мови / уклад. : В. М. Русанівський, В. В. Чумак, Г. М. Ярун. – К. : Перун, 2006 – 208 с.
17. Орфоепічний словник української мови : у 2-х т. / [М. М. Пешак, В. М. Русанівський, Н. М. Сологуб та ін.] – К. : Довіра, 2001. – Т. 1. – 955 с.; 2003. – Т. 2. – 918 с.
18. Орфоепічний словник / уклад. : М. І. Погрібний. – К. : Рад. школа, 1986. – 118 с.
19. Погрібний М. І. Орфоепічний словник (А–Я) / М. І. Погрібний. – К. : Рад. шк., 1984. – 629 с.
20. Погрібний М. І. Словник наголосів української літературної мови / М. І. Погрібний. – К. : Рад. школа, 1959. – 603 с.
21. Полякова Л. О. Український орфографічний словник з граматичними таблицями + короткий правописний коментар : 80 000 слів / Л. О. Полякова. – Харків : Торсінг плюс, 2007. – 496 с.
22. Русско-украинский орфоэпический словарь / под ред. В. М. Русиновского. – К. : Освіта, 1992. – 254 с.
23. Сучасний орфографічний словник української мови : понад 180 000 одиниць (слів та словосполук). – Харків : Школа, 2009. – 1024 с.
24. Сучасний орфографічний словник : 150 000 сл. / уклад. О. Ю. Петраковський. – Харків : Промінь, 2007. – 1244 с.
25. Українська літературна вимова і наголос. Словник-довідник / відп. ред. М. А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1973. – 724 с.
26. Український орфографічний словник : близько 100 000 слів / за ред. А. О. Свашенко. – Харків : Прапор, 2003. – 844 с.
27. Український орфографічний словник : близько 143 000 слів / уклад. : В. М. Пешак та ін. – 3-е вид., переробл. і допов. – К. : Довіра, 2002. – 1006 с.
28. Український орфографічний словник : близько 155 000 слів / уклад. : В. В. Чумак, І. В. Шевченко, Л. Л. Шевченко, Г. М. Ярун; за ред. В. М. Русанівського. – Вид. 4-е, переробл. і допов. – К. : Довіра, 2005. – 1069 с.
29. Український орфографічний словник : близько 165 000 слів / уклад. : В. В. Чумак, І. В. Шевченко, Л. Л. Шевченко, Г. М. Ярун; за ред. В. М. Русанівського. – Вид. 5-е, переробл. і допов. – К. : Довіра, 2006. – 940 с.
30. Український орфографічний словник : близько 170 000 слів / уклад. : В. В. Чумак, І. В. Шевченко, Л. Л. Шевченко, Г. М. Ярун; за ред. В. М. Русанівського. – Вид. 6-е, переробл. і допов. – К. : Довіра, 2006. – 959 с.
31. Український орфографічний словник : близько 172 000 слів / уклад. : В. В. Чумак, І. В. Шевченко, Л. Л. Шевченко, Г. М. Ярун; за ред. В. Г. Склярєнка. – Вид. 7-е, переробл. і допов. – К. : Довіра, 2007. – 983 с. – (Словники України).

32. Український орфографічний словник : близько 174 000 слів / уклад. : В. В. Чумак, І. В. Шевченко, Л. Л. Шевченко, Г. М. Ярун; за ред. В. Г. Складенка. – Вид. 8-е, переробл. і допов. – К. : Довіра, 2008. – 997 с. – (Словники України).

33. Український орфографічний словник : Орфографічний словник української мови : Близько 143 000 слів / уклад. : М. М. Пешак та ін.; за ред. Л. М. Полюги. – 3-е вид., переробл. і доповн. – К. : Довіра, 2002. – 1006 с. – (Словники України).

34. Український орфографічний словник: близько 165 000 слів / за ред. В. М. Русанівського. – К. : Дніпро, 2006. – 940 с. – (Словники України).

Інтернет-ресурси

<http://yak-my-hovorymo.wikidot.com/>
<http://chak-chy-pravylnomy-hovorymo.wikidot.com/>
<http://kultura-movy.wikidot.com/>
<http://rodovyi-vidminok.wikidot.com/>
<http://www.madslinger.com/mova/pravopys-2007/>
<http://nepravylno-pravylny.wikidot.com/>
<http://ros-ukr-idioms.wikidot.com/>
<http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/>

Завдання для поточного самоконтролю та контролю знань

Завдання 1. Розгляньте таблицю. Розтлумачте відмінності усного і писемного мовлення.

Усне	Писемне
Первинне	Вторинне
Монологічне, діалогічне, полілогічне	Монологічне
Відбувається з огляду на конкретних адресатів у визначеній ситуації	Найчастіше – з невизначеним адресатом, без урахування комунікативної ситуації
Спонтанне (завичай)	Попередньо обдумане, поступове у фіксації (можливість внесення змін, доповнень)
Живе, без спонтанного добору фактів і мовного оформлення	Старанний добір фактів та їх мовне оформлення; послідовне дотримання нормативності, властивої літературній мові; використання більшого обсягу і складнішої структури та стилістично відшліфованих синтаксичних побудов.
Паралінгвістичні засоби, інтонація	Відсутність паралінгвістичних засобів

Імпровізоване	Повний і ґрунтовний виклад думок
Чітко індивідуалізоване	Поглиблена робота над словом і текстом
Емоційне та експресивне	Редагування думок і форм їх вираження
Повтори, еліпсиси, перебивання, паузи, повернення до вже сказаного тощо	Самоаналіз написаного, можливість багаторазового переписування та редагування, шліфування думок
Короткотривале в часі	Можливість повернення і перечитування
Найважливіші форми і жанри: діалог, монолог, полілог, бесіда, дискусія, диспут, розповідь, переказування, звіт, лекція, доповідь, офіційний виступ тощо.	Найважливіші форми й жанри: опис, роздум, ділові папери, газетні жанри, план, тези, конспект, реферат, стаття тощо.
Дискурсні особливості	Текстові характеристики

✍ За енциклопедією „Українська мова” з’ясуйте значення понять дискурс і текст. Словникові статті законспектуйте у зошит.

Завдання 2. Прочитайте текст. Випишіть назви всіх згаданих розділів науки про мову, окресліть їхній предмет дослідження. Пригадайте, які з них Ви вивчали в школі? Підкресліть незнайомі для Вас назви та з’ясуйте їхнє значення.

Українське мовознавство – багатогалузева наука про українську мову. До його складу входить ряд наукових дисциплін, кожна з яких займається вивченням різних галузей української мови, різних її структурно-функціональних рівнів, причому саме вивчення української мови, як і будь-якої іншої, може здійснюватися як у синхронному, так і в діахронному аспекті, тобто як у її сучасному стані, так і в історичному розвитку, що в свою чергу дає підстави для виділення ще більшої кількості розділів.

Основними розділами науки про українську мову, що оформилися як окремі предмети викладання у вищій філологічній школі, є такі:

- 1) Сучасна українська літературна мова, що займається вивченням різних структурно-функціональних рівнів української літературної мови на сучасному етапі її розвитку;
- 2) Стилїстика української літературної мови, що вивчає різні функціональні стилі літературної мови, виражальні засоби й їх використання в різних сферах мовного спілкування;
- 3) Українська діалектологія, що займається вивченням місцевих різновидів української мови, її місцевих діалектів і говірок;

4) Історія української мови, що вивчає історичний розвиток української мови від найдавніших часів до сучасності.

Кожен із розділів українського мовознавства, становлячи окрему наукову галузь, поділяється на ряд підрозділів, що мають і свій об'єкт, і свою специфіку. Так, до курсу сучасної української літературної мови входять такі підрозділи, як фонетика, що займається вивченням фонетичної системи; граматики (морфологія й синтаксис), що вивчає граматичну (морфологічну й синтаксичну) будову мови; словотвір (дериватологія), що вивчає структуру слів і способи їх творення; лексикологія і фразеологія, що займається вивченням словникового складу і стійких словосполук. До курсу історії української мови входять історична фонетика, історична граматики (морфологія й синтаксис), історичний словотвір, історична лексикологія, що вивчають становлення й розвиток різних структурно-функціональних рівнів мови, а також історія української літературної мови, що займається вивченням становлення й розвитку української літературної мови, починаючи від найдавніших часів.

У свою чергу, визначені вище підрозділи поділяються на ще дрібніші, кожен з яких також має свій об'єкт вивчення, а між окремими підрозділами можуть виникати й проміжні підрозділи. Так, до складу фонетики входить фонологія, що займається вивченням фонем, мовних звуків з погляду їх функціонального навантаження, акцентологія, що вивчає наголос, його типи, особливості й функції, орфоєпія, що займається вивченням нормативної літературної вимови, а проміжне становище між фонетикою й морфологією займає морфофонологія, що вивчає морфологічні функції фонетичних мовних засобів; до складу лексикології належать семасіологія, що займається вивченням значення слів, етимологія, що вивчає походження слів, ономастика – наука про власні назви, лексикографія, що займається теорією і практикою укладання словників, тощо.

До циклу українського мовознавства входить і ряд прикладних та допоміжних дисциплін, які обслуговують окремі ділянки багатогалузевої науки про українську мову.

До прикладних дисциплін належать, зокрема, такі, як орфографія, що займається передачею слів і їх частин на письмі, та пунктуація, об'єктом якої є розділові знаки, їх склад і функції. Окреме місце серед прикладних дисциплін належить методиці викладання мови, яка має справу з методами і прийомами, застосовуваними при викладанні мови в школі.

До допоміжних дисциплін, послугами яких широко користуються різні розділи мовознавства, належать такі, як палеографія – наука про

розвиток письма і друку, про знаряддя письма, матеріал, на якому писали, тощо, лінгвостилістика як відгалуження загальної стилістики, що займається вивченням мови художньої літератури (С. П. Бевзенко).

Завдання 3. *Випишіть і проаналізуйте кілька наукових визначень орфоєнії як розділу мовознавства. З'ясуйте сутність поняття орфоєнії в широкому й вузькому розумінні. Напишіть власне визначення орфоєнії як навчальної дисципліни.*

Завдання 4. *Законспектуйте розділ „Орфоєпічні норми та їх значення”. Особливу увагу зверніть на те, який стосунок до орфоєнії мають наголос, складоподіл і будова складу. Рекомендована література:*

1. Кульбабська О. В. Орфоєпія сучасної української мови : навч. посібник / О. В. Кульбабська, Ю. М. Пацаранюк. – Чернівці : Рута, 2007. – С. 7–22.

2. Сучасна українська літературна мова / за ред. А. П. Грищенка. – Вид. 2-ге. – К. : Вища школа, 1997. – С. 81–82.

3. Сучасна українська літературна мова / за ред. М. Я. Плющ. – Вид. 3-тє, стереотип. – К. : Вища школа, 2001. – С. 84–86.

4. Ющук І. П. Українська мова : підручник / І. П. Ющук. – К. : Либідь, 2003. – С. 257–261.

Завдання 5. *Поміркуйте, чи рівнозначні терміни „вимова”, „акцент” і „дикція”? Обґрунтуйте свою думку. Випишіть значення цих слів із тлумачного словника сучасної української мови.*

Завдання 6. *Скориставшись „Орфоєпічним словником української мови” поставте наголос у словах. Запам'ятайте вимову таких слів.*

Алфавіт, багаторазовий, багатоскладовий, байдуже, бюлетень, видання, вимога, випадок, виразний, від'єднання, впоперек, вчення, далєбі, завдання, завжди, загадка, запитання, зібрання, зокрема, зсерєдини, кількарразовий, листопад, корисний, мабуть, насамкінець, насамперед, одинадцять, окрім, пізнання, позначка, помилка, порядковий, різновид, середина, умогляд, феномен, фонографія, царина, чотирнадцять.

 Проаналізуйте структуру та особливості орфоєпічних словників української мови. Випишіть зразки словникових статей.

Завдання 7. *Користуючись „Орфографічним словником української мови” запишіть слова в родовому відмінку однини, виокремте флексії та поставте наголос. Запам'ятайте правопис і вимову таких слів.*

Абзац, алфавіт, акт, альманах, аналіз, аргумент, атестат, бал, вибір, вимір, випуск, виступ, відділ, відмінок, відсоток, відступ, відтінок, вісник, вид, вклад, генезис, гриф, диспут, діапазон, диплом, дискурс,

довідник, договір, документ, доробок, екзамен, екземпляр, екскурс, елемент, еліпс, епіцентр, етап, етикет, ефект, журнал, заголовок, заклад, закон, залік, запис, звіт, звук, зміст, знак, індивід, інструмент, інтелект, інтерес, іспит, каталог, кворум, код, комплекс, компонент, конспект, контекст, контраст, контроль, контур, конфлікт, кошторис, курс, кшталт, лаконізм, макет, матеріал, метод, мінус, момент, навик, наголос, напис, нарис, новотвір, номер, об'єкт, обмін, огляд, огріх, опис, оригінал, параграф, перенос, підбір, план, пленум, показчик, показник, постскрипtum, постулат, потенціал, пошук, правопис, приклад, примірник, принцип, пріоритет, проект, простір, профіль, ресурс, розвиток, розділ, розряд, рядок, сигнал, синтаксис, склад, спектр, список, спосіб, стиль, стосунок, ступінь, суб'єкт, темп, термін, тест, тижневик, тираж, трактат, факт, фах, феномен, фініш, формат, фрагмент, центр, шриффт.

Завдання 8. *Прочитайте уривок із наукової статті. Проаналізуйте лексичні, граматичні засоби, використані для характеристики наукового мовлення українського науковця. З'ясуйте значення виокремлених слів за словниками.*

Мовний світ Івана Франка, космічно великий і серед розмаїття інших мовних світів неповторний, подивлятиме ще не одне покоління дослідників, яким судилося відкривати й пізнавати поки що лише окремі острівці в океані Франкового мовного буття. Цей світ є витвором титанічної роботи мозку, великої сили духу, чистоти серця, всеохопної сердечної любові до рідного. У мовному світі Митця – реалізація ментального **лексикону** і просвітлений **слововжиток**, активність свідомого / підсвідомого і великомасштабна стратегія духу, вільна гра великого інтелекту, загострення інтелектуального зору і монументальна просвітленість; цей багатий світ відтворює всеосяжне ставлення Франка до життя, пульсуюче відчуття дійсності, її етичне і естетичне сприйняття, свідчить про **інтерпретаційну** активність, дає змогу відчуту таємницю підгрунтя творчого мислення, спроможність розкривати таємницю буття і його приховану істину, духовний характер людського існування; цей мовний світ показує нове осягнення того, що вже мислилося, свідчить про здатність перебувати сутністю в традиції і водночас займатися її подоланням; спонукає йти за „тінями слова”, бо, як щиро зізнавався письменник, іноді й „снаги не стало вилити словами те, що було на серці”; у мовному світі Франка виснажлива, іноді до цілковитої знемоги робота духовного „я”; мовний світ Генія – це вічно „заклопотане я”, занепокоєне буття; це велика мережа стежок для думок, укоріненість у душі, це мислення, що постійно діє, спонукає до чину, прокладає нові

шляхи. Цей мовний світ стає своєрідною системою **моделювання** людини, входить, як висловлюються філософи, у людський „життєсвіт“./.../

Генетичною здатністю та великим талантом Франка було слухати – і чути, „слухати“ навіть те, що бачить око, і „чути“ його, перепускаючи через своє „я“, сприймаючи „розумом серця“, вкарбовуючи в пам'ять.

Мовний **генотип** Франка був такий сильний, що навіть у часи важкого фізичного й душевного виснаження живив його знесилене тіло, допомагав долати пригніченість, підтримував життєву енергію. Про це свідчать, зокрема, спогади архієпископа Української Автокефальної Православної Церкви Степана Гаєвського. Зі знесиленим недугою письменником він бачився у середині травня 1915 р., тобто за рік до смерті. Як згадує, з першого погляду Франко робив „мізерне вражіння“. Але „вражіння цілком мінялось, як цей змучений, знівечений недугою чоловік починав говорити. Незвичайно виразно-округлена **дикція** рівного і чулого голосу приковувала до себе увагу [...]. В балацці Франко оживився; голос набрав міці і звучав досить виразно; очі оживилися і просвічували природний розум утомленого життям поета [...] В розмові поет ні разу не потер лоба долонею, як це робить людина з слабкою пам'яттю, коли щось хоче пригадати. Розмова (а тривала вона години півтори. – О.С.) у нього точилася рівно, без зупинок і напруження. Часом помітно було навіть бажання надати їй легку іронію, але вуста вже не вміли складатися в усмішку: на них лежала печать страждання; те саме виявляли й очі”.

Отже, проблема живого слова, українського усного публічного мовлення виразно виокремлюється в наукових зацікавленнях Франка. Домінує кілька важливих тем – живе слово як самохарактеристика особистості, важлива ознака індивідуальності; закони творення текстів для різних ситуацій; жанрові різновиди усного публічного мовлення тощо. Однак темою особливо великої ваги, надзвичайно актуальної в умовах бездержавності, стало завоювання живим словом українського простору. Франкові міркування з цього приводу, викладені в багатьох працях, заклали тверді підвалини **соціо- та психолінгвістики, теорії комунікації**, студії з яких лише сьогодні, через майже столітню перерву, розгортаються в Україні (О. Сербенська).

Завдання 9. *Прочитайте текст. Визначте тему й основну думку. З'ясуйте стильову належність, тип і жанр мовлення. Доберіть заголовок.*

Група науковців Калінінградського університету (Росія) провела кілька цікавих експериментів, головною метою яких було з'ясування психологічного навантаження, яке спричиняють різні звуки. Опитуваним пропонувалося дати характеристики звукам за певними показни-

ками, наприклад, за такою шкалою: 1 – дуже гарний, 2 – гарний, 3 – ніякий, 4 – поганий, 5 – дуже поганий. Окрім цього, звуки оцінювалися за кольором, величиною, красою, силою тощо. Ніяких коментарів експериментатори не давали, тож опитувані мали виконувати завдання на власний розсуд. Дослідження засвідчило, що звуки [в], [а], [р], [о] сприймаються як сильні, звуки [х], [п], [йу] – як слабкі, маленькі, [к], [ж], [с], [ф], [ш] – шерехаті, [а], [о], [л], [м], [й], [у] – гладенькі, [а], [йа] – хоробрі, [с'], [х] – боягузливі, [с], [к], [т] – журливі, печальні, [а], [йа], [р'] – радісні, [д], [н], [м], [н'] [м'] – добрі, [ж], [с], [ф], [з] – злі. Після цього звуки покласифікували за різними ознаками: гарні – погані, гладенькі – шерехаті, ніжні – грубі тощо, усього 25 шкал. Одержані дані внесли в комп'ютер, і той розподілив усі ознаки звуків за трьома групами – сили, оцінки, рухомості. Цікаво, що в окремій групі зібралися голосні, в іншій – тверді та м'які, ще в іншій – дзвінки та глухі приголосні. Отже, сприйняття звуків людьми з точністю збігається з фізичними параметрами цих звуків (З журналу).

Завдання 10. Прочитайте текст. Визначте підстиль наукового стилю і його мовні особливості.

Буква на позначення звука [г] століттями була в нашому алфавіті. Її остаточно узаконив Мелетій Смотрицький у своїй „Граматиці” 1619 р. Проте українська мова, запозичуючи слова, намагалася пристосувати їх до своєї фонетичної системи. Це стосується й звука [г], який вона у багатьох випадках передавала українським [г] (*борг, вага, ланцюг* та ін.). Ця тенденція виразно позначилася передусім на центральних горах України, а в західній її частині під польським впливом прищепилася вимова звука [г] у позичених словах.

Правописна конференція, що відбулася в Харкові 1927 р., намагалася погодити дві традиції в передачі звука [г] в іншомовних словах. Однак 1933 р., борючись з „націоналістичними перекрученнями в мовознавстві”, за вказівкою Постишева, літеру *г* ліквідовано і заборонено вживати, хоч в орфоепічних словниках завжди визначали ту мінімальну кількість слів, де треба вимовляти звук [г]. У Галичині літеру *г* вживали до 1939 р., а в діаспорі більшість і досі користується правописом 1928 р. Але багато українців у вживанні цих звуків та літер на їх позначення керуються власними уподобаннями. Наприклад, більшість говорить *газета, Англія*, а дехто в цих словах артикулює звук [г], хоч Правописний словник Голоскевича подає їх з літерою *г*.

Отже, безконтрольне вживання звука [г], як і букви на його позначення, що спостерігаємо переважно у вимові та написанні іншомовних слів, свідчить про те, що мовець визнає (і не завжди свідомо) посеред-

ництво російської чи польської мови у засвоєнні таких слів. Частина вчених орієнтується на джерело. Отже, різнобій у вживанні [r] і [r̄] поки що не подолано (О. Сербенська).

Завдання 11. *Ознайомтеся з біобібліографіями провідних мовознавців України. Узагальніть композиційні особливості видань досліджуваного типу. Зверніть увагу на правила оформлення бібліографії. Укладіть біобібліографію одного з мовознавців Вашого ВНЗ.*

Завдання 12. *Підготувати реферативну доповідь про таких мовознавців: Олександр Потебня, Дмитро Овсяннико-Куликовський, Лев Щерба, Олекса Синявський, Іван Огієнко, Сергій Смеречинський, Агатангел Кримський (орієнтовний план подано на с. 30).*

Навчальний елемент 1.3
„Еволюція лінгвістичної думки в Україні”

▣ **Лекція 3. УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ОБ’ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ**

План

1. Основні етапи розвитку українського мовознавства.
2. Наукові напрями і школи в українському мовознавстві.
3. Основні напрями лінгвістичних досліджень у Чернівецькому університеті.
4. Чернівецька синтаксична школа: здобутки і перспективи.
5. Чернівецька діалектологічна школа: традиції та пріоритети.

Ключові слова: *україністика, лінгвістика, конкретне і загальне мовознавство, теоретичне і прикладне мовознавство, українське мовознавство, історія українського мовознавства, синтаксис, діалектологія, граматичні та лексикографічні праці, науковий напрям, наукова школа, Чернівецький національний університет, історіографія науки.*

Н. В. Мовознавство (лінгвістика) – наука про мову, її сутність, будову, функціонування та розвиток. Завдання науки – пізнання мови як реального об’єкта в усій її складності та багатоаспектності. Мовознавство належить до суспільних наук, оскільки його об’єкт (мова) є суспільним явищем. Усі мовознавчі дослідження розподіляють між двома підрозділами цієї науки: *конкретне* (спеціальне) *мовознавство* вивчає окремі мови (україністика, полоністика, богемістика, русистика) або групи споріднених мов (славістика, германістика, романістика тощо); *загальне мовознавство* вивчає загальні особливості мови як людського засобу спілкування, а також структуру й закономірності функціонування всіх мов світу. Між конкретним і загальним мовознавством існує тісний зв’язок: усе нове, відкрите при вивченні окремих мов, з часом входить до теорії загального мовознавства і, навпаки, кожне теоретичне досягнення використовують у практиці дослідження конкретних мов. Мовознавство поділяють також на: *теоретичне* – вивчає мову як явище в усіх можливих її аспектах; *прикладне* – розв’язує завдання практичного використання мови.

Українське мовознавство (україністика) – багатогалузева наука про українську мову, її розвиток, суспільні функції, загальні особливості, конкретні прояви її структури. Мовознавство – одна з найстаріших галузей науки на Україні, що має славні традиції, починаючи ще з кінця XVI – початку XVII ст.

В Україні проблеми мовознавства розробляють Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України, Інститут української мови НАН України, мовознавчі кафедри університетів та педагогічних вишів. Видаються журнали „Мовознавство”, „Українська мова” тощо.

Історія українського мовознавства – нагромадження знань про українську мову, поглиблення лінгвістичної теорії і вдосконалення методології української лінгвістики. Мовознавство розвивається, спираючись на знання, здобуті людством на всіх попередніх етапах його розвитку. Українські мовознавці доклали чимало зусиль у справі дослідження загальнотеоретичних проблем мовознавчої науки і досягли значних успіхів.

Науковий напрям – сфера наукових досліджень наукового колективу вищого навчального закладу, який упродовж відповідного часу розв’язує ту чи ту наукову проблему. Науковий напрям поділяють на окремі наукові проблеми, що їх розв’язують декілька наукових колективів упродовж двох чи більше років. Структурними одиницями наукового напрямку є комплексні проблеми, наукові проблеми, теми і питання. *Комплексна проблема* вміщує кілька наукових проблем. *Наукова проблема* – сукупність складних теоретичних або практичних завдань, тем науково-дослідної роботи, що охоплює значну галузь дослідження й має перспективу. Проблема може бути галузевою, міжгалузевою, глобальною. Проблема охоплює низку тем. *Тема* – наукове завдання, що охоплює певну сферу наукового дослідження і базується на численних дослідницьких питаннях. Під *науковими питаннями* розуміють дрібніші наукові завдання, що стосуються конкретної сфери наукового дослідження. Теми можуть бути теоретичними, практичними й змішаними. Теоретичні теми розробляють переважно з використанням літературних джерел; практичні – на основі вивчення, узагальнення й аналізу фактів; змішані – поєднують теоретичний і практичний аспекти дослідження.

Наукова школа – форма організації колективної праці вчених різних поколінь, які працюють і в певній галузі науки, об’єднаних спільністю підходів до розв’язання проблеми, стилю роботи, спільністю наукового мислення, ідей і методів їх реалізацій. Це одна з форм утілення таких суттєвих особливостей розвитку науки як наступність досвіду і знань, єдність традицій і новаторства. Функціонування наукових шкіл передбачає

боротьбу думок, творчі дискусії та конструктивну критику. *Головні ознаки наукової школи*: 1) наявність наукового лідера – видатного вченого, який володіє умінням підбирати творчу молодь і навчати її мистецтва дослідження, створювати в колективі творчу, ділову, доброзичливу обстановку, заохочувати самостійність мислення й ініціативу; 2) висока наукова кваліфікація дослідників, згуртованих навколо лідера; 3) значущість одержаних результатів, високий науковий авторитет у певній галузі науки та громадське визнання; 4) оригінальність методики досліджень, спільність наукових поглядів. Широкого визнання набули наукові школи в галузі лінгвістики, пов'язані з іменами видатних українських учених-мовознавців І. Р. Вихованця, П. Ю. Гриценка, К. Г. Городенської, Н. В. Гуйванюк, С. Я. Єрмоленко, М. А. Жовтобрюха, А. П. Загнітка, Ю. А. Карпенка, В. М. Русанівського, І. І. Слинька, Н. М. Сологуб та багатьох-багатьох інших.

Чернівецька синтаксична школа – доктори філологічних наук, професори: І. Г. Чередниченко, І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. С. Скаб, В. Д. Шинкарук, Н. О. Руснак, О. В. Кульбабська, С. Т. Шабат-Савка; кандидати філологічних наук: М. І. Вихристюк, З. І. Іваненко, М. Ф. Кобилянська, С. С. Перепелиця, Л. С. Рабанюк, Л. М. Томусяк, Т. М. Романюк, А. М. Агафоновна, Л. В. Маркуляк (Бережан), В. А. Чолкан, Н. М. Попович, О. М. Мельничук, О. В. Максим'юк, Ю. М. Пацаранюк, Г. А. Валігура, Л. І. Кучурян. Основні праці:

- Чередниченко І. Г. *Складноідрядні речення в сучасній українській мові* : спецкурс для студ. філол. ф-тів. – Чернівці, 1959. – 134 с.
- Слинько І. І. *Дослідження з історичного синтаксису української мови за пам'ятками XIV–XVIII ст. (місцево-просторові звороти)* : [монографія] / І. І. Слинько. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1968. – 112 с.
- Слинько І. І. *Історія просторових зворотів з складними прийменниками в українській мові* / І. І. Слинько // Синтаксична будова української мови : [колективна монографія] / відп. ред. М. А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1968. – С. 129–139.
- Іваненко З. І. *Система прийменникових конструкцій адвербіального значення* : [монографія] / З. І. Іваненко. – К. : Вища шк., 1981. – 142 с.
- Слинько І. І. *Синтаксис сучасної української мови : Проблемні питання* / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.
- Гуйванюк Н. В. *Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць* : [монографія] / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 336 с.

- Скаб М. *Граматика апеляції в українській мові* : монографія / Мар'ян Скаб. – Чернівці : Місто, 2002. – 272 с.
- Гуйванюк Н. *Слово – Речення – Текст* : [вибрані праці] / Ніна Гуйванюк. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 664 с.
- Гуйванюк Н. В. *Способи реалізації іронії у структурі речення* : [монографія] / Н. В. Гуйванюк, Ю. М. Пацаранюк. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – 167 с.
- Гуйванюк Н. *Нерозкладні компоненти у структурі речення* : [монографія] / Н. В. Гуйванюк, О. В. Максим'юк. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 224 с.
- Кульбабська О. В. *Вторинна предикація у простому реченні* : монографія / О. В. Кульбабська. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 672 с.
- Шабат-Савка С. Т. *Категорія комунікативної інтенції в українській мові* : [монографія] / С. Т. Шабат-Савка. – Чернівці : Букрек, 2014. – 412 с.

Чернівецька діалектологічна школа – доктори філологічних наук, професори: К. Ф. Герман, Ю. О. Карпенко, Н. О. Руснак; кандидати філологічних наук: О. Н. Савченко, М. М. Станівський, Є. Я. Павлюк, В. С. Лимаренко, К. М. Лук'янюк, В. А. Прокопенко, В. Є. Бузинська, І. В. Зінченко, К. І. Чорней, Л. Г. Гажук-Котик, Ю. М. Руснак, Л. М. Борис, викладачі П. М. Недільський, В. В. Яківчик. Основні праці:

- Герман К. Ф. *Атлас українських говірок Північної Буковини* : у 2-х т. / К. Ф. Герман : Т. I : Фонетика, фонологія. – Чернівці : Час, 1995. – 410 с.; Т. II : Словозміна. Службові слова. – Чернівці : Прут, 1998. – 215 с.
- *Словник буковинських говірок* / [уклад. : Н. Д. Бабич, В. Є. Бузинська, К. Ф. Герман, Н. В. Гуйванюк, І. В. Зінченко, Ю. О. Карпенко, К. М. Лук'янюк, С. С. Перепелиця, В. А. Прокопенко, Л. С. Рабанюк, Н. О. Руснак, М. С. Скаб, М. В. Скаб, В. В. Яківчик; за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.
- *Буковинські говірки : хрестоматія діалектних текстів* / уклад. : Н. О. Руснак, Н. В. Гуйванюк, В. Є. Бузинська. – Чернівці : Рута, 2006. – 383 с.
- Руснак Н. *Лінгвокогнітивні та прагматичні виміри діалектних текстів буковинських говірок* : монографія / Н. О. Руснак. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 448 с.
- Гуйванюк Н. В. *Буковинські говірки : бібліографічний покажчик* / Н. В. Гуйванюк, Н. О. Руснак. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. – 139 с.
- Гуйванюк Н. *Лексика родинних обрядів у буковинських говірках* : [монографія] / Н. Гуйванюк, Н. Руснак, Ю. Руснак. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. – 319 с.
- Руснак Н. *Діалектні тексти буковинських говірок у когнітивній парадигмі дослідження* / Наталія Руснак // Українознавство в системі вищої медичної освіти : колективна монографія / за ред. А. А. Мойсея. – Чернівці : БДМУ, 2015. – С. 41–51.

◆ Практичне заняття

**ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО
МОВОЗНАВСТВА. МОВОЗНАВСТВО В ОСОБАХ**

План

1. Зародження мовознавчих досліджень в Україні.
2. Лексикографічні та граматичні праці XVII– XVIII ст.
3. Українське мовознавство в XIX ст.
4. Українське мовознавство 20–30-х рр. XX ст.
5. Українське мовознавство кінця XX – початку XXI ст.

Н. В. Основні етапи розвитку українського мовознавства

Назва і зміст етапу	Основні наукові здобутки
<i>Зародження мовознавства у східних слов'ян (XI–XIII ст.)</i> – початки зацікавлення загальнотеоретичними прикладними питаннями мовознавства, поява глосів – перших лексикографічних посібників, що збереглися ще від часів Київської Русі	<p>Початки українського мовознавства сягають періоду Київської Русі, що засвідчують оригінальні східнослов'янські пам'ятки. У „Повісті минулих літ” ідеться про те, що наші предки цікавилися як загальнотеоретичними питаннями мовознавства (походженням мови загалом і слов'янської мови зокрема, спорідненістю слов'янської мови з іншими), так і прикладними (пояснення незрозумілих слів, переклад слов'янською мовою грецьких і старовірських слів, церковнорелігійних книг). Непоодинокі пояснення незрозумілих слів наявні в одній із найдавніших пам'яток – Ізборнику Святослава (1073).</p> <p>У давньоруський період з'явилися <i>глоси</i> – одно- й багатослівні тлумачення значень малозрозумілих і незрозумілих слів, переважно запозичених з грецької, старослов'янської, давньоєврейської мов, а також розкривали символічний зміст деяких лексем. Так тлумачили тексти в давньоруських книгах уже в XI–XIII ст. На основі цих тлумачень укладали перші словнички – <i>азбуковники</i>. Це заклало фундамент, на якому згодом були створені солідні граматичні й лексикографічні праці.</p>
<i>Староукраїнське мовознавство (XIV–XVIII ст.)</i> – поява	<p>У друкарні Івана Федорова видано його „<i>Буквар</i>” (1574) – першу оригінальну працю цього типу у східних слов'ян, що сприяла граматич-</p>

граматичних і лексикографічних праць, що були присвячені переважно вивченню „словенороської”, тобто старослов’янської в своїй основі, церковнослов’янської (деякі – грецької та латинської) мови, однак вони сприяли також осмисленню граматики і лексичного складу тодішньої української мови, як літературної, так і розмовної

ному осмисленню церковнослов’янської мови.

Приблизно 1581-им роком датовано перший церковнослов’янсько-український рукописний словник невідомого автора „*Лексисъ съ толкованієм словенскихъ словъ просто*”, в якому пояснено тодішньою українською мовою 896 церковнослов’янських слів.

1586 р. у м. Вільно надруковано першу відому нам церковнослов’янську „*Граматику словенска языка*”, що становила передрук відомої розвідки „*О осьми частѣхъ слова*” Ця граматика дуже коротка і цікава своєю термінологією, що лягла в основу наступних східнослов’янських граматик XVI–XVII ст.

1591 р. у Львові було видано працю „*Адельфотес. Граматика доброглаголиваго еллинословенскаго языка*”, що була складена студентами Львівської братської школи під керівництвом митрополита еласунського Арсенія і являла собою граматику грецької мови для слов’ян.

1596 р. у м. Вільно опубліковано „*Граматіку словенску, совершенаго искусства осми частій слова*” – першу оригінальну спробу створення слов’янської граматики на східнослов’янських землях, що її здійснив відомий у ті часи культурний і релігійний діяч **Лаврентій Зизаній** (Тустановський). Він видав 1596 р. і перший друкований східнослов’янський словник „*Лексисъ, Сирѣчь Реченіѧ, Вѣкратѣѧ собран(ъ)ны и изъ слов(н)скаго языка на просты(й) рускі(й) дімле(к)тѣ систол(ъ)кованы*”, що містив 1061 церковнослов’янське слово, перекладене тодішньою українською мовою (абіє – зараз, алчу – исти хочу, мечь – помста, свѣдитель – свѣдок, юноша – паробок тощо). За своїм типом – це диференційний словник: у ньому наведено тільки такі слова, які в церковнослов’янській і українській мовах не збігаються.

1619 р. в м. Ев’ї (біля Вільно) вийшла друком „*Граматіки славенскиѧ правильное Сѣнтагма*” визначного українського філолога і церковно-

релігійного діяча **Мелетія Смотрицького** – найвизначніша граматична праця українського середньовіччя, яка служила майже 200 років підручником церковнослов'янської мови і була зразком для створення подібних праць у наступний період. Складається з чотирьох частин: орфографії, просодії, етимології (морфології) і синтаксису. У ній виокремлено вісім частин мови: ім'я, займенник, дієслово, дієприкметник, прислівник, прийменник, сполучник і вигук. Смотрицький уперше відокремив церковнослов'янську мову від живих слов'янських мов, виокремив вигук як частину мови, місцевий відмінок, а до української графіки ввів букву *г*. Він оригінальний теоретик, який не мав собі рівних у слов'янському світі аж до другої половини XVIII ст. Його граматика вплинула на розвиток граматичної думки в Росії („Российская грамматика” М. Ломоносова), Сербії, Хорватії, Болгарії, Румунії. Завдяки Смотрицькому українське мовознавство стало відомим чи не в усій Європі. Його по праву вважають основоположником української славістики.

1627 р. у Києві надруковано працю українського ученого **Памва Беринди** „*Лексіконъ славенороскій и имень тлъкованіє*” – найвизначнішу лексикографічну працю українського середньовіччя. У цій оригінальній, самобутній праці 6982 книжнослов'янські та іншомовні слова пояснено відповідниками української мови, часто декількома синонімами (у словнику налічується 1400 синонімів). Це одне з найбільших зібрань української лексики кінця XVI – початку XVII ст. У словнику використано всі основні засоби лексикографічного опрацювання матеріалу: паспортизація реєстрових слів, ремарки (переносне, образне, метафора), ілюстрації, фразеологізми з реєстровими словами, відсилання до інших слів, етимологічні довідки. Словник Памва Беринди відіграв істотну роль у розвитку української і зарубіжної лексикографії.

	<p>Наприкінці 30-х – на початку 40-х років XVII ст. було створено латинсько-слов'янський словник „<i>Лексикон латинській Єпіфанія Славинецького</i>” (кін. XVI ст. – 1675), який дійшов до нас у багатьох списках і був опублікований у 1973 р. Це найбільша лексикографічна праця староукраїнського періоду, справжня скарбниця церковнослов'янської і староукраїнської лексики: в ній 27000 латинських слів перекладено церковнослов'янськими словами, а за відсутності церковнослов'янських відповідників – українськими. Йому ж належать словники латино-слов'янський та слов'яно-латинський, що багато разів переписувалися. Один зі списків слов'яно-латинського словника доопрацював у 1650 р. <i>Арсеній Корецький-Сатановський</i>.</p> <p>1643 р у Парижі написано латинською мовою працю <i>Івана Ужєвича „Граматыка словенская”</i> (опубліковано 1970 р. в Києві). У ній описано систему української мови середини XVII ст. Факти української мови порівнюються з відповідними явищами польської, чеської, хорватської, латинської, грецької, старосвєрейської. Відчувається прагнення автора створити працю про абстрактну слов'янську граматичну систему. В історію мовознавства Ужєвич увійшов як учений, котрий перший науково описав українську мову.</p>
<p><i>Українське мовознавство кінця XIX – початку XX ст.</i> – поява граматичних і лексикографічних праць, у яких предметом вивчення стала жива мова українського народу; надійне підґрунтя для подальшого теоретичного опису і практичного застосування української мови</p>	<p>1818 р. в Петербурзі вийшла перша граматики живої народної української мови „<i>Грамматика малороссийского нарѣчя, или грамматическое показание существеннейших отличий, отдаливших малороссийское наречие от чистого российского языка, сопровождаемое разными по сему предмету замечаниями и сочинениями</i>” <i>Олексія Павловського</i>. До цієї граматики був доданий і „<i>Краткий малороссийский словарь</i>”, що містив понад 1100 слів, українські прислів'я і приказки та зразки творів українською мовою.</p> <p>Грамматичну систему української мови описували: <i>Агатангел Кримський</i> („Украинская грамматика”, т. 1–2, 1907–08), <i>Євген Тимченко</i></p>

(„Українська грамати́ка”, Київ, 1907; 2-ге видання – 1917), **Степан Смаль-Стоцький** і **Теодор Гартнер** („Руська грамати́ка” (Львів, 1893), „*Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache*” (Відень, 1913); **Іван Вагілевич** „*Grammatyka języka małoruskiego w Galicji*” (Львів, 1845), **Йосип Лозинський** „*Grammatyka języka ruskiego (małoruskiego)*” (Перемишль, 1846), **Яків Головацький** „*Грамати́ка рѣсского ѡзыка*” (Львів, 1849) та ін. Ці грамати́ки стали важливим етапом у грамати́чній нормалізації української мови.

Упродовж першої половини ХІХ ст. вийшла низка українських словників, що були або додатками до інших праць (напр., *словник*, доданий до збірки пісень **Михайла Максимовича** „*Малороссийские песни*” (1827), що містив десь 500 слів, та ін.), або являли собою самостійні праці (напр., „*Собрание слов малороссийского наречия*” **Івана Войцеховича**, що охоплював 1173 слова). Найвизначнішим з них був рукописний „*Словарь малороссийскаго, или юго-восточнорусскаго языка...*” **Павла Білецького-Носенка** (1843), що містив понад 20 тис. слів (опублікований не був, вийшов друком лише 1966 р. уже як пам’ятка історії української мови).

До фундаментальних лексикографічних праць цього періоду належать перекладні словники: „*Малоруско-німецкий словарь*” **Євгена Желєхівського** та **Сафрона Недільського** (Львів, т. 1–2, 1885–86) – найбільший у ХІХ ст. словник з великим українським реєстром слів (65 000); „*Словарь російсько-український*” **М. Уманця** і **А. Спілки** (Львів, т. 1–4, 1893–98) – найбільший з дореволюційних російсько-українських словників; „*Русско-малоросский словарь*” **Євгена Тимченка** (т. 1–2, 1897–99), „*Словарь чужих слів*” **Зенона Кузеля** та **Миколи Чайковського** (Чернівці, 1910), „*Латинсько-український словарь*” **Юліана Кобилянського** (1912) та ін. Найповнішою лексикографічною працею того часу є „*Словарь української мови*” за редакцією **Бо-**

риса Грінченка (1–4 т., 1907–09), укладений на основі етнографічних і фольклорних джерел, текстів художньої літератури, попередніх словників. Він досить широко відобразив лексику і фразеологію живої української мови (68 000 слів), подавав російські відповідники чи описові пояснення, відзначався докладним опрацюванням реєстрових слів. Нині він є пам'яткою і надійним джерелом для вивчення лексики і фразеології XIX ст.

Розвиток граматичної думки і словникарства відбувався паралельно з пробудженням наукової уваги до української мови. Визначні праці, присвячені питанням історії української мови та її діалектних особливостей, належать **Олександрю Потебні** – одному з найвидатніших вітчизняних мовознавців, ученому надзвичайно широкого діапазону, професору Харківського університету („*Мысль и язык*” (1862), „*О звуковых особенностях русских наречий*” (1865), „*Заметки о малорусском наречии*” (1870), „*Из записок по русской грамматике*” (т. 1–3, 1874–1899) та ін.). Він перший і єдиний на той час серед учених Російської імперії став доводити право кожного народу (маючи на увазі передусім рідний український) на свою мову, на її вільний розвиток. Перший систематичний опис історичної фонетики української мови дав **Петро Житецький** у праці „*Очерк звуковой истории малорусского наречия*” (1876), „*Очерк литературной истории малорусского наречия*” (1889). Учений досліджував також історію української літературної мови, мову фольклору тощо. Важливий внесок у вивчення історії української мови зробили видатні російські вчені: **Ізмаїл Срезневський** „*Мысли об истории русского языка*” (1850), О. Соболевський „*Опыт русской диалектологии. 3. Малорусское наречие*” (1892), **Олексій Шахматов** „*Лекции по истории русского языка*” (т. 1–3, 1909–1911), „*Краткий очерк истории малорусского языка*” (1916) та ін.

Українське мовознавство XX ст. – активний розвиток українознавчих студій; активізація напрямів українського мовознавства

Перший період (1917 – поч. 30-х рр.) характеризується активним розвитком практичного мовознавства, увагою до історії мови і теоретичним опрацюванням граматики, порівняльними студіями:

- створено *Українську академію наук* з першим історико-філологічним відділом, у структурі якого засновано низку спеціальних лінгвістичних комісій – правописно-термінологічну, діалектологічну, нормативної граматики, історії української мови, для складання словника української живої мови, етимологічного та історичного словників тощо; *Інститут української наукової мови* (1921), що мав на меті розбудувати фахову термінологію і видавати галузеві словники; організувалися кафедри української, російської та інших мов у вищих навчальних закладах; 1930 на базі Інституту української наукової мови, лінгвістичних груп, що працювали при Історико-філологічному відділі Всеукраїнської академії наук, а також мовознавчих кафедр Київського, Харківського і Дніпропетровського Інституту народної освіти створено *Інститут мовознавства АН*;

- видано граматичні праці: **Василь Сімович** „Практична граматика української мови” (Ранштатт (Німеччина) 1917 р., перевидано у Лейпцигу 1921, у Мюнхені 1986); **Микола Грунський** „Украинская граматика” (Київ, 1918);

- видано лексикографічні праці: „Українсько-руський словничок до „Кобзаря” Т. Г. Шевченка” **Нестора Літописця** (Н. Малечі, 1917), „Російсько-український словник” за ред. **Агатангела Кримського** та **Сергія Єфремова** (т. 1–3, 1924–33; т. 4 не видано); „Практичний російсько-український словник” **Михайла Йогансена** та ін. (1926); понад 80 термінологічних словників із багатьох галузей науки тощо;

- видано посібники з сучасної української мови: „Уваги до сучасної української літературної мови” **Олени Курило** (1920), „Українська мова”

Миколи Грунського і **Григорія Сабалдира** (1926); „Українська мова” (1923), „Норми української літературної мови” (1931) **Олекси Синявського**; „Українська мова” **М. Наконечного** (1928 р.); „Нариси з української синтакси (у зв’язку з фразеологією та стилістикою)” **Сергія Смерчинського** (1932); „Загальний курс української мови. Лекції” за ред. **Леоніда Булаховського** (1929); „Нариси з української стилістики” **Бориса Ткаченка** (1929–1930) тощо;

- видано праці з історії української мови, діалектології, мовознавства: „Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам’ятників письменської староукраїнщини XI–XVIII вв.”

Олексія Шахматова й **Агатангела Кримського** (1922, 1924, 1988), „Нарис історії української мови. Вступ, фонетика і морфологія з додатком історичної хрестоматії” **Петра Бузука** (1927), „Курс історії українського язика. Вступ і фонетика” **Євгена Тимченка** (1927, 1930), „Збірник комісії для дослідження історії української мови” за ред. **Агатангела Кримського** (т. 1, 1931), „Основи мовознавства” **Леоніда Булаховського** (1929–1930) та ін.;

- здійснено видання українського правопису: „Найголовніші правила українського правопису” (1921), які мали дещо загальний характер, проте послужили основою для всіх наступних видань; „Український правопис” (1927) на науковій основі, що був спробою поєднати східно- й західноукраїнську орфографічну практику.

Другий період (30–40-і рр.) характеризується згортанням теоретичних досліджень, незавершеністю практичної роботи у зв’язку з наступом на українізацію і репресивною політикою влади. У цей час почалася боротьба офіційної ідеології проти української мови й культури, що відбулося як на лінгвістичних кадрах, так і на напрямках мовознавчої роботи. Багатьох учених (А. Кримський, О. Курило, Є. Тимченко, О. Си-

нявський, С. Ткаченко, С. Смеречинський та ін.) було незаконно репресовано, інші (Ю. Шевельов, І. Огієнко, В. Чапленко та ін.) з певних причин опинилися за межами батьківщини, де продовжували працювати, збагачуючи українську лінгвістику. Граматики, монографії, підручники, словники доби українізації були засуджені як „націоналістичні” і безжально вилучені з наукового обігу та з бібліотек. Лінгвістичне життя втратило дух вільних пошуків і дискусій. Ці трагічні інтелектуальні втрати знекровили українське мовознавство, спричинили застій і порушили наступність у його розвитку.

Третій період (50–60-і рр.) характеризується намаганням оновити теорію мовознавства, увагою до розвитку граматичних досліджень, лексикографії і лінгвостилістики:

- видано академічні підручники: 2-томний „*Курс сучасної української літературної мови*” за редакцією академіка **Леоніда Булаховського** (1951) – перший і ґрунтовний опис усіх структурних рівнів української мови на великому матеріалі, що представляв різні стилі літературної мови; 2-томний посібник для вузів „*Курс сучасної української літературної мови*” **Михайла Жовтобрюха** і **Бориса Кулика** (1959–61); 2-томний „*Курс історії української літературної мови*” за редакцією академіка **Івана Білодіда** (т. 1–2, 1958–1961); „*Історія української літературної мови*” **Павла Плюща** (1971); „*Нариси з загальної стилістики сучасної української мови*” **Івана Чередниченка** (1962); „*Нариси з діалектології української мови*” **Федота Жилка** (1966), „*Практична стилістика сучасної української мови*” **Алли Коваль** (1960);

- перевидано „*Український правопис*” (1946, 1960), що зумовило появу низки статей з теорії і практики орфографії;

- опубліковано фундаментальні дослідження, монографії і нариси з історії морфології, слово-

твору й синтаксису (С. Самійленко, І. Керницький, С. Бевзенко, Ф. Медведєв, І. Слинько В. Німчук), лінгвостилістики (І. Білодід, Л. Булаховський, Ю. Шевельов, І. Кириченко, В. Ільїн, Г. Шевченко, І. Грицютенко), діалектології та ономастики (Ф. Жилко, А. Білецький, Т. Назарова, М. Никончук, П. Чучка, Й. Дзендзелівський, В. Горпинич, Ю. Карпенко, Є. Отін, М. Худаш та ін.); синтаксису (О. Мельничук, І. Слинько); лексикології і лексикографії (А. Москаленко, П. Горецький); культури мови (И. Багмут, М. Жовтобрюх, А. Коваль, В. Русанівський, З. Франко, Є. Чак та ін.);

- укладено лексикографічні праці: поки що найбільший перекладний словник – 6-томний „Українсько-російський словник” (1953–63), „Російсько-український словник” (т. 1–3, 1968); „Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.” (1977–79), видано близько 30 галузевих термінологічних (переважно двомовних перекладних) словників, в т.ч. перший в Україні „Словник лінгвістичних термінів” **Євгена Кротеви́ча** і **Н. Родзевич** (1957); предметом наукової уваги стає словник мови письменників тощо.

Четвертий період (70–80-і рр.) позначений дальшим розвитком порівняльного і зіставного мовознавства, соціолінгвістичних досліджень:

- на базі україністичних відділів Інституту мовознавства з 1991 створено *Інститут української мови НАН України*;

- видано узагальнені праці: „Сучасна українська літературна мова” в 5 книгах („Фонетика”, „Морфологія”, „Синтаксис”, „Лексика і фразеологія”, „Стилістика” (1969–73) за редакцією **Михайла Жовтобрюха**; „Історія української мови” („Фонетика”, „Морфологія”, „Синтаксис”, „Лексика і фразеологія” (т. 1–4, 1978–83);

- підготовлено лексикографічні праці: „Словник української мови” (т. 1–11, 1970–80), що досить повно (134 000 слів) відбиває лексичний і

	<p>фразеологічний склад літературної мови від часів І. Котляревського й до початку 1970-х рр. – найбільший здобуток, своєрідна вершина нашої лексикографії, справжній подвиг вітчизняних словників; „<i>Етимологічний словник української мови</i>” в 7 томах (вийшли т. 1–6, 1982–2012) – гідний внесок у світову славістику;</p> <p>- провідним стає системно-структурний підхід, досліджують структуру частин мови, граматичні категорії в їхньому взаємозв’язку, аналізують ті явища фонетики, акцентології, лексикології і лексичної семантики, лексикографії, фразеології, граматики й словотвору, стилістики, історії української мови, діалектології, ономастики, які не були раніше предметом спеціального вивчення (А. Багмут, Д. Баранник, О. Безпояско, І. Білодід, Л. Булаховський, А. Бурячок, Д. Бучко, В. Ващенко, В. Винницький, І. Вихованець, К. Герман, Г. Гнатюк, К. Городенська, В. Горпинич, П. Грищенко, А. Грищенко, Н. Гуйванюк, Й. Дзензелівський, С. Дорошенко, П. Дудик, В. Жайворонок, М. Жовтобрюх, С. Єрмоленко, Р. Зорівчак, В. Ільїн, Н. Клименко, І. Ковалик, Л. Коломієць, В. Кононенко, М. Кочерган, І. Кучеренко, Л. Лисиченко І. Матвіяс, О. Мельничук, О. Муромцева, В. Німчук, О. Тараненко, Н. Тоцька, Л. Паламарчук, В. Перебийніс, М. Пилинський, Г. Півторак, М. Плющ, Л. Полюга, В. Русанівський, М. В. Скаб, Ж. Соколовська, В. Складенко, Л. Скрипник, Н. Сологуб, О. Тараненко, П. Тимошенко, Г. Удовиченко, В. Чабаненко, І. Чередниченко, Ю. Шельов, К. Шульжук та ін.).</p>
<p>Українське мовознавство на сучасному етапі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) – удосконалення методології досліджень і запровадження новітніх технологій в</p>	<p>Змінено підходи до трактування мови як наукового поняття, розширено розуміння її природи, суті та функцій. Намітився поворот від вивчення мови як самостійної системи до її вивчення в численних зв’язках (мова і суспільство, мова і пізнавальна діяльність, мова і культура, мова і політика, мова і релігія тощо). Наукові студії проводять на стику мовознав-</p>

аналізі мовного матеріалу; активна участь лінгвістів у науковому і культурному житті країни

ства і суміжних дисциплін – соціолінгвістика, психолінгвістика, комунікативна лінгвістика, лінгвістика тексту, етнолінгвістика тощо.

Граматичні студії переорієнтовано з формального аспекту на функціональний, тобто з акцентом на призначенні мовної одиниці (І. Вихованець, К. Городенська, Н. Іваницька, Н. Гуйванюк, А. Загнітко, М. С. Скаб, О. Кульбабська та ін.). Активно виходять практичні посібники з культури мови (О. Пономарів, С. Караванський, О. Сербенська, Н. Бабич та ін.), мовного етикету (С. Богдан, Я. Радевич-Винницький та ін.), триває вивчення художнього стилю і мови фольклору (Н. Сологуб, С. Єрмоленко, А. Поповський, В. Калашник, Л. Мацько, А. Мойсієнко, Л. Ставицька, С. Бибик та ін.).

Опубліковано нові підручники з української мови для вишів з урахуванням останніх здобутків теоретичної лінгвістики (В. Русанівський, К. Городенська, А. Загнітко, А. Мойсієнко, О. Пономарів, П. Дудик, І. Вихованець, В. Горпинич, М. Плющ, І. Ющук та ін.), що розширюють лінгвістичний кругозір студентів-філологів.

Предметом гострих дискусій мовознавців, до яких долучаються і широкі кола громадськості, залишаються деякі питання українського правопису. Одні вчені (В. Німчук, І. Вихованець, О. Пономарів) пропонують очистити правопис від накиннутих йому рис, що суперечать фонетико-морфологічній природі української мови, й відновити правописні норми 1928 р., зокрема в написанні запозичень. Інші (В. Русанівський, О. Тараненко, С. Єрмоленко) вважають, що орфографічна реформа не на часі, бо може спричинити правописний безлад і перешкодити зміцненню позицій української мови.

Готуються до видання або виходять друком великі праці, започатковані або створені в попередній період: „Атлас української мови” (2001), наступні томи „Етимологічного словника української мови”, енциклопедія „Українська мова”

(2000, 2004, 2007), праці *Олени Селіванової* – „Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія” (2006), „Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми” (2008), „Лінгвістична енциклопедія” (2010), *Анатолія Загнітка* „Сучасні лінгвістичні теорії” (2007) тощо.

Виконуючи державну програму „Словники України” здійснено видання „*Орфографічного словника української мови*” (1999, 2002), „*Орфоепічного словника української мови*” (т. 1–2, 2001, 2003), „*Фразеологічного словника української мови*” (т. 1–2, 1993; 3-тє видання – 2003), „*Практичного словника синонімів української мови*” С. Караванського (1993, 3-тє видання – 2008), „*Словника синонімів української мови*” (т. 1–2, 1999–2000 рр., 2-ге видання – 2006), „*Російсько-українського словника*” за редакцією В. Жайворонка (2003) тощо.

Розпочато активну роботу над *новим тлумачним словником української мови*, вихід якого розпочався 2010 р. (орієнтовно складатиметься з 20 томів і міститиме 200 000 лексичних одиниць), низкою інших лексикографічних праць, у т. ч. в електронному варіанті. Усе це розкриває нові перспективи розвитку українського мовознавства

✍ Самостійна робота

СПЕЦИФІКА ПИСЕМНИХ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ. АНОТОВАНІ ПОКАЖЧИКИ ПРАЦЬ МОВОЗНАВЦІВ

Н. В. **Мовні одиниці наукового тексту** – мовні засоби, що ними послуговується науковий стиль для продукування наукових текстів:

- *міжстильові одиниці* (загальнонаукові, книжні слова), які однаково використовують у більшості стилів (аналіз, досвід, теорія, факт, система, опис, словник);
- *функціонально-зabarвлені мовні одиниці*, що відображають своєрідність наукового стилю викладу (актуальність проблеми, новизна, апробація, фактичний матеріал, ступінь вивчення, об’єкт і предмет дослідження).

Типи текстів наукового стилю – у межах наукового функціонального стилю виокремлюють такі типи мовних висловлювань:

- *текст-опис*, де у певній послідовності перераховують ознаки та властивості того чи того об'єкта (кожний наступний елемент додає нові відомості до попереднього);

- *текст-розповідь*, що його застосовують для повідомлення (характеризується зазвичай наявністю різновидових дієслів);

- *текст-міркування*, де досліджують явища або предмети, розкривають їхні внутрішні ознаки і доводять певні положення, на основі зафіксованих фактів осмислюють їх, зіставляють, доходять висновків (у таких текстах можливі два способи викладу матеріалу: 1) від загального до часткового, від узагальнень до фактів, спостережень, тобто спочатку подають тезу, а відтак аргументи та ілюстрації; 2) від часткового до загального, від спостережень і фактів до узагальнень, висновків);

- *текст-доказ*, що є одним із різновидів міркування. Науковий доказ оформляють як текст із чіткою структурою: теза – аргументи (система умовиводів) – висновок, і системою мовних засобів, необхідних для обґрунтування висловленої думки. Тези містять відповідь на питання „Що я намагаюся довести?“, аргументи реалізують мету – надати теоретичні або емпіричні узагальнення, які переконують в істинності тези. До типових мовних засобів доказу належать сполучники і прислівники *якщо, так що, звідси, тоді, тому*, дієслова 1-ї ос. мн. на позначення логічних операцій (*визначимо, проаналізуємо, перевіримо, схарактеризуємо*) тощо. Висновок доказу формують як своєрідний повтор тези і оформлюють за допомогою слів *висновок, результат, наслідок*, вставних слів (*отже, так*), конструкцій наслідку (*встановлено, що...; можна легко довести...; результати дослідження дають підстави для висновку, що...*). За сферами наукового знання тексти цього стилю поділяють на науково-технічні (містять описи технічних об'єктів, аналіз технологій тощо), науково-природничі (тексти з біології, хімії, фізики, географії, що подають опис наук про живу і неживу природу) та науково-гуманітарні (тексти з філології, культурології, філософії, історії, що осмислюють феномен культури, людської особистості). Власне описові та розповідні наукові тексти функціонують рідко. Частіше використовують змішаний тип викладу – розповідно-описовий.

Анотування наукового тексту – складання анотації до наукового тексту.

Анотація (лат. *annotatio* – зауваження, помітка) – короткий стислий виклад змісту книги, статті, дипломної роботи, де викладають найголовніші моменти наукового тексту своїми словами або з використанням речень із тексту. Оволодіння технологією написання анотації – одна з важливих навичок письмового наукового мовлення. Грамотно укладена анотація є обов’язковим складником наукової праці (статті, дипломної роботи, автореферату дисертації, монографії, підручника тощо). Її призначення – привернути увагу до читача, пробудити читацький інтерес до праці за допомогою мінімальної кількості мовних засобів. Анотація складається з двох частин: у першій – зазначають назву наукової праці та її автора; друга – перераховує основні положення. Доповнювати анотацію можуть ключові слова (5–8 слів) до тексту наукового дослідження. Обсяг анотації: для коротких повідомлень – 500 друкованих знаків, для наукових статей – 1000, для праць більшого обсягу – 2500 друкованих знаків. Рекомендований середній обсяг анотації наукового тексту – 850 друкованих знаків (приблизно 0,5 сторінки формату А-4 через 1,5 інтервалу) Анотацію та ключові слова подають українською, російською та англійською мовами.

Анотований покажчик – довідковий матеріал із короткими відомостями про наведені імена, поясненням термінів тощо, що допомагає читачеві швидко знайти потрібний текст у виданні. Його розміщують наприкінці видання, за ним можуть бути заверстані лише зміст і випускні дані.

? Завдання теоретичного та практичного характеру

Підготувати відповіді на такі питання:

1. Що таке мовознавство? Охарактеризуйте завдання мовознавства як науки.
2. Які критерії поділу мовознавства на конкретне і загальне, теоретичне і прикладне?
3. Розглумачте поняття наукового напрямку та його структурних одиниць.
4. Що таке наукова школа? Назвіть основні ознаки наукової школи. Які наукові школи Вам відомі?
5. З чікими іменами пов’язані наукові школи в українському мовознавстві?
6. Що Ви знаєте про синтаксичну та діалектологічну школи Чернівецького університету?

7. Назвіть основні етапи розвитку українського мовознавства.
8. Охарактеризуйте етап зародження мовознавства у східних слов'ян (XI–XIII ст.).
9. Назвіть основні здобутки староукраїнського мовознавства (XIV–XVIII ст.).
10. Окресліть внесок Л. Зизанія, М. Смотрицького, П. Беринди, Є. Славинецького, І. Ужєвича в розвиток української лінгвістики.
11. Назвіть першу граматику живої народної української мови та її автора.
12. Окресліть основні здобутки українського мовознавства кінця XIX – початку XX ст.
13. Чому українське мовознавство XX ст. називають періодом активного розвитку українознавчих студій?
14. Поясніть причини згоранням теоретичних досліджень з українського мовознавства у 30–40-і рр. XX ст.
15. Які академічні підручники з сучасної української мови та її історії Вам відомі? Назвіть їхніх авторів.
16. Назвіть найвідоміші академічні словники української мови.
17. Назвіть найвідоміших представників українського мовознавства XX ст.
18. Охарактеризуйте особливості розвитку українського мовознавства на сучасному етапі. Назвіть найвідоміших його представників.
19. Які засоби передавання інформації в науковому стилі Ви знаєте?
20. Дайте визначення науковому тексту як формі реалізації мовно-професійної діяльності.
21. Назвіть типи мовних висловлень у межах наукового функціонального стилю.
22. Які характерні ознаки притаманні текстам-описам?
23. Які характерні ознаки притаманні текстам-розповідям?
24. Які характерні ознаки притаманні текстам-міркуванням?
25. Що таке науковий доказ? Назвіть його характерні ознаки.
26. Що таке теза як структурний елемент наукового доказу? Назвіть її характерні ознаки.
27. Що таке аргументи як структурні елементи наукового доказу? Назвіть їхні характерні ознаки.
28. Що таке висновки як структурні елементи наукового доказу? Назвіть їхні характерні ознаки.
29. На які групи поділяємо писемні тексти за сферою наукового знання?
30. Назвіть підстили наукового стилю. Які жанри охоплює кожен із них?
31. На які групи поділяємо писемні тексти за ступенем узагальнення інформації?

32. Схарактеризуйте лексику і фразеологію наукового мовлення.
33. Схарактеризуйте морфологічні засоби наукового мовлення.
34. Схарактеризуйте синтаксис наукового мовлення.
35. Розглумачте поняття анотації та специфіку анотування наукового тексту.
36. Поясніть цілі складання анотацій на наукові джерела.
37. Сформулюйте лаконічно вимоги до тексту анотації.
38. Наведіть мовні / мовленнєві стандарти-кліше для оформлення анотації.
39. Що таке анотовані покажчики праць мовознавців. Схарактеризуйте їхні особливості.
40. Сформулюйте і запишіть висновки до вивченої теми.

Види діяльності: робота з архівними матеріалами; конспектування літератури; засвоєння основних наукових понять із теми; повторення відомостей із нормативного курсу сучасної української мови.

Форми перевірки та оцінювання: опорний конспект, узагальнювальні схеми та таблиці, усне опитування.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства : Історія вивчення української мови / С. П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 1991. – 231 с.
2. Білецький А. О. Про мову і мовознавство : навч. посібн. для студентів філол. спец. вищих навч. закладів / А. О. Білецький. – К. : АртЕк, 1996. – 224 с.
3. Городенська К. Синтаксична специфіка української наукової мови / Катерина Городенська // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2001. – Вип. IV. – С. 11–14.
4. Жовтобрюх М. А. Нариси історії українського радянського мовознавства (1918 – 1941) / М. А. Жовтобрюх / АН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Відп. ред. В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1991. – 260 с.
5. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії : монографія / А. П. Загнітко. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – Донецьк : ТОВ „Юго-Восток, Лтд”, 2007. – 219 с.
6. Ковалик І. І. Загальне мовознавство. Історія лінгвістичної думки : навч. посібник / І. І. Ковалик, С. П. Самійленко. – К. : Вища шк., 1985. – 216 с.
7. Мацюк Г. П. Українське мовознавство крізь призму наукових шкіл / Г. П. Мацюк // Вісник Львівського університету : зб. наук. праць. – Вип. 34. – Ч. 2. – Львів : ЛНУ, 2004. – (Серія : філологічна).
8. Німчук В. В. Мовознавство на Україні у XVI–XVIII ст. : монографія / В. В. Німчук. – К. : Наук. думка, 1985. – 221 с.
9. Основи наукового мовлення : навч.-метод. посіб. / уклад. Т. В. Симоненко. – Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2005. – 80 с.
10. Павлюк М. В. Основні етапи розвитку українського мовознавства дожовтневого періоду / М. В. Павлюк. – К.–Одеса : Вища шк., 1978. – 184 с.

11. Селігей П. О. Історія українського мовознавства ХХ – початку ХХІ століть / П. О. Селігей // Історія української культури : у 5 т. – Т. 5 : Українська культура ХХ – початку ХХІ століть. – Кн. 3 : Культура і розвиток науки і технологій в Україні. – К. : Наук. думка, 2012. – С. 188–230.

12. Селігей П. О. Світло і тіні наукового стилю : монографія / П. О. Селігей. – К. : Вид. дім „Киево-Могилянська академія”, 2016. – 627 с.

13. Селігей П. О. Українське академічне мовознавство за дев'яносто років (1918–2008) // П. О. Селігей // Мовознавство. – 2008. – № 4/5. – С. 3–17.

14. Селіванова О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / Олена Селіванова. – К. : Фітосоціоцентр, 1999. – 148с.

15. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

16. Сербенська О. Культура усного мовлення : Практикум : [навчальний посібник]. – К. : Центр навч. літератури, 2004. – 216 с.

17. Удовиченко Г. М. Загальне мовознавство. Історія лінгвістичних учень : [підручник] / Г. М. Удовиченко. – К. : Вища школа, 1980. – 216 с.

18. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Та-раненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – К. : Укр. енцикл., 2002. – 752 с.

19. Шевченко Л. Л. Так це починалося... (Розвиток мовознавства в 20-і роки) / Л. Л. Шевченко // Мовознавство – 1997. – №. 6. – С. 3–8.

Додаткова література

1. Білецький А. О. Про мову і мовознавство : навч. посібн. для студентів філол. спец. вищих навч. закладів / А. О. Білецький. – К. : АртЕк, 1996. – 224 с.

2. Бук С. 3000 найчастотніших слів наукового стилю сучасної української мови / С. Бук; наук. ред. Ф. С. Бацевич. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 192 с.

3. Ващенко В. С. Самобутні тенденції у розвитку мови / В. С. Ващенко, А. М. Поповський. – Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1995. – 43 с.

4. Видатні особистості з українського мовознавства : хрестоматія / за заг. ред. Марини Навальної; уклад. : Т. Левченко, Т. Чубань. – Переяслав-Хмельницький : „Вид-во КСВ”, 2016. – 187 с.

5. Герман К. Українські говірки Буковини у світлі мовознавчих досліджень / Костянтин Герман // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук. ред. Б. І. Бунчук. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – Вип. 547–548 : Слов'янська філологія. – С. 124–135.

6. Голянич М. І. Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів / [Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І.]; за заг. ред. М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : Сімік, 2012. – 392 с.

7. Горецький П. Я. Історія української лексикографії / П. Я. Горецький. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963. – 244 с.

8. Гуйванюк Н. Мовознавча спадщина професора Івана Григоровича Чередниченка / Ніна Гуйванюк, Вікторія Маліборська // Актуальні проблеми синтаксису : матеріали Всеукраїнської наук. конф., присвяченої 85-річчю проф. І. І. Слинька (Чернівці, 16–18 жовтня 1997 р.); / відп. за вип. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : ЧДУ, 1997. – С. 62–63.

9. Гуйванюк Н. „Складня” С. Смаль-Стоцького крізь призму сучасних наукових парадигм / Ніна Гуйванюк // Українська мова : [науково-теоретичний

журнал Інституту української мови НАН України] / гол. ред. В. Німчук. – 2010. – № 1. – С. 3–12.

10. Гуйванюк Н. Від аспіранта – до доктора наук (про проф. Ю. О. Карпенка) / Ніна Гуйванюк // Університетський вісник : [газета Чернівецького національного ун-ту ім. Ю. Федьковича]. – № 7–9 (1670–1672). – 2006. – С. 3.

11. Гуйванюк Н. Діалектологічні дослідження В. А. Прокопенко у контексті сучасних лінгвістичних студій / Ніна Гуйванюк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук. ред. Б. І. Бунчук. – Чернівці : Рута, 2011. – Вип. 547–548 : Слов'янська філологія. – С. 136–144.

12. Гуйванюк Н. Дослідження синтаксису буковинських говірок: стан і перспективи / Н. Гуйванюк // VII Міжнародний конгрес українців : зб. наук. праць / голов. ред. : Г. Скрипник ; НАНУ ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2012. – С. 23–32.

13. Гуйванюк Н. Іван Верхратський у „Листуванні українських славістів з Францем Міклошичем” / Ніна Гуйванюк // Тернопілля : регіональний річник. – Тернопіль : Збруч, 1996. – Кн. 2. – С. 394–396.

14. Гуйванюк Н. Син Буковини (80 років професорові Костянтину Герману) / Ніна Гуйванюк // Українська мова : [науково-теоретичний журнал Інституту української мови НАН України] / гол. ред. В. Німчук. – 2008. – № 4. – С. 112–116.

15. Гуйванюк Н. Степан Смаль-Стоцький і Франц Міклошич / Ніна Гуйванюк // Педагогічні ідеї С. Смаль-Стоцького в контексті розвитку національної освіти і виховання : матеріали Всеукраїнської конференції / відп. ред. Пенішкевич Д. І. – Чернівці, 1999. – С. 16–21.

16. Гуйванюк Н. Учений і педагог І. І. Слинко (19.06.1912–1.01.1994) / Ніна Гуйванюк // Українська мова : [науково-теоретичний журнал Інституту української мови НАН України] / гол. ред. В. Німчук. – 2012. – № 3. – С. 150–155.

17. Гуйванюк Н. В. „Словник буковинських говірок” у контексті загальноукраїнської діалектної лексикографії / Н. В. Гуйванюк // Сучасне українське мовознавство та літературознавство : зб. наук. праць. – Ужгород, 2000. – Вип. 3. – С. 99–107.

18. Гуйванюк Н. В. Буковина і буковинці на сторінках енциклопедії „Українська мова” / Н. В. Гуйванюк // Буковинський журнал : громадсько-політичний, літературно-мистецький і науково-освітній часопис / гол. ред. М. Лазарук. – 2004. – № 1. – С. 280–283.

19. Гуйванюк Н. В. Буковина і буковинці на сторінках енциклопедії „Українська мова” (продовження) / Н. В. Гуйванюк // Буковинський журнал : громадсько-політичний, літературно-мистецький і науково-освітній часопис / гол. ред. М. Лазарук. – 2004. – № 2. – С. 251–255.

20. Гуйванюк Н. В. Буковина і буковинці на сторінках енциклопедії „Українська мова” (продовження) / Н. В. Гуйванюк // Буковинський журнал (громадсько-політичний, літературно-мистецький і науково-освітній часопис) / гол. ред. М. Лазарук. – 2004. – № 3–4. – С. 237–242.

21. Гуйванюк Н. В. Вплив мовознавчих поглядів Василя Сімовича на формування українських граматичних концепцій у 20–30-х рр. ХХ ст. / Н. В. Гуйванюк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук.

ред. Б. І. Бунчук. – Чернівці : Рута, 2008. – Вип. 312–313 : Слов'янська філологія : Василь Сімович – особистість, науковець, громадянин. – С. 216–223.

22. Гуйванюк Н. В. Іларіон Іларіонович Слинько як учений і педагог / Н. В. Гуйванюк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / ред. кол. : Н. В. Гуйванюк, С. Д. Абрамович, Н. Д. Бабиш [та ін.]. – Чернівці : Рута, 2002. – Вип. 146–147 : Слов'янська філологія. – С. 3–8.

23. Гуйванюк Н. В. Омелян Калужняцький – український вчений-славист / Н. В. Гуйванюк // Українська мова на Буковині: минуле і сучасне : матеріали II Всеукраїнської наук. конф. (Чернівці, 24–26 вересня 1998 р.) / ред. кол. : Н. Д. Бабиш [та ін.]. – Чернівці : Місто, 1998. – С. 30–35.

24. Гуйванюк Н. В. Теоретичні засади синтаксису в „Нарисі сучасної української літературної мови” Юрія Шереха / Н. В. Гуйванюк // Вісник Харківського університету : зб. наук. праць / ред. кол. : Ю. Безхутрий (відп. ред.), З. Голубева, В. Калашник [та ін.]. – Харків : Лівий Берег, 1999. – № 426 : Творчий доробок Юрія Шевельова і сучасні гуманітарні науки. – С. 9–14.

25. Гукова Л. О. Н. Савченко – відомий дослідник в галузі українського і загального мовознавства / Ліна Гукова, Ніна Гуйванюк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук. ред. Н. В. Гуйванюк [та ін.]. – Чернівці : Рута, 2000. – Вип. 93 : Слов'янська філологія. – С. 58–65.

26. Дослідження мовознавства в Українській РСР за сорок років. – К. : Вид-во АН УРСР, 1957. – 310 с.

27. Єрмоленко С. Я. Мовні проблеми сьогодні / С. Я. Єрмоленко, Н. Г. Озерова // Мовознавство. – 1990. – № 1. – С. 3–8.

28. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни : у 4-х т. – Донецьк : ДонУ, 2013. – Т. 1. – 402 с.; Т. 2. – 350 с.; Т. 3. – 426 с.; Т. 4. – 388 с.

29. Загнітко А. Українська граматики в іменах: енциклопедичний словник-довідник / А. Загнітко, М. Балко. – Донецьк : ДонУ, 2013. – 425 с.

30. Кацімон О. А. Теоретичні і практичні аспекти діяльності українських мовознавців на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 – „Українська мова” / Ольга Анатоліївна Кацімон. – Чернівці, 2010. – 20 с.

31. Кобилянський Б. В. Короткий огляд історії мовознавства / Б. В. Кобилянський. – К. : Рад. школа, 1964. – 153 с.

32. Кульбабська О. „Проросте твоя праця із зерна кожного виноградними гронами, стиглим колосом...” (У вінок шани професора Ніни Гуйванюк) / Олена Кульбабська // Актуальні проблеми синтаксису : сучасний стан і перспективи дослідження : матеріали Міжнар. наук. читань, присв. пам'яті д. філол. н., проф., завідувача кафедри сучасної української мови ЧНУ Ніни Василівни Гуйванюк (Чернівці, 14 листопада 2014 р.) : програма, матеріали й тези доповідей / відп. за вип. : О. В. Кульбабська. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. – С. 30–50.

33. Кульбабська О. В. *Уживати без порушення духа мови*” (Погляди М. Равлюка на додаткову предикацію в реченнях із частиципними формами) / О. В. Кульбабська // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / уклад. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонУ, 2007. – Вип. 15 – С. 277–282.

34. Мовознавство на Україні за п'ятдесят років / відп. ред. Й. А. Багмут. – К. : Наук. думка, 1967. – 453 с.

35. На шляху до наукового визнання: Діяльність спеціалізованої вченої ради зі спеціальностей 10.02.01 – „Українська мова” та 10.02.04 – „Германські мови” у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича за період з 2004 р. до 2013 р. / уклад. : Н. Гуйванюк, В. Кушнерик, О. Кульбабська. – Чернівці : Видавничий дім „РОДОВІД”, 2013. – 280 с.

36. Основні проблеми розвитку мовознавства в Українській РСР на 1959–1965 рр. / Координаційний комітет із суспільних наук. – К. : АН УРСР, 1959. – 77 с.

37. Підсумки і проблеми наукового вивчення української мови в повоєнний період : тези доповідей республік. наук. конф. / АН УРСР; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; ред. кол. : С. П. Самійленко (гол. ред.) та ін. – К. : Рад. школа, 1967. – 155 с.

38. Розвиток мовознавства в УРСР. 1967–1977 / відп. ред. І. К. Білодід. – К. : Наук. думка, 1980. – 247 с.

39. Сайт про Івана Огієнка: <http://ohienko.kpnu.edu.ua/>

40. Слинко І. І. Розвиток досліджень з українського мовознавства на Буковині / І. І. Слинко // Розквіт економіки і культури Радянської Буковини : матеріали конференції / ред. кол.: заслужений діяч науки Української РСР, проф. Леутський К. М. (відп. ред.), к. філол. н. Іваненко З. І. [та ін.]. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1969. – С. 170–174.

41. Ткач Л. Передмова / Людмила Ткач // Василь Сімович : Праці у 2-х т. – Т. 1 : Мовознавство / упоряд. Л. Ткач. – Чернівці : Книги – XXI, 2005. – С. 13–28.

42. Ткач Л. Академік Степан Смаль-Стоцький: до 150-річчя від дня народження / Людмила Ткач // Дивослово. – 2009. – № 1. – С. 33–39.

43. Чепіга І. П. Мовленнєві особливості наукового тексту: текст-міркування, текст-доказ / І. П. Чепіга // Лінгвістичні студії. – Донецьк, 2002. – Вип. 10. – С. 157–161.

44. Юрій Шевельов. Портрети українських мовознавців. / упоряд. : Л. Масенко. – К. : Вид. дім „Кієво-Могилянська академія”, 2008. – 132 с.

Завдання для поточного самоконтролю та контролю знань

Завдання 1. *Прочитайте текст. Сформулюйте і запишіть визначення мовознавства як науки. Назвіть найвизначніших представників української мовознавчої науки.*

Мовознавство – одна з найстаріших галузей науки на Україні, яка має славні традиції, починаючи ще з кінця XVI – початку XVII ст. Однак, хоч українська мова була тією чи іншою мірою об’єктом наукового дослідження ще з самих початків зародження у нас мовознавчої науки, українське мовознавство як багатогалузева наука про українську мову і її розвиток остаточно оформилася лише в XX ст., зокрема в післяреволюційний період.

До революції український народ, перебуваючи у складі царської Росії і цісарської Австро-Угорщини, зазнаючи нестерпного соціального і національного гноблення, не міг вільно і всебічно розвивати ні

свої національної культури, ні одного із її основних знарядь – української літературної мови, ні науки про українську мову. І все ж, незважаючи на дуже несприятливі умови, українське мовознавство завдяки діяльності найвизначніших своїх діячів при братній допомозі передодніх представників російської мовознавчої науки досягло значних успіхів ще в дореволюційний період, хоч і не змогло всебічно розвинути всіх своїх галузей.

Українське мовознавство – це не лише багатогалузева наука про українську мову, воно займалося і займається також вивченням інших мов і дослідженням загальнотеоретичних проблем мовознавчої науки. Так, уже на світанку українського мовознавства, починаючи з XVI ст., українські вчені вивчали як церковнослов'янську (старослов'янську) мову, що була в ті часи знаряддям культури і науки, однією з літературних мов усіх східних і більшості південних слов'ян (пор., наприклад, „Граматику словенська языка” 1586 р., „Граматику словенську...” Л. Зизанія 1596 р. і особливо граматику М. Смотрицького 1619 р. та „Лексикон словенороский” П. Беринди 1627 р.), так і грецьку (пор. „Граматику доброглаголивого еллинословенскаго языка” 1591 р.) й латинську (пор. латино-слов'янський словник Є. Славинецького 1642 р. та ін.) мови, що були знаряддям середньовічної ученості. В подальшому викладі під історією українського мовознавства ми будемо розуміти науку про розвиток досліджень української мови (С. П. Бевзенко).

Завдання 2. Опрацюйте словникові статті енциклопедії „Українська мова”, присвячені видатним українським мовознавцям та їхнім працям, що увійшли до пам'яток української мови. Заповніть таблицю:

ПІБ мовознавця, роки життя, місце народження, основна діяльність	Назви праць, де і коли видані	Зміст праць та їхнє значення в історії українського мовознавства
Лаврентій Зизаній	„Грамати́ка словенска”	
	„Лексисъ, Сирѣчь Реченїа, Вькратыцѣ собран(ъ)ны и изъ словес(н)скаго языка на просты(й) рускі(й) дѣле(к)ть систол(ъ)кованы”	
Мелетій Смотрицький	„Грамматіки славенскиа правильное Сѣнтагма”	
Памво Беринда	„Лексіконъ славенороскїй и именъ тълкованїе”	
Іван Ужевич	„Граматыка словенская”	

Олексій Павловський	„Грамматика малоросійського нар'бчя”	
---------------------	--------------------------------------	--

 Опрацювавши автореферат О. А. Кацімон „Теоретичні і практичні аспекти діяльності українських мовознавців на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст.” (Чернівці, 2010), висвітліть практичні аспекти діяльності українських мовознавців та культурно-громадських діячів Буковини та їхні теоретичні здобутки, що мали загальноукраїнське значення в контексті актуальних проблем сучасного українського мовознавства.

Завдання 3. *Прочитайте тексти. Визначте тип тексту (опис, розповідь, міркування), ключові слова, лексичні та граматичні засоби. Доберіть до кожного тексту заголовок.*

I. Запорозжя було одним із найзнаменитіших військових орденів. Подвиги Сагайдачного, Палія, Сірка, Нечая, Сулими, Павлюка були великою школою для кожного, хто зрікався нудного життя у рабстві й приходив шукати волі. Вже на самому початку шістнадцятого століття Запорозжя – військо вишколене, в якому кожен виконував відому йому службу, військо знамените. Недарма Богдан Хмельницький підписувався то як старший війська Запорозького, то як запорозький гетьман, то гетьман Запорозького війська. Це була школа войовничості не скореного ніким народу, велике горнило уміння підпорядковувати людині будь-що: ворогів-напасників, ревучу навалу води, мовчазність гордого каменю.

Річище Дніпра з краю в край неодмінно перетинали пороги – гігантські гранітні хребтини, що стовбурчились понад водою інколи усього на кілька кроків, а то ушир цілої версти! Порогів було дев'ять. Від порога низового до горішнього було двісті шістдесят п'ять островів, і усі, як один, мали сліди укріплень запорозжців (Г. Колісник).

II. Національна справа – це справа всього народу і справа кожного громадянина; це корінний інтерес усього народу і громадянства, совість кожного з нас; вона не відсуває всіх інших справ, інтересів та ідеалів, але нерозривно з ними зв'язана, і ніхто не має права мовчати, коли бачить щось неподобне, так само як ніхто не має права затуляти вуха від тривожних голосів.

Ці поняття у нас вважаються одіозними; у всякому разі той, хто пробував би говорити нині на Україні про національне почуття, національну свідомість, національні обов'язки сучасного українця був би одразу ж і без вагань зарахований до українських буржуазних націоналістів. Багатьох це питання здивує. Але не всіх. Я певен, що знайдеться чимало українців і навіть неукраїнців, які не лише ствердять, що існує, але й наведуть факти з власного досвіду (І. Дзюба).

III. Сучасна світова економічна система, складовими і невід’ємними частинами якої є національні економіки окремих держав, формується і регулюється міжнародними фінансово-економічними організаціями, найголовнішими серед яких є: Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР) – регіональний міждержавний банк, основним завданням якого є довготермінове кредитування країн Центральної та Східної Європи з метою проведення в них структурних економічних реформ, формування ринкових відносин, створення конкурентоспроможної економіки, сприяння розвитку приватного бізнесу, налагодження взаємовигідних економічних зв’язків цих країн із західноєвропейськими країнами. ЄБРР було засновано 1990р. Штаб-квартира цього банку знаходиться в Лондоні. Засновниками ЄБРР виступили розвинуті країни Європи, США, Японія, Австралія, Нова Зеландія, Туреччина, Кіпр, Мальта, а також Європейський інвестиційний банк (Із „Фінансового словника”).

IV. Чи хотіли б ви, щоб люди до вас краще ставилися? Для здійснення такого бажання існує єдиний можливий шлях. Цікавтеся своїм оточенням: їхньою роботою, турботами, radoшами, успіхами і невдачами. Лише тоді навколишні цікавитимуться вами.

Є люди, які за п’ятдесят, шістдесят, сімдесят років свого життя так і не зрозуміли цієї простої істини. Вони зачерствіли й озлилися на весь світ. Вони починають стверджувати, що світ навколо ворожий, егоїстичний і байдужий. А насправді саме їм немає ніякого діла до світу. Їхні думки, розмови, зацікавлення – все спрямоване лише на себе. Однак кожній людині подобається, щоб нею, її роботою та справами цікавилися інші. Тому люди так цінують доброго, товариського слухача. Чому ж не задовольнити їхньої потреби в цьому?

Проте слухати з чемності і виявляти зацікавлення до розповіді – не одне й те саме. Розумний співбесідник завжди відчує збайдужіння слухача. Дуже зближують людей розмови про щось спільне: інтереси, захоплення, заняття, роботу. Психологи стверджують, що нашу прихильність викликають люди зі схожими інтересами. Вони легко завойовують нашу симпатію і швидко налагоджують приятні стосунки (І. Томан).

Завдання 4. *Випишіть із наукових праць (гуманітарного профілю) приклади опису, розповіді, міркування. Схарактеризуйте мовностилістичні особливості дібраних текстів.*

Завдання 5. *Розгляньте зразки анотацій до наукової літератури різних жанрів. Порівняйте їх, зверніть увагу на побудову тексту, формулювання теоретичних положень. Зробіть висновки про особли-*

вості композиції та мовного оформлення анотації до наукової розвідки. Запишіть типові лексико-граматичні конструкції, які ви зможете використати в подальшій науковій творчості.

Василь Васильович Німчук : Біобібліографія до 75-річчя / НАН України; Інститут української мови / упор. : Ю. В. Осінчук, Н. В. Пуряєва. – К. : [б.в.], 2008. – 128 с. – (Бібліографія вчених України).

У виданні висвітлено життєвий і творчий шлях знаного українського мовознавця члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора Василя Васильовича Німчука. Відображено найважливіші етапи його життя, викладено основні здобутки в галузях україністики та славістики. Бібліографія містить повний перелік друкованих праць ученого. Для мовознавців і всіх, хто цікавиться історією української мови й українського мовознавства.

Царук О. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри : монографія / Олександр Царук. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 1998. – 24 с.

У монографії досліджуються питання виділення української мови з правслов'янської, початкові шаблі її становлення як самобутньої лінгвістичної системи на тлі процесів, пов'язаних із постанням інших слов'янських мов. На основі аналізу вже відомих та нових історичних, археологічних, етнографічних, антропологічних і лінгвістичних фактів заперечується традиційна тріалістична дистрибуція слов'янських мов та пропонується дуалістичний розподіл на антську і словенську підгрупи; визначаються основні етнологічні і граматичні параметри українського глотогенезу, по-новому осмислюється місце і значення української мови серед інших слов'янських.

Для славістів, лінгвістів, істориків, гуманітаріїв, викладачів ВНЗ, аспірантів, студентів, усіх, хто цікавиться історією українського народу та його мови.

Гуйванюк Н. В. Слово – речення – текст : вибрані праці / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 664 с.

У книзі опубліковано вибрані наукові праці, що друкувалися в журналах та збірниках статей як в Україні, так і за її межами. Запропоновано нові підходи до розгляду мовних явищ з позицій структурно-семантичного, когнітивного та комунікативно-функціонального синтаксису. По-новому витлумачено поняття синтаксичної номінації, ко-референтності та формально-синтаксичних співвідношень в системі синтаксичних одиниць. Розглянуто основні проблеми семантики та модальності нарівні речення і тексту, проблеми типології синтаксем,

еквівалентів речень, складних речень ускладненої структури та ін. В окремі розділи виділено „Комунікативний синтаксис”, „Експресивний синтаксис”, „Про мову письменників” та „Проблеми діалектології: лексикологія, лексикографія, синтаксис”, пов’язані з дослідженням буковинських говірок.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів філологічних факультетів, учителів.

Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук. ред. Б. І. Бунчук – Чернівці : Рута, 2008. – Вип. 312–313 : Слов’янська філологія : Василь Сімович – особистість, науковець, громадянин. – 414 с.

До збірника наукових праць увійшли статті, підготовлені за тематикою доповідей, виголошених на пленарному й секційних засіданнях Міжнародної наукової конференції „Василь Сімович – особистість, науковець, громадянин”, яка відбулася в Чернівцях 10–12 березня 2005 р. на відзначення 1125-річчя від дня народження цього видатного українського філолога й культурно-громадського діяча, випускника Чернівецького університету. Тематика статей присвячена висвітленню сторінок життя й діяльності В. Сімовича, а також аналізу тих проблем мовознавства й літературознавства, що їх В. Сімович актуалізував і опрацював на підставі свого великого досвіду викладача, науковця, редактора, перекладача.

У мовознавчій частині збірника вміщено статті з проблем українського правопису, культури мови, стилістики, граматики, словотвору, термінології, ономастики, історії української літературної мови, загального мовознавства. У статтях літературознавчого характеру висвітлено віршознавчі погляди В. Сімовича, його шевченкознавчі праці, дослідження творчості Ю. Федьковича, І. Франка, Лесі Українки, О. Кобилянської, маловідомі сторінки взаємин В. Сімовича з культурними діячами свого часу, його редакторської та популяризаторської праці на Буковині (участь у виданні творів Ж.-Б. Мольєра українською мовою). Ряд статей присвячено актуальним проблемам сучасного літературознавства (дослідження творчості П. Куліша, Л. Старицької-Черняхівської, Лесі Українки, М. Кропивницького).

В окремих частинах збірника подано інформативні публікації про архів і фонд В. Сімовича в Науковій бібліотеці Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та *Додатки* (до них включено відгуки й рецензії на два томи праць В. Сімовича, що були презентовані на конференції, а також *Прес-реліз 12 Форуму видавців у Львові*, на якому це видання здобуло відзнаку).

Кульбабська Олена. Синтаксична номінація як засіб авторського відображення світу / Олена Кульбабська // Рідне слово в етнокультурному вимірі : зб. наук. праць. – Дрогобич : Посвіт, 2015. – С. 121–139.

У статті типологізовано міжмовні трансформації синтаксичних номінацій у паралельних українських перекладах того самого тексту. Увиразнено роль автора-перекладача у виборі найвлучнішої номінації, що відбиває його лінгвістичні компетенції та індивідуальність сприйняття дійсності. Констатовано, що арсенал варіантних одиниць репрезентує синтаксичне багатство української мови з огляду на її національну специфіку. З'ясовано, які чинники спричиняють вибір одного з можливих варіантів синтаксичних засобів у текстах українських перекладів вихідного твору.

Ключові слова: міжмовні трансформації, паралельні переклади, синтаксична номінація, варіантність, кореферентність.

Данилюк Н. О. Мова української народної пісні (лексико-семантичний і функціональний аспекти). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. – Інститут української мови НАН України. – Київ, 2010.

Робота присвячена комплексному дослідженню словникового складу українських народних пісень у єдності їхніх семантико-семіотичних, художньо-образних та стилістично-функціональних характеристик у зв'язку з національним мовомисленням, міфопоетичною й етномовною картинами світу.

У дисертації визначено теоретичні засади опису уснопоетичного слова в тісному зв'язку форми та змісту як функціональної одиниці художньо-образної фольклорної системи. Розглянуто семіотичні параметри лексичних одиниць та їхні лінгвоконцептуальні властивості як знаків української етнокультури. З'ясовано особливості семантичної структури народнопісенних лексем, простежено явища варіантності, синонімії, антонімії, омонімії, паронімії. Проаналізовано специфіку образної реалізації ключових слів у складі типових епітетних сполук, порівняльних структур, конструкцій з переносним та символічним значенням, фразеологізмів, усталених словесних комплексів у народнопісенному тексті. Описано групи стилістично маркованої лексики (уснорозмовні слова, діалектизми, застарілі одиниці, оказіоналізми, іншомовні запозичення, експресиви), визначено жанрові особливості словникового складу, специфіку народнопісенної норми. На основі ключових слів змодельовано й схарактеризовано лексико-семантичні поля, що представляють мовну картину світу в українській народній пісні та

відображають міфопоетичне й етнічне мислення народу.

Ключові слова: мова української народної пісні, ключове слово, семантична структура слова, слово-концепт, мовний образ, народнопісенний текст, стилістично забарвлена лексика, народнопісенна норма, мовна картина світу, лексико-семантичне поле.

Пацаранюк Ю. М. Способи реалізації іронії у структурі речення. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2006.

Роботу присвячено дослідженню способів вираження іронії у структурі простого речення (на матеріалі творів української літератури кінця XIX – початку XX століття, усної народної творчості, засобів масової інформації, зокрема журналу „Перець” за 2000–2005 роки. У дослідженні запропоновано новий підхід до розгляду категорії іронії у лінгвістичному аспекті, визначено статус *антифразисного висловлення* як синтаксичної одиниці та його аксіологічні параметри, виведено тип іронічної модальності у семантичній структурі простого, простого ускладненого, складного речення, а також дискурсивного висловлення. Визначено, що основним способом реалізації іронії у семантичній структурі речення є енантіосемічне переосмислення слів та словосполучень, а на формально-граматичному рівні домінувальним є спосіб лексико-семантичного алогізму, суть якого полягає у навмисному поєднанні двох чи більше компонентів висловлення, які, за законами логіки та усталених стереотипів не поєднуються, суперечать одне одному за змістом, контекстом та значенням загалом.

Ключові слова: аксіологія, антифразис, дискурсивне висловлення, енантіосемія, іронія, іронічне висловлення, лексико-синтаксичний алогізм.

Нідзілян О. В. Парентичні конструкції як маркери авторської модальності в газетному тексті (на матеріалі часопису „День”). – на правах рукопису. – Чернівці, 2015.

У магістерській роботі здійснено комплексний аналіз парентичних конструкцій як маркерів суб’єктивно-об’єктивної модальності в газетному тексті. З’ясовано сутність понять „вставні й вставлені конструкції”, історію їх вивчення в слов’янському мовознавстві та критерії розмежування. У результаті дослідження встановлено структурні типи парентичних конструкцій, схарактеризовано та проаналізовано семантичні особливості вставних і вставлених компонентів як конденсаторів інформації в різножанрових текстах газети „День”, визначено функційні особливості парентез у публіцистичному тексті, окреслено новітні

тенденції стилістичного використання метатекстових одиниць у газетному тексті. Визначено специфіку понять „газетний текст” та „образ автора-публіциста”.

Ключові слова: публіцистичний стиль, газетний текст, метатекст, образ автора, суб’єктивна модальність, вставні одиниці, вставлені конструкції, структурні типи, семантичні особливості, функції, тенденції.

Завдання 6. *Опрацюйте зразки аотацій наукових статей, уміщених у збірнику наукових праць Вашого навчального закладу. Назвіть структурні особливості аотацій, типові мовні засоби. Зверніть увагу на спосіб подання ключових слів дослідження. Складіть таблицю „Лексико-граматичні засоби для написання аотації наукової статті”.*

Завдання 7. *Поясніть мету складання аотацій на наукові джерела. Сформулюйте стисло практичні поради укладачу аотацій на наукові джерела з актуальних проблем мовознавства.*

Завдання 8. *Прочитайте передмову до праці „Теоретична грамати́ка української мови” І. Р. Вихованця та К. Г. Городенської. Підготуйте аотацію до тексту.*

Від з’яви академічних курсів „Сучасна українська літературна мова: Морфологія” (1969), „Сучасна українська літературна мова: Синтаксис” (1972), „Словотвір сучасної української літературної мови” (1979) минуло кілька десятиріч. Упродовж цього часу у вітчизняному і зарубіжному мовознавстві створено чимало фундаментальних праць, присвячених загальним питанням граматичної теорії й описові особливостей граматичного ладу української та інших слов’янських мов. Запропоновано нові розв’язання актуальних граматичних проблем, обґрунтовано перегляд багатьох традиційних кваліфікацій, нагромаджено великий фактичний матеріал. Це спонукало авторів запропонувати такий опис граматичної системи української мови, який послідовно відбивав би системні взаємозв’язки трьох граматичних підсистем – морфологічної, синтаксичної і словотвірної та враховував вагомі теоретичні напрацювання. До того ж за останнє десятиріччя відбулися вікопомні події в житті України: вона звільнилася від колоніального гніту і здобула незалежність. Це також актуалізувало завдання створити теоретичну граматику, побудовану в національно-культурних ви́мірах і вивільнену від ідеологічних догматів тоталітарної доби.

У запропонованому теоретичному курсі описано морфологічну систему і структуру сучасної української літературної мови. Велику потребу такого теоретичного опису, побудованого на відмінних від тради-

ційної морфологічної проблематики засадах, особливо відчутно усвідомлюємо тепер, після здобуття Україною державної незалежності. Адже перейшли нам у спадок водноманітнені й нав'язувані з колишнього імперського центру підходи до розв'язання мовознавчих питань, виразні прояви лінгвістичного ізоляціонізму, десятиріччями свідомо вбудовуваний і плеканий мовний бар'єр, які завдали величезної шкоди для нормального розвитку українського мовознавства та його рівноправного входження до світового лінгвістичного простору. Тому нині переживаємо болісний процес пошуку свого місця, точніше – свого творчого обличчя. А коли ще зважити на перервані тоталітарною системою зв'язки мовознавчих поколінь в Україні – тотальне знищення або емігрування квіту лінгвістичного, то зрозуміємо, які невідкладні завдання постають перед сучасним українським мовознавством. Не обминути й такого лиха, як витвореного радянською системою і збереженого дотепер „винаходу” – „втручання в внутрішню структуру підлеглої мови засобом систематичних упроваджень одних мовних елементів і заборони інших. Так у підлеглу мову впроваджуються елементи панівної мови, а далі усуваються елементи відмінні” [Шерех 1998 : 261]. Отож: у цій книзі зреалізовано двоє завдань – теоретичні пошуки в галузі граматики та оборона природної (не спотвореної!) стихії українського слова.

Об'єкт вивчення морфології – слово, але у плані граматичної будови й функціонування.

Нещодавно, якесь десятиріччя-два тому, лінгвісти-теоретики вважали проблематику морфології традиційною, а отже, незначущою. Тепер морфологія здобуває гідне місце в теоретичних зацікавленнях мовознавців, тому що саме в ній укарбовано розмаїття й неповторні вияви мовної структури. Вона стає випробою нових граматичних концепцій і творчих пошуків.

Помітно зростає кількість публікацій з проблем морфології, і маємо в деяких країнах навіть спеціалізовані часописи, присвячені тільки морфологічним студіям, приміром часопис „Year-book of Morphology” в Голландії.

Пропонована праця відрізняється від інших морфологічних студій функціональною морфолого-синтаксичною концепцією і послідовним її застосуванням у вирішенні й аналізі частинимовних одиниць, слів-морфем, слів-речень і морфологічних категорій усіх виділених відповідно до морфолого-синтаксичної концепції частин мови. Мабуть, коректніше було б назвати зреалізований у книзі підхід функціонально-категорійним.

Порушені в цій книзі проблеми стосуються кардинальних питань граматичної теорії на матеріалі сучасної української літературної мо-

ви. Зусилля авторів спрямовано передусім на розв'язання таких завдань, як обґрунтування сукупності морфологічних одиниць і типів морфологічних категорій та парадигм, а також висвітлення функціонування морфологічних одиниць і категорій та зв'язків морфології з синтаксисом і словотвором.

Розділи курсу написали: Іван Вихованець („Передмова”; розділ 1 „Основні питання морфології”; розділ 2 „Іменник”; розділ 3 „Прикметник”; розділ 4 „Числівник”; розділ 5 „Займенникові слова”); Катерина Городенська (розділ 6 „Дієслово”; розділ 7 „Прислівник”; розділ 8 „Службові слова-морфеми”; розділ 9 „Слова-речення”).

Завдання 9. *Ознайомтесь у бібліотеці з новою науковою літературою за тематикою, актуальною для обраної Вами теми. До текстів наукових статей самостійно напишіть анотації українською, російською та англійською мовами (до шести рядків), скориставшись перекладними словниками.*

Завдання 10. *З'ясуйте правила укладання бібліографії з певної галузі знань. Зверніть увагу на виокремлення ключових понять довідково-інформаційного джерела. Визначте індекси метамови дослідження. Підготуйте анотований покажчик із певного розділу мовознавства (за вибором). Виконуючи завдання, скористайтеся виданнями:*

1. Видання Інституту української мови НАН України (1991–2007) / Інститут української мови НАН України; відп. за вип. І. С. Гнатюк. – К. [б.в.], 2006. – 322 с.

2. Українська лінгвостилістика ХХ – початку ХХІ ст. : система понять і бібліографічні джерела / НАН України; Інститут української мови; за ред. проф. С. Я. Єрмоленко. – К. : Грамота, 2007. – 368 с.

3. Сирко І. М. Сучасна щоденниковзнавство : бібліографічний покажчик / І. М. Сирко. – Дрогобич : Посвіт, 2013. – 318 с.

Завдання 11. *Підготувати біобібліографію таких мовознавців: Леонід Булаховський, Олександр Мельничук, Михайло Жовтобрюх, Борис Кулик, Іван Ковалик, Юрій Шевельов, Іван Чередниченко, Іван Білодід, Олександр Карпенко, Іларіон Слинько (орієнтовний план подано на с. 30).*

Навчальний елемент 1.4
**„Теоретичні основи науково-дослідної роботи
в Україні”**

📖 Лекція 4. НАУКОВІ НАПРЯМИ І ШКОЛИ

План

1. Логіко-граматичний напрям у мовознавстві.
2. Психолого-граматичний напрям у мовознавстві.
3. Соціолінгвістичний та етнолінгвістичний напрями.
4. Функціональний та комунікативно-прагматичний напрями в мовознавстві.
5. Антропоцентричний підхід до вивчення мови.
6. Пріоритетні напрями сучасного українського мовознавства.

Ключові слова: *мовознавство, науковий напрям, логіко-граматичний напрям, психолінгвістика, антропоцентризм, соціолінгвістика, етнолінгвістика, функціональна лінгвістика, комунікативна лінгвістика, прагматика, когнітивна лінгвістика, лінгвофольклористика, лінгвістика тексту, ідіостилістика, корпусна лінгвістика, комп'ютерна лінгвістика, наукова школа.*

N. В. Антропоцентризм (гр. *antropos* – людина) – методологічний принцип дослідження, згідно з яким *людина* є центром і найвищою метою Всесвіту. У лінгвістиці цей принцип застосовують у процесі дослідження мови як продукту людської діяльності, призначеного для потреб людини, засобу збереження і трансляції її досвіду, знань та культури. За влучним висловом В. Гака, мова живе в людині для людини і реалізується через людину. Антропоцентризм впроваджений ще античним філософами (Сократ, Платон, Геракліт, Протагор, Демокріт, Аристотель), які розглядали людину як мірило всім речам. Особливої ваги він набув у лінгвістичній концепції В. фон Гумбольдта, що кваліфікував мову як витвір нації (колективний, універсальний, етнічний, груповий) і водночас як витвір окремої людини (індивідуальний). Нині антропоцентризм – один із провідних принципів сучасної лінгвістики, показник загальної тенденції до гуманізації. Антропоцентричний підхід до мовних явищ є базовим для галузей мовознавства, що сформувалися у другій половині ХХ ст.: психо- й етнолінгвістики, лінгвокультурології, соціолінгвістики, лінгвістики тексту, теорії мовної комунікації, теорії мовленнєвих актів, лінгвопрагматики тощо.

Логічний (логіко-граматичний) напрям – сукупність течій та окремих концепцій, які вивчають мову в її стосунку до мислення й знання. Зокрема, прибічники цього напрямку визначають граматичні категорії функціонально, з опоряд на універсальні категорії логіки: слово – концепт; частина мови – виконувана логічна функція; просте речення – судження; складне речення – умовивід (праці А. Бернгарді, С. Герлінга, М. Греча, О. Востокова, Ф. Буслаєва, М. Осадці, О. Огоновського, С. Смаль-Стоцького, Ф. Гартнера, В. Сімовича, М. Равлюка та ін.). Так, у XVII–XVIII ст. з’явилася універсальна схема речення та його членів, що її тривалий час використовували для аналізу речень усіх мов світу. Абстрагуючись від граматичної структури, у кожному реченні (нерідко – навіть у безособовому) у процесі логічних операцій виокремлювали *суб’єкт* (підмет), тобто те, про що йдеться, та *предикат* (присудок), тобто те, що саме повідомляють про предмет мовлення. Пізніше почали розмежовувати *об’єкти* (додатки) – назви інших, окрім підмета, предметів, і *атрибути* (означення). Згодом як члени речення з атрибутивних (означальних) та почасти об’єктних слів виокремили *обставини* зі значенням часу, умови, мети, причини, способу дії та допусту.

Психолінгвістика – галузь мовознавства, яка вивчає закономірності процесу мовлення і сприймання його людиною у співвідношенні з мовою як системою знаків. Сформувалася до середини ХХ ст. на перетині психології та мовознавства. Психолінгвістика започаткована у працях В. фон Гумбольдта, Г. Штейнталя, О. Потебні. Постала внаслідок синтезу лінгвістичних ідей І. Бодуена де Куртене, Л. Щерби і психологічної концепції Л. Виготського та його учнів (зокрема, О. Леонтєва). Теорія мовленнєвої діяльності охоплює (крім понять мови та мовлення) як принципово важливий складник *категорію мовця* – представника певної етнічної спільності й одночасно унікальну мовну індивідуальність. Мовець активно засвоює кристалізований у значеннях слів історичний досвід етносу (багатство його духовного світу, свідомість, особливості світовідчуття) і своєрідно виражає себе мовою свого етносу.

Соціолінгвістика – галузь мовознавства, що вивчає соціальні аспекти розвитку мови, її суспільні функції в синхронії та діахронії, механізми взаємодії мови і суспільства. Со-

ціолінгвістика розвивається на перетині мовознавства, соціології, соціальної психології, етносоціології. Її поняттєвий апарат охоплює, з одного боку, лінгвістичні поняття, з іншого – соціологічні, між якими встановлюються певні кореляції. Найголовнішими проблемами соціолінгвістичного опису є соціальна диференціація мови, мова і суспільство, мова і нація, мовна політика, мова і культура, двомовність.

Етнолінгвістика – галузь мовознавства і етнології, яка вивчає зв'язки між мовою та різними аспектами матеріальної і духовної культури етносу – міфологією, релігією, звичаями, мистецтвом, етнопсихологією тощо. Об'єктом етнолінгвістики є явища культури, зафіксовані насамперед у мовних текстах з етнології, історії тощо, та ритуал, обряд, оцінюваний як культурний текст. Окремі етнолінгвістичні ідеї з'являлися ще в XVIII ст. (Й. Гердер) і серед XIX ст. (В. фон Гумбольдт). Вони були зумовлені спробами досягнути різноманітність світу через пізнання мови, виходом лінгвістики за межі мови як об'єкта опису при пізнанні її структури та історії. Основи вітчизняної етнолінгвістики заклав О. Потебня, вивчаючи слово як явище культури, його історію з урахуванням сфери побутування, обрядової реальності, дійств і предметів. У цьому річищі розгортаються дослідження мовних картин світу.

Функціональна лінгвістика – напрям мовознавства, що досліджує специфіку різнорівневих одиниць мовної системи та їхнє функціонування в мовленні, тексті й комунікативних ситуаціях. Функціональна лінгвістика застосовує двовекторний підхід до аналізу функцій мовних одиниць: від мовного засобу до сукупності його функцій, і зворотний – від функції до сукупності засобів різних мовних рівнів, що її виконують. Сформувалася в 70-ті рр. XX ст. Зародки функціональної парадигми в лінгвістиці пов'язані з положенням німецького лінгвіста і філософа В. фон Гумбольдта, який головному мету науки про мову вбачав у переході її вивчення від „ергону” до „енергії”, тобто від системних явищ до їхнього функціонування в мовленні. Доробком функціональної лінгвістики є опис різноманітних функціонально-семантичних категорій і полів, аналіз функцій мовних одиниць тощо. Остаточна функціонально-семантична категоризація не завершена, що засвідчує потребу нових досліджень у цій сфері.

Комунікативна лінгвістика – розділ і водночас новий напрям сучасної динамічно й антропоцентрично зорієнтованої науки про мову, предметом якого є процеси спілкування людей з використанням „живої” природної мови, а також з урахуванням усіх наявних складників комунікації (фізичних, фізіологічних, психологічних, контекстних, ситуативних тощо). Комунікативна лінгвістика аналізує мовне спілкування з погляду таких його компонентів, як мовець, адресат, повідомлення, контекст, код і засоби його повідомлення; комунікація тут постає як цілеспрямована соціальна дія, покликана вплинути на свідомість і поведінку людей. Взаємозв’язки *комунікативної лінгвістики* і *прагматичної лінгвістики* (теорії мовної прагматики) складні і неупорядковані. Деякі вчені вважають ці поняття синонімічними, оскільки вони представляють один напрям досліджень. Таке розуміння ґрунтується на тому, що процес комунікації тісно пов’язаний із прагматичними чинниками. Лінгвістична прагматика ще не має чітких контурів. Її проблемне поле охоплює комплекс питань, пов’язаних з адресантом, адресатом, їх взаємозв’язками в комунікації, ситуацією спілкування, тобто з усіма чинниками процесів спілкування. Окрім того, прагматична лінгвістика охопила значну кількість проблем, пов’язаних із динамічною теорією тексту, зародженням дискурсивного аналізу і теорії дискурсу загалом, комунікативним синтаксисом тощо. Інші мовознавці розглядають прагматичну лінгвістику як один із найважливіших складників комунікативної лінгвістики, оскільки вона має ширшу сферу досліджень, яка, окрім прагматичного, охоплює семантичний і синтаксичний складники засобів мовного коду.

Когнітивна лінгвістика (лат. *cognitivus* – пізнавальний) – мовознавчий напрям, що підходить до мови як до різновиду чи засобу інтелектуальної діяльності, у якому функціонування мови розглядають як різновид когнітивної, тобто пізнавальної, діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджують через мовні явища. Поставила в 70-х рр. XX ст. Когнітивна лінгвістика є складником когнітології – інтегральної науки про когнітивні процеси у свідомості людини, що забезпечують оперативність мислення та пізнання світу. Значення мови для поставлених когнітологією завдань є надзвичайно важливим, бо саме через мову можна об’єктивізувати розумову (ментальну, мислен-

неву) діяльність, тобто вербалізувати („ословити”) її. Предметом когнітивної лінгвістики є проблема ролі мови у здійсненні процесів пізнання й осмислення світу, його концептуалізації та категоризації, проблема співвідношення концептуальних систем з мовними і науковою та звичайною (буденною) картин світу з мовною.

Лінгвістика тексту – галузь мовознавства, що досліджує текст як зв’язану за змістом і цілісну послідовність знакових одиниць; зазвичай текст вивчають під кутом зору позамовних чинників: прагматичних, соціокультурних, психологічних. Лінгвістика тексту зосереджує увагу на змістовому наповненні висловлювання і на форм, показниках його зв’язності, послідовності розгортання (роль займенників, модальних часток, видо-часових форм дієслова, логічних і емоційних наголошувань). Водночас розуміння тексту передбачає знання ширшого контексту, прагматичних умов комунікації, виявлення спільних для автора й адресата відомостей, відповідних пресупозицій. Лінгвістика тексту оперує поняттями зв’язності, цілісності, а також глибинності, прихованості змісту. Ці поняття плідно використовують для інтерпретації художніх, а також дешифрування стародавніх, фольклорних текстів. Через прагматику, функційний синтаксис, загальну семантику лінгвістика тексту входить у теорію тексту, теорію комунікації. Її місце – в одному ряді з граматиною, стилістикою, риторикою.

Лінгвофольклористика – напрям мовознавства, пов’язаний із вивченням мови усної народної творчості як з погляду внутрішньої мовної структури (частково як окремого функціонального стилю літературної мови), так і в плані зв’язку мови фольклору з психологією народної творчості, з відображенням у вербалізованих формах світогляду народу. Лінгвофольклористика вивчає походження функцій власних і загальних назв у мові пісень, казок тощо, досліджує способи формування народнопоетичного словника, фразеологію, словотвір, синтаксис фольклорних жанрів, побутування фольклорних символів, функції типових фольклорних формул, характерних для різних жанрів. Аналіз мови приказок і прислів’їв дає змогу вибудувати систему морально-етичних цінностей народу, показати формування відшліфованої думки в естетично осмисленому слові. Добірне, влучне слово, за

яким стоїть конкретно-чуттєвий образ, характерне для всіх жанрів усної народної творчості.

Ідіостилістика – напрям мовознавства, що постав як результат пильної уваги науковців до індивідуальних рис мови письменників, вияву категорії індивідуально-авторського в тексті. Наукові здобутки ідіостилістики визначають роль письменників у нормуванні та розвитку літературної мови, в окресленні певних періодів її функціонування, дають змогу вербалізувати індивідуально-авторське мовомислення, змодельовати художньо-естетичну та психоментальну свідомість митця, простежити реалізацію можливостей художнього стилю відповідно до його естетичних задумів, проілюструвати збагачення виражальних засобів загальнонаціональної мови мовотворчістю окремих авторів тощо. Становлення науки про мову художньої літератури пов'язують із працями академіка В. Виноградова, який запропонував виокремити її в самостійну дисципліну. Основне її поняття – поняття *індивідуального стилю письменника* як сукупності мовно-виражальних засобів, що виконують естетичну функцію і вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших.

Комп'ютерна лінгвістика – напрям мовознавства, спрямований на розробку автоматизованих методів зберігання, обробки й використання лінгвістичних знань, а його метою є реконструкція знань про мову й у мові, які б забезпечували автоматизацію інтелектуальних функцій і когнітивної діяльності, автоматизоване породження мовлення та його комп'ютерну обробку й розпізнавання.

Корпусна лінгвістика – напрям мовознавства, що займається формуванням комп'ютерних корпусів текстів у різних мовах й орієнтована на максимально об'єктивний аналіз мовних явищ в умовах реальної живої комунікації.

◆ Практичне заняття

НАУКОВИЙ ТЕКСТ ЯК СПОСІБ ПОДАННЯ НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

План

1. Поняття наукового тексту та його ознаки.
2. Типи наукових текстів.
3. Структура наукового тексту.

4. Принципи побудови наукового тексту.
5. Основні вимоги до викладу наукової інформації.

Н. В. Науковий текст (лат. *textum* – сплетення, побудова, зв'язок) – цілісне мовленнєве утворення, об'єктивований в писемній формі як первинний, що має чітку, логічну структуру, своєрідний каркас із внутрішньо завершеними частинами (розділами, підрозділами, пунктами, підпунктами, параграфами, абзацами), характеризується жанровою етикою та рисами мови наукової літератури. Науковий текст є способом подання наукової інформації, результатом наукового дослідження. Як форма реалізації мовнопрофесійної діяльності він спрямований на читача як професіонала (колегу, однодумця), підготовленого до сприйняття інформації. Змістом наукового тексту є наукові знання, а його функціями – збереження, передавання та презентація результатів наукових досліджень. Результати наукового дослідження оприлюднюються в *усних* (дискусія, доповідь, обговорення наукової проблематики в колі фахівців тощо) та *писемних* наукових текстах.

Типи наукових текстів – різновиди наукових текстів за функціональним призначенням: *теоретичний* (подає виклад теоретичних аспектів предмета дослідження); *методологічний* (містить мотивацію та опис специфіки методології – принципів, підходів, методів та інших складників інструментарію проведеного дослідження); *оглядовий* (науково обґрунтовує предмет дослідження, установлює ступінь його вивчення і проблемні моменти на основі огляду наукової літератури з досліджуваної проблеми); *пояснювальний* (розкриває основні положення за допомогою покликань, цитат, різних приміток і тлумачень понять, таблиць, формул тощо); *емпірико-фактологічний* (подає опис фактологічної бази дослідження, класифікацію й узагальнення фактів у конкретному дослідницькому контексті); *додатковий* (застосовує для доказів наукових положень анкети, таблиці, графіки, статистичні дані, що їх розміщують у додатках до наукової роботи); *вторинний* (ілюструє форми згортання і розгортання інформації анотації, реферати, конспекти, огляди, рецензії); *науковий текст мішаного типу* (поєднує ознаки різних видів наукових текстів).

Ознаки наукового тексту – риси, що виражають загальні особливості системно-структурної організації наукового тексту:

1) змістова, комунікативна, структурна та формально-граматична *цілісність*; 2) *логічна зв'язність* (причинно-наслідкові зв'язки між елементами тексту); 3) *членованість* (властивість бути комунікативно членованою одиницею, виражається у поліграфічному оформленні від заголовка до розділу, параграфа, абзацу); 4) *лінійність* (послідовна організація мовних одиниць); 5) *інформативність* (передання мовних та екстралінгвістичних знань); 6) *завершеність* (побудова від вступної частини до висновків).

Структура наукового тексту – послідовність регламентованих частин наукового тексту: *вступна* – окреслення проблеми, мети і завдання, гіпотези та методів дослідження, установа його зв'язку з попередніми описами; *дослідна* – опис проведеного дослідження і його результатів; *висновкова* – підсумок наукових спостережень і окреслення перспектив подальшого опису. Найменшою одиницею наукового тексту є абзац, що не має бути довгим. Для оптимального сприйняття він повинен містити 7 плюс-мінус 2 окремих висловлення.

Елементи наукового тексту – 1) *ілюстративний матеріал* – обов'язковий елемент наукового дослідження, приклади, що підтверджують теоретичні положення; 2) *цитування* – важливий інструмент наукового дослідження, що дає змогу показати зв'язок розробки з досягненнями науки (відсутність цитувань засвідчує або некомпетентність автора, або його схильність до плагіату); 3) *список використаних джерел* – найважливіший елемент бібліографічного апарату наукового дослідження, що засвідчує наукову ерудицію автора, наступність і зв'язок дослідження з текстами науки (його розміщують наприкінці роботи, але готують на самому початку її написання); 4) *скорочення* – засоби економії, більш компактного, ощадливого використання простору наукового тексту; 5) *додатки* – не обов'язковий елемент наукової роботи, що відображає різні аспекти дослідження, частину його інструментарію і фактологічної бази, забезпечуючи більш повну репрезентацію.

Принципи побудови наукового тексту – вихідні положення, покладені в основу створення наукового тексту: *принцип змістової і професійної значущості* – пізнавальна цінність уміщеної професійно орієнтованої інформації, відповідне лексичне і граматичне наповнення; *принцип наукової інформативності* – виявлення смислової і змістової новизни наукового тексту, що

розкриваються в авторській концепції, оцінці певного явища чи факту; *принцип новизни* – наявність теоретичних положень, нових знань, обґрунтованих на основі фундаментальних чи прикладних досліджень і впроваджених у практику; *принцип змістової завершеності* – цілісність і повнота розкриття поставлених завдань; *принцип проблемності* – кодування проблемних запитань у назвах, змісті окремих параграфів і всього тексту; *принцип доступності* – зрозумілість, легкість сприйняття інформації для фахівці водніє чи кількох галузей, відповідність повідомлення комунікативній сприйнятливості адресата; *принцип інтертекстуальності* – зв'язок наукового тексту з іншими через цитування, покликання, коментарі тощо; *принцип логічного членування* – поділ на розділи, підрозділи, параграфи, пункти, підпункти тощо. Вираження авторського ставлення до викладених думок тлумачать як *модальність* тексту.

План наукової праці – сформований перелік назв окремих частин наукової роботи різного рівня, що забезпечує логічну послідовність викладу матеріалу наукового дослідження з метою виконання його завдань. План роботи розглядають як результат зведення основного питання (заголовка) роботи до допоміжних: першого рівня – назви розділів; другого рівня – назви параграфів; третього рівня – назви пунктів тощо. Це своєрідний каркас наукової роботи, що компактно відображає послідовність викладення матеріалу. Результативне наукове дослідження може бути представлене тільки за наявності попередньо складеного плану. Важливі ознаки плану – чіткість і лаконічність у формулюванні пунктів. За інформаційним наповненням розрізняють *прості* (складаються з основних пунктів) і *складні* (містять основні пункти і підпункти, що конкретизують і деталізують зміст пунктів) плани. За мовним оформленням плани бувають *називними* (у формі називних речень), *тезовими* (у вигляді тез), *цитатними* (як пункти плану використовують речення з тексту). Утім, на початку наукового дослідження скласти остаточний варіант плану майбутньої наукової розвідки досить складно, тому досліднику доводиться корегувати його: змінювати, уточнювати, доповнювати. Розрізняють *попередній, робочий* та *остаточний* варіанти плану наукової роботи.

Заголовок наукового тексту – інформативна одиниця, що відображає тему праці й відповідає змісту тексту. У заголовку наукового тексту втілено задум автора, установлено межі ін-

формації, яку він має подати. Типи заголовків, залежно від конкретизації інформації: *назви загального характеру* („Українська мова”, „Культура слова”, „Словник мови письменника”), *назви, що конкретизують досліджувані питання* („Синтаксис української мови”, „Культура наукового мовлення”, „Словник мови Т. Г. Шевченка”), *назви, що відображають особливості авторського висвітлення питання* („Рідне слово в етнокультурному вимірі : стан і перспективи дослідження”, „Ідіостиль Юрія Федьковича : лінгвостилістичний аспект”).

✍ Самостійна робота

НАУКОВІ ТЕКСТИ РІЗНИХ ЖАНРІВ. РЕДАГУВАННЯ НАУКОВОГО ТЕКСТУ. РЕЦЕНЗІЯ НА НАУКОВУ ПРАЦЮ

N. B. **Жанр наукового тексту** (франц. *genre* – вид, стиль, жанр) – різновиди наукового викладу інформації відповідно до комуникативної ситуації, призначення, форма організації мовного матеріалу, що історично склалася і характеризується функціонально-сміисловою специфікою і стереотипною композиційною структурою, напр.: лекція, науковий звіт, доповідь, стаття, тези, кваліфікаційна робота, дисертація, автореферат, монографія тощо. За формою жанри наукового мовлення поділяють на великі і малі. До *великих жанрів* належать дисертації, енциклопедії, монографії, довідники, навчальні посібники, до *малих* – наукові статті, реферати, анотації, тези, огляди, рецензії.

Редагування наукового тексту (лат. *redactus* – упорядкований) – правка (вчитування, скорочення, доповнення), удосконалення змісту (вилучення повторів, незрозумілих слів), уніфікація (принцип однакового підходу до скорочень, шрифтів, бібліографічного опису, виокремлення ілюстративного матеріалу тощо) перевірка і виправлення рукопису наукового тексту відповідно до усталених норм. Важливо розпочати цю роботу з оцінки актуальності теми, обґрунтування висновків, перевірки фактичного матеріалу та специфіки його аналізу. Важливою є мовна корекція: виправлення орфографічних, пунктуаційних, граматичних та стилістичних помилок. Під час редагування тексту зазвичай роблять помітки на берегах чи фіксують побіжні зауваження на окремому аркуші, використовуючи коректурні знаки.

Рецензія – це критичний відгук на наукову працю, що охоплює 2-і частини: 1) ознайомлення з роботою; 2) загальна оцінка. Основні реквізити рецензії: заголовок, текст, підпис, дата, печатка. Рецензію оприлюднюють у пресі або Інтернет-ресурсах.

? Завдання теоретичного та практичного характеру

Підготувати відповіді на такі питання:

1. Схарактеризуйте логіко-граматичний напрям у мовознавстві: час зародження, ідеї, досягнення, прибічники, розвиток концепцій і теорій у сучасній лінгвістиці.

2. Схарактеризуйте психолого-граматичний напрям у мовознавстві: час зародження, ідеї, досягнення, прибічники, розвиток концепцій і теорій у сучасній лінгвістиці.

3. Схарактеризуйте антропоцентричний підхід до вивчення мови: час зародження, ідеї, досягнення, прибічники, розвиток концепцій і теорій у сучасній лінгвістиці.

4. Схарактеризуйте соціолінгвістичний та етнолінгвістичний напрям у мовознавстві: час зародження, ідеї, досягнення, прибічники, розвиток концепцій і теорій у сучасній лінгвістиці.

5. Схарактеризуйте функціональний та комунікативно-прагматичний напрям у мовознавстві: час зародження, ідеї, досягнення, прибічники, розвиток концепцій і теорій у сучасній лінгвістиці.

6. Які пріоритетні напрями сучасного мовознавства Вам відомі?

7. Наведіть дефініцію наукового тексту.

8. Які типи наукових текстів Вам відомі?

9. Схарактеризуйте композицію наукового тексту.

10. Обґрунтуйте ознаки наукового тексту.

11. Поняття „модальність тексту”.

12. Як Ви розумієте поняття „цілісність наукового тексту”?

13. Як Ви розумієте поняття „зв’язність наукового тексту”?

14. Як Ви розумієте поняття „членованість і послідовність у науковому тексті”? Наведіть приклади.

15. Як Ви розумієте поняття „інформативна, логічна, оцінна насиченість наукового тексту”? Наведіть приклади.

16. Назвіть основні елементи наукового тексту.

17. Схарактеризуйте принципи побудови наукового тексту.

18. Абзац як архітектонічна одиниця наукового тексту.

19. На які типи поділяють наукові тексти за функціональним призначенням? Наведіть приклади.

20. Що таке план наукової праці?

21. Назвіть відомі Вам жанри наукового тексту.

22. У чому полягає редагування наукового тексту?
23. З'ясуйте, якими мовними / мовленнєвими стандартами-кліше найбільш скористатися при написанні тексту рецензії.
24. Аргументуйте свою відповідь
25. Сформулюйте і запишіть висновки до вивченої теми.

Види діяльності: конспектування літератури; робота в читальному залі бібліотеки, укладання бібліографії лексикографічних праць української мови, енциклопедій, довідників, аналіз наукових текстів.

Форми перевірки та оцінювання: конспект у вигляді реферативної доповіді; бібліографія, усне опитування.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Горошкіна О. М. Науковий текст : особливості мови і стилю: навч.-метод. посібник для аспірантів / О. М. Горюшкіна, Л. І. Шутова. – Луганськ : Світанок, 2013. – 138 с.
2. Єрмоленко С. Я. Аспекти дослідження літературної мови / С. Я. Єрмоленко // Мова і культура нації. – Львів. – 1990. – С. 4–5.
3. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії : монографія / А. П. Загнітко. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – Донецьк : ТОВ „Юго-Восток, ЛТД”, 2007. – 219 с.
4. Мацько Л. Українська наукова мова : навч. посібн. / Л. Мацько, Г. Денискіна. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2011. – 271 с.
5. Ковалик І. І. Загальне мовознавство. Історія лінгвістичної думки : навч. посібник / І. І. Ковалик, С. П. Самійленко. – К. : Вища шк., 1985. – 216 с.
6. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А. П. Коваль. – К. : Вид-во Київського університету, 1970. – 306 с.
7. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови : навч. посібник / Г. С. Онуфрієнко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
8. Селігей П. О. Світло і тіні наукового стилю : монографія / П. О. Селігей. – К. : Вид. дім „Києво-могилянська академія”, 2016. – 627 с.
9. Селіванова О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / Олена Селіванова. – К. : Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.
10. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
11. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 843 с.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
13. Семенов О. М. Культура наукової української мови : навч. посібн. / О. М. Семенов. – К. : Академія, 2010. – 216 с.
14. Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація : навч.-метод. посібник / Ю. П. Сурмін. – К. : НАДУ, 2008. – 184 с.
15. Удовиченко Г. М. Загальне мовознавство. Історія лінгвістичних учень :

[підручник] / Г. М. Удовиченко. – К. : Вища школа, 1980. – 216 с.

16. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – К. : Укр. енцикл., 2002. – 752 с.

Додаткова література

1. Арутюнова Н. Д. Диалогическая модальность и явление цитации / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1992. – 52 с.

2. Баженова Е. А. Научный текст в аспекте политекстуальности / Е. А. Баженова. – Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 2001. – 272 с.

3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.

4. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни : у 4-х т. – Донецьк : ДонНУ, 2013. – Т. 1. – 402 с.; Т. 2. – 350 с.; Т. 3. – 426 с.; Т. 4. – 388 с.

5. Клименко Н. Ф. Морфемно-словотвірний фонд української мови як дослідницька та інформаційно-довідкова система / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська // Мовознавство. – 1990. – № 6. – С. 41–50.

6. Парадигма научного знания в современной лингвистике : сб. науч. трудов / редкол. : Кубрякова Е. С. [и др.]. – М. : ИНИОН РАН, 2006. – 164 с.

7. Шаркань В. В. Формування наукового стилю нової української літературної мови в середині XIX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 – „Українська мова” / Василь Васильович Шаркань. – Чернівці, 2012. – 20 с.

Завдання для поточного самоконтролю та контролю знань

Завдання 1. *Прочитайте, назвіть основні ознаки наукового тексту, випишіть основні вимоги до викладу наукової інформації.*

Мистецтво наукового тексту полягає в тому, щоб не тільки рельєфно відобразити окремі його складники, а й інтегрувати їх у цілісність.

Текст має бути чітко структурованим, поділятися на розділи і параграфи. Потрібно прагнути того, щоб кожен розділ був самостійним науковим дослідженням з певної загальної проблеми, щоб кожний компонент був викладеним у тексті і щоб одночасно текст був цілісним, а не фрагментарним.

Окрім членування тексту на розділи і параграфи, він має більш деталізований розподіл на значеннєві частини, абзаци й речення. Варто пам'ятати, що надмірне дроблення тексту утруднює його сприйняття, тому всі абзаци мають бути обґрунтованими і викладати одну думку.

Текст має вирізнятися композиційністю. Початок і кінець абзацив у науковому тексті – це найбільш інформативні місця; інші речення тільки розкривають, деталізують, обґрунтовують, конкретизують головну думку або є сполучними елементами.

Текст не має бути декларативним. Для того щоб зробити висновки про який-небудь процес або явище, обов'язково потрібно застосувати

деякі аналітичні процедури: порівняти об'єкти між собою, виявити специфіку, знайти тенденцію до системного опису і т.ін. Текст роботи вимагає логічно-послідовного викладу. Помилково процес системного створення власного наукового тексту замінити процесом інтегрування чужих, а нерідко – механічним „склеюванням” шматків чужого тексту.

У тексті не має бути повторів, зокрема це стосується висновків, написання яких передбачає новий рівень систематизації і узагальнення. Недопустимо переносити текст проміжних висновків до загальних.

Науковий текст позбавлений авторського „Я”, що відходить на другий план і досить часто замінюється „Ми” для того, щоб краще вирізнити авторську позицію. Перевагу варто надавати безособовим формам викладу.

Під час викладу матеріалу потрібно уникати понять, які не можна тлумачити однозначно. Науковий текст має вирізнитися стислістю і ясністю викладу, відповідати формулі „Думкам просторо, а словам тісно”. Ця вимова передбачає запобігання повторів, багатослів'я, зайвих речень, канцеляризмів тощо.

Позитивним моментом є перечитування автором власного наукового тексту з метою перевірки стилю викладу і мовного оформлення. Для цього потрібно звернути особливу увагу на його редагування, внесення виправлень і змін (З підручника).

Завдання 2. *Доберіть зразки наукових текстів відповідно до функціонального призначення:*

- а) оглядовий текст;
- б) методологічний текст;
- в) емпірико-фактологічний текст;
- г) теоретичний текст;
- г) пояснювальний текст;
- д) додатковий текст;
- е) науковий текст комбінованого типу.

Завдання 3. Заповніть таблицю „Різновиди наукового викладу інформації”.

Жанр наукового тексту	Визначення і характеристика жанру наукового тексту
Лекція	
Науковий звіт	
Доповідь	
Тези	
Наукова стаття	
Курсова робота	

Дипломна робота	
Автореферат	
Дисертація	
Підручник	
Монографія	

Завдання 4. *Опрацюйте науковий текст:* Джунусалієва Г. Д. Науковий текст в аспекті культури мови / Г. Д. Джунусалієва, Н. А. Ковальська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dspace.onu.edu.ua/jspui/bitstream. *Зверніть увагу на особливості його побудови. Окресліть усі необхідні елементи наукової статті та проілюструйте їх прикладами з тексту.*

Завдання 5. *Доберіть науковий текст із монографії, збірника наукових праць, матеріалів конференцій. Складіть план наукової розвідки (простий, складний, цитатний).*

Завдання 6. *Прочитайте й опрацюйте науковий текст:* Прихода М. В. Український науковий текст: між традицією та інноваціями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nas.gov.ua/series/23_Prikhoda. *Сформулюйте основні ідеї, думки статті. Після аналітико-критичного опрацювання напишіть анотацію до статті (0,5 стор.) та укладіть тези (1–2 стор.).*

Завдання 7. *Ознайомтеся з рецензією на наукову працю, зверніть увагу на побудову та мовне оформлення тексту. Назвіть основні особливості рецензії як різновиду наукового тексту.*

Ф. Бацевич

Рецензія на підручник:

Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти України
(К., 1999. – 288 с.)

У практиці викладання нормативного університетського курсу „Загальне мовознавство” склалася, на наш погляд, парадоксальна ситуація: при наявності значної кількості науково-методичної літератури, виданої у різний час у колишньому СРСР та в Україні, існує нагальна потреба у підручнику нового типу, зорієнтованому на сучасний рівень розвитку науки про мову. На нашу думку, усталена трьохаспектна структура цього курсу (історія лінгвістичної думки, теорія мовознавства, методи лінгвістичного аналізу), яка виправдала себе, повинна бути наскрізь прийнята сучасним функціонально-комунікативним

баченням природи мови, розумінням її сутності як „оселі людського духу” (М. Гайдеггер), а також максимально коректно доповнена новими розділами, в яких знайшли б своє втілення найважливіші, усталені поняття психо- та етнолінгвістики, теорії мовленнєвої діяльності, когнітивної лінгвістики, філософії мови та інших сучасних напрямів мовознавства. Однак створення такого підручника в умовах відсутності (близько десяти років!) нової програми згаданого нормативного курсу є завданням складним і навіть ризикованим, оскільки може виявитися, що він повною мірою не відповідатиме вимогам і змісту цієї давно очікуваної програми. Незважаючи на це, новий підручник, який написав відомий український мовознавець, досвідчений викладач, завідувач кафедри загального та українського мовознавства Київського державного лінгвістичного університету проф. М. П. Кочерган, побачив світ і почав своє, уже незалежне від автора, життя. Спробуємо поглянути на підручник із окреслених вище позицій (зауважимо, що це лише один із можливих підходів).

Уже перше, досить побіжне, знайомство зі структурою підручника свідчить про те, що його автор віддає перевагу традиційній побудові згаданого нормативного курсу: як і у практично кожному з існуючих посібників, присвячених теорії мовознавства, у ньому наявні звичні й давно усталені розділи: „Знакова природа мови”, „Мова і мислення”, „Мова і мовлення”, „Системно-структурна організація мови”, „Мова та історія”. В їх межах М. П. Кочерган розглядає проблеми, логіка і порядок розв’язання яких також є певною мірою усталеними. Якщо ж мати на увазі, що в рецензованому підручнику відсутні нові розділи (порівняно з іншими підручниками), то враження традиційності посилюється. Але глибше знайомство з його змістом, способами подачі теоретичного й ілюстративного матеріалу (із значної кількості мов різних сімей), логікою викладу та іншими складовими праці науково-методичного характеру засвідчує, що перед нами підручник, який суттєво відрізняється від уже існуючих. На нашу думку, відмінності стосуються не стільки структури посібника, скільки специфіки розгляду і презентації найважливіших, достатньо апробованих практикою викладання, проблем теоретичного мовознавства, тобто лінгводидактики.

Найпомітнішою особливістю рецензованого підручника є відхід його автора від сухого академізму, який з невідомих причин вважається ознакою „науковості”, чітка зорієнтованість на конкретну студентську аудиторію з певною сукупністю знань про сутність, організацію, функціонування та розвиток мови. Згадана зорієнтованість стала основним стрижнем структурної організації матеріалу, виявляючись у наявності добре виписаних „місточків” між темами, у способах аргументації, проду-

маній систематизації й класифікації у вигляді схем, доборі літератури, для зручності класифікованої на основну (із зазначенням сторінок) і додаткову, вивіреності вживаних термінів. Але найголовнішим результатом прекрасного знання автором студентської аудиторії, на нашу думку, є те, що в новому підручнику (у порівнянні з існуючими) суттєво розширені розділи, присвячені аналізу основних та проміжних рівнів мови. Така увага до рівневої організації об'єкта дослідження слугуватиме реальному зміцненню міжпредметних зв'язків з іншими лінгвістичними дисциплінами, підвищенню рівня знань з граматики, лексики, фонетики, отриманих при вивченні конкретних мов. Аналіз рівнів здійснюється з акцентом на визначення їх основних одиниць, специфіки системної організації та функціонування, а також з максимальним наближенням до відповідних тем пропедевтичного нормативного курсу „Вступ до мовознавства”. Все це дозволяє говорити про методичну цілісність і наступність у викладанні теоретичних проблем мовознавства.

Урахування положень функціональної лінгвістики при розгляді більшості проблем (попри відсутність спеціального розділу, при священого функціонально-комунікативним аспектам мовознавства) – ще одна помітна риса рецензованого підручника. Саме цим значною мірою пояснюємо залучення автором до розгляду „вічних” проблем мовознавства таких відносно нових понять, які, зрештою, вже зарекомендували себе в лінгвістиці, як-от: приховані категорії (с. 97–98), прагматичний синтаксис (с. 108–109), пропозиція, глибинна та поверхнева структури висловлення (с. 113–116) та ін.

Не уникає автор обговорення досить „дратівливих” проблем соціолінгвістики, зокрема тих, що стосуються мовної ситуації в сучасній Україні (розділ „Мова і суспільство”). При цьому, звертаючись до низки складних і дискусійних проблем загального мовознавства, М. П. Кочерган актуалізує зіткнення думок відомих теоретиків мови, серед яких помітне місце посідають вітчизняні вчені, насамперед, О. О. Потебня, А. О. Білецький, Л. А. Булаховський, О. С. Мельничук, І. І. Ковалик та ін. В живому діалозі, у порівнянні ідей, у дискусії не губиться і голос автора.

Говорячи про структуру нової науково-методичної праці, необхідно відзначити глибоко опрацьований розділ „Методи дослідження мови”. У ньому з позицій сучасної лінгвістики розкрита сутність і запропонована чітка класифікація низки найважливіших традиційних і сучасних методів лінгвістичного аналізу, інформацію про які до цього часу викладачі шукали у найрізноманітніших спеціальних виданнях. Класифікація ж методів, запропонована, фактично, в єдиному з існуючих підручників, є неповною і – з погляду лінгвістики кінця ХХ ст. – досить застарілою. Разом з тим згаданий розділ у методичному аспекті значно

виграв би, якби автор чіткіше диференціював поняття методу, методики і прийому аналізу, одночасно показавши співвідношення між ними.

У цілому високо оцінюючи структуру підручника, осмислення і майстерність презентації матеріалу високого рівня абстракції, слід зауважити, що не з усіма висловленими автором положеннями можна погодитись та методично їх обґрунтувати в студентській аудиторії. Зупинимось на кількох найочевидніших.

Розглядаючи проблему „Знаковість і одиниці мови”, автор твердить, що „речення не є знаком, оскільки складається зі знаків і належить до рівня структур” (с. 31). З цим важко погодитися, оскільки речення є знаком ситуації, про що, зрештою, згадується нижче. Крім того, автор не роз’яснює поняття „рівень структур” і його співвідношення з іншим значенням терміна „рівень” як „підсистема в загальній системі мови”. Аргумент на користь того, що в межах „класичних” знаків на зразок слова „у висловлюванні не може бути асиметричності плану вираження і плану змісту” (с. 31), також є непереколивим, оскільки у межах вторинних комунікативних актів (натяк, іронія, сарказм тощо) висловленням згадана асиметрія притаманна.

Автори практично всіх чинних підручників із загального мовознавства критикують теорію ізоморфізму рівнів мови, за пропоновану свого часу Є. Куриловичем. Не уникнув цього і М. П. Кочерган, вважаючи, як і В. І. Кодухов та С. В. Семчинський, що висловлена ідея не пояснює всієї складності мовної структури, а зводить її до найпростіших структур з площинною будовою (с. 71). Це далеко не так, оскільки згадана теорія є лише складником інтерпретації системно-структурної організації мови одного з найвидатніших лінгвістів ХХ ст.

У тексті підручника серед найважливіших лексико-семантичних угруповань (категорій, парадигм) слів, поряд з лексико-семантичними полями (ЛСП) та лексико-семантичними групами (ЛСГ), чомусь не згадані такі загальноновизнані парадигматичні класи, як тематичні групи слів (ТГ), а також обґрунтовані в багатьох дослідженнях ситуативно-тематичні групи (СТГ) та функціонально-ономасіологічні групи (ФОГ).

На жаль, не знайшлося місця і для бодай короткого пояснення найважливіших понять психолінгвістики та теорії мовленнєвої діяльності. Останні були б, гадаємо, доречними в межах розділу „Мова і мовлення”.

Сказане слід розглядати лише як побажання авторові вкрай потрібного всім українським філологам підручника, на якого (а ми в цьому переконані) чекає довге життя поряд з найкращими науково-методичними працями. Не виключена можливість перевидання підручника в майбутньому. А тому з метою створення повного комплексу посібників із загального мовознавства, об’єднаних єдиною авторською концепцією і

написаних з єдиних методологічних і методичних позицій, М. П. Кочергану варто було б подумати над написанням підручника з „Історії лінгвістичних учень”, якого так бракує студентам-філологам України.

Завдання 8. *Напишіть рецензію на прочитаний (або почутий) реферат чи курсову роботу, використовуючи необхідні лексико-граматичні конструкції. З'ясуйте, які структурні компоненти рецензії найважче готувати і чому.*

Завдання 9. *Відредагуйте рукопис наукових тез до студентської наукової конференції.*

Марія Кравчук

Науково-теоретичні засади дослідження парцеляції

Серед різних підходів сучасної лінгвістики виокремлюються парадигми, в центрі яких знаходиться багатоаспектне дослідження комунікативного процесу та тих синтаксичних мовних засобів, якими відтворюється цей процес в художньому та розмовному мовленні.

Мета нашої наукової праці – встановити смисл малодослідженого поняття „парцеляція” як одного з найцікавіших явищ експресивного українського синтаксису, яке є засобом стилізації розмовності, має особливу синтаксично членовану будову, виражає авторську модальність, володіє комунікативно значущою інформативністю.

У термінологічній енциклопедії за редакцією О. О. Селіванової подається повне визначення даної синтаксичної конструкції: **парцеляція** (від фр. *parcelle* – частинка) – синтаксична універсалія мовлення, що передбачає побудову повідомлення через розділення речення на кілька самостійних висловлень, інтонаційно та графічно відокремлених, проте єдиних за змістом. Парцелят ніби привертає увагу реципієнта до логічно значущої деталі, при цьому граматична перерваність зв'язку слугує синтаксичним засобом її акцентування [1, с. 449].

У працях з семантичного синтаксису пропонується багато класифікацій парцельованих конструкцій, здійснюються спроби знайти їх місце в загальному поділі реченневих структур. Зокрема, у працях А. П. Загнітка (1, с. 449) досліджуються парцельовані речення серед основних типів неповних. Він пропонує таку класифікацію: 1) парцельовані частини – повні за структурою, напр.: *Настала тривожна весна. І знову тривожно стало на серці* (О. Слюсаренко); 2) неповні парцельовані конструкції, виражені однорідними членами речення, як-от: *Дехто спати вклався. І Василько з Дариною теж* (Ю. Яновський); 3) власне парцельовані конструкції, що є граматично залежними компонентами попереднього речення, проте оформлені інтонаційно як

окремі речення для комунікативного навантаження (у позиції реми): *Одним словом він плакає квіти. Плакає добро* (В. Михайловський).

У межах сучасного лінгвістичного дослідження нову класифікацію приєднувальних конструкцій запропонувала Н. В. Гуйванюк [1, С. 43], відзначивши, що вони відрізняються як від структури простих, так і від структури складних речень, а також відмінні від складних багатокомпонентних речень з різними типами зв'язку. Таким чином, за значенням приєднувальні конструкції – частини простих речень – автор поділяє на: 1) предикативні, напр.: *Любити треба землю. І берегти* (Розм.); 2) означальні, напр.: *Пишов сніг. Густий. Пухнастий* (Н. Рибак); 3) апозитивні, напр.: *Він був джерелом світла. Іван Світличний* (Із часоп.); 4) об'єктні, напр.: *Ох і фільм подивилися. Про війну* (Розм.); 5) обставинні (місця, часу, способу дії, мети, причини тощо): *Годинники пробили другу годину. Голосно, різко* (Розм.).

Висновки. Шляхом аналізу я встановила, що:

1. Категорія експресивності, що вже протягом декількох десятиліть залишається актуальним питанням дослідження, – складна інтегральна мовна категорія, що з'єднує усі виражальні засоби мови, інтегрує в собі комплекс таких рис як емоційність, виразність, інтенсивність та образність 2. Парцельовані висловлення: 1) достатньо вживані в сучасній українській мові та віддзеркалюють інтернаціональну тенденцію розвитку синтаксису в цілому; 2) в основному виразно презентують зміни в способі структурування висловлення як у плані змісту, так і в плані вираження; 3) вирізняються лаконічністю, стислістю, емоційністю, невимушеністю, експресивною силою, оцінністю, підвищеною динамікою в передачі інформації.

Список літератури

1. Гуйванюк Н. В. Синтаксис неповного речення. Еквіваленти речень : нав.-мет. пос. / Н. В. Гуйванюк, А. М. Агафонова, С. Т. Шабат-Савка. – Чернівці : Рута, 2007. – С. 43.

2. А. Загнітко. Типологічні вияви актуалізаційності у внутрішньотекстовій структурі / Анатолій Загнітко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Чернівці : Рута. – 2008. – Вип. 382–384 (Слов'янська філологія). – С. 62–68.

3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – С. 449.

Завдання 10. Підготувати біобібліографію таких мовознавців: Валентина Статєєва, Віталій Кононенко, Марія Голянич, Галина Мацюк, Лариса Масенко, Дмитро Бучко, Ніна Гуйванюк, Костянтин Герман, Мар'ян Скаб, Марія Скаб, Надія Бабич, Людмила Ткач (орієнтовний план подано на с. 30).

Навчальний елемент 1.5
„Методи наукового аналізу мовного матеріалу”

📖 Лекція 6. МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

План

1. Методологічна культура науки.
2. Поняття наукової парадигми.
3. Методологія мовознавчої науки.
4. Метод і прийом дослідження.
5. Метод і аспект дослідження.
6. Методика дослідження і спосіб опису.
7. Методи й прийоми наукових лінгвістичних досліджень.

Ключові слова: *наукова парадигма, методологія, науковий метод, метод дослідження, прийом дослідження, процедура дослідження, методика дослідження, аспект дослідження, методи дослідження мови, загальнофілософські методи, загальнонаукові методи, методи емпіричного та теоретичного дослідження, спеціальні дослідницькі методи, методи і прийоми наукових лінгвістичних досліджень.*

N. В. Методологія (від *метод* і грец. *logos* – слово, вчення) – 1) учення про наукові методи пізнання; 2) сукупність методів дослідження, що їх застосовують у будь-якій науці відповідно до специфіки її об’єкта пізнання. У методології наукових досліджень виокремлюють два рівні пізнання:

- *теоретичний* – вивчення теоретичних надбань в різних галузях науки: досягнення синтезу знань, висунення і розвиток наукових гіпотез і теорій, формулювання законів та виведення з них логічних висновків, зіставлення різних гіпотез і теорій;

- *емпіричний* – накопичення фактів, спостереження і дослідження конкретних явищ, експеримент, а також групування, класифікація, опис результатів дослідження. Напр., для формулювання певних теоретичних узагальнень (висновків) спочатку необхідно зібрати інформацію, що здійснюють емпірично, а вже далі дослідник, спираючись на відповідний матеріал, що має емпіричний характер, опрацьовує його аналітично і викладає систематизовані результати як певну теорію. Відповідно до цього загальні методи пізнання поділяють на *три групи*: 1) методи емпіричного дослідження; 2) методи, що їх використовують на емпіричному та теоретичному рівнях; 3) методи теоретичного дослідження.

Метод дослідження (від грец. *methodos* – шлях дослідження, пізнання) – спосіб досягнення мети, розв’язання конкретного завдання; сукупність правил і прийомів (операцій) практичного або теоретичного освоєння об’єктивної дійсності з метою її пізнання. У галузі науки метод є „шляхом” пізнання, що його прокладає дослідник до свого предмета. Сучасна наука володіє потужним арсеналом різноманітних методів, призначених для розв’язання різних за своїм характером наукових завдань, коло яких усе розширюється. Проводячи конкретне наукове дослідження використовують ті методи, що спроможні дати глибоку й всебічну характеристику досліджуваного явища. Вибір їх залежить від мети і завдань дослідження, специфіки предмета пізнання та інформаційного забезпечення. Вирізняють методи *загальні* (або загальнофілософські), *загальнонаукові*, що їх застосовують у дослідницькому процесі різних наук, і *часткові* (спеціальні) – важливі при здійсненні прикладних досліджень у конкретній галузі знань. Спираючись на загальні та часткові методи дослідження, учений отримує відповідь на те, з чого потрібно розпочати роботу, як узагальнити факти і дійти об’єктивних висновків. Останнім часом спостерігаємо „експансію” методів, тобто методи „мігрують” з однієї галузі знань в іншу (математична лінгвістика, комп’ютерна лінгвістика, психолінгвістика, соціолінгвістика тощо).

Прийом дослідження – частина методу як способу дослідницької діяльності; кожен метод є сукупністю певної кількості науково-дослідних прийомів, що їх послідовно застосовують до досліджуваного матеріалу (наприклад: прийомом компонентного аналізу може бути дистрибутивний аналіз, аналіз опозицій, процедура членування словникових дефініцій тощо; прийомом концептуального аналізу може бути етимологічний, зіставний, морфемний аналіз). Прийом може мати статус методу залежно від забезпечення ним конкретного результату дослідження. Кожний методичний прийом у системі наукового дослідження передбачає використання певних науково-дослідних процедур.

Процедура дослідження – установлений чи узвичаєний порядок здійснення, виконання або оформлення дослідницьких дій. Якщо процедура є лише етапом іншого методу як системи, спрямованої на досягнення запрограмованого результату, її кваліфікують як прийом.

Аспект дослідження – ракурс, у якому розглядають предмети, явища, поняття, наприклад: історичний, структурний, стилістичний, семантичний, етнолінгвістичний, народознавчий, лінгвокраїнознавчий тощо.

Методика дослідження – система правил використання методів, прийомів та способів для проведення будь якого дослідження, у т. ч. й техніка та різноманітні операції з фактичним матеріалом. Свідоме застосування науково обґрунтованих методів варто розглядати як найсуттєвішу умову отримання нових знань. Дослідник, який добре знає методи дослідження та можливості їх застосування, витрачає менше зусиль і працює успішніше, ніж той, хто у своєму дослідженні спирається лише на інтуїцію або діє за принципом „спроб і помилок”. За висловом Б. М. Головіна, якщо метод – це шлях, який прокладають до істини, то методика – інструменти, потрібні для розчищення цього шляху.

Наукова парадигма (грец. *paradeigma* – приклад, зразок) – 1) спосіб пізнання й усвідомлення світу, що визначає загальні принципи дослідження об’єкта в різних науках (загальнонаукова методологія); 2) представлення об’єкта науки в ракурсі понятійного апарату, принципів дослідження та процедур аналізу, прийнятих у певний період науковою спільнотою; 3) зразок наукових уявлень у певний період чи на певній території (європейська, американська, радянська; західна, східна наукові парадигми).

◆ Практичне заняття

КЛАСИФІКАЦІЯ ОСНОВНИХ МЕТОДІВ І ПРИЙОМІВ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

План

1. Загальнонаукові методи (індукція і дедукція; аналіз і синтез).
2. Описовий метод:
  - а) мовні одиниці та їхні ознаки;
  - б) основні типи прийомів описового методу.
3. Порівняльно-історичний метод.
4. Зіставний метод.
5. Структурний метод.
6. Соціолінгвістичні і психолінгвістичні методи.
7. Математичні методи в мовознавчих дослідженнях.
8. Методики та процедури лінгвістичного аналізу.

Н. В. Методологія в мовознавстві – 1) система вихідних принципів і спеціальних методів дослідження мови; 2) учення про принципи дослідження діяльності в науці про мову. Методологія визначає загальну орієнтацію й характер лінгвістичного дослідження та значною мірою зумовлює його наукові результати. У мовознавстві, як і в інших галузях науки, методологія виконує чотири головні функції: 1) визначення і побудова предмета дослідження з формулюванням загального вихідного розуміння його суті й відмежування його від предметів суміжних наук; 2) визначення мети кожного окремого дослідження у співвідношенні з метою вивчення предмета загалом; 3) розробка методів і прийомів дослідження мови і настанов щодо їх практичного застосування; 4) оцінка ступеня відповідності результатів дослідження поставленим перед ним цілям. У методології в лінгвістиці виокремлюють два або три рівні: *загальнофілософську методологію*, яка поширюється на всі науки; *загальнонаукову методологію*, яка стосується методів і принципів, актуальних для окремих наук, що охоплюють і мовознавство (іноді цей рівень приєднують до першого і частково третього); *спеціально лінгвістичну методологію*, яка стосується методів і прийомів, специфічних для самого мовознавства.

Лінгвістичні методи – система спеціальних методів і прийомів, що їх застосовують у пізнавальній та дослідницькій діяльності з метою вивчення явищ і закономірностей мови як об'єкта лінгвістики. Методи дослідження автор наукової роботи обирає, консультуючись із керівником, опираючись на методологічну основу.

Загальнофілософські методи – методи, що формулюють загальнометодологічні принципи, визначають сутність дослідження об'єкта на основі застосування законів правильного логічного мислення. Фундаментальним, узагальненим методом пізнання дійсності є *діалектичний*. Об'єктивну основу його утворюють найбільш узагальнені закони розвитку матеріального світу. *Діалектика* як учення про рух і розвиток, теорію і метод пізнання та перетворення світу є знаряддям пізнання в усіх галузях науки і на всіх етапах наукового дослідження, даючи змогу дослідити всі явища у взаємозв'язку, взаємообумовленості та історичному розвитку. Вона визначає позиції дослідника, стає основою інтерпретації об'єкта та суб'єкта пізнання, процесу пізнання та його результатів.

Загальнофілософські методи в мовознавстві – закони діалектики, що поширилися на наукове пізнання мови, зокрема: діалектичний *закон загального зв'язку явищ* лежить в основі загальнонаукового *принципу системності*, згідно з яким мову варто вивчати в усіх її істотних зв'язках з іншими явищами дійсності, насамперед, як суспільне явище, з іншими видами суспільної діяльності, з характером і структурою суспільства загалом, з урахуванням міжмовної взаємодії, складного внутрішнього взаємозв'язку різних структурних рівнів і елементів мови, психологічних і фізіологічних складників мовленнєвої діяльності, ролі її технізації; діалектичний *закон руху як способу існування матерії і свідомості* лежить в основі загальнонаукового *принципу історизму*, який передбачає розуміння мови як явища, що історично розвивається, починаючи з ранніх етапів її формування і закінчуючи останніми етапами або перспективами її дальшого розвитку; дотримання діалектичного *принципу єдності і боротьби протилежностей* як внутрішнього джерела розвитку відіграє провідну роль у розкритті й з'ясуванні безпосередніх причин історичних змін мови в конкретні періоди; методологічна цінність для мовознавства діалектичного *закону переходу кількісних змін у якісні* безпосередньо виявляється при його застосуванні до розуміння загальновідомого положення лінгвістичної теорії про поступовість історичних змін мови. Цей закон концентрує увагу дослідників на фактах множинності процесів і нерівномірності темпів мовного розвитку на різних рівнях мовної системи.

Загальнонаукові методи – методи, що відображають найбільш загальні закономірності навколишньої дійсності. Їх використовують у багатьох галузях науки та на окремих етапах дослідження, в т.ч. і в лінгвістиці, і умовно поділяють на три групи:

- **теоретичні** – методи, що їх застосовують на теоретичному рівні дослідження, тобто в осягненні абстрактних уявлень, ідей, положень, концепцій, які безпосередньо стосуються процесу практичного пізнання. Найчастіше у процесі теоретичного пізнання наука послуговується такими методами: *рух від абстрактного до конкретного* – пізнання від абстрактних характеристик певного об'єкта до конкретного цілісного знання про об'єкт; *ідеалізація* – уявне конструювання об'єктів, що не існують у дійсності, формулювання ідеалізованих припущень; *аксіоматичний* – прийняття деяких тверджень (аксіом, постулатів) без доказів, відтак виведення за певними логічними пра-

вилами з них інших знань; *формалізація* – подання основних наукових положень у вигляді формул і спеціальної символіки; *гіпотетичний* – розробка гіпотези, наукового припущення, що містить елементи новизни й оригінальності; *логічний* – розвиток теоретичних уявлень або висування нових теоретичних припущень на основі опрацювання, критичного аналізу і формулювання своїх ідей; *історичний* – усебічне дослідження явищ і подій у хронологічній послідовності з метою виявлення їх внутрішніх зв'язків і закономірностей розвитку; *опис* – фіксація результатів дослідження на основі певної системи визначень; *системний підхід* – комплексне дослідження великих і складних об'єктів як єдиного цілого;

- ***емпірично-теоретичні*** – методи, що їх використовують як на теоретичному, так і на емпіричному рівнях дослідження: *аналіз* – вивчення предмета за допомогою уявного або практичного розчленування його на складники (різнovidами аналізу є класифікація й періодизація); *синтез* – вивчення об'єкта в його цілісності, у єдиному і взаємному зв'язку його частин; *індукція* (від латинського *inductio* – наведення) – узагальнення результатів окремих конкретних спостережень, формулювання загальних висновків про весь клас цих явищ на підставі вивчення окремих (перехід від часткового до загального); *дедукція* (від латинського *deductio* – виведення) – достовірний умовивід окремого положення із загальних, тобто спочатку досліджують стан об'єкта загалом, а потім його складники (перехід від загального до часткового); *аналогія* – пізнання одних предметів і явищ на основі їх подібності з іншими; *моделювання* – використання моделі як засобу дослідження явищ і процесів природи (один з основних у сучасних дослідженнях); *абстрагування* – відволікання від другорядних фактів з метою зосередитися на найсуттєвіших особливостях досліджуваного явища; *статистичний* – вивчення кількісних закономірностей об'єкта дослідження;

- ***емпіричні*** – методи, що ґрунтуються на досвіді розвитку конкретної науки та застосуванні її в практичній діяльності людей: *спостереження* – систематичне цілеспрямоване вивчення об'єкта на основі безпосереднього сприйняття предметів і явищ за допомогою органів чуття, що дає змогу отримати первинний матеріал для вивчення (результати спостереження можуть фіксуватися на картках, на електронних носіях, в інший спосіб); *експеримент* – система операцій, впливу або спостережень, спрямованих на отримання інформації про об'єкт у

процесі дослідницьких випробувань (опитування, анкетування, тестування тощо), що тривають у природних і штучних умовах за зміни характеру проходження процесу (основною метою експерименту є перевірка теоретичних положень, підтвердження робочої гіпотези, а також більш широке й глибоке вивчення теми наукового дослідження), *вимірювання* (кількісний метод) – визначення кількісних співвідношень об'єктів дослідження або параметрів, що характеризують їхні властивості, за допомогою одиниць виміру; *порівняння* – установлення подібних чи відмінних ознак предметів та явищ, знаходження загальних властивостей, притаманних кільком об'єктам, що його здійснюють як за допомогою органів чуття, так і з використанням спеціальних пристроїв; *узагальнення* – установлення загальних властивостей і відношень предметів і явищ; визначення загального поняття, у якому відбиті істотні, основні ознаки предметів або явищ певного класу (опирається на філософські категорії загального, особливого й одиничного); *експертних оцінок* – систематичний збір суджень, оцінок і пропозицій компетентних фахівців із певного питання, їх аналіз, систематизація, формулювання виражених висновків.

Часткові (спеціальні) методи – сукупність специфічних методів кожної конкретної науки, які є базою для розв'язання дослідницької проблеми. Наприклад, у лінгвістиці використовують низку методів, що зумовлено передусім складністю мови як об'єкта дослідження. Спеціальні дослідницькі методи перебувають в тісному зв'язку із загальнонауковими, залежать від них, видозмінюються під їхнім впливом. Кожен спеціальний дослідницький метод утілюється в певну систему логічних дій ученого, стандартизованих прийомів збору, обробки й узагальнення фактів. Таку систему прийомів називають методикою наукового дослідження. Для сучасного мовознавства характерне прагнення поєднати і розумно комбінувати різні загальнонаукові та спеціальні лінгвістичні методи. Це позитивно впливає на розвиток лінгвістики, оскільки різні методи доповнюють один одного і спільно ефективніше допомагають вивчити такий складний феномен, як мова.

Описовий (дескриптивний) метод – планомірна інвентаризація одиниць мови і пояснення особливостей їхньої будови та функціонування на певному етапі розвитку мови, тобто в синхронії.

Порівняльно-історичний (компаративний, лінгвогенетичний) метод – сукупність прийомів і процедур історико-генетичного дослідження мовних сімей і груп, а також окремих мов для встановлення закономірностей їх розвитку.

Зіставний (контрастивний, типологічний) метод – сукупність прийомів дослідження й опису мови через її системне порівняння з іншою мовою з метою виявлення її специфіки.

Структурний метод – метод синхронного аналізу мовних одиниць і мовних рівнів лише на основі зв'язків і відношень між мовними елементами.

Метод лінгвістичної географії (ареальний) – сукупність прийомів, які полягають у картографуванні елементів мови, що розрізняють її діалекти.

Статистичний метод – використання різних формул для виявлення правил розподілу мовних одиниць у мовленні, для виміру зв'язків між мовними елементами, для встановлення тенденцій у розвитку та функціонуванні мови та для встановлення залежності між якісними й кількісними характеристиками мови.

Кількісний метод – полягає в підрахунку частоти вживання мовних одиниць.

Стилістичний метод – дослідження мови в дії, у процесі функціонування з огляду на цілеспрямовану природу мовних одиниць і явищ. Цей метод застосовує методики моделювання функціонально-семантичних полів, контекстуально-інтерпретаційного аналізу тексту, лінгвостилістичного, прагматичного і конверсаційного аналізу тощо.

Соціолінгвістичний метод – синтез лінгвістичних і соціологічних процедур: методи польового дослідження (методика збирання матеріалу: різні форми опитування – анкетування, інтерв'ювання, а також безпосереднє спостереження, експериментування, вивчення документальних джерел (архівних матеріалів, рукописів тощо) і методи соціолінгвістичного аналізу зібраного матеріалу (обробка інформації).

Психолінгвістичний метод – синтез лінгвістичних і соціологічних процедур: обробка й аналіз тих мовних фактів, які можна одержати від інформантів у результаті спеціально організо-

ваних експериментів, у тісному зв'язку з мисленням та іншими психічними процесами.

Дистрибутивний аналіз – методика дослідження мови на основі оточення (дистрибуції, розподілу) окремих одиниць у тексті.

Трансформаційний аналіз – експериментальний прийом визначення синтаксичних і семантичних подібностей і відмінностей між мовними об'єктами через подібності й відмінності в наборах їхніх трансформацій.

Компонентний аналіз – система прийомів лінгвістичного вивчення значень слів, суть якої полягає в розщепленні значення слова на складники, які називають семами, семантичними множниками і, зрідка, маркерами.

Методика безпосередніх складників – прийом подання словотвірної структури слова і синтаксичної структури словосполучення та речення як ієрархію складників тощо.

✍ Самостійна робота

ЛЕКСИКОГРАФІЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК ПОКАЗНИК МОВНОЇ КУЛЬТУРИ НАУКОВЦЯ. ВІДГУК ПРО НАУКОВУ РОЗВІДКУ

Н. В. **Лексикографічна компетентність** – один із складників наукової мовної культури науковця. Вона охоплює такі компоненти: 1) *мотиваційний та емоційно-естетичний* (сформованість стійкої усвідомленої потреби, емоційно-оцінного ставлення та інтересу в опануванні здобутків української лексикографії, переконаності в суспільній значущості знань із лексикографії; бажання здійснювати лексикографічний пошук; вироблення мовного смаку через розширення філологічного кругозору, професійного задоволення від виконуваної діяльності); 2) *когнітивний* (знання типів словників, праць українських лексикографів, особливостей словникової статті, її своєрідності в словниках різних типів, а також професійної лексикографічної роботи з текстом); 3) *операційно-діяльнісний* (уміння й навички оперувати набутими лексикографічними знаннями у професійній діяльності: сприймати, впізнавати, аналізувати, зіставляти мовні явища і факти, коментувати, оцінювати їх із погляду нормативності, відповідності сфери й ситуації спілкування; з'ясувати роль синонімічних, антонімічних, фразеологічних, орфое-

пічних і орфографічних та ін. словників у формуванні мовної культури особистості; здійснювати порівняльний аналіз словників, володіти навичками збирання та оброблення лексикографічного матеріалу, у т. ч. комп'ютерного, укладати власні словники-довідники тощо).

Лексикографія (від грец. *λεξικογραφία* та грец. *λεξικόν* – словник і грец. *γράφω* – пишу), **словникарство** – розділ мовознавства, пов'язаний зі створенням словників та опрацюванням їх теоретичних засад. В Інституті української мови НАН України виходить друком періодичне фахове видання „Лексикографічний бюлетень” (режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/14109>).

Чинна класифікація лексикографії – виокремлюють практичну й теоретичну лексикографію; теорію лексикографії та навчальну лексикографію, комп'ютерну та корпусну лексикографію.

Металексикографія – галузь лексикографії, до компетенції якої належать осмислення суті, смислу завдань і структури лексикографії; з'ясування методів, принципів та методик лексикографічного опису мовної системи; вироблення засад лексикографічного портрета слова або групи слів; окреслення системи та структури словника відповідно до його мети, типу й жанру; розроблення метамови словника; дослідження функцій словника; історія лексикографії.

Корпусна лексикографія – новий напрям у прикладній лінгвістиці, наука, що вивчає створення, обробку та використання корпусів текстів і їхнє використання в лексикографічній практиці. За останнє десятиліття корпусна лінгвістика швидко прийняла той досвід, який був накопичений в інших достатньо розвинених галузях, об'єднаних терміном *АОТ* (автоматична обробка тексту), або ж *АРТ* (автоматичне розуміння тексту), виформовуючи два напрями розвитку – *лінгвістичний аналіз тексту* й *інформаційний аналіз тексту*. Інформаційний (цілісний) аналіз тексту реалізується в системах типу *ІПС* (інформаційно-пошукові системи), а лінгвістичний (локальний) аналіз прагне інтерпретувати, виявити сенс тексту.

Український мовно-інформаційний фонд НАН України (УМІФ НАНУ) – єдиний в Україні спеціалізований інститут з математичної прикладної та комп'ютерної лінгвістики (див. історію та здобутки наукової установи, у т. ч. електронні

версії словників на сайті: <http://www.ulif.org.ua/about>). Основні напрями діяльності: 1) дослідження системної будови природної мови; 2) теоретична, математична і прикладна лінгвістика; 3) створення та ведення фундаментального корпусу української мови та ін. мов; 4) розробка, впровадження та експлуатація лінгвістичних систем; 5) дослідження лінгвістичних аспектів інтелектуальної діяльності; 6) розробка, впровадження та експлуатація інформаційних систем, баз даних і знань загальнокультурного характеру. Один із важливих здобутків фонду: *Словники України – інтегрована лексикографічна система*. Електронний ресурс / В. А. Широков, І. В. Шевченко, О. Г. Рабулець, М. Костишин, М. М. Пещак; НАН України; Український мовно-інформаційний фонд. – К., 2001. – 1 електрон. опт. диск (CDR).

Словник – лексикографічний продукт, який містить впорядкований в алфавітному чи тематичному порядку перелік мовних одиниць (слів, словосполучень тощо) з їхніми короткими характеристиками або описом позначених ними понять, або з перекладом на іншу мову.

Типи словників за призначенням – 1) *енциклопедичні* – фіксують і пояснюють не слова, а пов'язані з ними чи тими словами (як назвами відповідних явищ) відомості з різноманітних ділянок знання, мистецтв, виробництв, політичного життя тощо. Тому в енциклопедичних словниках зовсім не мають місця слова таких граматичних категорій, як займенники, вигуки, сполучники, частки; прислівники, дієслова та прикметники подаються в цих словниках лише тоді, коли вони термінологізувалися, тобто вживаються для точного вираження спеціальних понять і означення спеціальних предметів. Є енциклопедичні словники загальні, або універсальні (третомний „Український радянський енциклопедичний словник”, 1986–1987 рр.) і галузеві, або спеціальні („Українська літературна енциклопедія”, Т. 1, 1988 р.); 2) *філологічні* – мають кілька основних типів і багато різновидів, але об'єктом описування в них завжди є саме слово. Залежно від типу й характеру філологічного словника, конкретне слово в ньому може розглядатися в одному чи в кількох аспектах, напр., із погляду походження чи функціонування впродовж певного історичного періоду, правопису, вимови тощо.

Типи словників	Різновиди словників
Діахронічні словники	Етимологічний, історичний
Синхронічні словники	Лексичні (<i>тлумачний, діалектний, термінологічний, жаргонів, сленгів, аргю, ономастичний, інішомовних слів, абрєвіатур, синонімів, антонімів, омонімів, паронімів, неологізмів, стилістичний, інверсійний</i>); фразеологічний, граматичний, морфемний, словотвірний, акцентологічний, орфоепічний, орфографічний, перекладний.
Словники, що описують сферу мовлення	Труднощів слововживань, асоціативний, частотний; словники тропів (метафор, епітетів, перифраз, порівнянь тощо); словники афоризмів (крилатих висловів), мови письменника, дитячого мовлення; конкорданс, римовник тощо.

Відгук на наукову роботу – офіційний документ обсягом 1–3 стор., що в довільній формі містить об’єктивну оцінку й висновки уповноваженої особи (наукового керівника наукової роботи, офіційного опонента дисертації та ін.) про рівень виконання дослідження. Виступ офіційного опонента на засіданні спеціалізованої вченої ради є необхідним елементом творчих дебатів під час захисту дисертації, гарантом точного й повного виконання встановлених вимог до дисертації. У відгуку не можна ухилитися від аргументованої оцінки наукового рівня наукової роботи по суті, тому короткий формальний висновок, що вона відповідає встановленим вимогам, є неприйнятним. Відгук не повинен мати невизначений характер, натомість акцентує увагу на таких важливих моментах, як: 1) актуальність теми, 2) ступінь наукового та практичного значення роботи; 3) ступінь самостійності (або особистий внесок здобувача); 4) новизну поставлених питань та оригінальність їхнього розв’язання; 5) ступінь оволодіння методами дослідження; 6) логічність, послідовність, аргументованість, літературну грамотність викладу матеріалу; 7) можливість практичного застосування результатів кваліфікаційної роботи, окремих її частин; 8) висновок. Реквізити відгуку: назва документа; заголовок, що

містить прізвище, ім'я та по батькові її автора, рік написання, кількість сторінок; основна частина зі стислим викладом змісту роботи; критичні зауваження; висновок з пропозиціями; підпис, завірений печаткою; дата.

? Завдання теоретичного та практичного характеру

Підготувати відповіді на такі питання:

1. Що таке методи наукового дослідження? Які методи пізнання Вам відомі?
2. Що Ви вкладаєте в поняття „методологія дослідження”, „методика дослідження”?
3. Які функції виконує методологія в мовознавстві?
4. Охарактеризуйте рівні методології в лінгвістиці?
5. У чому полягає емпіричний та теоретичний рівні наукового дослідження?
6. Як співвідносяться поняття метод, прийом і процедура дослідження?
7. Розтлумачте поняття наукової парадигми.
8. Наведіть класифікацію методів дослідження.
9. У чому полягає роль і суть діалектичного методу наукового пізнання? У який спосіб закони діалектики поширюються на вивчення мови?
10. Які методи наукового пізнання належать до загальнонаукових?
11. Назвіть і охарактеризуйте теоретичні загальнонаукові методи.
12. Назвіть і охарактеризуйте емпірично-теоретичні загальнонаукові методи.
13. Назвіть і охарактеризуйте емпіричні загальнонаукові методи.
14. Які методи наукового пізнання називають частковими?
15. Які методи дослідження мови Вам відомі? Розкрийте їхній зміст.
16. Що таке „лексикографічна компетенція”?
17. Назвіть основні компоненти лексикографічної компетенції, схарактеризуйте їх.
18. Дайте визначення лексикографії та словника як її об'єкта.
19. На які два типи поділяють словники?
20. Схарактеризуйте енциклопедичні словники. Яке значення вони відіграють у науково-дослідній роботі?
21. Лінгвістичні словники: загальна характеристика, функції.
22. Що таке корпусна лексикографія?
23. Що Ви знаєте про український мовно-інформаційний фонд?
24. Що таке відгук про наукове дослідження? Пригадайте правила написання відгуків.
25. Сформулюйте і запишіть висновки до вивченої теми.

Види діяльності: конспектування літератури; вивчення та засвоєння основних наукових методів, робота з науковими текстами, лексикографічними працями.

Форми перевірки та оцінювання: таблиця „Методи і прийоми лінгвістичного дослідження: суть і характеристика”, лінгвістичний аналіз наукового тексту, укладання словника-мінімуму лінгвістичних термінів з певної галузі мовознавства, усне опитування.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Білуха М. Т. *Методологія наукових досліджень* : підручник / М. Т. Білуха. – К. : АБУ, 2002. – 480 с.
2. Богдан С. К. *Методи й методика лінгвостилістичних досліджень: методичні рекомендації для слухачів і керівників секцій української мови* / С. К. Богдан. – Луцьк : [б.в.], 2011. – 28 с.
3. Глушенко В. А. *Лінгвістичний метод і його структура* / В. А. Глушенко. – Мовознавство. – 2010. – № 6. – С. 32–44.
4. Дорошенко С. І. *Вступ до мовознавства* : навч. посібник / С. І. Дорошенко, П. С. Дудик. – К. : Вища шк., 1974. – 296 с.
5. Дорошенко С. І. *Загальне мовознавство* : навч. посібник / С. І. Дорошенко. – К. : Центр навчальної літератури., 2006. – 288 с.
6. Дорошенко С. І. *Основи наукових досліджень з лінгвістики* // Дорошенко С. І. *Наукові простори* : вибр. праці / С. І. Дорошенко. – Харків : Нове слово, 2009. – С. 397–440.
7. Єрина А. М. *Методологія наукових досліджень*: навч. посібник / А. М. Єрина. – К. : МОН, 2004. – 216 с.
8. Зубець Н. О. *Українська лексикографія другої половини ХХ – початку ХХІ століття* : навч. посібник / Н. О. Зубець. – Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2008. – 124 с.
9. Карпенко Ю. О. *Вступ до мовознавства* : підручник / Ю. О. Карпенко. – Київ : Академія, 2006. – 336 с. – (Альма матер).
10. Ковалик І. І. *Загальне мовознавство. Історія лінгвістичної думки* / І. І. Ковалик, С. П. Самійленко. – К. : Вища шк., 1985. – 216 с.
11. Кочерган М. П. *Загальне мовознавство: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти України* / М. П. Кочерган. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – К. : Академія, 2004. – 464 с. – (Альма матер).
12. Кровицька О. *Українська лексикографія : теорія і практика* / О. Кровицька. – Львів : [б.в.], 2005. – 175 с.
13. Крушельницька О. В. *Методологія та організація наукових досліджень* : навч. посібник / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 192 с.
14. *Лексикографічний корпус української мови* // Гуйванюк Н. В. *Державна підсумкова атестація з української мови та методики викладання української мови* : навч. електронне видання комбінованого використання / Н. В. Гуйванюк, О. В. Кульбабська, О. В. Кардашук. – Вид. 4-е, випр. і доповн. – Чернівці : ТОВ „Наші книги”, 2016. – С. 137–143.

15. Русанівський В. М. Методологія, теорія і часткові методи лінгвістичних досліджень / В. М. Русанівський // Мовознавство. – 1975. – № 2. – С. 3–11.

16. Скаб М. С. Шляхи і методи дослідження української мови як найважливішого засобу вираження ментальності українців / М. С. Скаб // Проблеми історії та культури української мови : зб. наук. праць. – Чернівці : Рута, 1995. – С. 16–24.

17. Структурні рівні мови і методи їх дослідження : зб. наук. праць / відп. ред. В. Перебийніс. – К. : Наук. думка, 1972. – 162 с.

18. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарченко. – 3-тє вид., стер. – К. : Знання-Прес, 2003. – 295 с.

Додаткова література

1. Апресян Ю. Д. Толкование лексических значений как проблема теоретической семантики / Ю. Д. Апресян // Известия АН СССР. Серия лит-ры и языка, 1969. – Т. 28. – Вып. 1. – С. 11–23.

2. Баранник Д. Х. Українська мова на порозі ХХІ століття / Д. Х. Баранник // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – Т. 2. – Дніпропетровськ : Навчальна книга, 2000. – С. 6–15.

3. Бацевич Ф. С. Очерки по функциональной лексикологии / Ф. С. Бацевич, Т. А. Космеда. – Львов : Світ, 1997. – 392 с.

4. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика в словнику, мові та мовленні / Н. І. Бойко. – Ніжин : Вид-во Ніжинського ун-ту, 2002. – 217 с.

5. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.

6. Горещкий П. Я. Історія української лексикографії / П. Я. Горещкий. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963. – 244 с.

7. Жайворонок В. В. Лексична підсистема мови і значення мовних одиниць / В. В. Жайворонок // Мовознавство. – 1999. – № 6. – С. 32–46.

8. Іванишин В. Мова і нація : тези про місце і роль мови в національному відродженні України / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич : Відродження. – 1994. – 217 с.

9. Ковальська Т. Ю. Практична лексикографія : матер. та практ. завдання для студ. / Т. Ю. Ковальська. – Вид. 2-ге, переробл. й доп. – Одеса : Астропринт, 2004. – 64 с.

10. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2000. – 368 с. – (Альма матер).

11. Кочерган М. П. Лексична сполучуваність і лексико-семантичне поле / М. П. Кочерган // Мовознавство. – 1998. – № 6. – С. 26–32.

12. Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови / В. В. Німчук. – К. : Наук. думка, 1992. – 414 с.

13. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття / Л. В. Струганець. – Тернопіль : Астон, 2002. – 352 с.

14. Юшук І. П. Вступ до мовознавства : навч. посібник / І. П. Юшук. – К. : Рута, 2000. – 128 с.

15. Яворська Г. М. Нові аспекти в розробці проблеми функцій мови / Г. М. Яворська // Мовознавство. – 1989. – № 5. – С. 12–17.

Лексикографічні праці

1. Биби́к С. П. Словник епітетів української мови / С. П. Биби́к, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт / НАН України; Інститут української мови. – К : Довіра, 1998. – 431 с.
2. Биби́к С. П. Словник іншомовних слів : тлумачення, словотворення та слововживання : близько 35 000 слів і словосполучень / С. Биби́к, Г. Сютя; наук. ред. С. Я. Єрмоленко. – Х. : Фоліо, 2012. – 622 с. – (Бібліотека державної мови).
3. Білоус М. Екологія українського слова. Практичний словник-довідник / М. Білоус, О. Сербенська. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Франка, 2005. – 88 с.
4. Бурячок А. А. Орфографічний словник української мови : близько 36 000 слів / А. А. Бурячок; ред. Н. М. Отрох, М. А. Щипська. – 4-те вид., доопрац. – К. : Наук. думка, 2002. – 459 с.
5. Бутенко Н. П. Словник асоціативних норма української мови / Н. П. Бутенко. – Львів : Вища школа, 1979. – 120 с.
6. Бутенко Н. П. Словник асоціативних означень іменників в українській мові / Н. П. Бутенко. – Львів : Вища школа, 1989. – 328 с.
7. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики : 253 000 слів / авт., кер. проекту та головн. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2004. – 896 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. М. Білоноженко, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк та ін. – К. : Дніпро, 2009. – 1332 с.
9. Великий тлумачний словник української мови / упоряд. : Т. В. Ковальова. – Харків : Фоліо, 2005. – 767 с. – (Бібліотека державної мови).
10. Великий тлумачний словник. Українська мова від А до Я / упоряд. : А. П. Загнітко. – Донецьк : Бао, 2008. – 704 с.
11. Вусик О. С. Словник синонімів української мови : понад 2500 синонімічних гнізд / О. С. Вусик. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2013. – 576 с.
12. Головашук С. І. Орфографічний словник складних слів української мови : понад 23 000 слів / С. І. Головашук. – К. : Наук. думка, 2008. – 287 с.
13. Головашук С. І. Орфографічний словник української мови : 23 000 слів / С. І. Головашук. – К.; Ірпінь : Перун, 2006. – 486 с.
14. Головашук С. І. Складні випадки наголошення. Словник-довідник / С. І. Головашук. – К. : Либіль, 1995. – 192 с.
15. Головашук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання / С. І. Головашук. – К. : Наук. думка, 2004. – 448 с. – (Словники України).
16. Городенська К. Г. Граматичний словник української мови: Сполучники / Городенська К. Г. – К., Херсон : Ін-т укр. мови НАН України, Херсон. держ. ун-т, 2007. – 349 с.
17. Граматичний словник української літературної мови : Словозміна / уклад. : В. І. Критська, Т. І. Недозим, Л. В. Орлова та ін.; відп. ред. Н. Ф. Клименко. – К. : Вид. дім Дмитра Бурого, 2011. – 757 с.
18. Демська О. М. Словник омонімів української мови / О. М. Демська, І. М. Кульчицький. – Львів : Фенікс, 1996. – 223 с.
19. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / [АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; гол. ред. : О. С. Мельничук]. – Т. 1–6. – К. : Наук. думка, 1982–2012. – (Словники України).

20. Єрмоленко С. Я. Новий словник епітетів української мови / С. Я. Єрмоленко, В. І. Єрмоленко, С. П. Бирик. – К. : Грамота, 2012. – 488 с.
21. Жовтобрюх В. Ф. Сучасний орфографічний словник : близько 105 000 слів / Харків : Ранок; Веста, 2005. – 797 с.
22. Заб'яка В. А. Світ фразеологізмів. Етимологія, тлумачення, застосування / В. А. Заб'яка, І. М. Заб'яка. – К. : Академвидав, 2012. – 304 с.
23. Загнітко А. П. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк, Г. В. Ситар, І. А. Щукіна. – Донецьк : ТОВ ВКФ „БАО”, 2007. – 416 с.
24. Івченко А. О. Орфографічний словник української мови : понад 40 000 слів / А. О. Івченко. – Харків : Фоліо, 2006. – 765 с.
25. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови : близько 15 000 синонімічних рядів / С. Караванський. – К. : Кобза, 1993. – 480 с.
26. Караванський С. Російсько-український словник складної лексики / С. Караванський. – К. : Академія, 1998. – 712 с.
27. Карачун В. Я. Орфографічний словник наукових і технічних термінів : Правопис. Граматика : понад 30 000 слів / В. Я. Карачун; наук. ред. Л. І. Андрієвський. – К. : Криниця, 1999. – 524 с.
28. Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови : Гнізда слів з вершинами-омографічними коренями / Є. А. Карпіловська. – К. : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. – 912 с.
29. Клименко Н. Ф. Словник афіксальних морфем української мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, В. С. Карпіловський, Т. І. Недозим. – К. : [б.в.], 1998. – 435 с.
30. Клименко Н. Ф. Шкільний словотворчий словник сучасної української мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. В. Кислюк. – К. : Наук. думка, 2005. – 264 с.
31. Кочерган М. П. Словник російсько-українських міжмовних омонімів / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 1997. – 400 с.
32. Культура мови на щодень / [Н. Я. Дзюбишина-Мельник, Н. С. Дужик, С. Я. Єрмоленко та ін.; НАН України; Інститут української мови; наук. ред. С. Я. Єрмоленко]. – К. : Довіра, 2000. – 170 с.
33. Лозова Н. Є. Дзвона чи дзвону? або -а (-я) чи -у (-ю) в родовому відмінку : словник-довідник / Н. Є. Лозова, В. Б. Фридрак. – К. : Наук. думка, 2007. – 168 с.
34. Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України / В. В. Лучик. – К. : Академія, 2014. – 544 с.
35. Мартінек С. В. Український асоціативний словник : у 2-х т. / С. В. Мартінек. – 2-ге вид., стер. – Львів : Паїс, 2008. – Т. 1. – 344с.; Т. 2. – 466 с.
36. Новий орфографічний словник української мови : Граматика в таблицях / Голова редакційно-худ. ради О. А. Амагуні; ред. О. П. Івакін та ін. – 2-е вид., стереотипне. – К. : Аконіт, 2003. – 414 с. – (Серія „Нові словники”).
37. Новий словник іншомовних слів : 20 000 сл. : слова та словосполучення / уклад. і передм. О. Сліпушко. – К. : Аконіт, 2007. – 848 с. – (Серія „Нові словники”).
38. Новий словник іншомовних слів : близько 40 000 слів і словосполучень / уклад. : Л. Шевченко та ін.; ред. Л. І. Шевченко. – К. : Арії, 2008. – 672 с.

39. Нові слова та значення : словник / Інститут української мови НАН України; уклад. : Л. В. Туровська, Л. М. Василькова. – К. : Довіра, 2008. – 271 с. – (Словники України).
40. Огієнко І. Етимологічно-семантичний словник української мови : у 4-х т. / Іван Огієнко. – Т. 1–4. – Вінніпег, 1979–1995.
41. Орфографічний словник сучасної української мови : 70 000 слів / уклад. С. В. Музичук. – Донецьк : БАО, 2003. – 958 с.
42. Орфографічний словник української мови : 160 000 сл. / уклад. : В. Т. Ковальова, Л. П. Коврига. – Харків : Сінтекс, 2004. – 1086 с.
43. Орфографічний словник української мови : близько 120 000 слів / [уклад. : С. І. Головащук, М. М. Пешак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко]. – К. : Довіра, 1994. – 864 с.
44. Орфографічний словник української мови : близько 125 000 слів / [уклад. : С. І. Головащук, М. М. Пешак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко]. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Довіра, 1999. – 989 с.
45. Орфоепічний словник української мови : у 2-х т. / М. М. Пешак, В. М. Русанівський, Н. М. Сологуб, В. В. Чумак, Г. М. Ярун. – К. : Довіра, 2001. – Т. 1. – 955 с.; 2003. – Т. 2. – 918 с.
46. Орфоепічний словник / уклад. : М. І. Погрібний. – К. : Рад. школа, 1986. – 118 с.
47. Повний словник антонімів української мови / В. С. Калашник, Ж. В. Колоїд; Словник фразеологічних антонімів української мови / Л. М. Полюга. – К. : Довіра, 2006. – 859 с.
48. Погрібний М. І. Орфоепічний словник (А–Я) / М. І. Погрібний. – К. : Рад. шк., 1984. – 629 с.
49. Погрібний М. І. Словник наголосів української літературної мови / М. І. Погрібний. – Київ : Рад. школа, 1959. – 603 с.
50. Полюга Л. М. Словник антонімів української мови / Л. М. Полюга; за ред. Л. С. Паламарчука. – 2-ге вид., доп. і випр. – К. : Довіра, 2004. – 275 с. – (Словники України).
51. Полюга Л. М. Словник синонімів української мови / Л. М. Полюга. – 2-е вид. – К. : Довіра, 2006. – 477 с.
52. Полюга Л. М. Словник українських морфем / Л. М. Полюга. – 3-є вид. – К. : Довіра, 2009. – 554 с.
53. Пономарів О. Д. Фонема *z* і *r*: Словник і коментар / О. Д. Пономарів. – К. : Вид. центр „Провіта”, 1997. – 40 с.
54. Практичний словничок нормативних висловів / упоряд. А. Сербенська. – Львів : НТШ, 2002. – 35 с.
55. Російсько-український словник : у 4 т. / уклад. : І. С. Гнатюк, С. І. Головащук, В. В. Жайворонок, І. О. Анніна, В. Л. Іващенко та ін. – К. : Знання, 2011–2014. – Т. 1–4.
56. Селігей П. О. Етимологічний словник запозичених суфіксів і суфіксодів в українській мові / П. О. Селігей. – К. : Академперіодика, 2014. – 324 с.
57. Симотюк О. П. Сучасний словник іншомовних слів / О. П. Симотюк. – Х. : Веста : Ранок, 2007. – 464 с.
58. Сікорська З. С. Українсько-російський словотворчий словник / З. С. Сі-

корська. – 2-е вид. – К. : Освіта, 1995. – 256 с.

59. Словарь української мови : у 4-х т. / Б. Д. Грінченко. – Т. 1–4. – К., 1907–1909.

60. Словник іншомовних слів : близько 10 000 слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута; ред. Є. І. Мазніченко. – К. : Наук. думка, 2000. – 662 с. – (Словники України).

61. Словник паронімів української мови / уклад. : Д. Г. Гринчишин, О. А. Сербенська. – К. : Рад. школа, 1986. – 221 с.

62. Словник синонімів української мови : у 2-х т. / НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; уклад. : А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін.; ред. А. А. Бурячок. – Т. 1 : (А–Н). – К. : Наук. думка, 2006. – 1028 с.; Т. 2 : (О–Я). – К. : Наук. думка, 2006. – 960 с. – (Словники України).

63. Словник труднощів української мови : близько 15000 слів / [Д. Г. Гринчишин, А. О. Капелюшний, О. М. Паз як та ін.; наук. ред. С. Я. Єрмоленко]. – К. : Рад. школа, 1989. – 336 с.

64. Словник української мови / за ред. В. В. Жайворонка. – К. : Просвіта, 2012. – 1320 с.

65. Словник української мови : у 11-ти т. / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР / гол. ред. І. К. Білодід. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980.

66. Словник української мови : у 20-ти т. / Український мовно-інформаційний фонд НАН України; за ред. В. М. Русанівського. – Т. 1 : А–Б. – К. : Наук. думка, 2010. – 911 с.

67. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. : В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін.; відп. ред. В. О. Винник]. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104 с. – (Словники України).

68. Словник фразеологічний антонімів української мови / В. С. Калашник, Ж. В. Колоіз. – К. : Довіра, 2004. – 284 с. – (Словники України).

69. Словник фразеологічних синонімів / Н. Ф. Коломієць, Е. С. Регушевський; за ред. В. А. Винника. – К. : Довіра, 1988. – 200 с. – (Словники України).

70. Словник-довідник з культури української мови / [Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак]. – К. : Знання, 2004. – 367 с.

71. Сучасний орфографічний словник : 150 000 сл. / уклад. О. Ю. Петраковський. – Харків : Промінь, 2007. – 1244 с.

72. Сучасний словник іншомовних слів : близько 20 000 слів і словосполучень / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; уклад. : О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.

73. Трішук О. В. Словник помилкового слововживання в сучасних медіа / О. В. Трішук, Н. М. Фіголь. – К. : Політехніка, 2015. – 300 с.

74. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.

75. Українська літературна вимова і наголос. Словник-довідник / відп. ред. М. А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1973. – 724 с.

76. Український орфографічний словник : близько 172 000 слів / уклад. : В. В. Чумак, І. В. Шевченко, Л. Л. Шевченко, Г. М. Ярун / за ред. В. Г. Склярєнка. – Вид. 7-е, переробл. і допов. – К. : Довіра, 2008. – 983 с. – (Словники України).

77. Український орфографічний словник : близько 174 000 слів / уклад. : В. В. Чумак, І. В. Шевченко, Л. Л. Шевченко, Г. М. Ярун; за ред. В. Г. Склярєнка. – Вид. 8-е, переробл. і допов. – К. : Довіра, 2008. – 997 с. – (Словники України).

78. Український орфографічний словник: близько 165 000 слів / за ред. В. М. Русанівського. – К. : Дніпро, 2006. – 940 с. – (Словники України).

79. Українсько-російський словник наукової термінології / за заг. ред. Л. О. Симоненко. – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2004. – 416 с.

80. Фразеологічний словник української мови : в 2-х кн. / уклад. : АН України, Інститут української мови; уклад. : В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. – Вид. 2-ге. – К. : Наук. думка, 1999. – Кн. 1–2. – 984 с.

81. Частотний словник сучасної української художньої прози : у 2-х т. / за ред. Перебийніс В. С. – К. : Наук. думка, 1981. – Т. 1. – 863 с.; Т. 2. – 855 с.

82. Шевчук С. В. Разом, окремо, через дефіс. А–Я : Орфографічний словник : 32000 слів : Найуживаніші слова і словосполучення. Найновіші запозичення. Спеціальна різногалузева термінологічна лексика / С. В. Шевчук. – К. : А.С.К., 2006. – 416 с.

83. Шевчук С. В. Російсько-український словник ділового мовлення / С. В. Шевчук. – 2-е вид., переробл і доповн. – К. : Вища школа, 2008. – 487 с.

84. Широков В. А. Словники України – інтегрована лексикографічна система. Електронний ресурс / В. А. Широков, І. В. Шевченко, О. Г. Рабулець, М. Костишин, М. М. Пешак; НАН України; Український мовно-інформаційний фонд. – К., 2001. – 1 електрон. опт. диск (CDR).

Енциклопедичні мовознавчі видання

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – Изд. 4-е, стереотип. – М. : КомКнига, 2007. – 576 с.

2. Базевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – К. : Довіра, 2007. – 207с.

3. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.

4. Голянич М. І. Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів / [Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І.]; за заг. ред. М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : Сімік, 2012. – 392 с.

5. Єрмоленко С. Я. Українська мова : Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор; наук. ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.

6. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни : у 4-х т. – Донецьк : ДонНУ, 2013. – Т. 1. – 402 с.; Т. 2. – 350 с.; Т. 3. – 426 с.; Т. 4. – 388 с.

7. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Л. Г. Лузина / под общей ред. Е. С. Кубряковой. – М. : Изд. Моск. ун-та, 1997. – 245 с.

8. Мала філологічна енциклопедія : [довідник] / уклад. : О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Фитосоціоцентр, 2007. – 478 с.

9. Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 716 с.

10. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.

11. Струганець Л. Культура мови : словник термінів / Л. Струганець. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан. – 2000. – 87 с.

12. Українська мова : Енциклопедія / НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови / В. М. Русанівський (голова ред. кол.). – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Видавництво „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

13. Українська мова : Словник-довідник / [А. П. Загнітко, В. Д. Познанська, З. Л. Омельченко, В. В. Мозгунов]. – Донецьк : Центр підготовки абітурієнтів, 1998. – 144 с.

14. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики / І. Б. Штерн. – К. : АртЕк, 1998. – 335 с.

15. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е. изд. – М. : Большая рос. энциклопедия, 1998. – 685 с.

Інтернет-ресурси

1. Список словників української мови: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
2. Український лінгвістичний портал – Словники України Online: <http://lcorp.ulif.org.ua>
3. Універсальний словник енциклопедія (УСЕ): <http://slovopedia.org.ua>
4. Прямий доступ до українського Вікісловника: <http://uk.wiktionary.org>
5. Всесвітній словник української мови: <http://worldwidictionary>
6. Словник UA: портал української мови і літератури: <http://slovyk.ua>
7. Онлайн-словник граматичних форм: <http://oldict.com>
8. Українські словники на лінгвістичному порталі: <http://mova.info>
9. Український тезаурус онлайн: <http://geocities.com>
10. Українські словники онлайн: <http://rozum.org.ua>
11. Інтернетові книгозбірня „Літера”: <http://litera-ua.com>
12. Безкоштовні on-line енциклопедії: http://www.xn--80abaqzevto0rc.xn--j1amh/2013/04/blog-post_19.html

Завдання для поточного самоконтролю та контролю знань

Завдання 1. За підручником з мовознавства з’ясуйте найпоширеніші методи й методики аналізу мовного матеріалу. Оформіть таблицю „**Методи і прийоми лінгвістичного дослідження: суть і характеристика**”, зазначаючи назву методу, його зміст, основні прийоми, на яких ґрунтується метод, та їхню характеристику.

Завдання 2. Опрацюйте зразки рубрики „Методи дослідження” – обов’язкового структурного елемента вступної частини кваліфікаційної роботи. Назвіть згадані методи, методики і прийоми наукового

пізнання мови. Зверніть увагу на композицію тексту, усталений виклад теоретичних положень. Сформулюйте висновки про особливості визначення методів і методик у вступній частині наукової праці.

Гажук-Котик Л. Г. Словозміна іменних частин мови в українських говірках Північної Буковини. Методи дослідження підпорядковані його меті і завданням. Описовий метод – аналіз зібраного матеріалу розпочався зі встановлення типів словозмінної структури та визначення місця кожного типу в системі словозміни. Методом зіставлення флективні варіанти іменної словозміни українських говірок Північної Буковини порівнювались з відповідними явищами інших діалектів та інших мов. Застосовано також лінгвогеографічний аналіз словозміни іменних частин мови – межах певного ареалу простежувалося використання тієї чи тієї словоформи. Аналіз словозміни говірок не відмежовувався від аналізу інших мовних рівнів, зокрема простежувався зв'язок між морфологією і фонетикою, морфологією та акцентологією.

Данилюк Н. О. Мова української народної пісні (лексико-семантичний і функціональний аспекти). У дисертації використано описовий метод, який уможливив здійснити синхронний аналіз лексики, класифікацію та систематизацію словникового складу текстів у парадигматичному та синтагматичному аспектах. Метод компонентного аналізу семантичної структури слова забезпечив виокремлення елементів денотативно-сигніфікативного значення й конотативних обертонів. У деяких випадках, щоб з'ясувати змістове наповнення одиниць, вдаємося до етимологічних довідок. Метод контекстного аналізу зорієнтований на виявлення змістово-естетичних функцій мовних одиниць у народнопісенному тексті. Метод моделювання лексико-семантичних полів дав змогу репрезентувати національно-мовну картину світу української народної пісні. На основі методу лінгвоконцептуального аналізу виявлено ключові слова-концепти, характерні для народнопісенного дискурсу. Метод семіотичних опозицій сприяв виявленню типових фольклорних протиставлень. Крім того, використано метод зіставлення семантико-стилістичних характеристик уснопоетичних лексем із відповідними одиницями, зафіксованими у словниках літературної мови. Метод лексичної сполучуваності застосовано для пояснення народнопісенних формул. Залучено також *елементи кількісного аналізу*.

Макар І. С. Лексична ідіосистема роману Лонга „Дафніс і Хлоя”. Як безпосередні методи дослідження використано такі: описовий з властивими йому прийомами зовнішньої і внутрішньої інтерпретації, семантико-функціональний та метод концептуальної інтерпретації мовних явищ

для встановлення особливостей функціонування лексем, концептів, ключових слів у тексті роману. З методів вивчення семантичної структури мовних одиниць, на основі яких проводився поділ лексем на семантичні групи та підгрупи, обрано контекстуальний, структурний та метод компонентного аналізу. Для визначення кількісних характеристик досліджуваних мовних явищ застосовано метод кількісного аналізу.

Попова І. С. *Фундаментальні категорії синтаксису української мови у формально-граматичному та метамовному аспектах.* Специфіка об'єкта й поставлені завдання зумовили використання різноманітних методів. Для всебічного вивчення дефініцій, статусу та взаємозв'язку трьох фундаментальних синтаксичних категорій – синтаксичної одиниці, синтаксичного зв'язку та синтаксичної моделі – використано як основні метод спостереження та описовий, що дали змогу ґрунтовно та системно проаналізувати рівень метамовних розроблень у сучасному українському синтаксисі. На різних етапах дослідження послуговувалися методом моделювання, переважно для представлення авторського тлумачення певних синтаксичних явищ. Застосовано також лінгвістичний експеримент, трансформацію, опитування респондентів та деякі інші прийоми наукового аналізу, а саме: аналіз словникових дефініцій, контекстуальну інтерпретацію в процесі дослідження функціонального потенціалу одиниць у тексті.

Стрілець І. В. *Комунікативна детермінованість особової семантики у зверненому мовленні українців.* Для розв'язання визначених завдань як основний застосовано описовий метод: методуку зіставлення і порівняння – для глибшого усвідомлення та характеристики теоретичних позицій різних науковців, методуку систематизації – для відбору та інтерпретації фактичного матеріалу, методуку класифікування – для витворення типологій досліджуваних елементів. Вивчення специфіки виявлення особової семантики у зверненому мовленні українців здійснено з використанням методик прагматичного та трансакційного аналізу. Крім того, під час анкетування, обробки й аналізу його результатів використано соціолінгвістичні прийоми та процедури, а також метод кількісних підрахунків.

Шаркань В. В. *Формування наукового стилю нової української літературної мови в середині XI століття.* Вибір методів дослідження зумовлений специфікою об'єкта та поставлених завдань. Для окреслення екстралінгвальних чинників формування наукового стилю української мови середини XIX ст. застосовано описовий метод і використано загальнонаукові прийоми аналізу, синтезу, порівняння. Метод суцільної вибірки лексичного матеріалу зі шкільних підручників та

його оцінка в зіставленні із сучасними нормами дали змогу простежити тенденції унормування лексики української мови в кількісних і якісних вимірах. Для встановлення специфіки динаміки явищ застосовано квантитативний метод, схеми, діаграми. Аналіз семантики досліджуваних назв проводився за допомогою контекстуального методу та методу компонентного аналізу. Загальнонауковий прийом індукції дозволив простежити основні тенденції в унормуванні лексичних засобів наукового стилю української мови середини XIX ст.

Шатілова Н. О. Ідіостиль Сидора Воробкевича. Для досягнення загальної мети та розв'язання поставлених завдань використано низку методів: описовий із прийомами наскрізного виписування та систематизації – для відбору та інтерпретації фактичного матеріалу; зіставлення – для аналізу, синтезу й узагальнення наукових теорій, виявлення регіональних та індивідуально-авторських ознак ідіостилю письменника; лінгвістичного спостереження та класифікації – для поділу мовних явищ на окремі групи на основі диференційних ознак через узагальнення; кількісних підрахунків – для осягнення частотних характеристик мовних одиниць; а також методику семантико-стилістичного аналізу – для розкриття значеннєвої та стилістичної своєрідності мовних засобів і закономірностей їх використання.

Завдання 3. Поміркуйте, чи можна написати якісне наукове дослідження без звернення до словника. Чи підтримує держава роботу з підготовки та популяризації словників?

 Напишіть твір-роздум на тему „Бібліотека фахової літератури – невід'ємний складник професійного кола дослідника”.

Завдання 4. Мовознавець Олекса Синявський учив своїх учнів: „...працювати над своїм словником, себто над тим, щоб до речі та якнайкраще вжити слово, треба б далеко більше, ніж то в нас ведеться... Така праця... збагачує лексику, витоншує її і зменшує лексичну однобокість, хибні нахили залюблятися в одних словах (чи з певними наростками) і обминати інші”. Прокоментуйте слова вченого. Дайте письмову відповідь: що для Вас означає працювати зі словником?

Завдання 5. У фаховому виданні „Науковий вісник Чернівецького університету” прочитайте статтю, присвячену актуальним питанням лексикології або фразеології. Зверніть увагу на специфіку аналізу мовного матеріалу, спосіб цитування, скорочення лексикографічних джерел та їхній бібліографічний опис.

Завдання 6. Підготуйте рекламу одного з електронних словників, урахувавши його мету, оптимальний обсяг інформації на слайді, вікові особливості глядачів, специфіку сприйняття інформації з екрана, вплив кольору, фону, шрифту на розуміння інформації.

Завдання 7. Визначте тему та ідею наукових і науково-популярних текстів, виокремить їхні змістові частини, ключові слова, терміни, морфологічні та синтаксичні особливості.

I. Есперанто – мова винятково легка у вивченні, розвивається вона вже як своєрідна, майже природна мова. Її творець, варшавський лікар-окуліст і мовознавець-аматор Людвік Заменгоф, зумів сконструювати мову, у якій усього 16 головних правил граматики, а відмінків тільки два – називний і знахідний. Винятків із правил немає: наприклад, наголос завжди падає на передостанній склад у слові. Словниковий склад есперанто у переважній масі своїй інтернаціональний: *ideo, telegrafo, masino...* Є в ній і слова слов'янського походження: *brovo* – брова, *clopodi* – клопотатися й ін. Доволі прості правила словотвору дозволяють конструювати прозори за структурою та значенням слова: *patro* (батько), *patrino* (мати), *lerni* (вчитися), *lernejo* (школа). Разом з тим есперанто не закрита ні для неологізмів, ні для запозичень. На базі різних природних мов вона розвиває свою систему переносних значень, синонімів, фразеології, термінології. Усе це зробило первісний проект Заменгофа, опублікований у вигляді невеликої брошури 1887 року, унікальним лінгвістичним експериментом, який здійснюють нині вже сотні тисяч людей у десятках країн світу. За багатством і єдністю цієї мови наглядає особлива Академія есперанто (В. Григор'єв).

II. Сенсаційну технологію роботи на комп'ютері за допомогою телепатії розробили німецькі винахідники з фірми „Berlin Brain-Computer Interface”. Вона дає змогу друкувати на екрані текст на відстані за допомогою самого лишень мисленнєвого процесу. Технологія, розроблена в німецькому Інституті Фраунхофер, спирається на вловлювання електромагнітних хвиль, що їх випромінює головний мозок людини. Ці хвилі приймають 128 сенсорів, вмонтованих у спеціальний легкий шолом. Новітня технологія відкриває дивовижні обрії в галузі комунікації, а також дозволяє людям із обмеженими руховими можливостями працювати в Інтернеті та вести активний соціальний спосіб життя. Їй пророкують гарне майбуття також і в галузі комп'ютерних ігор (адже можна буде розробляти нові ігри з незвичайним алгоритмом управління) та автомобілебудування (там цей пристрій зможе сприйняти імпульси з мозку водія і вчасно відреагувати уваги на них) (З часопису).

III. Запозичення – це не просто перенесення слова з одного словника в інший, а складний, тривалий процес, який може закінчитися по-різному: слово може набути прав громадянства у новій для нього мові і з гостя стати господарем, а може погостювати у нашій мові недовго, назавжди зникнути з нашого словника.

Якби море було з чорнила, то і його б не вистачило, щоб записати ці слова. Отак із запозиченими словами – скільки б ми не розглядали їх, все одно ми стоятимемо на березі моря – змінного, рухливого, бо і зараз, в цю хвилину, може, народжується новий термін із давніх коренів...

І от саме тому, що цих слів так багато, що вони для нас, як правило, непрозорі, що значення у них часто бувають абстрактні, – з ними треба поводитися дуже уважно й обережно.

Серед запозичених слів є такі, що їх вживання зовсім не викликається насущними потребами чи необхідністю точніше висловити думку. Це слова, які з вузького, професійного, спеціального вжитку перейшли у ширшу, загальномовну стихію, поповнивши собою ряди дублетів, копій, двійників. Такі іншомовні двійники українських слів не збагачують мови, а навпаки – збіднюють її, бо утруднюють спілкування і псують враження від сказаного (А. Коваль).

Завдання 8. Укладіть список електронних словників з українського мовознавства, що перебувають у вільному доступі в мережі Інтернет.

Назва словника	Електронна адреса	Характеристика словника

Завдання 9. Ознайомтеся з відгуком на наукову працю, зверніть увагу на побудову та мовне оформлення тексту. Назвіть основні особливості відгуку як різновиду наукового тексту.

ВІДГУК

про автореферат дисертації Май Людмили Миколаївни
**„Індивідуально-авторська синонімія у творчості Григора і Григорія
Тютюнників”**, поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.02.01 – „Українська мова”

Актуальність рецензованої праці окреслена проблематикою, що належить до царини індивідуального стилю письменника, дослідження якого, за С. Єрмоленко, нині здійснюють „у двох аспектах: історія української літературної мови (внесок письменника в літературну мову) і мова художньої літератури (інтерпретація естетичної функції мови)” (Єрмолен-

ко С. Я. Стиль індивідуальний / С. Я. Єрмоленко // Українська мова: Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. – К. : Вид-во „Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 2004. – 2-ге вид., випр. і доп. – С. 652). Зокрема, потребує з’ясування проблема функційно-стилістичної природи синонімії, репрезентованої в прозових творах. Заповнити цю прогалину і покликана дисертація Л. М. Май, присвячена дослідженню індивідуально-авторських синонімів у загальній архітектоніці мовних картин світу Григора і Григорія Тютюнників, розкриттю семантико-морфологічної реконструкції та стилістичної потужності зазначених образних засобів в експлікації лінгвоментальних пріоритетів цих відомих майстрів красного письменства. *Актуальність, наукова новизна, теоретична і практична цінність* рецензованої праці не викликають сумнівів та сприятимуть розв’язанню актуальних проблем лексикології, стилістики та комунікативної лінгвістики.

Як засвідчив автореферат дисертації, дослідниця цілком досягла поставленої *мети* – установити особливості індивідуально-авторської синонімії в мовних картинах світу Григора і Григорія Тютюнників – через успішне розв’язання окреслених семи *завдань* (див. с. 2) та опрацювання репрезентативної *джерельної бази* (понад 500 лексем-синонімів).

Серед переваг *першого розділу* роботи необхідно відзначити глибоке висвітлення теоретичних проблем тлумачення і таксономії синонімів загалом і художньої синоніміки зокрема (с. 4–6). Імпонує чітке окреслення обраних авторських підходів: аналіз фактичного матеріалу здійснено з опертям на класичне тлумачення синонімів І. К. Білодіда; зпоміж класифікаційних критеріїв виокремлено семантичні, стилістичні та структурні (с. 5). Особливо цікавим, як на нас, є *другий і третій розділи* дослідження – „Синоніми як засіб відображення мовної картини світу Григора Тютюнника”, „Лексико-семантична варіантність синонімів у творах Григорія Тютюнника”.

Заслуговує на схвалення обґрунтування метамови дослідження в другому розділі, як-от: „мовна картина світу” (с. 6), „синонімічна парадигма” (с. 6), „індивідуально-авторські синоніми” (с. 7). Особливо цікавим, як на нас, є розкриття семантико-стилістичної образності дієслівних, іменникових, прикметникових і прислівникових синонімів у мовотворчості обох письменників, з’ясування авторської специфіки використання синонімічних засобів (функції заміщення, уточнення, інтенсифікації, образності).

У *загальних висновках* праці достатньо повно підсумовано результати дослідження.

Основні теоретичні положення дисертації повністю відображені в достатній кількості статей, виданих у наукових фахових збірниках

України (Івано-Франківськ, Київ, Ніжин, Горлівка, Херсон, Харків, Черкаси, Сімферопіль, Оломоуць). Результати дослідження пройшли апробацію на 12 міжнародних і 6 всеукраїнських наукових конференціях, IV Оломоуцькому симпозиумі (Чехія).

Високо оцінюючи роботу Май Людмили Миколаївни, вважаємо за необхідне висловити кілька принагідних думок:

1. В окремому розділі чи підрозділі дисертації бажано було б чіткіше викласти *загальну методику* проведення дослідження з обраної проблематики, схарактеризувати основні тенденції, закономірності, методи наукових спостережень, гіпотези тощо. До того ж під час захисту необхідно уточнити *особистий внесок здобувача*.

2. Вдалою є спроба опису контекстуальних синонімів в обох розділах у зіставленні із загальномовними. Проте, на нашу думку, необхідно було в джерельній базі дослідження зазначити не лише твори Григора і Григорія Тютюнників (с. 2), а й використані словники синонімів, тлумачні словники, послідовно покликаючись на них у ході аналізу морфологічної парадигми загальномовних синонімів, зберігаючи стилістичне маркування та вказівку на колорит мовлення. Це дало б змогу увиразнити дібраний ілюстративний матеріал. Напр., „Словник синонімів української мови” в 2-х томах (К., 1999–2000) в синонімічному ряді дієслова *ЇСТИ* не фіксує лише одне з наведених в авторефераті слово *кидати* (див. т. 1, с. 650), а домінанта *ЛИСТ* (див. т. 1, с. 764) не охоплює таких індивідуально-авторських синонімів *письмо, письомце, трикутник* (с. 8 АКД).

Наведені побажання й зауваження в жодному разі не ставлять під сумнів наукову концепцію дослідження, не позначаються на теоретичній і практичній вагомості отриманих дисертанткою результатів і не впливають на загальне позитивне враження від роботи.

Викладене дає підстави вважати, що реферована дисертаційна праця „Індивідуально-авторська синонімія у творчості Григора і Григорія Тютюнників” є самостійною, завершеною й актуальною; вона виконана на належному теоретичному і науково-практичному рівнях, і за змістом, і за формою відповідає чинним вимогам, що їх висувають до кандидатських дисертацій, а її автор – Май Людмила Миколаївна – заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – „Українська мова”.

Доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри сучасної української мови
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

О. В. Кульбабська

Завдання 10. Підготуйте відгук про кращий науково-бібліографічний нарис, підготовлений одногрупником (або курсову роботу) чи про наукову статтю, монографію, навчальний посібник ученого.

Завдання 11. Підготувати біобібліографію таких мовознавців: Віталій Русанівський, Василь Німчук, Ніна Клименко, Володимир Горпинич, Григорій Півторак, Олександр Царук, Леся Ставицька, Павло Гриценко, Світлана Єрмоленко, Надія Сологуб (орієнтовний план подано на с. 30).

Навчальний елемент 1.6
„Організація лінгвістичної наукової діяльності в Україні”

📖 Лекція 6

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У ГАЛУЗІ МОВОЗНАВСТВА В УКРАЇНІ

План

1. Організація науково-дослідної роботи з мовознавства в Україні.
2. Українські академічні мовознавчі центри України.
3. Науково-дослідна робота студентів.
4. Періодичні та неперіодичні мовознавчі видання (загальна характеристика).

Ключові слова: *державна політика в галузі науки, Міністерство освіти і науки України, Державний комітет у справах науки і технологій, науково-дослідна установа, науково-дослідний інститут, наукова школа, Національна академія наук України, Інститут української мови НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, науковий ступінь, вчене звання, науково-дослідна робота, періодичне видання, неперіодичне видання, інформаційне видання, наукове фахове видання.*

Н. В. **Державна наукова політика** – система цілей, напрямків, способів і форм впливу держави на отримання нових наукових результатів. Держава розглядає науку і її науковий потенціал як національне надбання, невід’ємний складник національної культури та освіти, що визначає майбутнє нашої країни, у зв’язку з чим підтримка розвитку науки стає пріоритетним державним завданням. Державну наукову політику в Україні формує *Верховна Рада*, яка визначає її основні цілі, напрями, принципи; установлює обсяги бюджетного фінансування наукових досліджень; затверджує пріоритетні напрями розвитку науки і техніки. Загальне керівництво науковими дослідженнями здійснює *Кабінет Міністрів України*, який розглядає та затверджує на Верховній Раді основні напрями розвитку науки й наукових досліджень; організує розробку національних та державних науково-технічних програм; визначає порядок їх фінансування; координує заходи щодо створення сучасної інфраструктури науково-технічної діяльності. Управління наукою покладене на *Міністерство освіти і науки України* (МОНУ), яке визначає головні заходи щодо підвищення ефективності наукових

досліджень та впровадження їх результатів у народне господарство, забезпечує науково-технічною інформацією, координує розробку міжгалузевих проблем, організовує науково-технічне співробітництво із зарубіжними науково-дослідними установами. У ході розв'язання наукових питань МОНУ спирається на думку наукової громадськості. З цією метою створюють наукові ради, що виконують роль науково-консультаційних органів. В Україні наука організаційно ділиться на п'ять взаємопов'язаних сфер (секторів): академічна, галузева, вишівська, заводська, позавідомча (підприємницький сектор). Забезпечує єдину державну політику в галузі науки та її використання на практиці *Державний комітет України з питань науки і технологій*.

Науково-дослідна робота – цілеспрямоване вивчення певного об'єкта (предмета або явища) за допомогою наукових методів, щоб здобути науковий результат (отримані і зафіксовані наукові знання). Науково-дослідну роботу в галузі мовознавства в Україні здійснюють: науково-дослідні установи й центри Національної академії наук (НАН) України, науково-дослідні частини та кафедри вищих навчальних закладів. Проводять дослідження науково-педагогічні працівники із залученням студентів, а також молодих учених, захищаючи кандидатські і докторські дисертації, публікуючи наукові та науково-методичні праці (монографії, розділи енциклопедичних видань, підручники й навчальні посібники, наукові статі тощо), проводячи та беручи участь у міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах, читаннях, круглих столах. Результати науково-дослідної роботи відбиваються в нових курсах, лекціях і практичних (семінарських) заняттях. Суб'єктами науково-дослідної роботи в навчальному закладі є викладачі (доктори і кандидати наук), докторанти (здобувачі наукового ступеня доктора наук), аспіранти (здобувачі наукового ступеня кандидата наук), студенти (здобувачі освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти: „Бакалавр”, „Спеціаліст”, „Магістр”).

Науково-дослідна установа – організація, що відає якою-небудь галуззю науки і працює в цій галузі.

Академія наук – найвища наукова установа країни, до складу якої входять науково-дослідні інститути з різних галузей наук.

Національна академія наук України (НАНУ) – вищий державний науковий центр, заснований у листопаді 1918 р., що

очолює і координує фундаментальні та прикладні дослідження в різних галузях науки. НАН є державною науковою установою, що об'єднує всі напрями науки та підтримує міжнародні зв'язки з науковими центрами інших країн. Очолює НАН України Президент, якого обирають на загальних зборах учених. НАН України має у своєму складі відділи з відповідних галузей науки, зокрема, математики, інформатики, механіки, фізики й астрономії; наук про землю; хімії, загальної біології, економіки, історії, філософії, літератури, мови та мистецтва тощо. Відділи НАН об'єднують *науково-дослідні інститути* (НДІ), які очолюють розвиток науки в певній галузі знань. У них зосереджені провідні наукові сили. Провідними науковими центрами в дослідженні української мови є Інститут української мови НАНУ, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАНУ, а також Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ та Український мовно-інформаційний фонд НАНУ.

Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України – провідна багатопрофільна науково-дослідна установа в Києві (вул. М. Грушевського, 4), створена 1930 р.; центр мовознавчих досліджень в Україні, що координує, розробляє теоретичні й методологічні засади загального, слов'янського, балтійського, германського, а також структурно-математичного та прикладного мовознавства. Основне завдання – провадити фундаментальні та прикладні дослідження з метою отримання нових наукових знань і сприяння духовному розвитку суспільства. У різні часи Інститут очолювали А. Кримський, М. Калинович, Л. Булаховській, І. Білодід, В. Русанівський. Нині директор Інституту – академік НАН України Віталій Складенко, заступник директора – Віктор Бріцин. Інститут має власний друкований орган – журнал „Мовознавство”.

Інститут української мови НАН України – науково-дослідна установа, у якій усебічно вивчають українську мову, головний координаційний центр у Києві (вул. М. Грушевського, 4) з проблем дослідження української мови, створений 16 жовтня 1991 р. на базі україністичних відділів Інституту мовознавства. Діяльність Інституту спрямована на утвердження української мови як державної в мовному просторі України, досягнення мовної гармонії в житті сучасного громадянського суспільства. У різні часи Інститут очолювали О. Тараненко, В. Німчук. Нині директор Інституту – доктор філологічних наук,

професор Павло Гриценко. Інститут видає низку періодичних видань, серед яких наукові та науково-популярні часописи: „Українська мова”, „Культура слова”, „Лексикографічний бюлетень”, „Термінологічний вісник”, „Студії з ономастики та термінології”.

Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАНУ – академічна науково-дослідна установа міждисциплінарного гуманітарного спрямування у Львові (вул. Козельницька, 4). Це важливий координаційний центр з вивчення проблем українознавства, у якому спільно працюють відділи історичного, соціокультурного та літературно-мовознавчого спрямування. Відділ української мови очолює Наталія Хобзей. В Інституті працює бібліотека, архів, унікальні бази даних, в т.ч. картотеки словника української мови XIV–XV ст., джерелознавчі картотеки Івана Крип'якевича та Мирона Кордуби. Основні результати досліджень публікують у періодичному виданні: „Діалектологічні студії”.

Науковий працівник – учений, який за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору професійно займається науковою, науково-технічною, науково-організаційною або науково-педагогічною діяльністю та має відповідну кваліфікацію, незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтвержену результатами атестації.

Науковий ступінь – вища кваліфікація, що її науково-педагогічному працівникові присуджують спеціалізовані вчені ради у встановленому порядку за результатами захисту кандидатської (науковий ступінь *кандидата наук*) і докторської (науковий ступінь *доктора наук*) дисертацій.

Учене звання – вища кваліфікація, що її присуджують кандидатам і докторам наук за рішенням ученої ради навчального закладу і Міністерства освіти і науки України в установленому порядку за результатами наукової та навчально-педагогічної діяльності, напр.: учені звання *доцента* (по кафедрі), *професора* (по кафедрі), *старшого наукового співробітника* (за спеціальністю).

Науково-дослідна робота студента (НДРС) – обов'язковий складник підготовки фахівців із вищою освітою, що охоплює два взаємопов'язані напрями: 1) навчання студентів елементам дослідницької діяльності, організації та методики наукової

творчості (курси „Вступ до спеціальності”, „Основи наукових досліджень”, „Науково-дослідна робота студентів”, „Науковий семінар”); 2) наукові дослідження, що їх здійснюють студенти під керівництвом професорів і викладачів за загальнокафедральною, загальнофакультетською чи вузівською науковою проблематикою (курсіві, дипломні, магістерські роботи). Організовує наукову роботу студентів випускова профільна кафедра, що є базовим методичним центром з наукової роботи зі студентами. Головна умова результативності наукової діяльності – її безперервність і наступність, адже з кожним курсом студенти набувають за обраною темою наукового пошуку нові знання порівняно з попередніми. За статистикою, 5–10 % випускників вищих навчальних закладів стають ученими, тобто наукова діяльність стає їхньою професійною роботою.

◆ Практичне заняття

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРІОДИЧНИХ ТА НЕПЕРІОДИЧНИХ МОВОЗНАВЧИХ ВИДАНЬ

План

1. Організація дослідницької роботи в галузі мовознавства в Україні.
2. Загальна характеристика періодичних мовознавчих видань.
3. Загальна характеристика неперіодичних мовознавчих видань.
4. Читання наукового тексту як одна з функцій пізнавальної діяльності людини.

Н. В. Видання – документ, призначений для поширення вміщеної в ньому інформації, який пройшов редакційно-видавничу обробку, отриманий друкуванням або тисненням, поліграфічно самостійно оформлений та має вихідні відомості. Видання можуть бути неперіодичними, періодичними. Необхідна для науково-дослідної роботи інформація може бути почерпнута в наукових, навчальних, довідкових й інформаційних виданнях.

Наукове видання – видання, що містить результати теоретичних й/або експериментальних досліджень, а також науково підготовлені до публікації пам’ятки культури й історичні документи. Наукові видання можна поділити на такі види:

- **монографія** – наукове або науково-популярне книжкове видання, що містить повне й усебічне дослідження однієї проблеми або теми і належить одному або декільком авторам;
- **автореферат дисертації** – наукове видання у вигляді

брошури, що містить складений автором реферат проведеного ним дослідження, що його подають на здобуття наукового ступеня;

- **збірник наукових праць** – збірник, що містить дослідницькі матеріали (наукові статті) наукових установ, навчальних закладів або товариств;

- **тези доповідей наукової конференції** – науковий неперіодичний збірник, що містить опубліковані до початку конференції матеріали попереднього характеру: анотації, реферати доповідей й /або наукових повідомлень;

- **матеріали наукової конференції** – науковий неперіодичний збірник, що містить підсумки наукової конференції (програми, доповіді, рекомендації, рішення).

Науково-популярне видання – видання, що містить відомості про теоретичні або експериментальні дослідження в галузі науки, культури й техніки, викладені у формі, доступній читачеві-неспеціалісту.

Навчальне видання – видання, що містить систематизовані відомості наукового або прикладного характеру, викладені в зручній для вивчення й викладання формі, і розраховане на учнів, студентів різного віку й ступеня навчання. До них належать:

- **підручник** – навчальне видання, що містить систематичне викладення навчальної дисципліни, її розділу або частини, що відповідає навчальній програмі й офіційно затверджене;

- **навчально-методичний посібник** – навчальне видання, що містить матеріали за методикою викладання навчальної дисципліни або за методикою виховання;

- **навчальний посібник** – навчальне видання, що доповнює або частково заміняє підручник й офіційно затверджене як навчальний посібник;

- **хрестоматія** – навчальний посібник, що містить літературно-художні, історичні й інші твори або уривки з них, що становлять об'єкт вивчення навчальної дисципліни тощо.

Довідково-інформаційне видання – видання, що містить короткі відомості наукового або прикладного характеру, розташовані в порядку, зручному для їхнього швидкого пошуку, не призначене для суцільного читання.

Інформаційне видання – видання, що містить систематизовані відомості про опубліковані, або неопубліковані документи, або результат аналізу й узагальнення відомостей, представле-

них у першоджерелах. Інформаційні видання випускають організації, що здійснюють науково-інформаційну діяльність. Інформаційні видання можуть бути *бібліографічними, реферативними чи оглядовими*.

Фахові наукові видання – журнали, збірники наукових праць, де публікують результати наукових досліджень. Так, фаховими виданнями філологічного спрямування є журнали „Мовознавство”, „Українська мова”, „Культура слова”, „Дивослово”, „Українська мова і література”, „Українська мова і література в школі”, „Урок української” тощо, а також спеціалізовані наукові вісники університетів, як-от: Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Наукові записки Кіровоградського університету тощо та чимало інших періодичних видань.

✍ Самостійна робота

ПЕРІОДИЧНІ ТА НЕПЕРІОДИЧНІ МОВОЗНАВЧІ ВИДАННЯ УКРАЇНИ. КУЛЬТУРА ЧИТАННЯ НАУКОВОГО ТЕКСТУ

Н. В. Неперіодичні видання – окремі друковані твори, видані в різний час, напр.: *книги* – досить об’ємні неперіодичні видання, у яких сконцентровано нагромаджені людством знання і досвід з певної галузі науки; одноосібні чи колективні *монографії* – неперіодичні видання, що висвітлюють результати всебічного вивчення певної проблеми чи теми; *підручники* та *посібники* – неперіодичні видання, що містять систематизовані відомості наукового й прикладного характеру, викладені в доступній формі як для викладачів, так і для студентів тощо.

Періодичні видання – серійна друкована продукція, що видається регулярно, через певний визначений термін, із постійним для кожного року числом номерів (випусків), але, маючи однакову назву, не повторюється за змістом. Це найбільш оперативне джерело наукової інформації. Традиційними видами періодичних видань є *журнали, газети, бюлетені, альманахи*, інші видання, що мають постійну назву, певний номер і виходять у світ не рідше одного разу на рік. До періодичних також

уналежнюють *збірники наукових праць* науковців вищих навчальних закладів, науково-дослідних інститутів тощо.

Читання наукового тексту – одна з функцій пізнавальної діяльності людини, спрямована на здобуття наукової інформації з друкованих джерел. Залежно від ступеня ознайомлення з інформацією виокремлюють такі різновиди читання: а) *оглядове*, зорієнтоване на попереднє ознайомлення з книгою і виокремлення ключових слів, зокрема в анотації, змісті, передмові (вступі), окремих частинах тексту; б) *ознайомлювальне*, що передбачає отримання загальних відомостей про зміст тексту і визначення його основної ідеї; в) *поглиблене*, що полягає в опрацюванні наукового тексту, його аналізі та оцінюванні (виписування понять із поясненнями, неодноразове перечитування окремих частин тексту); г) *аналітико-критичне (творче)*, спрямоване сортування наукового матеріалу, коментування фрагментів тексту тощо.

Загальні правила роботи з науковим текстом:

- ознайомтеся спочатку з бібліографічним описом тексту;
- переконайтеся, що розумієте всі слова, терміни, терміносполуки, фрази;
- читайте з олівцем в руках, робіть потрібні позначки (наприклад, різнокольорові у відповідності до характеру позначок);
- обміркуйте здобуту інформацію, осмисліть її, спираючись на свої знання і досвід; систематизуйте знання;
- доберіть самостійно приклади, що також ілюструють головні ідеї (думки) тексту;
- перечитайте ще раз найважливіші за змістом фрагменти тексту та ті, що ще не зовсім зрозумілі або ж викликають певний сумнів;
- письмово передайте основну інформацію;
- критично сприймайте прочитане, порівнюйте з інформацією інших джерел щодо висвітлюваного питання, ознайомтеся з рецензіями на опрацьовані наукові джерела.

Помітка – позначення у вигляді певних знаків, символів, важливих для читача (користувача) слів, словосполучень, рядків, речень у тексті, що сприяють ефективному опрацюванню наукового тексту, швидкому пошуку потрібних місць у тексті. Загальноприйняті помітки в наукових текстах:

! – повна згода з тим, про що йдеться в тексті;

? – незгода з автором, сумнів;

?! – здивування, цікава знахідка;

NB – дуже важлива думка;

V – важлива інформація;

--- – цікава інформація, що може знадобитися;

* – речення, що їх можна використати як цитати;

T – термін, визначення терміна в тексті;

П – назви праць, що їх варто знайти і прочитати.

? Завдання теоретичного та практичного характеру

Підготувати відповіді на такі питання:

1. Як здійснюється організація науково-дослідної роботи з мовознавства в Україні?

2. З'ясуйте обсяг поняття державної наукової політики?

3. Назвіть і охарактеризуйте вищий державний науковий центр в Україні.

4. Які українські академічні мовознавчі центри України Вам відомі?

5. Поясніть, що таке науково-дослідна робота? Хто здійснює науково-дослідну роботу в галузі мовознавства в Україні?

6. Розтлумачте обсяг поняття науково-дослідна робота студента.

7. Які типи видань Вам відомі?

8. Які видання називають науковими? Які різновиди наукових видань Ви можете назвати?

9. Які видання називають навчальними? Які різновиди навчальних видань Ви можете назвати?

10. Які наукові видання належать до фахових?

11. Що таке періодичні видання?

12. Назвіть і схарактеризуйте найпопулярніші періодичні мовознавчі видання України.

13. Що таке неперіодичні видання?

14. Які неперіодичні мовознавчі видання України Вам відомі?

15. Назвіть різновиди читання залежно від ступеня ознайомлення з інформацією.

16. Як Ви розумієте поняття „ефективність сприймання наукового тексту”?

17. Як Ви розумієте поняття „усвідомлення наукового тексту”? Назвіть чинники, від яких залежить усвідомлення сприйнятого тексту.

18. Як Ви розумієте поняття „інтерпретація наукового тексту”?

19. У який спосіб відбувається мисленнєве опрацювання наукового тексту?

20. Назвіть способи фіксування важливої інформації, почерпнутої з наукового тексту.

21. Сформулюйте і запишіть висновки до вивченої теми.

Види діяльності: ознайомлення зі специфікою періодичних та неперіодичних мовознавчих видань; робота з науковими текстами різних жанрів.

Форми перевірки та оцінювання: конспект, реферативна доповідь; усне опитування.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Білуха М. Т. Основи наукових досліджень : підручник / М. Т. Білуха. – К. : Вища шк., 1997. – 271 с.
2. Дорошенко С. І. Основи наукових досліджень з лінгвістики // Дорошенко С. І. Наукові простори : вибр. праці / С. І. Дорошенко. – Харків : Нове слово, 2009. – 488 с.
3. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 192 с.
4. П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі : навч. посібн. / І. С. П'ятницька-Позднякова. – К. : Центр навч. літ-ри, 2003. – 116 с.
5. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – К. : Укр. енцикл., 2002. – 752 с.
6. Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень: конспект лекцій / А. С. Філіпенко. – К. : Академія, 2004. – 208 с. – (Альма матер).
7. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посібник / Г. О. Цехмістрова. – К. : Видавничий Дім „Слово”, 2004. – 240 с.
8. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – К. : Знання-Прес, 2003. – 3-те вид., стер. – 295 с.

Додаткова література

1. Барчук В. М. Основи наукових досліджень : матеріали до вивчення курсу / В. М. Барчук. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського ун-ту, 2000. – 30 с.
2. Британ В. Т. Організація вузівської науки / В. Т. Британ. – К. : Либідь, 1992. – 168 с.
3. Гриханов Ю. А. Что нужно знать каждому о библиотеке / Ю. А. Гриханов. – М. : Книга, 1977. – 78 с.
4. Грушко И. М. Основы научных исследований / И. М. Грушко. – Харків : Вища шк., 1979. – 200 с.
5. Гуйванюк Н. В. Основи наукових досліджень : методичні рекомендації до спецкурсу для студентів II курсу спеціальності „Українська мова та література” / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : ЧДУ, 1996. – 19 с.
6. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови : структура наукового тексту / А. П. Коваль. – К. : Вид-во Київського університету, 1970. – 306 с.
7. Чкалова О. Н. Основы научных исследований / О. Н. Чкалова. – К. : Вища шк., 1978. – 120 с.

Інтернет-ресурси

Сайт Міністерства освіти і науки України: www.mon.gov.ua
Сайт Національної академії наук України: www.nas.gov.ua
Сайт Інституту мовознавства імені О. О. Потебні України: www.inmo.org.ua
Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича: www.inst-ukr.lviv.ua
Сайт Інституту української мови НАН України: www.l.nas.gov.ua
Сайт видавництва „Наукова думка”: www.ndumka.kiev.ua
Сайт видавництва „Вища школа”: www.bukvoid.com.ua
Сайт видавничого центру „Академія”: www.academia-pc.com.ua
Сайт видавництва „Видавничий дім Дмитра Бураго”: www.burago.com.ua
Сайт видавництва „Освіта України”: www.osvita.libra.in.ua
Сайт видавництва „Підручники і посібники”: www.pp-books.com.ua
Сайт видавництва „Знання”: www.znannia.com.ua
Сайт видавництва „Навчальна книга”: www.nk.com.ua
Сайт видавництва „Просвіта”: www.prosvita.kiev.ua
Сайт видавництва „Либідь”: www.lybid.ua
Сайт видавництва „Основа”: www.osnova.com.ua
Сайт видавництва „Світ”: www.svit.gov.ua

Завдання для поточного самоконтролю та контролю знань

Завдання 1. *Прочитайте текст. Зробіть висновки про статус, органи управління, структуру та видавничу діяльність НАН України.*

Національна академія наук України заснована 27 листопада 1918 року в м. Києві. Її першим президентом був видатний учений зі світовим ім'ям В. І. Вернадський.

Національна академія наук України згідно з чинним законодавством є вищою державною науковою організацією України, що заснована на державній власності та користується правами самоврядування – самостійно визначає тематику досліджень, свою структуру, розв'язує науково-організаційні, господарські, кадрові питання, здійснює міжнародні наукові зв'язки. Академія об'єднує дійсних членів, членів-кореспондентів та іноземних членів, усіх науковців її установ, організовує й здійснює фундаментальні та прикладні дослідження з найважливіших проблем природничих, технічних та соціогуманітарних наук.

Вищим органом НАН України є Загальні збори її членів. У період між сесіями Загальних зборів керівництво роботою Академії здійснює Президія НАН України, що обирається Загальними зборами строком на 5 років.

У НАН України функціонують 3 секції (фізико-технічних і математичних наук; хімічних і біологічних наук; суспільних і гуманітарних наук), що об'єднують 14 відділень наук: математики; інформатики;

механіки; фізики та астрономії; наук про Землю; фізико-технічних проблем матеріалознавства; фізико-технічних проблем енергетики; ядерної фізики та енергетики; хімії; біохімії, фізіології та молекулярної біології; загальної біології; економіки; історії, філософії та права; літератури, мови й мистецтвознавства.

Основною ланкою структури НАН України є науково-дослідні інститути та привітряні до них наукові установи. У структурі НАН України діють національні заклади – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Національний науковий центр „Харківський фізико-технічний інститут”, Національний історико-археологічний заповідник „Ольвія”, Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка, Національний дендрологічний парк „Софіївка”, Національний науково-природничий музей. До структури НАН України входять також організації дослідно-виробничої бази (дослідні підприємства, конструкторсько-технологічні організації, обчислювальні центри). Всього на цей час в НАН України діють 176 наукових установ та 49 організацій і підприємств дослідно-виробничої бази.

Академія має власні видавництва „Наукова думка” та Видавничий дім „Академперіодика”. Установи НАН України видають монографії, наукові журнали, збірники наукових праць, навчальну, довідкову та науково-популярну літературу. Практично всі журнали НАН України мають свої сторінки в мережі Інтернет, де розміщують змісти, анотації кількома мовами, близько 40% – повнотекстові версії видань.

Завдання 2. *Опрацювавши відповідні словникові статті в енциклопедії „Українська мова” та Інтернет-ресурси, заповніть таблицю про періодичні мовознавчі видання:*

Назва видання	Хто видає і з якого року	Характеристика
Журнал „Мовознавство”		
Журнал „Українська мова”		
Журнал „Українська мова і література в школі”		
Журнал „Урок української”		
Журнал „Дивослово”		
Журнал „Культура слова”		

Завдання 3. *Підготуйте реферат про структуру та зміст наукових мовознавчих видань: „Мовознавство”, „Українська мова”, „Культура слова”, „Дивослово”, „Урок української”, „Українська мова і література в школах, ліцеях, гімназіях” (за вибором).*

Завдання 4. *Прочитайте текст. Сформулюйте висновки про особливості роботи з книгою і культуру читання наукового тексту.*

Уміння працювати з книгою – уміння правильно оцінити твір, швидко розібратися в його структурі, узяти й зафіксувати в зручній формі все, що в ньому виявилося цінним і потрібним. Робота з книгою – процес складний, оскільки читання науково-літературних творів завжди зумовлює необхідність засвоєння якихось нових понять. Складно це й тому, що практично кожна книга оригінальна за своєю композицією, тому потрібно докласти певних зусиль, аби зрозуміти хід думок автора.

Умінням працювати з літературою володіють далеко не всі. Типові помилки – відсутність належної цілеспрямованості в читанні, недостатнє використання довідкового апарату, нераціональна форма запису прочитаного. Усе це знижує ефективність розумової праці, призводить до непродуктивних витрат часу.

Техніка читання. Однією з особливостей читання спеціальної літератури є те, що воно відбувається в певній послідовності: спочатку попереднє ознайомлення з книгою й тільки після цього її ретельний огляд.

Попереднє ознайомлення з книгою. Цінність кожного наукового твору коливається в досить широких межах. Для економії часу й для того, щоб визначити цілі й підходи до читання книги, рекомендують починати з попереднього ознайомлення для загального уявлення про твір і його структуру, організацію довідково-бібліографічного апарату. До того ж необхідно взяти до уваги всі ті елементи книги, що дають змогу належно оцінити її. Робити це найкраще в такій послідовності: заголовок, автор, видавництво (або установа, що випустила книгу), час видання, анотація, зміст, авторська або видавнича передмова, довідково-бібліографічний апарат (покажчики, додатки, перелік скорочень тощо).

Попереднє ознайомлення покликане дати чітку відповідь на питання про доцільність подальшого читання книги: який вона становить інтерес і якими повинні бути способи її опрацювання, у т. ч. найбільш відповідні для цього форми записів.

Читання книги. Відомі два підходи щодо читання науково-літературного твору: швидкий перегляд його змісту й ретельний огляд твору загалом або окремих його частин.

Швидкий перегляд змісту книги необхідний, якщо попереднє ознайомлення з нею не дає змоги визначити, наскільки вона цікава і потрібна для роботи, і для того, щоб бути обізнаним із наявною літературою з теми дослідження. Буває й так, що стає зрозуміло – робота містить потрібну інформацію, і необхідний її повний перегляд, щоб їх знайти. Швидкий перегляд книги – власне кажучи, „пошукове” читання.

Ретельне опрацювання тексту (іноді його називають „суцільним читанням”) – це засвоєння його настільки, наскільки необхідно за характером виконуваної роботи. Варто зазначити, що прочитати текст – ще не означає засвоїти його. Текст треба обов’язково зрозуміти, розшифрувати, осмислити.

Питання про засвоєння змісту книги часто розуміють не зовсім правильно. Чимало з нас вважають, що головне – запам’ятати зміст прочитаного. Утім, засвоєння і запам’ятовування – зовсім різні поняття. Засвоїти прочитане – означає зрозуміти все так глибоко й продумати так серйозно, щоб поєднання думок автора із власними міркуваннями перетворилися в єдину систему знань із досліджуваної проблеми.

Основні думки будь-якого твору можна зрозуміти й засвоїти лише в тоді, якщо повною мірою з’ясована його структурна схема. Необхідно простежити послідовність ходу думок автора, логіку його доказів, установити причиново-наслідкові зв’язки між окремими положеннями, відзначити головні твердження щодо їхнього обґрунтування, відокремити основні положення від ілюстрацій і прикладів. Це вже не просте читання, а глибокий і детальний аналіз тексту. І саме за такого підходу можливо зрозуміти його й по-справжньому засвоїти.

Проведення такого аналізу значно полегшать спроби зобразити все на папері в текстовій формі, випишуючи головні положення, або у формі графічної схеми, що у ній можна найбільш наочно представити всю картину логічних зв’язків досліджуваного явища. Засвоєнню тих або тих міркувань автора сприяє також система підкреслень і виділень у тексті книги, нумерація окремих положень.

У процесі читання можуть траплятися незрозумілі слова, багато термінів використовуються в різних контекстах неоднозначно, не завжди зрозумілі різного роду скорочення. Усе це ускладнює читання, може призводити до перекручування змісту тексту. Необхідно привчити себе до обов’язкового уточнення всіх тих термінів і понять, із приводу яких виникають будь-які сумніви. Дуже важливо для цього завжди мати під рукою необхідні довідники й словники.

Записи під час читання. Читання наукової і спеціальної літератури зазвичай повинне супроводжуватися веденням записів. Це неодмінна умова, а не питання смаку або звички. Вона сприяє кращому засвоєнню прочитаного, дає можливість зберегти потрібні матеріали в зручному для використання вигляді, допомагає закріпити їх у пам’яті, скоротити час на пошук при повторному звертанні до певного джерела.

Одним із видів записів, що його найчастіше практикують, є конспект, тобто короткий виклад прочитаного. У буквальному значенні слово „конспект” означає „огляд”. Власне кажучи, його й складати тре-

ба як огляд, що містить основні думки твору, без подробиць і другорядних деталей. Занадто докладний конспект – уже не конспект. За своєю структурою він найчастіше відповідає плану книги.

Окрім звичайного текстового конспекту, за потреби доцільно використовувати формалізований конспект – вносити записи у заздалегідь підготовлені таблиці. Це зручно, якщо перелік характеристик описуваних явищ більш-менш постійний. Табличну форму конспекту застосовують також у процесі підготовки узагальнювального конспекту за кількома джерелами, особливо якщо необхідно порівняти окремі відомості.

Ще одна форма конспекту – графічна, коли елементи роботи, що конспектується, розташовують у такому вигляді, за якого помітна ієрархія понять і взаємозв'язок між ними. На першій горизонталі знаходиться формулювання теми, на другій показано, які основні положення до неї входять. Ці положення мають свої підрозділи. З кожної роботи можна створити не один, а кілька графічних конспектів, що відображають книгу загалом чи окремі її частини. Ведення графічного конспекту – найдосконаліший спосіб зображення внутрішньої структури книги, що допомагає засвоєнню її змісту.

Словник термінів і понять. Невипадково належить до групи записів, пов'язаних з необхідністю аналітичного опрацювання тексту. Укласти для себе такий словник і дати точне тлумачення всім спеціальним термінам і поняттям – справа зовсім не механічна. Дуже часто вона пов'язана з необхідністю тривалого пошуку в довідниках і посібниках (3 підручника).

Завдання 5. *Опрацюйте текст, застосовуючи знання про культуру читання наукового тексту. Зверніть увагу на його структурні і мовні особливості. Укладіть словник незрозумілих лінгвістичних термінів.*

Катерина Городенська

ГРАДАЦІЙНІ СПОЛУЧНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
(проблемні питання)

В українській граматиці складносурядні речення поділяють на семантичні типи залежно від належності сполучників, що поєднують їхні предикативні частини, до певної семантичної групи. Узвичаєним стало виокремлення складносурядних речень з єднальними, протиставними (чи протиставними і зіставними або зіставно-протиставними) та розділовими сполучниками [11, с. 156 – 174; 10, с. 191 – 197; 19, с. 358 – 359; 9, с. 344 – 348] відповідно до єднальних, протиставних (зіставно-протиставних) та розділових сполучників [16, с. 516 – 519; 18, с. 350 – 351; 19, с. 296 – 297]. Паралельно їх називають єднальними, протиставними

(зіставно-протиставними) та розділовими складносурядними реченнями [17, с. 387 – 409; 8, с. 24] або складносурядними реченнями з єднальним, зіставно-протиставним та розділовим значенням [13, с. 602 – 624]. Такий поділ з деякими доповненнями і змінами переважає у вишівських та шкільних підручниках і посібниках із синтаксису української літературної мови.

Звичайно, трикомпонентна класифікація складносурядних речень не охоплювала всього набору семантико-синтаксичних відношень між їхніми предикативними частинами. Деякі дослідники ще в 70-х рр. минулого століття обґрунтовували потребу виокремлення в українській мові складносурядних речень із градаційними відношеннями на тій підставі, що ці відношення є в мові і щонайважливіше – вони мають свою сполучникову систему, яка „розвинулася на базі простих [сполучників] *a, і(ї), та, але* у поєднанні з частками *ба, ж, не, лише, навіть, тільки, ще*” [4, с. 28]. Градаційні сполучники вони поділяли на складені одиничні і складені парні, на основі чого розмежовували градаційні складносурядні речення відповідно з однобічними і двобічними зв'язками [4, с. 28 – 29]. Проте як окрема семантична група сурядних сполучників градаційні сполучники з'явилися лише на початку 90-х рр. у деяких вишівських курсах сучасної української літературної мови [18, с. 351]. Серед традиційних семантичних груп її було виокремлено також у „Теоретичній морфології української мови” – першому теоретичному описі морфологічної системи і структури сучасної української літературної мови, що ґрунтується на новій морфолого-синтаксичній концепції [3, с. 349]. Підставою для цього слугувало градаційне семантико-синтаксичне відношення. Незважаючи на виокремлення семантичної групи градаційних сполучників у морфології, в описах системи та структури складних речень, пропонуваніх у підручниках та посібниках із синтаксису української літературної мови, окремого типу складносурядних речень із градаційними сполучниками чи градаційних складносурядних речень не було. Як і раніше, їх розподіляли між єднальними або протиставними (зіставно-протиставними) складносурядними реченнями. У деяких теоретичних описах синтаксису української мови, очевидно, під впливом праць російських мовознавців, зокрема В.А. Белошапкової [1], надibuємо на короткі характеристики складносурядних речень з градаційним значенням [13, с. 626 – 628].

Уперше в українському мовознавстві вони стали об'єктом спеціального вивчення в дисертаційній праці Т.М. Спільник, присвяченій систематизації засобів експлікації градаційного відношення в українській мові, чільне місце серед яких посіли градаційні сполучники [14].

Такий тривалий шлях лінгвістичного осмислення градаційних сполучників і складносурядних речень із ними не посприяв однозначному розв'язанню багатьох важливих питань, передусім тих, які стосуються

їхнього кількісного і якісного складу та ролі цих сполучників у реалізації градаційного семантико-синтаксичного відношення, що зумовило проблему їхнього семантичного/асемантичного статусу. На розв'язанні цих та деяких інших питань зосередимо свою увагу в пропонуваному дослідженні.

Кількісний склад градаційних сполучників у різних дослідників значною мірою залежав від визначення суті градаційного відношення. К.Ф. Герман кваліфікував його як співвідношення звичайного (у першій структурній частині) і вищого (у другій структурній частині) змісту, тобто зміст другого компонента переважає над змістом першого компонента, підсилює, інтенсифікує його [4, с. 28]. На цій семантичній основі він виділив 13 градаційних складених сполучників, із яких 9 – одиничні (*а й, а ще, а навіть, а до того ж, ба й, ба навіть, та й, ще й, та ще й*) і 4 – парні (*не тільки... а й, не тільки... але й, не лише... а й, не тільки... а навіть*). Складені одиничні градаційні сполучники поєднують предикативні частини в складносурядному реченні, друга з яких, на його думку, додає щось значніше, переконаливіше до першої, зважаючи на її будову та зміст; складені парні градаційні сполучники пов'язують хоч і рівноправні предикативні частини, але дуже взаємозумовлені за граматичною будовою і змістом, перша не може вживатися без другої, вона побудована з перспективою на доповнення та інтенсифікацію її змісту в другій частині, яка так само враховує граматичну будову та зміст першої частини [4, с. 29]. Градаційні складносурядні речення з одиничними градаційними сполучниками кваліфіковано як речення з однобічними зв'язками, а з парними градаційними сполучниками – як речення з двобічними зв'язками. Відповідно до цього підходу для української мови характерні складносурядні речення зі складеними одиничними градаційними сполучниками.

Значно більшу кількість градаційних сполучників виокремила Т.М. Спільник, спираючись на свою дефініцію градаційного відношення, сутність якої полягає в співвідношенні змісту першої і другої частини як необхідного і достатнього [15, с. 363]. Вона запропонувала виділити два типи градаційних речень, що ґрунтуються на комунікативній меті (потребі) мовця: власне градаційні конструкції, що є наслідком відбору ним двох ситуацій, які відразу має намір поєднати в складній структурі градаційними відношеннями, „надаючи першій із них статусу необхідної, а другій – достатньої”; приєднувальні градаційні конструкції мовець спочатку задумує як прості, у яких планує передати певну ситуацію об'єктивного світу, але в процесі побудови висловлення її зміст оцінює як необхідний, але ще недостатній для реалізації його комунікативного наміру, що й спонукає мовця додати таке повідомлення, яке надасть висловленню змістової достатності [15, с. 363 – 364]. Виразниками градаційного відношення в складній конс-

трукції є парні сполучники, які отримали назву власне градаційних, у простому реченні – одиничні сполучники, які названо градаційно-приєднувальними, та їхні аналоги [15, с. 367 – 370]. Перші налічують разом із їхніми варіантами 22 одиниці (*не тільки... а й (а, але й); не лише... а й (а, але й); не просто... а й (а); не стільки... скільки (а, як); не так... як; мало того, що... ще й; не те що... а (але, а й, але й); не те щоб ... а (але, а й, але й)*). До другої групи зараховано 3 сполучники: *та й, ще й, та ще й*, серед їхніх аналогів – 10 аналітичних одиниць: *більше того, до того ж, а до того ж, а ще до того, крім того, а крім того, а ще більше, та ще більше, а найбільше, навіть* [15, с. 367].

У підручнику „Сучасна українська літературна мова” за редакцією А.П. Грищенка на підставі градаційного семантико-синтаксичного відношення в окремий функціональний різновид сурядних сполучників виділено 11 градаційних сполучників (*а й, а ще, а навіть, а до того ж, та навіть, та ще й, не тільки... а й, не тільки... але й, не тільки... а навіть, не стільки... скільки, не так... як*) [18, с. 473], а в курсі „Теоретична морфологія української мови” – 14 (*а й, а ще, а ще й, а навіть, а до того ж, та навіть, та ще й, не тільки... а й, не тільки... але й, не тільки... а навіть, не лише...а й, не лише... але й, не так... як, якщо не...то*) [3, с. 349]. На противагу попереднім дослідникам, автори цих курсів не розмежовують градаційні сполучники за значенням.

Найповніший склад градаційних сполучників подано в реєстрі „Граматичного словника української мови. Сполучники” [5]. Тут їх зафіксовано разом з різними варіантами 48, із яких 32 – складені парні (*не лише... а й, не лиш... а й, не лише... але й, не лиш... але й, не лише... а ще й, не лишень... а й, не лише... а навіть, не лише... а ще й, не тільки... а й, не тільки... але й, не тільки... а навіть, не тільки... але навіть, не тільки ... а ще й, не тільки... ще й, не те що... а (й), не те що... але (й), не те що... а навіть, не те щоб... але, не просто... а(й), не просто... але й, не стільки... скільки, не стільки... як, не так... як, як... так і, якщо не... то, якщо не... то хоч (би), якщо не... то хоча (б), як не... то, як не... то хоч (би), як не... то хоча(б), коли не... то хоч (би), коли не... то хоча (б)*) і 16 складені одиничні градаційні сполучники (*а до того ж, а й, але й, а навіть, а також, а то й, а ще, а ще й, а що, і до того ж, і навіть, і то, та навіть, та ще, та ще й, ще й*). Градаційні сполучники в цьому словнику кваліфіковані як виразники градаційних семантико-синтаксичних відношень, але одні, поєднуючи дві предикативні частини або два однорідні члени речення, указують на перехід дії чи стану через узвичаєну межу в бік посилення або послаблення, а інші – на задоволення щонайменшим порівняно з ідеальним чи можливим. Усі вони мають аналітичну будову, яка засвідчує похідний характер цих сполучників, проте вона більш неоднорідна за будову аналітичних

еднальних та розділових сполучників. Їх утворено за двома різновидами аналітичного способу, що віддзеркалюють подвійну природу градаційного семантико-синтаксичного відношення. Складносурядні речення з градаційними сполучниками, на думку О.С. Мельничука, „фактично належать до протиставних і частково до приєднувальних” [12, с. 199]. Саме тому домінанту градаційних сполучників становлять парні, що ґрунтуються на протиставленні двох якісно нерівнозначних дій, ознак, предметів тощо, причому друга (другий) може переважати над першою (першим) або ж поступатися перед нею (ним), а перша (перший) – навпаки. Його виражають протиставні сполучники *а, але* разом із підсилювальними частками *і, й, навіть, ще*, що входять як компонент парного сполучника до складу другої сурядної частини або другого однорідного члена речення. Перший компонент парного сполучника виокремлює дію, ознаку, предмет тощо, яким протиставляють якісно інші в другій сурядній частині чи в другому однорідному членові речення. Він утворений із заперечної частки *не* та однієї з обмежувальних часток – *лише, лиш, лишень, тільки*, пор.: *не лише... а й, не лише... але й, не лиш... а й, не лиш... але й, не лише... а навіть, не лише... а ще й, не лишень... а й, не тільки... а й, не тільки... але й, не тільки... а навіть, не тільки... а ще й, не тільки... ще й* [6, с. 38]. Напр.: *У західних регіонах України (у Галичині, Західній Волині, Буковині, Закарпатті) українська мова поширена не тільки в селі і малому місті, а й у великих містах, не лише серед селян, а й робітників та інтелігенції* (О. Ткаченко); *На флангах не було не лише доріг, а навіть стежок* (О. Гончар); *Микола Карпович Садовський не тільки на сцені виявляв рішучість і відвагу, але й у житті він був твердий і принципово вимогливий* (П. Коваленко).

Значно менше складених градаційних сполучників дублює аналітичну модель побудови сурядних приєднувальних сполучників, що об’єднує приєднувальний сполучник *та* або *а* і одну з підсилювальних часток (*навіть, й, ще й* та ін.), пор.: *та навіть, та ще, та ще й, а й, а навіть, а то й, а це, а це й*, напр.: *І тільки велике, подиву гідне обдарування та ще феноменальна працездатність піднесли її [Оксану Петрусенко] до мистецьких вершин, поставили в ряд найвидатніших вокалістів світу* (В. Туркевич); *...як і коли ця дівчина встигає все: писати вірші, п’єси й музику, працювати журналістом у глянцевому виданні, вести передачі в ефірі “Молодого радіо”, а ще й щодня відвідувати консерваторію, де... здобуває свою чергову... професію оперної співачки* (Голос України, 8 грудня 2005).

Узагальнюючи всі згадані спроби визначити кількісний та якісний склад градаційних сполучників в українській мові, зауважимо, що ці сполучники як виразники (маркери) однойменних семантико-синтак-

сичних відношень між предикативними частинами складносурядного речення або однорідними членами простого ускладненого речення, значеннєво неоднорідні, що спонукає обґрунтувати точніший внутрішній поділ їх на дві значеннєві підгрупи. Одні з них, поєднуючи дві предикативні частини або два однорідні члени речення, неоднакові за своєю лексичною значущістю, указують на перехід дії, стану або ознаки через узвичаєну (певну) межу в бік посилення чи в бік послаблення. Це – власне-градаційні сполучники, які переважають кількісно і утворюють основну значеннєву підгрупу градаційних сполучників, до якої належать тільки складені парні сполучники. З компонентами, другий із яких лексично значущіший за перший, який посилює або увиразнює його значення, уживаються такі парні власне-градаційні сполучники, як *не лише... а й, не лиші... а й, не лише... але й, не лиші... але й, не лише... а ще й, не лишень... а й, не лише... а навіть, не лише... а ще й, не тільки... а й, не тільки... але й, не тільки... а навіть, не тільки... але навіть, не тільки... а ще й, не тільки... ще й, не те що... а (й), не те що... але (й), не те що... а навіть, не те щоб... але, не просто... а(й), не просто... але й та ін.* Напр.: **Не лише** прості люди... **нарікали** на нього, **а навіть** бояри... (Ю. Мушкетик); **Він прийшов до Києво-Печерської лаври сімнадцятирічним юнаком і назавжди залишився тут, щоб стати не тільки монахом-чорноризцем, а й батьком української історії** (М. Слабошпицький); ...у період держави – Київської Русі наше слово... було відкрите **не лише** для близьких сусідів, **а й** для найвіддаленіших земель, збагачувалося іншими мовами й збагачувало себе (Б. Харчук); Після народження дітей чи онуків народжуються **не просто** наші нові ролі чи іпостасі, **але й** ми дивовижно оновлюємося... (Україна молода, 9 червня 2006). Деякі із цих парних власне-градаційних сполучників можуть поєднувати і такі два компоненти, де лексично значущішим є перший порівняно з другим, тобто вони можуть указувати на перехід дії, стану чи ознаки через узвичаєну (певну) межу і в бік посилення, і в бік послаблення. Це – *не те що... а (й), не те що... але (й), не те що... а навіть, не те щоб... але та ін., пор.: Картопля, як лід, змокріла, збита у груддя, слизка, не те що пальці, а руки дубють* (А. Дімаров) і ...уболивальникам, які прийшли в Український дім подивитися на трофей, забороняли **не те що** торкатися, **а й** фотографуватися на тлі Кубка (Україна молода, 4 квітня 2006); **За даними ТМ „Наша ряба”, продаж курячого м’яса в ці дні не те що не впав, а навіть** подекуди зріс (Україна молода, 2 лютого 2006) і ...**жоден телеканал не відняв не те що** всієї програми, **а навіть** кількох епізодів... (Літературна Україна, 18 травня 2006).

Решта парних власне-градаційних сполучників поєднує два компоненти, другий із яких завжди менш семантично значущий за перший.

На основі цього співвідношення сформувалося особливе градаційне значення – „задовольнятися щонайменшим порівняно з тим, що могло б бути чи з ідеальним”. Специалізованими виразниками цього градаційного значення в українській мові є парні власне-градаційні сполучники *якщо не... то, якщо не... то хоч (би), якщо не... то хоча (б), як не... то, як не... то хоч (би), як не... то хоча(б), коли не... то хоч (би), коли не... то хоча (б)*, напр.: *Кілька таких зустрічей – і вона порозуміється якщо не з усіма, скажімо, то з тими, з ким конче необхідно порозумітися* (Д. Міщенко); *А згублене в метушні чарівне слово „кохана” ніколи відшукати й поставити як не зорею в небі, то хоч би свічкою на столі біля звабливих, як завше, вареників з вишнями...* (С. Пушко); *...бажаю, щоб ви були здорові і щоб ми з вами літом у Криворівні лазили по горах та вибрикували коли не ногами, то хоч мріями* (М. Коцюбинський).

Друга значеннева підгрупа об'єднує ті градаційні сполучники, які приєднують другий компонент – предикативну частину або однорідний член речення до першого – так само предикативної частини або однорідного члена речення, і щонайважливіше – другий компонент семантично більш значущий, за перший, він посилює, увіразнює його. Саме тому ці градаційні сполучники є водночас виразниками градаційного і приєднувального семантико-синтаксичного відношення, що дає підстави назвати їх градаційно-приєднувальними. До них належать складені одиничні градаційні сполучники *а до того ж, а й, але й, а навіть, а то й, а ще, а ще й, а що (вже), ба навіть, і до того ж, і навіть, і то, та навіть, та ще, та ще й, ще й та ін.*, напр.: *Я взагалі проти будь-яких смітників, а до того ж ядерних* (Україна молода, 21 квітня 2006); *Українці в Москві за XVI – XVIII віки завше були сіячами ліберальних думок, ...передовими людьми, за що доводилося їм не раз і перетерпіти, а то й покласти життя* (І. Огієнко); *Ястшембський пустив її, ще й заплатив вперед усі гроші за рік...* (І. Нечуй-Левицький); *А Шевченко ще й тому в спроможі подати нам руку через гори літ, що він до осяйних вершин людського духу піднявся з найпоганьблєнішого болота... Досить було одного, та ще й такого короткого життя цієї людини, щоб у свідомості цього народу зайняти місце під рушниками на покуті* (І. Драч).

Складені одиничні градаційні сполучники більш асемантичні, ніж власне-градаційні, оскільки в складносурядних реченнях та в простих ускладнених реченнях, де їх уживають, визначальну роль у формуванні градаційного семантико-синтаксичного відношення відіграє лексичне наповнення компонентів другої сурядної частини або другого однорідного члена речення, а не сам градаційний складений сполучник [6, с. 38].

Обидві значеннєві підгрупи градаційних сполучників відкриті для поповнення новими одиницями, які нерідко крім градаційного виражають й інші семантико-синтаксичні відношення. За спостереженнями Т.М. Спільник, „градаційні висловлення можуть ускладнюватися значенням причини” [15, с. 365]. Проте деякі з нових складених градаційних сполучників чи їхніх аналогів є буквральними перекладами (кальками) таких же одиниць російської мови (пор. *тем более і тим більше, более того і більше того*), що не дає підстав вважати їх новими градаційними сполучниками української літературної мови.

Другою проблемою, як уже йшлося вище, залишається проблема місця складносурядних градаційних речень між складносурядними реченнями із семантичними сполучниками і складносурядними реченнями з асемантичними сполучниками, які розмежував свого часу І.Р. Вихованець, спираючись на роль сурядних сполучників у реалізації семантико-синтаксичної функції, тобто у вираженні семантико-синтаксичного відношення між сурядними частинами [2, с. 301 – 302]. Зв’язок градаційних сполучників з однойменним семантико-синтаксичним відношенням в наукових працях витлумачено неоднаково: в одних із них ці сполучники є безпосередніми виразниками градаційного семантико-синтаксичного відношення, тобто семантичними сполучниками [2, с. 302], в інших – частково асемантичними сполучниками, або сполучниками з послабленою семантико-синтаксичною функцією, оскільки у формуванні та вираженні градаційного семантико-синтаксичного відношення помітну роль відіграє лексичне наповнення другого однорідного члена в простому ускладненому реченні чи компонентів другої предикативної частини в складносурядному реченні [7, с. 9]. Нелогічно видається позиція тих дослідників, які вважають, що градаційні відношення „створюються цілим комплексом граматичних і смислових засобів, серед яких важливу роль відіграють специфічні сполучні засоби, лексична співвідносність певних слів, порядок предикативних частин, послідовність розташування членів речення в кожній з них та інтонація”, і незважаючи на це кваліфікують градаційні сполучники як семантичні [4, с. 28 – 29].

Лише деякі парні градаційні сполучники, зокрема *коли не...то, якщо не...то*, за умови поєднання значеннєво однопланових однорідних членів речення або сурядних частин набувають функції повторюваних розділових сполучників *або...або, чи...чи*, пор.: *Старість не прийде з добром: коли не з кашлем, то з горбом* (Укр. прислів’я); *Таких людей комуністична влада...якщо не знищувала фізично, то висилала у сибірські концтабори* (Г. Ключик).

Проте загал парних власне-градаційних сполучників під впливом лексико-семантичного наповнення другого однорідного члена речення

чи компонентів другої сурядної частині не зазнає транспозиції у сферу інших семантико-синтаксичних відношень, що дає підстави конятувати порівняно високий ступінь їхньої функціональної спеціалізації.

Лексико-семантичне наповнення компонентів, поєднаних градаційними сполучниками, не однопланове, бо значення другого компонента обов'язково посилює, рідше послаблює значення першого, кількісно або якісно модифікує виражену ознаку тощо. У формуванні градаційного семантико-синтаксичного відношення між сурядними частинами або однорідними членами речення, поєднаними складеними парними градаційними сполучниками, одночасно, нерозривно беруть участь два чинники: лексико-семантичне наповнення протиставлюваних компонентів і самі градаційні сполучники, що певною мірою послаблює їхню семантичність, пор.: *Біля багатого якщо не поживитись, то хоч потертися* (А. Дімаров); *Вони [березуни] вважають себе не те що етнічною, а навіть відрубною групою...* (Д. Павличко); *У бельгійському павільйоні дивуєшися не стільки лабораторно-дизайнерській стерильності й „багатовекторності” проекторів і вправності фототону, як пляшкочій підлозі, яка витримує натовпи мисливців за новими враженнями* (Україна молода, 24 червня 2006). У створенні градаційно-приєднувального відношення між сурядними частинами або однорідними членами речення, поєднаними складеними градаційно-приєднувальними сполучниками, визначальну роль відіграє лексико-семантичне наповнення другого компонента, бо градаційне відношення можливе за умови, коли значення цього другого компонента якісно або кількісно виразніше від значення співвідносного першого компонента. Якщо ж за допомогою лексико-семантичного наповнення збалансувати співвідношення сурядних частин чи однорідних членів речення, то градаційно-приєднувальні сполучники перестають бути виразниками градаційного семантико-синтаксичного відношення, що слугує одним із вагомих аргументів для підтвердження часткової асемантичності цих градаційних сполучників. Значеннєва одноплановість згаданих компонентів у такому співвідношенні спричиняє транспозицію градаційно-приєднувальних сполучників, передусім *а ще, а ще й, та ще, та ще й, ще й, а до того ж*, у сферу приєднувальних семантико-синтаксичних відношень, де вони набувають статусу приєднувальних сполучників, функція яких полягає в приєднанні предикативної частини або однорідного члена речення, які доповнюють зміст попередньої предикативної частини чи значення попереднього однорідного члена речення. Пор. уживання сполучника *а ще* в ролі градаційно-приєднувального і приєднувального: *Андрій. Важко бути вольним і не мати волі, страчувати сили на чужу користь, чужу ниву обробляти, а свою*

занедбати... *А ще тяжче не знати провітлої години і не бачити краю гіркій праці* (М. Кропивницький) і *На схилі віку В. Винниченко повернувся до письменницької діяльності та малярства, а ще він продовжував студіювати наукову літературу з філософії, етики та естетики* (Український історичний календар); *Згори сіялося розкішне літнє сонце, а від села запахло свіжою соломкою, а ще полиновим тліном...* (Вал. Шевчук). Цілком очевидно, що залежно від лексико-семантичного наповнення другої предикативної частини в складносурядному реченні або другого однорідного члена в простому ускладненому реченні градаційно-приєднувальні сполучники можуть мати статус частково асемантичних виразників градаційно-приєднувального відношення або лише приєднувального семантико-синтаксичного відношення.

Отже, виокремлення градаційних сполучників у самостійну семантичну групу сурядних сполучників ґрунтується на однойменному семантико-синтаксичному відношенні, яким пов'язані предикативні частини в складносурядному реченні або однорідні члени в простому ускладненому реченні. Це відношення має два основні вияви, залежно від яких градаційні сполучники об'єднуються у дві значеннєві підгрупи: 1) власне-градаційні та 2) градаційно-приєднувальні. Власне-градаційні сполучники виражають градаційне відношення, сутність якого полягає в поєднанні двох граматично рівноправних, але тісно пов'язаних за змістом компонентів, що семантично співвідносяться як менш значуще – більш значуще або більш значуще – менш значуще. Таке відношення можуть реалізувати лише парні сполучники, що вказують на перехід дії, стану або ознаки через узвичаєну (певну) межу в бік посилення чи в бік послаблення. Підгрупа власне-градаційних сполучників є основною, вона налічує понад 30 складених парних сполучників.

Градаційно-приєднувальні сполучники мають синкретичну семантико-синтаксичну природу, бо водночас передають градаційне і приєднувальне відношення між другим, приєднаним, і першим основним, самодостатнім за синтаксичною будовою і змістом компонентом, оскільки в такому поєднанні лексико-семантичне наповнення другого компонента не тільки доповнює, а й посилює зміст першого компонента. Приєднувальний характер градаційного відношення зумовив відповідну структуру складених градаційних сполучників, специфіка якої полягає в їхньому одиничному, непарному вживанні. Підгрупа градаційно-приєднувальних сполучників налічує близько 20 одиниць.

Семантична група градаційних сполучників є найдинамічнішою серед інших груп сурядних сполучників, тому що вона постійно поповнюється новими аналітичними утвореннями.

Градаційні сполучники української мови належать до частково асемантичних, адже вони виражають однойменні семантико-синтаксичні

відношення між предикативними частинами або однорідними членами речення не самостійно, а в комплексі з їхнім лексико-семантичним наповненням. Більш асемантичними є градаційно-приєднувальні сполучники, бо у формуванні градаційного відношення між компонентами, які вони поєднують, визначальну роль відіграє лексичне значення цих компонентів.

Література

1. Белошапкова В. А. Современный русский язык. Синтаксис / В. А. Белошапкова. – М. : Высш. школа, 1977. – 248 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1993. – 368 с.
3. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська. – К. : Унів. вид-во „Пулсари”, 2004. – 400 с.
4. Герман К. Ф. Складносурядні речення з градаційними сполучниками / К. Ф. Герман // Українська мова і література в школі. – 1972. – № 1. – С. 28–30.
5. Городенська К. Граматичний словник української мови. Сполучники / Катерина Городенська. – К.; Херсон : Вид-во ХДУ, 2007. – 340 с.
6. Городенська К. Аналітичні тенденції в розвитку складу сполучників української мови / Катерина Городенська // Рідний край : науковий, публіцистичний і художньо-літературний альманах. – Полтава, 2008. – №2 (19). – С. 36–43.
7. Городенська К. Сполучникова реалізація семантико-синтаксичних відношень у складносурядних реченнях / Катерина Городенська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського : зб. наук. праць. – Вінниця, 2009. – Вип. 11. – С. 8 – 15. – (Серія : Філологія).
8. Грищенко А. П. Складносурядне речення в сучасній українській літературній мові / А. П. Грищенко. – К. : Наук. думка, 1969. – 155 с.
9. Загнітко А. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : [монографія] / Анатолій Загнітко. – Донецьк : ДонУ, 2001. – 662 с.
10. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови : [підручник для фак. мови і л-ри пед. ін-ів] / Б. М. Кулик. – К. : Рад. школа, 1961. – Ч. II : Синтаксис. – 287 с.
11. Курс сучасної української літературної мови : В 2 т. [за ред. Л.А. Булаховського]. – К. : Рад. школа, 1951. – Т. II : Синтаксис. – 408 с.
12. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення / О. С. Мельничук. – К. : Наук. думка, 1966. – 324 с.
13. Слинко І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання : [навч. посібник] / І. І. Слинко, Н. В. Гуїванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.
14. Спільник Т. М. Градаційне відношення в структурі складних сполучникових конструкцій сучасної української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Т. М. Спільник. – Х., 2004. – 20 с.
15. Спільник Т. Складні речення сучасної української мови із семантикою градації / Тетяна Спільник // Verba Magistri : Мовознавство. Літературознавство. Журналістикознавство. Педагогіка. Методика : зб. наук. праць, присвячений ювілею доктора філологічних наук, професора С. В. Ломакович. – Х., 2008. – С. 361–371.

16. Сучасна українська літературна мова. Морфологія : [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1969. – 583 с.

17. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис : [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 515 с.

18. Сучасна українська літературна мова : [за ред. А. П. Грищенка]. – К. : Вища школа, 1993. – 366 с.

19. Сучасна українська літературна мова : [за ред. М. Я. Плющ]. – К. : Вища школа, 1994. – 414 с.

Завдання 6. *Розгляньте список використаної літератури до наведеної вище наукової статті К. Г. Городенської. Зверніть увагу на правила оформлення кожного наукового джерела. Згрупуйте бібліографію за такою схемою:*

- 1) монографії;
- 2) підручники і навчальні посібники;
- 3) автореферати дисертацій.
- 4) наукові статті.

Завдання 7. *Уважно прочитайте науковий текст, використовуючи загальноприйняті помітки для фіксації потрібної інформації (індивідуальна робота зі збірниками наукових праць).*

Завдання 8. *Ознайомтеся зі структурою відділу періодики Наукової бібліотеки ЧНУ. Опишіть специфіку роботи з фондами рідкісної книги та в бібліографічних відділах.*

Завдання 9. *Підготуйте науково-біографічний нарис про таких мовознавців: Іван Вихованець, Катерина Городенська, Микола Мірченко, Ніна Іваницька, Петро Дудик, Каленик Шульжук, Анатолій Загнітко, Микола Степаненко, Олександр Бондар, Олена Селіванова (орієнтовний план подано на с. 30).*

МОДУЛЬ-КОНТРОЛЬ № 1

Орієнтовний обсяг завдань

1. Теоретична контрольна робота або лексико-семантичний диктант (5 балів).
2. Індивідуальні завдання:
  - 2.1 Написання рецензії на наукову працю (статтю, доповідь, монографію, збірник праць тощо) (10 балів).
  - 2.2 Підготовка анотації до наукової статті (10 балів).
  - 2.3 Огляд періодичних видань (5 балів).

Навчально-методичні матеріали до модульної контрольної № 1

Перелік теоретичних питань до ЗМ 1

1. Предмет і завдання курсу „Основи мовознавчих досліджень”.
2. Роль науки в житті суспільства.
3. Поняття „мова науки”, „наукове мовлення”, „науковий стиль”, „культура наукової мови”.
4. Наукова мова як комунікативний феномен.
5. Історичні передумови становлення наукового стилю сучасної української мови.
6. Екстралінгвальні (позамовні) чинники формування наукового стилю сучасної української мови.
7. Сутність та особливості наукового стилю української мови.
8. Дефініції понять „наукове мовлення”, „функціональна мова”, „фахова (предметна) мова”.
9. Основні чинники, що зумовлюють розвиток наукового стилю.
10. Ознаки та основне призначення наукового стилю сучасної української мови.
11. Підстили наукового стилю, їхнє жанрове розмаїття.
12. Засоби передавання інформації в науковому стилі.
13. Філологія – комплекс наукових дисциплін. Зв'язок філології з іншими гуманітарними науками.
14. Поняття „мовленнєва діяльність”, „адресант мовлення”, „адресат мовлення”.

15. Обсяг поняття „усне мовлення”. Основні ознаки усного наукового мовлення.
16. „Писемне мовлення”: дефініція, специфічні ознаки.
17. Індивідуальний стиль у науково-дослідній роботі мовознавця.
18. Способи формування індивідуального інтонаційного стилю.
19. Зародження мовознавчих досліджень в Україні.
20. Енциклопедичні та лінгвістичні словники.
21. Лексикографічні та граматичні праці XVII–XVIII ст.
22. Українське мовознавство у XIX ст.
23. Українське мовознавство 20–30-х рр. XX ст.
24. Українське мовознавство кінця XX – початку XXI ст.
25. Пріоритетні напрями сучасних мовознавчих досліджень.
26. Українські мовознавчі дослідження в контексті сучасних лінгвістичних студій.
27. Організація дослідницької роботи в галузі мовознавства в Україні.
28. Загальна характеристика періодичних та неперіодичних мовознавчих видань.
29. Сучасні методи лінгвістичних досліджень (загальна характеристика).
30. Основні компоненти лексикографічної компетенції.
31. Корпусна українська лексикографія.
32. Український мовно-інформаційний фонд.
33. Логіко-граматичний напрям у мовознавстві.
34. Психолого-граматичний напрям у мовознавстві
35. Антропоцентричний підхід до вивчення мови
36. Соціолінгвістичний та етнолінгвістичний напрям.
37. Функціональний та комунікативно-прагматичний напрям у мовознавстві.
38. Специфіка писемних наукових текстів.
39. Типи мовних висловлювань у межах наукового функціонального стилю.
40. Характерні ознаки, притаманні текстам-описам.
41. Специфіка текстів-розповідей.
42. Домінантні ознаки текстів-міркувань.
43. Науковий доказ і його характерні ознаки.
44. Теза як структурний елемент наукового доказу, її характерні ознаки.
45. Аргументи як структурні елементи наукового доказу, їхні характерні ознаки.
46. Висновки як структурні елементи наукового доказу, їхні характерні ознаки.

47. Класифікація писемних текстів за сферою наукового знання.
48. Класифікація писемних текстів за ступенем узагальнення інформації.
49. Авторські стратегії і тактики основного наукового тексту.
50. Науковий текст: визначення, зміст і принципи написання.
51. Композиція наукового тексту.
52. Важливі характеристики наукового тексту.
53. Специфіка різножанрових наукових текстів.
54. Абзац як архітектонічна одиниця наукового тексту.
55. Поділ наукових текстів за функціональним призначенням.
56. Читання наукового тексту як одна з функцій пізнавальної діяльності людини.
57. Різновиди читання залежно від ступеня ознайомлення з інформацією.
58. Основні шляхи мисленнєвого опрацювання наукового тексту.
59. Способи фіксування важливої інформації, почерпнутої з наукового тексту.
60. Поняття „наукова проблема”. Класифікація наукових проблем (показова, логічна, риторична, дослідницька).

Лексико-семантичний диктант

1. Наука – це...	11. Наукова мова – це...	21. Наукова школа – це...
2. Наукознавство – це...	12. Мова науки – це...	22. Науковий текст – це...
3. Наукова картина світу – це...	13. Наукове мовлення – це...	23. Науковий ступінь – це...
4. Науково-дослідна діяльність – це...	14. Науковий стиль – це...	24. Вчене звання – це...
5. Наукове пізнання – це...	15. Наукова теорія – це...	25. Кваліфікаційний рівень – це...
6. Науково-дослідний процес – це...	16. Наукова проблема – це...	26. Фахове видання – це...
7. Наукове дослідження – це...	17. Наукова гіпотеза – це...	27. Періодичне видання – це...
8. Науковий результат – це...	18. Науковий аргумент – це...	28. Неперіодичне видання – це...
9. Наукове знання – це...	19. Наукова концепція – це...	29. Фахове видання – це...
10. Інформація – це...	20. Науковий напрям – це...	30. Науково-популярне видання – це...

Огляд періодичних видань

Проблеми лексикології на сторінках:

- журналу „Дивослово”;
- журналу „Українська мова і література в школі”;
- журналу „Урок української”;
- газети „Українська мова і література”.

Проблеми морфеміки і словотвору на сторінках:

- журналу „Українська мова”;
- журнали „Мовознавство”;
- журналу „Дивослово”;
- журналу „Українська мова і література в школі”;
- журналу „Урок української”;
- газети „Українська мова і література”.

Проблеми ономастики на сторінках:

- журналу „Дивослово”;
- журналу „Українська мова і література в школі”;
- журналу „Урок української”;
- газети „Українська мова і література”.

Проблеми фонетики та фонології на сторінках:

- журналу „Дивослово”;
- журналу „Українська мова і література в школі”;
- журналу „Урок української”;
- газети „Українська мова і література”.

Проблеми вивчення морфології на сторінках:

- журналу „Українська мова”;
- журнали „Мовознавство”;
- журналу „Дивослово”;
- журналу „Українська мова і література в школі”;
- журналу „Урок української”;
- газети „Українська мова і література”.

Проблеми синтаксису на сторінках:

- журналу „Українська мова”;
- журнали „Мовознавство”;
- журналу „Дивослово”;
- журналу „Українська мова і література в школі”;
- журналу „Урок української”;
- газети „Українська мова і література”.

Проблеми лінгвістики тексту на сторінках:

- журналу „Культура слова”;
- журналу „Дивослово”;
- журналу „Українська мова і література в школі”;
- журналу „Урок української”.

Проблеми стилістики на сторінках:

- журналу „Культура слова”;
- журналу „Дивослово”;
- журналу „Українська мова і література в школі”;
- журналу „Урок української”.

Проблеми історії мови на сторінках:

- журналу „Дивослово”;
- журналу „Українська мова і література в школі”;
- журналу „Урок української”;
- газети „Українська мова і література”.

Проблеми психолінгвістики та етнолінгвістики на сторінках:

- журналу „Українська мова”;
- журналу „Мовознавство”;
- журналу „Дивослово”;
- журналу „Урок української”.

Проблеми соціолінгвістики на сторінках:

- журналу „Українська мова”;
- журналу „Мовознавство”;
- журналу „Дивослово”;
- журналу „Урок української”.

Мова письменника як об’єкт дослідження на сторінках:

- журналу „Культура слова”;
- журналу „Дивослово”;
- журналу „Українська мова і література в школі”;
- журналу „Урок української”;
- газети „Українська мова і література”.

Проблем діалектології на сторінках:

- журналу „Українська мова”;
- журналу „Мовознавство”;
- журналу „Дивослово”;
- журналу „Урок української”.

Змістовий модуль 2

Науково-дослідна діяльність студента

Навчальний елемент 2.1

**„Студентська наукова робота:
поняття і методика виконання”**

📖 Лекція 1. НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА СТУДЕНТА

План

1. Наукове вивчення як основна форма наукової роботи.
2. Види та форми науково-дослідної роботи студентів.
3. Загальна схема наукового дослідження.
4. Організація наукової творчості.
5. Робота над статтями та доповідями.

Ключові слова: *наукова творчість, науково-дослідна робота студента, студентський науковий семінар, освітньо-кваліфікаційний рівень, курсова робота, дипломна робота, магістерська робота, план наукової роботи, наукова конференція, наукова стаття, доповідь, тези.*

N. B. **Науково-дослідна робота студентів (НДРС)** – важливий складник навчального плану студента (паралельно з навчальною та виховною), організована на основі „Положення про наукову роботу студентів”, що його розробило Міністерство освіти і науки України. Сучасне поняття науково-дослідної роботи студентів охоплює два взаємопов’язані елементи: а) ознайомлення студентів з елементами дослідної праці, прищеплення їм навичок цієї праці; б) власне наукові дослідження, що їх здійснюють студенти під керівництвом професорсько-викладацького складу вишів. НДРС забезпечує:

- здобуття спеціальності, досягнення високого професіоналізму;
- формування наукового світогляду, оволодіння методологією та методами наукового дослідження;
- уміння застосовувати теоретичні знання на практиці;
- розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей;

- виховання навиків самостійної науково-дослідної роботи;
- розуміння потреби оновлення й вдосконалення своїх знань;
- створення і розвиток наукових шкіл, творчих колективів, виховання резерву вчених, викладачів, дослідників.

Напрями НДРС – науково-дослідну діяльність студентів вищого навчального закладу здійснюють за основними напрямками:

1) *науково-дослідна робота, що є елементом навчального процесу* й обов'язкова для всіх студентів: а) написання наукових рефератів із конкретної теми в процесі вивчення дисципліни соціально-гуманітарного циклу, фундаментальних і професійно-орієнтованих, спеціальних дисциплін, курсів спеціалізації та за вибором; б) виконання практичних, семінарських та самостійних завдань, контрольних робіт, що містять елементи проблемного пошуку; в) виконання нетипових завдань дослідницького характеру в період виробничої практики; г) активна участь у студентських наукових семінарах з НДРС, виступи з доповідями, що презентують студентські наукові дослідження; г) підготовка та захист курсових і дипломних робіт, пов'язаних із науковою проблематикою кафедри;

2) *науково-дослідна робота студентів поза навчальним процесом*: а) участь у наукових гуртках, конференціях, конкурсах, предметних олімпіадах; б) написання статей, тез, доповідей та їх публікація; в) залучення до виконання наукових робіт у межах творчої співпраці кафедр, факультетів тощо.

◆ Практичне заняття

ЗАГАЛЬНА МЕТОДИКА НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ

План

1. Загальні вимоги до науково-лінгвістичної роботи.
2. Характер нових знань, що їх здобувають у процесі науково-лінгвістичної праці.
3. Загальна схема наукового дослідження.
4. Вибір теми дослідження. Знання про незнання як вагомий чинник вибору теми.
5. Планування та організація науково-дослідницької праці.

N. B. Загальні вимоги до науково-лінгвістичної роботи:

1) ***актуальність теми*** (важливість, практична значущість опитуваної проблеми) – обов'язкова вимога до будь-якого наукового дослідження, тому вступ наукової роботи повинен обов'язково

починають з обґрунтування актуальності обраної теми. Те, як автор уміє вибрати тему й наскільки правильно він цю тему розуміє та оцінює з погляду сучасності і соціальної значущості, характеризує його наукову зрілість і професійну підготовку. Наукова робота з мовознавства може претендувати на той чи той ступінь актуальності тільки тоді, коли її тема відповідає сучасним потребам розвитку української лінгвістики, а проблеми, що їх досліджують, важливі для розуміння суті й функціонування української мови. Мотивують актуальність теми і важливість дослідження типовими мовними засобами: *проблема ... перебуває в центрі уваги (заслуговує на особливу увагу, посідає важливе місце, є актуальною, давно на часі, належить до найактуальніших, цілком не розв'язана, є малодослідженою, є дискусійною, не достатньо розробленою, висвітлена фрагментарно, ще не була об'єктом спеціального вивчення... тощо);*

2) **наукова новизна** – головна вимога до наукових результатів, які повинні містити нове розв'язання наукового завдання, що має істотне значення для відповідної галузі знань, зокрема лінгвістики. Виявити й визначити наукову новизну дають змогу такі положення: а) докладне вивчення літератури за предметом дослідження з аналізом його історичного розвитку; б) розгляд різних концепцій, критичний аналіз і зіставлення яких у світлі завдань дослідження часто приводять до нових або компромісних рішень; в) залучення до наукового обігу нового фактичного матеріалу; г) деталізація, докладний аналіз відомої проблеми, що зумовлює нові результати, висновки, узагальнення;

2) **достатній теоретичний рівень** – студент має всебічно розкрити тему роботи, використовуючи підходи й наукові знання, що репрезентують передовий науковий досвід з української лінгвістики; повно розкрити основні поняття і терміни, що стосуються окресленої проблеми, залучити тільки об'єктивні факти і якісну джерельну базу;

3) **дослідницький характер** – робота повинна містити обов'язкові елементи дослідження: вивчення та критичний аналіз достатньої кількості монографічної і періодичної літератури з лінгвістики вітчизняних і зарубіжних авторів; систематизація, аналіз, порівняння різних думок і підходів, формування власного погляду щодо специфіки описуваної проблеми; чітка характеристика лінгвістичних аспектів, опис та аналіз фонетичних, лексичних, морфемних, словотвірних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних мовних рівнів; узагальнення результатів,

формулювання висновків, практичних рекомендацій.

Схема наукового дослідження – увесь хід наукового дослідження можна представити в такій логічній схемі:

- 1) віднайдення ідеї дослідження;
- 2) визначення об'єкта, предмета дослідження, формулювання теми;
- 3) обґрунтування актуальності обраної теми;
- 4) постановка мети й конкретних завдань дослідження;
- 5) висування та обґрунтування гіпотези дослідження;
- 6) вибір методів (методики) проведення дослідження;
- 7) збір та узагальнення наукових фактів;
- 8) опис процесу дослідження;
- 9) обговорення результатів дослідження;
- 10) формулювання висновків й оцінка отриманих результатів.

Етапи наукового дослідження

Назва етапу	Зміст етапу
1. Організаційний	Організація наукової дослідження передбачає визначення його теоретичної бази – об'єкта і предмета аналізу, розгляд історії питання, оцінка сучасного стану проблеми, збір і підбір інформації про об'єкт, висування і обґрунтування гіпотез тощо.
2. Методичний	Методологія наукового дослідження зумовлює складання робочого плану, визначення методики дослідження (перелік методів і прийомів, що їх застосовуватимуть у науковій роботі).
3. Дослідний	На цьому етапі проводять спостереження, вибирають критерії аналізу й опису, здійснюють збір і групування інформації, у т.ч. за допомогою сучасних інформаційних технологій, формують картотеку ілюстративного матеріалу тощо. Власне виконання дослідження передбачає доведення гіпотез, формулювання висновків, коригування попередніх результатів, оприлюднення проміжних результатів – на конференціях, у статтях, доповідях.
4. Узагальнення, апробація результатів дослідження	Узагальнення результатів дослідження – літературний виклад результатів аналізу у вигляді звіту про виконану науково-дослідну роботу (НДР), дисертації, студентської науково-дослідної роботи та інших форм подання за-

	<p>вершеної наукової продукції. Якість виконаної роботи визначають апробацією, що охоплює колективне обговорення виконаного дослідження на науково-технічних радах, його зовнішнє, або внутрішнє рецензування та експертизу, оприлюднення кінцевих результатів у спеціальних журналах, реферативних збірниках, а також у виступах дослідників із доповідями на науково-практичних конференціях, симпозіумах, семінарах.</p>
--	---

Календарний план виконання наукової роботи – своєрідний графік контролю за підготовкою наукової роботи для наукових керівників та студентів:

- 1) вибір теми і наукового керівника – *вересень*.
- 2) отримання завдань та проведення дослідження – *жовтень, листопад, грудень*.
- 3) підготовка календарного плану виконання курсової, дипломної чи магістерської роботи і затвердження його науковим керівником – *до 30 грудня*.
- 4) підготовка чорнового варіанта роботи для першого читання науковим керівником – *до 1 березня*.
- 5) усунення зауважень, урахування рекомендацій наукового керівника, подання чорнового варіанта на друге читання – *до 15 березня*.
- 6) урахування рекомендацій наукового керівника, доповнення роботи додатками, підготовка остаточного варіанта роботи – *до 15 квітня*.
- 7) подання роботи науковому керівникові на підпис та для підготовки відгуку – *до 15 травня*.
- 8) написання відгуку науковим керівником, звіт перед завідувачем кафедри щодо завершення роботи, призначення рецензента – *за тиждень до початку роботи ЕК*.

☞ Самостійна робота

КУРСОВА, ДИПЛОМНА Й МАГІСТЕРСЬКА РОБОТИ ЯК ВИД НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- N. B.** **Курсова робота** – самостійне навчально-наукове дослідження студента, що його здійснюють як результат вивчення певного циклу дисциплін упродовж навчання на певному курсі

(обсяг курсової роботи має бути в межах 25–30 сторінок комп'ютерного тексту без урахування додатків і списку літератури). Основна мета виконання курсової роботи – глибоко й творчо вивчити одне з конкретних питань теорії і практики певної дисципліни, оволодіти методами наукового дослідження. Рівень підготовки курсової роботи засвідчує ступінь засвоєння студентом здобутих знань, його грамотність, загальну культуру та ерудицію. Проблеми наукового пошуку, відображені в курсових роботах студентів, повинні знайти своє продовження в дипломній роботі, а також бути частиною наукової тематики відповідної кафедри. У процесі написання курсової роботи студенти вдосконалюють і розвивають такі навички та вміння:

- самостійно формулювати проблему дослідження, визначити його мету, основні завдання, предмет, об'єкт опису;
- здійснювати пошук і добір потрібної наукової інформації;
- аналізувати й узагальнювати науковий досвід провідних вітчизняних і зарубіжних мовознавців;
- логічно та аргументовано викладати свої думки, формулювати висновки;
- застосовувати комп'ютерну техніку, інформаційні технології;
- правильно оформляти теоретичний та ілюстративний матеріал;
- публічно захищати підготовлену роботу (робити наукові повідомлення, відповідати на запитання, захищати випрацювану концепцію тощо).

Дипломна робота – випускна кваліфікаційна робота студента, що становить теоретичне або експериментальне дослідження однієї з актуальних тем у конкретній галузі, у якій випускник демонструє рівень оволодіння необхідними теоретичними знаннями й практичними навичками, що дають йому змогу самостійно розв'язувати професійні завдання (обсяг дипломної роботи має бути в межах 50–60 сторінок комп'ютерного тексту без урахування додатків і списку літератури). Вона має комплексний характер і пов'язана з використанням набутих студентом знань, умінь та навичок із фахових дисциплін. Зазвичай дипломна робота є поглибленою розробкою теми курсової роботи студента-випускника, що передбачає систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності та

застосування їх на практиці. Як самостійне навчально-наукове дослідження, дипломна робота має виявити рівень загальнонаукової та спеціальної підготовки студента, його здатність застосовувати отримані знання під час розв'язання конкретних проблем, схильність до аналізу та самостійного узагальнення матеріалу з теми дослідження. Завданнями випускної дипломної роботи є:

- теоретичне обґрунтування й розкриття суті явищ і проблем з обраної теми;
- розвиток навичок самостійної творчої роботи, отриманих за роки навчання;
- уміння самостійно розробляти конкретну наукову проблему;
- чітке розуміння теорії в розв'язанні проблем досліджуваної теми, в т.ч. критична оцінка літературних джерел і різних поглядів учених;
- уміння систематизувати й докладно аналізувати фактичний матеріал, дібраний із різнотипних текстів, формулювати аргументовані висновки й пропозиції;
- узагальнення всього комплексу знань, отриманих за час навчання у ВНЗ.

Магістерська робота – кваліфікаційна самостійна науково-дослідна робота, що готується з метою публічного захисту й отримання академічного ступеня магістра (обсяг магістерської роботи має бути в межах 80–100 сторінок комп'ютерного тексту без урахування додатків і списку літератури). Основне завдання її автора – продемонструвати рівень своєї наукової кваліфікації, уміння самостійно вести науковий пошук і розв'язувати конкретні наукові завдання. Вибір теми, етапи підготовки, пошук бібліографічних джерел, вивчення їх і добір фактичного матеріалу, методика написання, правила оформлення та захисту магістерської роботи мають багато спільного з дипломною роботою студента і кандидатською дисертацією здобувача наукового ступеня. Вимоги до магістерської роботи в науковому плані вищі, ніж до дипломної, однак нижчі, ніж до кандидатської дисертації. Її тематика та науковий рівень повинні відповідати освітньо-професійній програмі навчання. Виконання зазначеної роботи має не стільки вирішувати наукові проблеми (завдання), скільки засвідчити, що її автор здатний належно вести науковий пошук, розпізнавати професійні проблеми, знати загальні методи і прийоми їх розв'язання, зокрема:

- формулювати мету і завдання дослідження; скласти його план;
  - вести бібліографічний пошук із залученням сучасних інформаційних технологій;
  - використовувати сучасні методи наукового дослідження, модифікувати наявні та розробляти нові методи з огляду на завдання конкретного дослідження;
  - обробляти отримані дані, аналізувати і синтезувати їх на базі відомих літературних джерел;
  - оформляти результати досліджень відповідно до сучасних вимог як звіти, реферати, статті, тези.
- Студенти, які успішно закінчили магістратуру, зазвичай продовжують навчання в аспірантурі.

? Завдання теоретичного та практичного характеру

Підготувати відповіді на такі питання:

1. Розтлумачте абревіатуру „НДРС”.
2. Охарактеризуйте зміст науково-дослідної діяльності студентів вишів та її основні напрями.
3. Які види випускних робіт Ви знаєте (відповідно до освітньо-кваліфікаційних рівнів у системі вищої освіти України)?
4. Визначте обсяг понять „наукове дослідження”, „курслова робота”, „дипломна робота”, „магістерська робота”.
5. Схарактеризуйте нові знання, що їх здобувають у процесі науково-лінгвістичної праці.
6. Сформулюйте загальні вимоги до науково-лінгвістичної роботи.
7. Як Ви розумієте поняття „інформаційний підхід” під час вивчення будь-якого об’єкта? У чому полягають пізнавальні можливості інформаційного підходу?
8. Опишіть загальну схему наукового дослідження.
9. Ідея (задум ученого) як початковий пункт у науковій діяльності дослідника. Чи погоджуєтеся Ви з цією констатацією?
10. Співвідношення теми дослідження з науковими напрямами, планами, темами кафедри (факультету). Планова та ініціативна теми дослідження.
11. Наведіть дефініцію „концепція дослідження”. Які основні принципи формулювання концепції Ви знаєте?
12. Яким чином здійснюють планування етапів дослідницької роботи?
13. Національні інформаційні ресурси як складники науково-дослідної роботи університетів.
14. Які електронні бібліотеки Ви знаєте?

15. Розкажіть про специфіку пошуку інформаційних джерел у Науковій бібліотеці Чернівецького національного університету.

16. Сформулюйте висновки з вивченої теми.

Види діяльності: конспектування літератури; робота з пошуковими ресурсами; укладання узагальнювальних таблиць.

Форми перевірки та оцінювання: конспект у вигляді аналітичної доповіді; усне опитування.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Білуха М. Т. Основи наукових досліджень : підручник / М. Т. Білуха. – К. : Вища школа., 1997. – 271 с.

2. Коломієць В. О. Як виконувати курсову роботу : метод. посібник для студ. вищих педагог. навч. закладів / В. О. Коломієць. – К. : Вища школа, 2003. – 69 с.

3. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 192 с.

4. Методичні рекомендації до оформлення й захисту випускних робіт / Гуйванюк Н. В. Державна підсумкова з української мови та методики викладання української мови : навч. електронне видання комбінованого використання / Н. В. Гуйванюк, О. В. Кульбабська, О. В. Кардашук. – Вид. 4-е, випр. і доповн. – Чернівці : ТОВ „Наші книги”, 2016. – С. 242–288.

5. Оформлення студентських наукових робіт : методичні вказівки / уклад. : О. Д. Огуй, О. Я. Івасюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 16 с.

6. Пілюшенко В. Л. Наукове дослідження: організація, методологія, організаційне забезпечення : навч. посібн. / В. Л. Пілюшенко, І. В. Шкрабан, І. В. Славенко. – К. : Лібра, 2004. – 342 с.

7. П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі : навч. посібник / І. С. П'ятницька-Позднякова. – К. : Центр навч. літ-ри, 2003. – 116 с.

8. Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень: конспект лекцій / А. С. Філіпенко. – К. : Академія, 2004. – 208 с. – (Альма матер).

9. Формування дослідницької культури молодих науковців : колективна монографія / за ред. В. А. Семиченко. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 133 с.

10. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посібник / Г. О. Цехмістрова. – К. : Вид. Дім „Слово”, 2004. – 240 с.

11. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарченко. – К. : Знання-Прес, 2003. – 3-те вид., стер. – 295 с.

12. Штонь О. П. Курсова робота з української мови / В. М. Штонь, В. А. Буда. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2002. – 64 с.

13. Як писати дипломну роботу з української мови / уклад. Н. І. Тоцька. – К. : КДУ, 1985. – 23 с.

Додаткова література

1. Барчук В. М. Основи наукових досліджень : матеріали до вивчення курсу / В. М. Барчук. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського ун-ту, 2000. – 30 с.

2. Гриханов Ю. А. Что нужно знать каждому о библиотеке / Ю. А. Гриханов. – М. : Книга, 1977. – 78 с.
3. Грушко И. М. Основы научных исследований / И. М. Грушко. – Харків : Вища школа, 1979. – 200 с.
4. Гуйванюк Н. В. Основи наукових досліджень : методичні рекомендації до спецкурсу для студентів II курсу спеціальності „Українська мова та література” / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : ЧДУ, 1996. – 19 с.
5. Еко Умберто. Як написати дипломну роботу: Гуманітарні науки / пер. за ред. О. Глотова. – Тернопіль : Мандрівець, 2007. – 224 с.
6. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень : навч. посібн. / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв. – Вид. 2-е, доп. і перероб. – К. : Видавничий дім „Професіонал”, 2004. – 208 с.
7. Курсові роботи з української мови : методичні вказівки до написання та орієнтовна тематика / за ред. А. П. Загнітка. – Донецьк : ДонДУ, – 15 с.
8. Курсовые и дипломные работы: От выбора темы до защиты : справочное пособие / авт.-сост. И. Н. Кузнецов. – Минск : Мисанта, 2003. – 416 с.
9. Методические рекомендации по организации научно-исследовательской работы студентов в Черновицком университете / отв.ред. С. С. Костышин. – Черновцы : ЧГУ, 1981. – 36 с.
10. Михайлин І. П. Науково-дослідна робота студента з журналістики : метод. матер. / І. П. Михайлин. – Харків : ХНУ, 2001.– 90 с.
11. Пашковская П. А. Методология научных исследований : уч. пособ. / П. А. Пашковская . – Минск : Информпресс, 2002. – 171 с.
12. Серета Л. П. На допомогу авторам навчальної літератури : навч. посібн. для викл. вищих навч. закладів / Л. П. Серета, В. С. Павленко. – К. : Вища школа, 2001. – 79 с.
13. Сурмін Ю. Майстерня вченого : підручн. для науковця / Ю. Сурмін. – К. : НМЦ „Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2006. – 302 с.
14. Технологія наукових досліджень. – Харків : Інжек, 2005. – 58 с.
15. Чкалова О. Н. Основы научных исследований / О. Н. Чкалова. – К. : Вища школа, 1978. – 120 с.

Завдання для поточного самоконтролю та контролю знань

Завдання 1. *Прочитайте текст. З'ясуйте передумови успішного виконання науково-дослідної роботи студента.*

Відомо два погляди щодо залучення студентів до науки. Один із них сповідує думку, що до науки варто залучати особливо обдарованих студентів, тих, що мають відповідні здібності, не витрачаючи непродуктивно сили і час учених. Другий переконує, що до науки треба залучати всіх студентів, оскільки сучасна наука потребує значної кількості технічних і допоміжних працівників. Окрім того, навички наукового дослідження стануть у пригоді майбутньому спеціалісту в якій би галузі він не працював. Істина перебуває десь посередині між цими

поглядами, оскільки для того, щоб виявити здібних студентів, треба попередньо залучити всіх студентів до наукових досліджень.

Мета залучення студентів до науково-дослідної роботи – це розвиток і використання їхнього творчого потенціалу, виховання активних, усебічно розвинених фахівців. Дослідна діяльність передбачає здатність студентів до творчого наукового мислення, уміння, спираючись на сучасний рівень знань з фахових дисциплін, набувати нові наукові знання та ефективно впроваджувати їх у практику.

Отже, основна передумова творчого мислення студентів – обсяг та глибина їхніх наукових знань, ерудиція, володіння сучасними засобами і методами наукового пізнання. Без ґрунтовних знань, їх постійного поповнення та оновлення науково-творче мислення розвиватися не може. Важливим елементом наукового мислення є здатність до креативної діяльності та творчої фантазії.

Завдання 2. *Складіть порівняльну таблицю, у якій укажіть спільні й відмінні ознаки в структурі та змістовому наповненні курсової, дипломної та магістерської робіт.*

	Курсова робота	Дипломна робота	Магістерська робота
Обсяг			
Зміст			
Вступ			
Основна частина			
Висновки			
Список використаної літератури			
Додатки			

Завдання 2. *Укладіть таблицю, указавши назви бібліотек України та їхні електронні адреси. З'ясуйте принципи роботи з електронними каталогами, перегляду електронних версій книг, збірників, документів тощо.*

Назва бібліотеки	Електронна адреса

Завдання 4. *Прочитайте текст. Поміркуйте, чому плановість уважають основою організації наукової творчості? Назвіть типи планів наукового дослідження. Пригадайте, які типи планів тексту Вам відомі зі шкільної програми?*

Основою організації наукової праці є план, а вихідним організаційним принципом – плановість. Особливості сучасного наукового дослідження і, перш за все, його складність, трудомісткість, тривалість виконання вимагають чіткої організації. Упродовж виконання науково-дослідної роботи можна складати плани кількох видів. Плановість у науковій роботі утілена в різноманітних формах: попередніх, робочих, індивідуальних планах дослідження та графіках виконання робіт. Планують обсяг робіт, строки їх виконання, підготовку картотеки фактичного матеріалу тощо.

Наукову роботу починають із розроблення теми, тобто задуму наукового дослідження. На цьому етапі складають *попередній план*, що є завершальним елементом в процесі конкретизації теми. У ньому в загальних рисах визначають ідею, мету і завдання дослідження, предмет і об'єкт опису, проте надалі його, безумовно, будуть уточнювати.

Робочий план складають після того, як дослідник добре ознайомився з темою, її теоретичною розробкою, опрацював літературні джерела, висунув та обґрунтував робочу гіпотезу, перевірка та розвиток якої і складатиме основний зміст наступних дій. У робочому плані вказують не лише те, що треба зробити для успішної реалізації мети дослідження, але і те, у який спосіб, як це потрібно здійснити: деталізують виконання роботи на основі поділу її на окремі етапи, визначають періоди їхнього виконання. Такий план не є остаточним, адже у процесі дослідження необхідно своєчасно вносити в нього певні корективи.

Робочий план має довільну форму, найчастіше – це *план-рубрикатор*, що складається з переліку рубрик, пов'язаних внутрішньою логікою дослідження певної теми. Такий план використовують на перших етапах роботи, щоб у різних варіантах окреслити ті завдання, розв'язання яких сприятиме досягненню поставленої мети. На пізніших етапах роботи складають *план-проспект*, тобто реферативний виклад розміщених у логічному порядку питань, за якими надалі систематизуватимуть увесь напрацьований матеріал. Ураховуючи специфіку творчого процесу, спочатку до плану дослідження вносять усе, що можна передбачити. Систематичне включення дедалі нових відомостей дає змогу довести такий план до заключної структурно-фактологічної схеми наукового дослідження. За такого планування науково-дослідної роботи чітко усвідомлюють послідовність і логічність виконання запланованих робіт. Це допомагає досліднику визначити загальну мету своєї роботи, сформулювати основне завдання, обрати потрібні методи та знайти найзручніший час для виконання кожного етапу дослідження.

Індивідуальний план розробляє дослідник самостійно на кожен етап роботи, визначений у робочому плані. У ньому відображають конкрет-

ні кроки, що їх здійснюватиме науковець задля успішного написання визначеної частини (розділу, підрозділу) наукового дослідження. Такий план дисциплінує виконавця, скеровує його на організовану, систематичну, інтенсивну працю та полегшує контроль за виконанням теми.

Графік виконання роботи складають за робочим планом, урахувавши індивідуальні плани виконавця. У ньому вказують строки завершення науково-дослідних робіт на кожному етапі. Графік затверджує керівник наукової роботи, що відповідає за її виконання.

Під час планування етапів досліджень доцільно одночасно планувати й підготовку до друку публікацій для оприлюднення отриманих наукових результатів. Дослідження вважають якісно виконаними тільки тоді, коли за його результатами можна підготувати статтю для авторитетного фахового видання.

Завдання 5. *Складіть пам'ятку молодому досліднику:* „Вимоги до написання курсової (дипломної, магістерської) роботи з актуальних проблем мовознавства”.

Завдання 6. *Укладіть таблицю:* „Порівняльна характеристика стихійно-емпіричного та наукового пізнання”.

Завдання 7. *Проаналізуйте недоліки у формулюванні наведених нижче тем наукових робіт.*

„Проблема другорядних членів речення”.

„Питання функціонування іменникових словосполучень у сучасній українській мові”.

„Стилістичні особливості творів Івана Франка у роботах Миколи Зерова”.

„Лексика та фразеологія української мови”.

„Лексика творів Ольги Кобилянської”.

„Журналістське слово як засіб передачі внутрішнього стану людини”.

„Часопис „Буковина” в боротьбі за українське слово”.

„Загальна характеристика новотворів у засобах масової інформації”.

„Розвиток лінгвістичної думки”.

„Особливості стилістичного функціонування синонімів у художніх текстах”

Завдання 8. *Ознайомтеся з наведеною нижче темою та змістом (планом) наукової роботи. Які їхні недоліки? Які поради щодо вдосконалення кваліфікаційної роботи Ви дасте студентові?*

Тема: „Засоби емоційного вираження в художньому тексті”

ЗМІСТ

ВСТУП.....	.....
Розділ 1. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ.....	.....
Розділ 2. ХУДОЖНЬО-МОВЛЕННЄВА ОРГАНІЗАЦІЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ.....	.....
Розділ 3. ЗАСОБИ СЛОВОТВОРЧОГО ЕМОЦІЙНОГО ВИРАЖЕННЯ ТЕКСТУ.....	.....
Розділ 4. ЛЕКСИКО-СИНОНІМІЧНІ СПОСОБИ ЕМОЦІЙНОГО ВИРАЖЕННЯ ТЕКСТУ.....	.....
4.1. Архаїзми та історизми.....	.....
4.2. Варваризми й екзотизми.....	.....
4.3. Старослов'янізми, діалектизми і жаргонізми.....	.....
4.5. Професіоналізми.....	.....
4.6. Просторіччя.....	.....
4.7. Поетизми.....	.....
Розділ 5. ЗАСОБИ КОНТЕКСТУАЛЬНО-СИНОНІМІЧНОГО ЕМОЦІЙНОГО ВИРАЖЕННЯ ТЕКСТУ.....	.....
5.1. Епітети.....	.....
5.2. Порівняння.....	.....
5.3. Метафора.....	.....
5.4. Метонімія, синекдоха, перифраза.....	.....
ВИСНОВКИ.....	.....
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	.....

Завдання 9. *Напишіть науково-методичні рекомендації для раціональної організації науково-дослідної роботи.*

Завдання 10. *Складіть орієнтовний план науково-дослідницької праці за темою Вашої курсової роботи.*

Навчальний елемент 2.2
„Наукова робота:
структура та етапи виконання”

📖 **Лекція 2. ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ НАД НАУКОВОЮ ТЕМОЮ**

План

1. Кваліфікаційна робота як форма підсумкової атестації студентів.
2. Етапи виконання наукової роботи з мовознавства.
3. Пропедевтичний етап виконання кваліфікаційної роботи.
  - 3.1 Визначення наукового керівника.
  - 3.2 Вибір теми дослідження.
  - 3.3 Затвердження теми роботи.
  - 3.4 Складання плану роботи.
  - 3.5 Опрацювання наукової літератури.
  - 3.6 Добір фактичного матеріалу.
  - 3.7 Систематизація й аналіз мовного матеріалу.

Ключові слова: *кваліфікаційна робота, науково-дослідна робота кафедри вищого навчального закладу, тема наукової роботи, актуальність і новизна наукового дослідження, об'єкт і предмет наукового аналізу, мета і завдання наукового дослідження, план наукової розвідки, збір і систематизація фактів, джерельна база дослідження, картотека фактичного матеріалу.*

N. B. **Кваліфікаційна робота** (від лат. *qualificare* – визначати, установлювати якість) – форма представлення результатів дослідження, що її студент, аспірант чи здобувач захищає і подає на розгляд експертам з метою отримати документ, що засвідчує рівень його фахової компетентності. До кваліфікаційних робіт належать курсова, дипломна, магістерська роботи, дисертація.

Загальні вимоги до студентської наукової роботи:

- чіткість і логічна послідовність викладення матеріалу;
- переконливість аргументації;
- стислість і точність формулювань, що виключають неоднозначне тлумачення;
- конкретність викладення результатів роботи;
- обґрунтованість рекомендацій і пропозицій;
- технічне оформлення відповідно до затверджених вимог.

Етапи виконання наукової роботи з мовознавства

Назва етапу	Зміст етапу
<p>Вибір теми дослідження та визначення наукового керівника</p>	<p>Тема дослідження – наукове завдання, що охоплює певну галузь наукового дослідження. Вибір теми здійснюють на підставі таких критеріїв: актуальність дослідження, новизна, перспектива, відповідність профілю спеціальності студентів і тематичній спрямованості наукової роботи кафедри. Обов'язки наукового керівника кваліфікаційного дослідження: надавати допомогу у виборі теми, розробці плану (змісту) курсової (дипломної, магістерської) роботи; доборі літератури, методології та методів дослідження тощо; аналізувати зміст роботи, висновки і результати дослідження; визначати поетапні терміни виконання роботи, контролювати їх виконання; доповідати на засіданні кафедри про виконання та завершення роботи; подати відгук на роботу.</p>
<p>Опрацювання літературних джерел</p>	<p>Безпосереднє ознайомлення з основними літературними джерелами з теми наукової роботи: каталогом і картотекою кафедри та бібліотеки, навчальною й іншою інформаційною літературою, формування робочої картотеки з теми.</p> <p>Джерельна база дослідження – література, на основі якої ґрунтується наукова робота: монографії, словники, журнали, збірники наукових праць, матеріали наукових конференцій, брошури, статті, часописи, архівні матеріали тощо. Відомості про кожне літературне джерело записують на окремі картки. У такий спосіб формують <i>картотеку літературних джерел</i> з теми дослідження. Картки бажано групувати за відповідними питаннями, що їх розглядають у науковій роботі. Зауважимо: чим ширше і різноманітніше коло джерел, використаних у роботі, тим вищою є теоретична та практична її цінність.</p> <p>На основі робочої картотеки укладають список використаної літератури, що відображає обсяг залучених джерел та ступінь вивчення досліджуваної теми. Такий список є „візитною карткою”</p>

	<p>автора роботи, його професійним обличчям, за-свідчує рівень володіння навичками роботи з науковою літературою. „Список...” має містити бібліографічний опис джерел, використаних студентом під час роботи над темою. Укладаючи його, варто дотримуватися вимог державного стандарту (див. <i>Додаток Д</i>). Кожний бібліографічний запис треба починати з нового рядка, літературу розташовують в алфавітному порядку авторів та назв праць: спочатку видання українською мовою, потім – іноземними. Бібліографічні записи в „Списку...” повинні мати порядкову нумерацію. У тексті роботи подають у дужках покликання на номери списку, напр.: [8], [8; 9], [8–12]. Якщо необхідно вказати номер сторінки, її ставлять через кому після номера видання, як-от: [8, с. 54], [8, с. 54; 9, с. 18].</p>
<p>Збір фактичного матеріалу</p>	<p>Матеріал дослідження – різностильові друковані тексти, словники, записи експериментальних досліджень тощо, що їх використовують як ілюстрацію чи доказ теоретичних положень. Потрібні для дослідження приклади виписують на окремі картки, паспортизуючи кожен запис (вказуючи джерело і сторінку). У такий спосіб формують <i>картотеку ілюстративного матеріалу</i> дослідження, що її потім використовують у тексті роботи як приклади-ілюстрації. Картки бажано групувати за відповідними розділами наукової роботи, що полегшить подальшу класифікацію матеріалу.</p>
<p>Складання першого плану науково-дослідної роботи</p>	<p>Правильна та логічна структура курсової (дипломної) роботи – це запорука успіху розкриття теми. Складаючи план роботи, передовсім необхідно зробити обґрунтування теми, визначити її актуальність, новизну, поставити мету, розробити завдання тощо.</p> <p>Мета дослідження – те, що в найзагальнішому вигляді потрібно досягти в кінцевому результаті. Формулювання мети зазвичай починають словами: <i>проаналізувати, дослідити, вивчити, описати, визначити, виявити, встановити, з'ясувати, розкрити особливості</i> тощо. Мета курсової (дип-</p>

	ломної, магістерської) роботи повинна бути тісно пов'язана з назвою її теми. Правильне визначення мети дослідження дасть змогу студентіві відокремити в ній основний напрям дослідження, упорядкувати аналіз матеріалу, підвищити якість роботи, уникнути загальних міркувань.
Формулювання гіпотези	Гіпотеза дослідження – наукове передбачення, припущення, висунуте для пояснення будь-яких явищ, процесів, причин, які зумовили певний наслідок. Гіпотеза є компасом, що визначає напрям діяльності дослідження. Вдало сформульована гіпотеза передбачає невизначеність результату дослідження і спрямовує його на доведення реальності існування передбачуваного припущення.
Визначення завдань роботи	Завдання дослідження – перелік необхідних наукових процедур, що визначають обсяг роботи для реалізації поставленої мети. Найчастіше їхнє формулювання починають дієсловами <i>визначити, проаналізувати, описати, встановити, обґрунтувати, вивчити, охарактеризувати, класифікувати, виявити, розробити, опрацювати, розкрити, довести</i> тощо. Завдання мають конкретизувати основну мету роботи. Бажано, щоб відповіддю на поставлені завдання був зміст відповідних розділів роботи.
Визначення методології дослідження	Методологія дослідження – сукупність методів і прийомів, що їх застосовують відповідно до специфіки об'єкта наукового дослідження. У науково-дослідній роботі студента-філолога застосовують переважно методи спостереження в його різноманітних формах, аналіз і узагальнення теоретичного і практичного досвіду провідних мовознавців і власного практичного досвіду, описовий метод, різноманітні спеціальні дослідницькі методи, а також методи математичної статистики, моделювання тощо.
Систематизація накопиченого Матеріалу	Систематизація – зведення результатів дослідження, продуманий, планомірний розподіл накопиченого матеріалу відповідно до плану дослідження, проведення аналізу наукових праць, практичного досвіду, узагальнення тощо. Складання

	розширеного плану науково-дослідної роботи, відповідно до змісту напрацьованого матеріалу. Проаналізований та систематизований матеріал викладають відповідно до змісту у вигляді окремих розділів і підрозділів (глав і параграфів). Кожний розділ висвітлює окреме питання, а підрозділ – окрему частину цього питання.
Підведення підсумків	Висновки дослідження – своєрідна система концентрованого викладення отриманого наукового знання; логічний підсумок, зроблений на основі спостережень, міркувань або розгляду описаних фактів. Головна їхня мета – підсумки проведеної роботи. Висновки подають як окремі лаконічні положення, методичні рекомендації. Дуже важливо, щоб загальні висновки до наукової роботи корелювали з поставленими завданнями. У висновках автор здійснює наукове узагальнення досліджень, показати унікальність власних пошуків і представити для обговорення та оцінювання науковій громадськості нове наукове знання.
Літературне оформлення результатів дослідження	Оформлення роботи – оформлення списку літератури та додатків, надання писемному тексту наукового дослідження викінченого вигляду, відповідно до вимог, затверджених кафедрою, факультетом, Міністерством освіти і науки України. Оформляючи текст роботи, треба знайти час для повторного перегляду першоджерел. Це допоможе побачити все цінне, що було упущено на початку вивчення теми, наштовхне на цікаві думки, поглибить розуміння проблеми. Літературне оформлення курсової (дипломної, магістерської) роботи є важливим елементом її виконання та одним із багатьох чинників, на які зважає комісія при оцінюванні під час захисту. Передусім звертають увагу на змістовний аспект викладу матеріалу (логічність і послідовність, повнота і репрезентативність, тобто широта використання наукових джерел, загальна грамотність та відповідність стандартам і прийнятим правилам), а також на текст роботи,

	список літератури і додатки, на зовнішнє оформлення титульного аркуша.
Подання попереднього варіанта роботи керівникові	Подання чернетки курсової (дипломної, магістерської) роботи науковому керівникові у визначені кафедрою терміни. Зауважимо: перш ніж представляти чернетку керівнику, треба ще раз вичитати свою роботу, переглянути, чи логічно викладено матеріал, чи є зв'язок між розділам та підрозділами, чи паспортизовані цитати та ілюстративний матеріал, чи весь текст „працює” на головну ідею дослідження. Такий уявний структурний аналіз роботи допоможе керівникові краще побачити нелогічність у її структурі та змісті. Редагування тексту, його доопрацювання з урахуванням зауважень наукового керівника, підготовка роботи до захисту.

◆ Практичне заняття

ВСТУП ДО НАУКОВОЇ РОБОТИ

План

1. Визначення актуальності і новизни роботи.
2. Формулювання мети й завдань роботи. Співвідношення теми і мети роботи. Узгодження мети й завдань дослідження.
3. Типові групи завдань лінгвістичної розвідки.
4. Об'єкт і предмет наукового дослідження.

Н. В. Вступ – складник наукової роботи, що в ньому обґрунтовують актуальність теми дослідження, формулюють мету, завдання й основні методи дослідження; окреслюють його об'єкт і предмет; визначають наукову новизну, теоретичне й практичне значення; називають джерела фактичного матеріалу; указують на зв'язок теми дослідження з науковою проблематикою установи, де виконано роботу; зазначають особистий внесок автора та рівень апробації наукової роботи. Якщо студент вирішив не торкатися деяких аспектів теми, він має зазначити про це у вступі. Обов'язково у вступі коротко наводять критичний огляд літератури з теми дослідження. Вступ повинен містити оцінку сучасного стану розв'язуваної науково-дослідницької проблеми, обґрунтування необхідності виконання роботи. Обсяг вступу не повинен перевищувати 5–7 % від основного тексту.

Огляд літератури – обов’язкова частина наукової роботи, у який аналізують найбільш цінні, актуальні наукові джерела. Огляд має бути систематизованим аналізом теоретичної, методичної й практичної новизни, значущості, переваги, недоліків розглядуваних робіт, що їх доцільно згрупувати в такий спосіб: праці, що висвітлюють історію вивчення проблеми; теоретичні джерела, які цілком присвячені темі; праці, що розкривають тему частково. В огляді не варто наводити повний бібліографічний опис аналізованих публікацій, достатньо назвати автора й назву, а поруч у дужках проставити порядковий номер бібліографічного запису цього джерела в списку літератури. Завершити огляд треба коротким висновком про ступінь висвітлення в літературі основних аспектів теми. Необхідно дбати про те, щоб огляд літератури не виявився виключно описово-хронологічним. Важливо пам’ятати, що вивчення літератури здійснюють не для запозичення матеріалу, а для обдумування зафіксованої інформації та випрацювання власної концепції, що може стати самостійною публікацією автора. Огляд джерел дає змогу не тільки визначити новий напрям наукового дослідження, його значення для розвитку науки і практики, актуальність теми, а й виявити професійну компетентність дослідника, його особистий внесок у розробку теми порівняно з уже відомими дослідженнями. Історію й сучасний стан розробки питання в науковій літературі подають, застосовуючи такі типові мовні засоби: *на думку (кого?)...; як вважає (вважають)...*; *відповідно до концепції...*; *погляди мовознавців на цю проблему можна класифікувати так ...; дослідженням цієї проблеми займалися...; цих поглядів дотримуються (дотримуються)...*; *цей термін належить (кому?)*; *початок напрямку (тенденції) покладено...*; *нову концепцію (ідею, гіпотезу, теорію тощо) розробив... тощо.*

Об’єкт дослідження – те, на що спрямована пізнавальна діяльність дослідника; знання, що спричиняють проблемну ситуацію, об’єднані в певному понятті або системі понять як сфера наукових пошуків конкретного дослідження. Визначаючи об’єкт дослідження варто дати відповідь на питання: *що я вивчаю?*

Предмет дослідження – те, що є головними, визначальними для конкретної наукової роботи; певний „ракурс” дослідження об’єкта. Під предметом дослідження розуміють те, що перебуває в межах об’єкта і завжди збігається з темою дослідження.

Той самий об'єкт може бути предметом різних досліджень і навіть наукових напрямів. Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться як загальне і часткове, оскільки предмет аналізу є вужчим, ніж об'єкт. Визначаючи предмет дослідження варто дати відповідь на питання: *що саме я вивчаю? який конкретно аспект об'єкта дослідження мене цікавить?*

Новизна дослідження – методологічна характеристика дослідження, що зумовлює відповідь на конкретне питання: *що зроблено з того, що іншими не було зроблено? які результати були отримані вперше?* Тут спостерігаємо кореляцію основних методологічних характеристик наукою праці: чим конкретніше сформульовано проблему, виокремлено об'єкт і предмет аналізу, з'ясовано актуальність і практичне значення теми, тим очевидніше самому досліднику: що саме він здійснив уперше, який його конкретний внесок у науку. Для молодого дослідника важко (іноколи не можливо) здобути абсолютно нові знання. У зв'язку з цим у студентських наукових роботах новизну визначають переважно такі слова, як *розширено, доповнено, уточнено, конкретизовано, узагальнено, систематизовано, класифіковано, проілюстровано, обґрунтовано, унаочнено* відомі матеріали та результати, що уможливило поглиблене вивчення певних дисциплін, актуальних тем (окремо та комплексно) тощо. До автора наукової роботи висувають ряд обов'язкових вимог: на високому рівні бути обізнаним із науковою літературою з досліджуваної проблеми (знати доступні джерела наукової інформації, опубліковані в Україні та за її межами), уміти обирати найдоцільнішу методикку дослідження, аналізувати, аргументувати, порівнювати й узагальнювати, логічно викладати зміст роботи відповідно до чинних норм української наукової мови. У роботі має знайти відображення *науковий пошук*, а саме: автор має наводити самостійно дібрані приклади, узагальнювати інформацію в процесі аналітичного огляду тематичної літератури, аналізу різноманітних класифікацій, а також таблиць, схем, графіків, діаграм тощо; лаконічно й переконливо формулювати висновки, підбивати обґрунтовані підсумки.

Групи завдань дослідження – своєрідні етапи дослідження для досягнення поставленої мети, що можуть охоплювати такі складники:

- вивчення певних теоретичних питань, які входять до загальної проблеми дослідження (наприклад, узагальнення наукового доробку вчених, визначення сутності понять, термінів, явищ, процесів, подальше їх вдосконалення, зіставлення тощо);
- збір ілюстративного матеріалу, створення картотеки ілюстративного матеріалу;
- обґрунтування необхідної системи операцій щодо розв'язання описуваної проблеми;
- систематизація предметної сфери дослідження, що зреалізованої через уміння класифікувати предмет і об'єкт дослідження (класифікація не тільки зробить дослідження системним, але й точно визначить ту наукову нішу, вивченням якої займається науковець);
- визначення умов і обмежень, що дає змогу оцінити можливості й реальність розв'язання наукового завдання (обмеження можуть бути хронологічних рамках, повноті джерельної бази, аспектах вивчення предмета дослідження тощо).
- укладання додатків до наукової роботи, що унаочнюють результати дослідження тощо.

Для формулювання завдань наукової роботи використовують такі типові мовні засоби: *дослідити (описати, здійснити опис, узагальнити, вивчити, встановити, пояснити, систематизувати, схарактеризувати, класифікувати, визначити, підсумувати, проаналізувати, з'ясувати, розробити, здійснити експеримент, простежити, укласти, виявити, експериментально перевірити...*тощо.

✍ Самостійна робота

ДИСЕРТАЦІЯ ТА АВТОРЕФЕРАТ: КОМПОЗИЦІЯ, СТРУКТУРНІ Й ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Н. В. **Дисертація** – кваліфікаційна наукова робота в певній галузі науки, яку публічно захищають на спеціалізованій вченій раді наукової установи для одержання вченого ступеня кандидата наук (*кандидатська дисертація*) чи доктора наук (*докторська дисертація*). Дисертації оприлюднюють на сайтах установ, у яких створено спецради.

Автореферат – наукове видання у вигляді брошури, що містить складений автором стислий виклад змісту наукової праці, що її подають на здобуття наукового ступеня, напр.:

автореферат кандидатської чи докторської дисертацій. Аспірант (докторант) надсилає примірники автореферата до наукових бібліотек, адміністративних та вишівських установ України.

? Завдання теоретичного та практичного характеру

Підготувати відповіді на такі питання:

1. Окресліть загальні вимоги до студентської наукової роботи.
2. Назвіть основні етапи виконання наукової роботи з мовознавства.
3. Розкрийте зміст етапу „Вибір теми дослідження та визначення наукового керівника”.
4. Розкрийте зміст етапу „Опрацювання літературних джерел”.
5. Розкрийте зміст етапу „Збір фактичного матеріалу”.
6. Розкрийте зміст етапу „Складання плану науково-дослідної роботи”.
7. Розкрийте зміст етапу „Формулювання гіпотези”.
8. Розкрийте зміст етапу „Визначення завдань роботи”.
9. Розкрийте зміст етапу „Визначення методології дослідження”.
10. Розкрийте зміст етапу „Систематизація накопиченого матеріалу”.
11. Розкрийте зміст етапу „Підведення підсумків”.
12. Розкрийте зміст етапу „Літературне оформлення результатів дослідження”.
13. Розкрийте зміст етапу „Подання чорнового варіанта роботи керівникові”.
14. Аналітичний огляд теоретичних джерел дослідження (первинних і вторинних) у вступній частині.
15. Схарактеризуйте етапи збору та опрацювання фактичного матеріалу.
16. Назвіть структурні елементи „Вступу”.
17. Узагальніть структуру огляду літератури з досліджуваної проблеми.
18. У який спосіб можна довести актуальність обраної теми дослідження?
19. Як корелюють тема, мета й завдання науково-дослідної роботи?
20. Назвіть основні складники завдань лінгвістичного дослідження.
21. Чим відрізняється об’єкт дослідження і його предмет?
22. Поясніть поняття „проблема дослідження” і „гіпотеза дослідження”.
23. Що таке дисертація та автореферат як важливі джерела наукової інформації?
24. Сформулюйте висновки з вивченої теми.

Види діяльності: конспектування літератури; робота з текстами курсових, дипломних і магістерських робіт; ознайомлення зі специфікою дисертацій і авторефератів.

Форми перевірки та оцінювання: конспект, узагальнювальні схеми й таблиці; усне опитування.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Білуха М. Т. Основи наукових досліджень : підручник / М. Т. Білуха. – К. : Вища школа, 1997. – 271 с.
2. Єріна А. М. Методологія наукових досліджень: навч. посібник / А. М. Єріна. – К. : МОН, 2004. – 216 с.
3. Коломієць В. О. Як виконувати курсову роботу : метод. посібник для студ. вищих педагог. навч. закладів / В. О. Коломієць. – К. : Вища школа, 2003. – 69 с.
4. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 192 с.
5. Методичні рекомендації до оформлення й захисту випускних робіт / Гуйванюк Н. В. Державна підсумкова з української мови та методики викладання української мови : навч. електронне видання комбінованого використання / Н. В. Гуйванюк, О. В. Кульбабська, О. В. Кардашук. – Вид. 4-е, випр. і доповн. – Чернівці : ТОВ „Наші книги”, 2016. – С. 242–288.
6. Оформлення студентських наукових робіт : методичні вказівки / уклад. : О. Д. Огуй, О. Я. Івасюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 16 с.
7. Пілюшенко В. Л. Наукове дослідження: організація, методологія, організаційне забезпечення : навч. посібн. / В. Л. Пілюшенко, І. В. Шкрабан, І. В. Славенко. – К. : Лібра, 2004. – 342 с.
8. П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі : навч. посібн. / І. С. П'ятницька-Позднякова. – К. : Центр навч. літ-ри, 2003. – 116 с.
9. Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень: концепт лекцій / А. С. Філіпенко. – К. : Академія, 2004. – 208 с. – (Альма матер).
10. Формування дослідницької культури молодих науковців : колективна монографія / за ред. В. А. Семиченко. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 133 с.
11. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посібник / Г. О. Цехмістрова. – К. : Видавничий Дім „Слово”, 2004. – 240 с.
12. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 3-тє вид., стер. – К. : Знання-Прес, 2003. – 295 с.
13. Штось О. П. Курсова робота з української мови / В. М. Штось, В. А. Буда. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2002. – 64 с.
14. Як писати дипломну роботу з української мови / уклад. Н. І. Тоцька. – К. : КДУ, 1985. – 23 с.

Додаткова література

1. Барчук В. М. Основи наукових досліджень : матеріали до вивчення курсу / В. М. Барчук. – Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т, 2000. – 30 с.
2. Грушко І. М. Основи научних досліджень / І. М. Грушко. – Харків : Вища школа, 1979. – 200 с.
3. Гуйванюк Н. В. Основи наукових досліджень : методичні рекомендації до спецкурсу для студентів II курсу спеціальності „Українська мова та література” / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : ЧДУ, 1996. – 19 с.
4. Еко Умберто. Як написати дипломну роботу: Гуманітарні науки / пер. за ред. О. Глотова. – Тернопіль : Мандрівець, 2007. – 224 с.
5. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень : навч. посібн. / В. В. Ко-

вальчук, Л. М. Моїсєєв. – Вид. 2-е, доп. і перероб. – К. : Видавничий дім „Професіонал”, 2004. – 208 с.

6. Курсові роботи з української мови : методичні вказівки до написання та орієнтовна тематика / за ред. А. П. Загнітка. – Донецьк : ДонДУ, – 15 с.

7. Курсовые и дипломные работы: ОТ выбора темы до защиты : справочное пособие / авт.-сост. И. Н. Кузнецов. – Минск : Мисанта, 2003. – 416 с.

8. Мацюк Г.П. Українське мовознавство крізь призму наукових шкіл / Г. П. Мацюк // Вісник Львівського університету : зб. наук. праць / відп. за вип.: І. Качан, З. Купчинська. Львів : Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2004. – Вип. 34. – Ч. 2. – С. 3–11. – (Серія : філологічна).

9. Мороз І. В. Структура дипломних, кваліфікаційних робіт та вимоги до їх написання, оформлення і захисту / І. В. Мороз. – К., 1997. – 56 с.

10. Основи наукових досліджень : конспект / упор. Пістунів І. М. – Дніпропетровськ : [б.в.], 2007. – 79 с.

11. Пашковская П. А. Методология научных исследований : уч. пособ. / П. А. Пашковская. – Минск : Информпресс, 2002. – 171 с.

12. Серета Л. П. На допомогу авторам навчальної літератури : навч. посібн. для викл. вищих навч. закладів / Л. П. Серета, В. С. Павленко. – К. : Вища школа, 2001. – 79 с.

13. Сидоренко В. К. Основи наукових досліджень : навч. посібник для вищих педагогічних закладів / В. К. Сидоренко, П. В. Дмитренко. – К. : РННЦ „ДІНІТ”, 2000. – 259 с.

14. Сурмін Ю. Майстерня вченого : підручн. для науковця / Ю. Сурмін. – К. : НМЦ „Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2006. – 302 с.

15. Технологія наукових досліджень. – Харків : Інжек, 2005. – 58 с.

16. Чкалова О. Н. Основи научных исследований / О. Н. Чкалова. – К. : Вища школа, 1978. – 120 с.

Завдання для поточного самоконтролю та контролю знань

Завдання 1. *Прочитайте текст. З'ясуйте та схарактеризуйте основні критерії вибору теми наукового дослідження.*

Вибір *теми дослідження* – один з найвідповідальніших етапів наукової діяльності дослідника, від правильності виконання якого значною мірою залежить успішне виконання науково-дослідної роботи. Розрізняють три різновиди тем: 1) теми як результат розвитку проблеми, над якими працює конкретний науковий колектив; 2) ініціативні теми; 3) замовлені теми. Найкраще обирати теми першої групи. Ініціативні теми зазвичай виникають унаслідок або доброї наукової підготовки, або обмеженої кваліфікації та наукового кругозору дослідника. Тому, вибираючи ініціативну тему, важливо реально оцінити ситуацію, щоб не поставити під загрозу успішне виконання наукових досліджень. Замовлені теми найчастіше пов'язані з основними планами

науково-дослідних робіт у галузі, установі, науковому колективі.

Під час обрання теми основними критеріями повинні бути актуальність, новизна і перспектива майбутніх досліджень, наявність теоретичної бази, зв'язок теми з науковою роботою кафедри.

Обґрунтування *актуальності теми* – початковий етап будь-якого дослідження. Уміння дослідника обрати тему, правильно її розуміти й оцінювати з погляду своєчасності та соціальної значущості характеризують його наукову зрілість і професійність. Обґрунтовуючи актуальність, дають відповідь на питання: якій галузі знань і для чого необхідні запропоновані наукові результати? Для цього потрібно чітко сформулювати сутність проблеми, що зумовлює актуальність теми. Проблема в науці – це суперечлива ситуація, яка потребує свого розв'язання. Вона виникає тоді, коли старе знання вже виявило свою неспроможність, а нове ще не набуло розвиненої форми. Тому саме вибір проблеми суттєво визначає як стратегію дослідження загалом, так і напрямок наукового пошуку зокрема. Сформулювати проблему – означає показати вміння відокремити головне від другорядного, виявити те, що вже відомо і що досі невідомо науці про предмет дослідження. Актуальність та доцільність роботи для розвитку відповідної галузі науки обґрунтовують шляхом критичного аналізу та порівняння уже відомих напрацювань учених у колі визначеної проблематики.

Новизна ідеї (а отже, і теми) – ознака, що характеризує отримані результати і проведення досліджень загалом поняттям „вперше”. Це поняття означає в науці нестачу (або обмеженість) подібних результатів до їх публікації. Для багатьох галузей науки новизна виявляється у наявності вперше сформульованих і змістовно обґрунтованих теоретичних положень, розроблених принципів, методів та рекомендацій. Новими можуть бути ті положення досліджень, що сприяють подальшому розвитку науки або окремих її напрямків. Виокремлюють три рівні новизни: 1) перетворення відомої інформації, докорінна її зміна (поява принципово нових у певній галузі знань, що не просто доповнюють відомі положення, а є самостійними); 2) розширення, доповнення відомої інформації (новий результат розширює відомі теоретичні або практичні положення, додає до них нові елементи, доповнює знання в певній галузі без зміни їхньої сутності); 3) уточнення, конкретизація відомої інформації, поширення відомих результатів на новий клас об'єктів, систем (новий результат уточнює відоме, конкретизує окремі положення щодо поодиноких випадків, а відомі методи чи способи аналізу можуть бути розвинені й поширені на новий клас об'єктів).

Практична значущість обраної теми залежить від характеру конкретного наукового дослідження. Вона може полягати в наявності актів

про впровадження результатів дослідження на практиці; використанні наукових результатів у навчальному процесі закладів освіти; залучення результатів для підготовки нових методичних документів (З підручника).

Завдання 2. *Прочитайте текст. Схарактеризуйте процес відбору та основні ознаки наукових фактів.*

Мета вивчення літературних джерел – відбір, накопичення та систематизація наукових фактів з теми дослідження. Варто пам'ятати, що відбір наукових фактів – це творчий процес, що потребує цілеспрямованих зусиль. Наукові факти є складниками наукового знання, на підставі яких визначають закономірності явищ, будують теорії та виводять закони. Вони характеризуються такими властивостями, як новизна, точність, об'єктивність і достовірність. Новизна наукового факту засвідчує принципово новий, невідомий досі досліднику предмет, явище чи процес. Точність наукового факту визначають об'єктивні методи і характеризує сукупність найсуттєвіших ознак предметів, явищ, процесів, а також їх кількісних та якісних показників. Наукова об'єктивність під час добору фактів означає, що факти не можна відкидати тільки тому, що їх важко пояснити чи знайти їм практичне застосування. А достовірність наукового факту базується на його об'єктивному існуванні, що підтверджується при побудові аналогічних ситуацій. Достовірність наукових фактів значною мірою залежить від достовірності першоджерел, їх цільового призначення і характеру їх інформації (очевидно, що офіційне видання, опубліковане від імені державних або громадських організацій, установ і відомств, містить матеріали, точність яких викликає найменше сумнівів).

Завдання 3. *Визначте понятійний апарат досліджень:*

- „Ідіостиль поетичних творів Юрія Федьковича”.
- „Іншомовні слова румунського походження в українській мові”.
- „Кольороназви в індивідуально-авторській картині світу Володимира Сосюри”.
- „Лінгвостилістичний потенціал фразеології у творах В. Стефаника”.
- „Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації”.
- „Функціонування займенникових слів у структурі тексту”.

Завдання 4. *Виписіть із монографій, авторефератів дисертацій типові вислови для формулювання мети й завдань дослідження. Спробуйте за зразком сформулювати й записати мету і завдання Вашої наукової роботи.*

Назва наукової роботи	Мета	Завдання

Завдання 5. *Виписіть із авторефератів дисертацій формулювання об'єкта й предмета дослідження. Простежте співвідношення цих понять. Спробуйте самостійно сформулювати й записати об'єкт і предмет Вашого наукового дослідження.*

Назва наукової роботи	Об'єкт дослідження	Предмет дослідження

Завдання 6. *Прочитайте фрагменти зі вступу дипломної (магістерської) роботи (на вибір). Прокоментуйте доречність уживання мовних засобів у рубриках вступної частини.*

Завдання 7. *У наукових статтях, уміщених у фахових виданнях Вашого навчального закладу, визначте мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження.*

Завдання 8. *Проаналізуйте статтю, уміщену у фахових виданнях Вашого навчального закладу, за планом:*

- а) тема, постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- б) аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання конкретної проблеми й на які спирається автор;
- в) виокремлення не розв'язаних раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена стаття;
- г) формулювання цілей статті (постановка завдання);
- г) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- д) висновки з рецензованого дослідження і перспективи подальших розвідок в окресленому напрямку.

Завдання 9. *Студент визначив таку тему магістерської роботи „Функціонально-структурні особливості синтаксичних одиниць у мові української преси” та підготував вступ. Поміркуйте, чи актуальна така робота. З'ясуйте, наскільки коректно сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження. Відредагуйте науковий текст.*

„**Актуальність магістерської роботи.** Другу половину ХХ–початок ХХІ ст. характеризує стрімке зростання масової комунікації і нових інформаційних технологій. Динамічний розвиток традиційних засобів масової інформації – друкованих видань, радіо, телебачення, побудова й поширення Інтернету – посприяв створенню єдиного інформаційного простору, особливого віртуального середовища, що об’єднало сукупність медіапотоків. Усе це відбилося на процесах поширення слова, уживанні реченневих структур, характері мовних змін. Основний обсяг використання мови припадає нині на сферу масової комунікації.

Мова засобів масової інформації постійно привертала увагу лінгвістів. Особливості газетної мови досліджено в працях М.А. Жовтобрюха [Жовтобрюх, 1970], В.Г. Костомарова [Костомаров, 1971; 1999], А.В. Швець Швець, 1971; 1979], А.Н. Васильєвої [Васильєва, 1982], І.П. Лисакової [Лысакова, 1981], у дисертаційних роботах М.С Ковальчука [Ковальчук, 1980], Т.Г. Сербіної [Сербина, 1988], О.А. Сербенської [Сербенська, 1991], О.В. Какориної [Какорина, 1992], В.І. Грицини [Грицина, 2002], О.А. Стишова [Стишов, 2003], О.І. Соколової [Соколова, 2004], Н.М. Івкової [Івкова, 2007]. Така посилена увага саме до мови преси є закономірною: по-перше, газета – найстаріший засіб масової інформації, у якому склалися і формувалися основні стилістичні прийоми та засоби, характерні для мови масової комунікації загалом; по-друге, газетні тексти репрезентують найбільш доступний і зручний для лінгвістичного опису матеріал, бо не потребують попереднього запису і подальшого розшифрування, як, наприклад, радіо- і відеоматеріали. Усе це уможливило кваліфікацію мови газети, зокрема її текстів інформаційного спрямування, у ролі базового компонента мови засобів масової інформації.

Утім, вивчення мови української газети відбувалося переважно на лексичному матеріалі чи торкалося деяких аспектів синтаксису. Донині немає повного системного опису мови газети з погляду її внутрішньої функціонально-стильової диференціації. Відсутній і цілісний, ґрунтовний аналіз специфіки функціонування синтаксичних одиниць у мові української преси початку ХХІ ст., тому, вважаємо, наша наукова розвідка перебуває на часі.

Українська газетна мова останніх десятиріч зазнала активного впливу суспільно-політичних, соціально-економічних, культурних та лінгвістичних змін. Вивчення мови сучасної української преси дає змогу констатувати рухливість і мінливість її системи, оскільки вона відображає всі процеси, які заторкують на певному етапі національну мову загалом. Це передусім поширення розмовної стихії, поглиблення явищ експресії й оцінності, збільшення впливу особистісного чинника тощо.

Нині констатуємо й досить помітні зміни в розвитку сучасної лінгвістичної науки, котра стає дедалі більше прагматично зорієнтованою. Зміна її наукової парадигми, повернення до людини актуалізують комплекси нових підходів до осмислення мови, яку нині інтерпретують не як систему „в самій собі й для себе”, а як національно-культурний феномен. В епіцентрі уваги перебуває комунікативна роль мови, функціональні можливості її одиниць, зв'язки з ментальністю народу, виявлення в мові найрізноманітніших інтенцій суб'єкта мовлення, людського чинника тощо.

Повернення української мови в газетну сферу в 90-х рр. ХХ ст. виявило, що на всіх її рівнях наявні ознаки калькування з російської мови. Помітні вони і в синтаксисі, який багато в чому втратив свою національну самобутність: передусім у поширенні пасивних конструкцій, калькованих сполучників і сполучних слів для зв'язку предикативних частин складного речення, використанні деяких вставних одиниць, інтертекстуальних синтаксичних побудов на кшталт російської мови.

Метою дослідження є комплексний опис синтаксичних конструкцій у засобах масової інформації, вивчення особливостей їх формування та функціонування, що передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) проаналізувати синтаксичні одиниці, уживані у мові української преси початку ХХІ століття;

2) простежити історію вивчення синтаксису у мові української преси;

3) визначити особливості функціонально-семантичної організації на комунікативно-прагматичному рівні;

4) проаналізувати шляхи формування синтаксичних одиниць у мові української преси;

5) виявити особливості функціонування синтаксичних одиниць в ЗМІ та інших друкованих виданнях.

Об'єктом дослідження є синтаксична система сучасної української мови.

Предмет безпосереднього **аналізу** – дослідження семантико-структурних, словотвірних та функціональних особливостей синтаксичних одиниць у мові української преси.

Мета і завдання роботи зумовили вибір **методів дослідження**. Основним методом магістерської роботи обрано описовий, що включає лінгвістичне спостереження, аналіз і систематизацію мовних явищ. Також використано метод компонентного аналізу, функціональний метод, метод опитування і кількісних підрахунків.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерську роботу виконано в межах тематики науково-дослідної

роботи кафедри української лінгвістики і методики викладання ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди”.

Наукова новизна. У межах магістерської роботи простежено формування і функціонування новітніх синтаксичних структур у мові української преси, визначено причини виникнення, виділено групи, а також з’ясовано функції, які виконує синтаксичні структури у мовленні його носіїв.

Теоретичне значення полягає в тому, що пропонована робота поглиблює теоретичні дослідження синтаксису української мови. Зокрема, висновки та узагальнення, вперше зроблені на основі широкого комплексного аналізу синтаксичних одиниць, які дозволяють виявити тенденції розвитку такого малодослідженого мовного пласту.

Практичне значення дослідження визначається тим, що його результати можуть бути застосовані при подальшому вивченні синтаксичних одиниць української мови та її впливу на розвиток загальнонаціональної мови. Зібраний матеріал можна використати у дидактичній практиці. Практична цінність дослідження впливає з доцільності використання його результатів у рамках спецкурсів із синтаксису, семантики та лінгвістичного аналізу тексту для студентів філологічних спеціальностей, а також при написанні дипломних і курсових робіт.

Структура і зміст роботи визначаються її метою та завданнями. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури”.

Завдання 10. *Ознайомтесь із запропонованими темами студентських наукових робіт. Визначте предмет і об’єкт майбутньої наукової роботи.*

„Особливості наукового стилю у правничій науці”.

„Мовні особливості вираження гумору”.

„Стереотипи мовної поведінки молоді Чернівців”.

„Функціональні параметри прислівників часу у творах Ольги Кобилянської”.

„Лінгвостилістична характеристика діалектизмів у новелах Марка Черемшини”.

„Порівняльні конструкції в поезіях Б-І. Антонича (структурно-синтаксичний та стилістичний аспект)”

„Лінгвостилістична характеристика пейзажних описів у новелах Василя Стефаника”.

Навчальний елемент 2.3

„Загальні вимоги до написання наукової роботи. Інформаційне забезпечення наукових досліджень”

📖 Лекція 3. ПРОЦЕДУРА НАПИСАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

План

1. Композиція наукової роботи.
2. Вимоги до структурних елементів кваліфікаційної роботи.
  - 2.1 Обсяг лінгвістичного дослідження.
  - 2.2 Оформлення титульної сторінки та змісту.
  - 2.3 Структура вступу.
  - 2.4 Композиція основної частини.
  - 2.5 Формулювання висновків.

Ключові слова: *науковий документ, наукова інформація, інформаційний пошук, джерела наукової інформації, методи фіксації і збереження наукової інформації, фактологічна база, картотека наукових джерел, картотека ілюстративного матеріалу, аспектація, композиція, рубрикація, нумерація, титульна сторінка, вступ, основна частина, висновки, додатки.*

Ч. В. Основні структурні елементи наукової роботи – особливості, які відбивають логіку здійсненого конкретного дослідження, що виявляється в її загальному структуруванні, рубрикації, побудові розділів, абзацоподілі та інших формальних елементах:

аспектація – відображає логіку наукового дослідження, схему його змісту (коректно здійснена аспектація дає змогу знайти найкраще композиційне рішення);

рубрикація – поділ наукової роботи на окремі логічно підпорядковані частини (розділи, глави, параграфи, пункти, підпункти), які найкраще відображають логіку побудови конкретного наукового дослідження (кожна частина наукового документа має короткий, але інформативний заголовок, який відображає її зміст);

нумерація – числове (або буквене) позначенням послідовності розміщених складників тексту наукової роботи (для цього використовують римські й арабські цифри, великі й малі літери);

композиція – послідовне розміщення основних частин ро-

боти, що дає змогу зробити її правильну рубрикацію.

Способи написання наукового тексту – автори наукових праць застосовують різні способи написання тексту: *послідовний*, коли автор переходить до наступного параграфу тільки після завершення попереднього; *цілісний*, коли пишуть усю роботу, а потім до неї вносять виправлення й доповнення, шліфують текст; *вибірковий*, коли автор пише роботу в тому порядку, у якому йому зручно. Утім, важливо дотримуватися послідовності складових частин у структурі всієї роботи, а також у розміщенні конкретного матеріалу в окремих розділах, щоб кожен із них логічно вмотивовував і підтверджував основну ідею дослідження. Між окремими розділами і підрозділами має бути тісний зв'язок і взаємозалежність.

Композиція кваліфікаційної роботи – рекомендована структура студентського наукового дослідження, що її дотримуються під час написання кваліфікаційної роботи, урахувавши й вимоги до технічного її оформлення. Рекомендують таку структуру студентського наукового дослідження:

Титульна сторінка – перша сторінка рукопису, на якій зазначені надзаголовні дані, відомості про автора, заголовок, підзаголовні дані, відомості про наукового керівника, місце й рік виконання роботи (оформлення не потребує особливих пояснень, адже виконується за затвердженням МОНУ та навчальним закладом зразком).

Зміст – перелік розділів, параграфів й інших рубрик наукової праці із зазначенням сторінок, з яких вони починаються (повинен бути на початку роботи). Назви розділів і параграфів повинні точно повторювати відповідні заголовки в тексті.

Вступ, де розкривають актуальність, новизну та практичне значення теми, мету й основні завдання, предмет і об'єкт дослідження, структуру курсової (дипломної) роботи, визначають джерельну базу тощо (обсяг вступу не повинен перевищувати 5–7 % обсягу основного тексту).

Основна частина, що охоплює кілька основних розділів, поділених на підрозділи, що за змістом повинні відповідати темі, підпорядковуватись основній меті та завданням, бути органічно взаємопов'язаними, мати приблизно однаковий обсяг. У них викладають теоретичні положення, аналізують різні точки зору, висловлюють й аргументують свою думку. У *першому (теоретичному) розділі* подають огляд праць

вітчизняних і зарубіжних науковців з означеної проблеми (перераховують прізвища авторів, наводять найбільш вдалі цитати, порівнюють погляди, аналізують класифікації, тлумачать терміни і основні поняття роботи тощо). *Наступні (аналітичні) розділи* містять опис досліджуваного матеріалу та його інтерпретацію: усебічний і об'єктивний аналіз мовного матеріалу, підпорядкований тій гіпотезі і класифікації, що її виробив дослідник на основі опрацювання літератури та вивчення фактичного матеріалу. Наприкінці кожного розділу формулюють короткі висновки.

Висновки є логічним викладом підсумків дослідження, окреслення його перспективи (обсяг висновків не повинен перевищувати 5–7 % обсягу основного тексту).

Список використаної літератури, який розміщують у кінці роботи. У літературних і наукових джерелах указують прізвище, ініціали автора, повну назву книги, місто, видавництво, рік видання, кількість сторінок. Для статей, що опубліковані в періодичній пресі, зазначають прізвище, ініціали автора, назву статті, назву журналу чи газети, рік видання, номер журналу чи дату виходу газети, конкретні сторінки. Список охоплює лише ті джерела, які були використані під час написання, згадані в тексті або покликаннях. Список укладають за розділами з урахуванням вимог державного стандарту (див. *Додаток Д*). Список використаної літератури – елемент бібліографічного апарату, відбиває самостійну творчу роботу автора і засвідчує рівень проведеного дослідження.

Додатки, до яких долучають допоміжні матеріали (таблиці, схеми, ілюстрації, статистичні дані, словнички тощо). Кожен додаток починають із нової сторінки, у правому верхньому куті пишуть слово „Додаток”. Додаток повинен мати тематичний заголовок. Якщо курсова (дипломна, магістерська) робота містить кілька додатків, їх послідовно позначають великими літерами алфавіту (напр.: „Додаток А”). Покликання на додатки в текстовій частині роботи є обов'язковим. Додатки враховують лише в загальному обсязі наукової роботи. Текстову частину кваліфікаційної роботи складають зміст, список умовних скорочень, вступ, розділи та загальні висновки (список використаної літератури та джерел також входить лише до загального обсягу наукової роботи).

◆ Практичне заняття

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОШУК, ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

План

1. Бібліотека – інтелектуальний центр наукових досліджень.
2. Бібліографічний пошук у науковій роботі, спеціальні бібліографічні видання.
3. Прийоми опрацювання наукової літератури з мовознавчої проблеми.
4. Загальні вимоги до підготовки теоретичного розділу роботи.
5. Джерельна база дослідження:
  - а) окреслення джерельної основи дослідження;
  - б) добір фактичного матеріалу;
  - в) вимоги до паспортизації мовних фактів;
  - г) умовні скорочення джерел та основних понять;
  - г) первинна систематизація дібраного матеріалу.

Н. В. Наукова інформація – сукупність повних, точних, достовірних відомостей про розвиток природи, суспільства і людини, зафіксованих у науковому документі. *Науковий документ* є структурною одиницею *інформаційних ресурсів*. У повсякденній діяльності під документом розуміють будь-який папір, що має юридичну силу, щось засвідчує, надає якісь права чи обов'язки. Документ у науці – матеріальний об'єкт з інформацією про факти, події, явища дійсності та розумової діяльності людей, яка закріплена створеним людиною способом передавання та зберігання в часі і просторі. Пошук і аналіз наукової інформації посідає особливе місце в науково-дослідній роботі. Наукову інформацію зберігають й передають за допомогою опублікованих і неопублікованих джерел, які умовно поділяють на *первинні* – містять безпосередні результати наукових досліджень, нові наукові відомості (книги, статті, монографії, дисертації тощо), і *вторинні* – містять результати аналітично-синтетичної та логічної переробки наукової інформації первинних документів (бібліографічні покажчики, інформаційні видання, каталоги, картотеки, довідкова література тощо). Традиційним засобом передавання та збереження інформації є приведення в порядок документальних фондів.

Універсальна десятинна класифікація (УДК) – міжнародна універсальна система класифікація документів, яку широко використовують в усьому світі для систематизації творів науки, літератури і мистецтва, періодичного друку, організації

карток. УДК дає змогу детально представити зміст документальних фондів, забезпечити оперативний пошук інформації. В основі структури УДК – принцип десяткових дробів. Для позначення відділів застосовують арабські цифри, зрозумілі в усіх країнах, що робить УДК загальнодоступною міжнародною системою. Десятковий принцип структури дає змогу безмежно розширювати її через додавання нових цифрових позначень до наявних, не змінюючи системи загалом. Вона складається із *основної* і *допоміжної* таблиць. Основна таблиця містить поняття і відповідні їм індекси, за допомогою яких систематизують знання людства. До допоміжних таблиць уналежнено поняття, що повторюються, загальні для всіх або багатьох розділів (загальні визначники), або ті, що їх застосовують лише в одному розділі (спеціальні визначники). УДК систематизує всі людські знання у 10 розділах, де кожний розділ має десять підрозділів тощо. Визначники використовують для подальшої деталізації індексу, звужуючи ту чи ту тему. До основного індексу визначники приєднують за допомогою символів (крапка, дужки, дефіс, лапки тощо).

Код індексу   **Найменування індексу знань**

0	Загальний відділ.
1	Філософія. Психологія.
2	Релігія. Теологія.
3	Суспільні науки. Економіка. Туризм.
4	(вільний)
5	Математика. Природничі науки.
6	Прикладні науки. Медицина Техніка. Сільське господарство
7	Мистецтво. Архітектура. Ігри. Спорт.
8	Мова. Мовознавство. Художня література. Літературознавство.
9	Географія. Біографії. Історія.

Залежно від потреб поділу інформаційно-пошукової мови до основних індексів додають інші знаки, чим підвищують спеціалізацію УДК, напр.: 80 – Загальні питання лінгвістики та літератури. Філологія; 81 – Лінгвістика. Мовознавство. Мови; 82 – Художня література. Літературознавство. Для зручності сприйняття кожні три знаки відокремлюють крапкою. Багато років УДК застосовують як найбільш досконалу класифікацію знань.

Бібліотечно-бібліографічна класифікація (ББК) – класифікація інформації, яка має іншу систему класифікації й індексації людських знань. Основна частина її буквено-цифрових індексів побудована за десятковим принципом. Основні поділи ББК розподілено на 21 відділ, кожний з яких має свій індекс із великих букв українського алфавіту, наприклад:

Індекси знань	Найменування індексів знань
А	Загальнонаукове та міждисциплінарне знання
Б	Природничі науки
В	Фізико-математичні науки
Г	Хімічні науки
Д /.../	Науки про землю (геодезичні, геофізичні, геологічні та географічні науки)
Ш і т.д.	Філологічні науки. Художня література і т. д.

Усього: 21

Обидві інформаційно-пошукові мови (УДК і ББК) застосовують в процесі організації бібліотечних фондів.

Джерело наукової інформації – науковий документ, що містить якість повідомлення (а не бібліотека або інформаційний орган, звідки отриманий цей документ). Документи створюють величезні інформаційні потоки, темпи яких щорічно зростають. Документальні джерела містять основний обсяг відомостей, що використовуються у науковій, викладацькій і практичній діяльності. До наукових документів уналежнюють різного роду видання, що є основним джерелом наукової інформації. **Видання** – документ, призначений для поширення інформації, що міститься в ньому, який пройшов редакційно-видавничу обробку, отриманий друкуванням або тисненням, поліграфічно самостійно оформлений та має вихідні відомості. Важливими джерелами інформації є *неперіодичні* (книги, монографії, брошури, підручники, посібники, енциклопедії, словники, дисертації, автореферати дисертацій) і *періодичні* (журнали, часописи) видання. У кінці ХХ ст. створено систему **Internet** – всесвітню (глобальну) інформаційну мережу, що з'єднує мільйони комп'ютерів (серверів) з метою спільного використання інформаційних ресурсів. Інформація в Інтернет організована у вигляді комп'ютерних файлів, які називаються Web-сторінками. Сукупність пов'язаних між собою Web-сторінок, створених конкретною особою чи організацією, утворюють Web-сайт. Зараз це основний і найбільш поширений тип інформаційних ресурсів в Інтернет. Інтернет нині постає як одне з найзручніших джерел інформації. Оскільки в процесі

проведення наукового дослідження необхідним є використання різноманітної інформації, Інтернет забезпечує швидкий доступ до даних, на яких ґрунтується хід дослідження. Неможливо переоцінити ту роль, яку сьогодні відіграють інформаційні технології й у здійсненні мовознавчих досліджень. Так, лише за допомогою новітніх технологій можливим є акумулювання великих розмірів інформації та створення можливостей для вільного доступу до неї. Зокрема для лінгвістичних досліджень важливим є вільний доступ до комп'ютерних файлів, що містять різнотипні тексти (художні, наукові, публіцистичні, епістолярні тощо), лексикографічні праці, системні каталоги тощо. Глобальна інформатизація дає змогу також без особливих перешкод використовувати різноманітні доробки зарубіжних учених. Працюючи з інформацією в Інтернеті, користувач може здійснювати тематичний пошук за ключовими словами. Іншою перевагою, що нині є в арсеналі науковців, є технологічні можливості при збиранні, зберіганні, обміні, обробці та аналізі фактичного матеріалу. Є багато різноманітних комп'ютерних програм, за допомогою яких можна легко здійснювати кількісні підрахунки, отримати статистичні дані тощо.

Інформаційний пошук – сукупність операцій, спрямованих на пошук документів, які потрібні для розробки теми дослідження. Пошук може бути: ручний, який здійснюється за бібліографічними картками, картотеками, каталогами, механічним і автоматизованим. Визначення стану вивчення теми доцільно розпочати із знайомства з інформаційними виданнями, які на відміну від бібліографічних містять не лише систематизовані відомості про надруковані праці, а й про ідеї та факти, що в них містяться. Крім оперативності, їх характеризує новизна поданої інформації, повнота охоплених джерел і наявність довідкового апарату, що полегшує пошук і систематизацію літератури. Інформаційні видання випускають інститути, служби НТІ, центри інформації, бібліотеки. До основних інститутів і організацій України, які здійснюють централізований збір і обробку інформації основних елементів опублікованих документів, є: Книжкова палата України; Український інститут науково-технічної та економічної інформації (УкрНТЕІ); Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського та інші бібліотечно-інформаційні установи загальнодержавного та регіонального рівнів.

Етап збору й відбору інформації – один із ключових етапів проведення наукових досліджень, організація якого передбачає: окреслення кола питань, що вивчатимуть, та хронологічних меж пошуку необхідної літератури; уточнення джерел інформації (книги, статті, часописи тощо), можливості використання літератури зарубіжних авторів; визначення ступеня відбору літератури (усієї з певного питання, чи тільки окремі матеріали); участь у роботі тематичних семінарів і конференцій; особисті контакти зі спеціалістами з обраною проблемою; вивчення архівних документів та робота у відділі рідкісних книг; пошук інформації в Інтернеті тощо.

Вивчення наукової літератури – важливий елемент наукової роботи, складний творчий процес, що дає змогу: виявити здобутки науки, її досягнення і недоліки щодо досліджуваної проблеми; визначити основні тенденції в поглядах фахівців на проблему, з огляду на те, що вже досягнуто в науці; з'ясувати термінологічний обсяг основних понять, дефініцій та здійснити їх детальну порівняльну характеристику; визначити актуальність і рівень вивчення проблеми; вибрати певний напрям, аспекти дослідження; забезпечити достовірність висновків і результатів науковця, зв'язок його концепції із загальним розвитком науки. У процесі вивчення літератури за обраною темою використовують не всю інформацію, що міститься в ній, а лише ту, що безпосередньо стосується теми. Критерієм оцінки прочитаного є можливість його практичного використання в роботі. Працюючи з літературою, обов'язково потрібно робити виписки, анотації і конспекти, за допомогою яких виокремлюють найбільш цінну інформацію, стисло викладають зміст інформації загалом. Роботу з літературою рекомендують проводити поетапно:

- загальне ознайомлення з матеріалом за його змістом;
- швидкий перегляд усього змісту;
- вибіркове читання будь-якої частини монографії, посібника дисертації, статті;
- виписування матеріалу, що належить до теми і є цікавим;
- критична оцінка записаного, його редагування, чистовий запис, як фрагмент тексту майбутньої роботи;
- формулювання власного погляду на досліджувану проблему.

ПРИЙОМИ ОПРАЦЮВАННЯ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ДОСЛІДЖУВАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Н. В. Методи фіксації та збереження наукової інформації – прийоми, що їх застосовують при роботі з літературними джерелами та текстом, на яке спирається кожне наукове дослідження:

Анотування (лат. *annotatio* – зауваження, помітка) – фіксація назви тексту і його авторів на бібліографічних картках і складання анотацій – найбільш загального та короткого, стисло викладу основного змісту роботи. Анотація обов'язково містить дві частини: бібліографічний опис (вихідні дані джерела у відповідності до чинних вимог) і власне текст. Сутність і призначення анотації полягають у тому, що вона є стислою характеристикою джерела інформації та відповідає на питання, про що йдеться в цьому джерелі. Анотація не розкриває змісту наукового джерела, а лише інформує про наявність праці певного змісту і характеру, даючи змогу користувачеві скласти достатнє й об'єктивне уявлення про незнайому для нього наукову публікацію, чим допомагає в пошуку, відборі та систематизації необхідної інформації.

Тезування – складніший, більш інформативний порівняно з анотуванням метод фіксації та збереження наукового матеріалу, що полягає у вилученні основної інформації з тексту-джерела у вигляді положень-тез. Звичайно тези викладають мовою автора. Кожна теза висвітлює окрему мікротему (частину загальної теми), визначає зміст наступної або підсумовує попередні тези. Головне призначення – створити модель змісту, яку можна було б осмислювати далі.

Конспектування (лат. *conspectus* – огляд) – складання письмового огляду літературних джерел, що акцентує увагу на короткому, але точному відображенні тексту. Це складний мисленнєво-мовленнєвий процес, мета якого – глибоко осмислити інформацію і подати її адекватно, точно, стисло та в зручній для подальшого використання письмовій формі конспекту. Конспект складається з плану й тез, доповнених фактичним матеріалом, що в сукупності являє собою короткий письмовий виклад змісту книги, статті, лекції тощо. Конспектуючи матеріал, варто постійно пам'ятати тему курсової (дипломної) роботи, щоб виписувати тільки те, що стосується теми дослідження. У звичайному *текстовому конспекті* обов'язково

фіксують найсуттєвіші думки автора із зазначенням сторінок у тексті-оригіналі. Кожну цитату має супроводжувати точний опис джерела з позначенням сторінок, на яких опубліковано цей матеріал. Застосування так званих розлапкованих цитат, коли думки іншого автора дослідник видає за особисті, розглядають як грубе порушення літературної та наукової етики та кваліфікують як *плагіат*. Інколи доцільно використовувати *формалізований конспект*, де всі записи вносять у заздалегідь підготовлені таблиці. Таблична форма конспекту може бути застосована для підготовки єдиного конспекту за кількома джерелами, особливо якщо є необхідність порівняння окремих положень. Найбільш досконалий спосіб зображення внутрішньої структури книги, що допомагає засвоєнню її змісту, – ведення *графічного конспекту*. Суть його в тому, що елементи роботи, що її конспектують, розташовують так, що помітна ієрархія понять і взаємозв'язок між ними. На першій горизонталі – формулювання теми, на другій показано, які основні положення до неї входять. Ці положення мають свої підрозділи. З кожної роботи може бути не один, а кілька графічних конспектів, що відображають книгу загалом й окремі її частини.

Реферування – складання реферату одного чи кількох текстів. Реферат не тільки відображає зміст текстів, тобто являє собою конспект, але містить думки й оцінки автора реферату – його точку зору щодо розглядуваних проблем, оцінку переваг і недоліків, значення тексту для науки і практики.

Укладання словника термінів і понять – група записів, пов'язаних із необхідністю аналітичного опрацювання тексту. Укласти для себе такий словник і дати точне тлумачення всім спеціальним термінам і поняттям – справа зовсім не механічна. Часто вона пов'язана з необхідністю тривалого пошуку в довідниках і посібниках.

Каталог – основа інформаційно-пошукового апарату бібліотек, що становить систему накопичення і збереження відомостей про наявну літературу у вигляді карток з описом видань. Основні каталоги формують за принципом алфавіту або за принципом систематизації знань, як-от:

абетковий каталог – система карток з описом видань, розташованих у порядку алфавіту за прізвищем авторів та назвами публікації, незалежно від їхнього змісту (за ними можна встановити, які твори того чи того автора є в бібліотеці, а також уточнити відомості про видання: повну назву, рік, ви-

давництво, місто, де надруковано працю, кількість сторінок); **систематичний каталог** – каталог, що містить картки на книги, в яких назви робіт згруповані за галузями знань, згідно з чинною класифікацією науки, послідовність розміщення карток відповідає визначеній бібліографічній класифікації – УДК чи ББК (за допомогою такого каталогу можна визначити, які праці є в бібліотеці, і підібрати необхідну літературу);

предметний каталог – каталог, що містить картки з назвами творів із конкретних проблем і питань одного змісту (концентрує близькі за змістом матеріали в одному місці, що дуже зручно для дослідника, якому потрібно підібрати літературу з вузькоспеціалізованих питань);

електронний каталог – систематизований електронно-алфавітний покажчик книг, монографій, статей, дисертацій, авторефератів, матеріалів конференцій, збірників наукових праць тощо, що значно спрощує пошук наукової інформації, зокрема для науковці-початківця.

Окрім основних каталогів створюють допоміжні: каталог періодики, картотеки статей і рецензій. Ключем до каталогів бібліотеки є *бібліографічні покажчики*.

Реферативний журнал – періодичне видання, що публікує реферати наукових праць та інші вторинні матеріали (бібліографічні описи, анотації) у взаємозв'язку з довідково-пошуковим апаратом, що включає зміст, рубрикацію (класифікаційну схему) видання і допоміжні покажчики. Реферативні журнали інформують учених і фахівців про поточні документи (видання). Це допомагає пошуку відповідних наукових документів з однієї тематики в журналах різних профілів, сприяє подоланню мовних бар'єрів. До того ж, реферативні журнали дають змогу дослідникам стежити за досягненнями в суміжних сферах наукової і практичної діяльності.

Бібліографічна картка – картка, що містить повний бібліографічний опис джерела інформації: автора (авторів), назву книги (статті), видавництво (назву журналу), рік і місто видання, обсяг книги (номеру журналу), кількість сторінок чи конкретні сторінки. Такі картки необхідно накопичувати у процесі наукового дослідження з тим, щоб використати ці записи для підготовки списку використаної літератури й зробити необхідні покликання на джерела в тексті кваліфікаційної роботи. Бібліографічний опис подають мовою документа.

? Завдання теоретичного та практичного характеру

Підготувати відповіді на такі питання:

1. Охарактеризуйте основні структурні елементи наукової роботи.
2. Які способи написання наукового тексту Вам відомі?
3. Опишіть рекомендовану структуру студентського наукового дослідження.
4. Розтлумачте поняття наукової інформації. Назвіть джерела наукової інформації.
5. Що таке науковий документ? Чи збігається розуміння поняття документ у повсякденні й у науці?
6. Розтлумачте абревіатури УДК і ББК. Яка їхня роль в організації документальних бібліотечних фондах?
7. Що може послужити джерельною базою дослідження?
8. У чому полягає етап збору й відбору наукової інформації?
9. Які методи фіксації та збереження наукової інформації Вам відомі?
10. Назвіть інформаційні ресурси, що можуть допомогти в роботі над науковим дослідженням.
11. Абетковий каталог: особливості репрезентації інформації, призначення.
12. Систематичний каталог: принципи групування інформації, призначення.
13. Предметний каталог: структура, специфіка подання інформації, призначення.
14. Роль реферативних журналів, покажчиків статей, інформативно-довідкової літератури в науково-дослідній роботі.
15. Визначте роль глобальної інформатизації в процесі написання науково-дослідної роботи.
16. Правила оформлення бібліографічної картки.
17. Назвіть основні прийоми опрацювання наукової літератури.
18. Установіть спільне й відмінне між конспектом наукового джерела, анотацією, рефератом.
19. Проілюструйте переконливими прикладами свою відповідь.
20. Загальні вимоги до підготовки теоретичного розділу роботи.
21. Метамова наукової роботи. Характерні ознаки метамови лінгвістики.
22. Сформулюйте висновки з вивченої теми.

Види діяльності: конспектування літератури; робота з текстом курсового (дипломного, магістерського) дослідження; робота з картотеками бібліотеки.

Форми перевірки та оцінювання: конспект, узагальнювальні схеми і таблиці; укладання бібліографії з теми дослідження; усне опитування.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Зразки бібліографічного опису джерел у наукових працях / уклад. : Ю. Тимошенко. – Черкаси : Вид-во ЧДУ, 2003. – 60 с.
2. Єріна А. М. Методологія наукових досліджень: навч. посібник / А. М. Єріна. – К. : МОН, 2004. – 216 с.
3. Коломієць В. О. Як виконувати курсову роботу : метод. посібник для студ. вищих педагог. навч. закладів / В. О. Коломієць. – К. : Вища школа, 2003. – 69 с.
4. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 192 с.
5. Кушнарєнко Н. М. Наукова обробка документів : підручник / Н. М. Кушнарєнко, В. К. Удалова. – К. : Вікар, 2003. – 328 с.
6. Методичні рекомендації до оформлення й захисту випускних робіт / Гуїванюк Н. В. Державна підсумкова з української мови та методики викладання української мови : навч. електронне видання комбінованого використання / Н. В. Гуїванюк, О. В. Кульбаська, О. В. Кардашук. – Вид. 4-е, випр. і доповн. – Чернівці : ТОВ „Наші книги”, 2016. – С. 242–288.
7. Оформлення студентських наукових робіт : методичні вказівки / уклад. : О. Д. Огуй, О. Я. Івасюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 16 с.
8. Пілюшенко В. Л. Наукове дослідження: організація, методологія, організаційне забезпечення : навч. посібн. / В. Л. Пілюшенко, І. В. Шкрабан, І. В. Славенко. – К. : Лібра, 2004. – 342 с.
9. П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі : навч. посібн. / І. С. П'ятницька-Позднякова. – К. : Центр навч. літ-ри, 2003. – 116 с.
10. Романюк М. М. Загальна і спеціальна бібліографія : навч. посібник для студ. „Видавнича справа та редагування”. – 2-е вид. – Львів : Світ, 2003. – 96 с.
11. Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень: конспект лекцій / А. С. Філіпенко. – К. : Академія, 2004. – 208 с. – (Альма матер).
12. Формування дослідницької культури молодих науковців : колективна монографія / за ред. В. А. Семиченко. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 133 с.
13. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посібник / Г. О. Цехмістрова. – К. : Видавничий Дім „Слово”, 2004. – 240 с.
14. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 3-тє вид., стер. – К. : Знання-Прес, 2003. – 295 с.
15. Штонь О. П. Курсова робота з української мови / В. М. Штонь, В. А. Буда. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2002. – 64 с.
16. Як писати дипломну роботу з української мови / уклад. Н. І. Тоцька. – К. : КДУ, 1985. – 23 с.

Додаткова література

1. Барчук В. М. Основи наукових досліджень : матеріали до вивчення курсу / В. М. Барчук. – Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т, 2000. – 30 с.
2. Білуха М. Т. Основи наукових досліджень : підручник / М. Т. Білуха. – К. : Вища школа, 1997. – 271 с.
3. Грушко І. М. Основи наукових досліджень / І. М. Грушко. – Харків : Вища школа, 1979. – 200 с.

4. Гуйванюк Н. В. Основи наукових досліджень : методичні рекомендації до спецкурсу для студентів II курсу спеціальності „Українська мова та література” / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : ЧДУ, 1996. – 19 с.
5. Давидова І. Бази даних як інформаційний продукт / І. Давидова // ВКЛ. – 2000. – № 1. – С. 19–30.
6. Еко Умберто. Як написати дипломну роботу: Гуманітарні науки / пер. за ред. О. Глотова. – Тернопіль : Мандрівець, 2007. – 224 с.
7. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень : навч. посібн. / В. В. Ковальчук, Л. М. Мойсєєв. – Вид. 2-е, доп. і перероб. – К. : Видавничий дім „Професіонал”, 2004. – 208 с.
8. Курсові роботи з української мови : методичні вказівки до написання та орієнтовна тематика / за ред. А. П. Загнітка. – Донецьк : ДонДУ, – 15 с.
9. Курсовые и дипломные работы: ОТ выбора темы до защиты : справочное пособие / авт.-сост. И. Н. Кузнецов. – Минск : Мисанта, 2003. – 416 с.
10. Мороз І. В. Структура дипломних, кваліфікаційних робіт та вимоги до їх написання, оформлення і захисту / І. В. Мороз. – К., 1997. – 56 с.
11. Основи наукових досліджень : конспект / упор. Пістунов І. М. – Дніпропетровськ : [б.в.], 2007. – 79 с.
12. Пашковская П. А. Методология научных исследований : уч. пособ. / П. А. Пашковская . – Минск : Информпресс, 2002. – 171 с.
13. Середа Л. П. На допомогу авторам навчальної літератури : навч. посібн. для викл. вищих навч. закладів / Л. П. Середа, В. С. Павленко. – К. : Вища школа, 2001. – 79 с.
14. Сидоренко В. К. Основи наукових досліджень : навч. посібник для вищих педагогічних закладів / В. К. Сидоренко, П. В. Дмитренко. – К. : РНЦ „ДНІТ”, 2000. – 259 с.
15. Сурмін Ю. Майстерня вченого : підручн. для науковця / Ю. Сурмін. – К. : НМЦ „Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2006. – 302 с.
16. Технологія наукових досліджень. – Харків : Інжек, 2005. – 58 с.
17. Українські ресурси мережі Інтернет: громадсько-політичні центри / уклад. : Ю. Шайгородський. – К. : Укр. центр політ. менеджменту, 2003. – 296 с.
18. Чкалова О. Н. Основы научных исследований / О. Н. Чкалова. – К. : Вища школа, 1978. – 120 с.

Інтернет-ресурси

Повнотекстові бази даних

на допомогу систематизованому пошуку інформації

Вільна енциклопедична база даних „ВІКІПЕДІЯ”: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

Інформаційно-енциклопедична база даних „РУБІКОН”: http://www.rubricom.com/about_rubricom.asp

Український науково-освітній Інтернет-портал мережі „УРАН”: <http://www.urau.net.ua/~ukr/ frames.htm>

Бази даних EBSCO: http://kubg.edu.ua/informatsiya/naukovtsyam/2013-11-07-06-53-11/270_informatsiya/naukovtsyam/naukometriia/2456-naukometrychna-baza-danykh-ebSCO.html

Сайти бібліотек України: http://www.xn--80abaqzevto0rc.xn--j1amh/2014/06/blog-post_26.html

Українські репозитарії: http://www.xn--80abaqzevto0rc.xn--j1amh/2013/04/blog-post_19.html

Репозитарій навчального контенту: <http://ua.lokando.com/>

Книжкова палата України: <http://www.ukrbook.net/>

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: <http://www.nbuv.gov.ua/>

Національна парламентська бібліотека України: <http://www.nplu.org/>

Бібліотеки електронних книг: <http://inspired.com.ua/sites/15-ebook-sites/>

Бібліотека електронних підручників: <http://book-ua.org/>

Загальний академічний портал наукової періодики: <http://nbuv.gov.ua/portal>

Наукова електронна бібліотека періодичних видань: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/handle/123456789/14109>

Офіційний сайт Української мови: <http://ukrainkamova.at.ua>

Літературне місто. Онлайн-бібліотека української літератури. Освітній онлайн-ресурс: <http://litmisto.org.ua>

Українські журнали в SCOPUS: http://www.xn--80abaqzevto0rc.xn--j1amh/2013/04/blog-post_19.html

Істрія України IX–XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації. Розділ: Мовознавство: <http://izbornyk.org.ua/links/inmovozn.htm>

Наукові установи та мовознавчі центри України

Міжнародна асоціація українців: <http://www.mau-nau.org.ua/>

Інститут української мови НАН України: <http://www1.nas.gov.ua/institutes/iium/Pages/default.aspx>

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України: <http://www.inmo.org.ua/>

Інститут українознавства НАН України імені І. Крип'якевича: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/uk/>

Український мовно-інформаційний фонд НАН України: <http://www.ulif.org.ua/about>

Науково-дослідний інститут українознавства Міністерства освіти і науки України: <http://nndiuv.org.ua/>

✍ Завдання для поточного самоконтролю та контролю знань

Завдання 1. *Прочитайте текст. Поміркуйте, якими знаннями, умінням і навиками потрібно володіти молодому науковцеві для успішного пошуку наукової інформації? Як Ви розумієте поняття „старіння” наукової інформації?*

Розумова праця в будь-якій його формі завжди пов'язана з пошуком інформації. Те, що цей пошук стає зараз усе складнішим й склад-

нішим, доказів не потребує. Ускладнюється сама система пошуку, поступово вона перетворюється у спеціальну галузь знань. Знання й навички в цій галузі стають обов'язковими для будь-якого фахівця. Поняття підготовленості щодо цього охоплює такі основні елементи: 1) чітку уявленню про загальну систему інформаційних ресурсів і тих можливостей, які дає використання інформаційних джерел своєї галузі знань; 2) знання всіх можливих джерел інформації зі своєї спеціальності; 3) вміння вибрати найбільш раціональну схему пошуку відповідно до його завдань і умов; 4) наявність навичок у використанні допоміжних бібліографічних та інформаційних матеріалів.

Характерною рисою розвитку сучасної науки є бурхливий потік нових наукових даних, що їх отримують в результаті досліджень. Щорічно у світі видається понад 500 тисяч книг з різних питань. Ще більше виходить друком журналів. Але, незважаючи на це, величезна кількість наукової інформації залишається неопублікованою.

Інформація має властивість „старіти”. Це пояснюють появою нової друкованої й неопублікованої інформації або зниженням потреби в цій інформації. За зарубіжними даними, інтенсивність падіння цінності інформації („старіння”) орієнтовно становить 10% за день для газет, 10% на місяць для журналів і 10% за рік для книг. Отже, відшукати нове, передове, наукове в розв'язанні певної теми – складне завдання не тільки для одного науковця, але й для великого колективу.

Недостатнє використання світової інформації спричинює дублювання досліджень. Кількість повторно отримуваних даних досягає в різних сферах науково-технічної творчості 60 і навіть 80 %. А це втрачає, які оцінюють багатьма мільярдами доларів щорічно (З журналу).

Завдання 2. *Прочитайте текст. Аргументуйте, чому бібліотеки є інтелектуальними центрами науки.*

Бібліотека (від грец. *biblio* – книга, *theke* – сховище) уперше заснована ще у Месопотамії у III тис. до н.е. як сховище пам'яток шумерської культури, де зберігалися глиняні пластинки з клинописними текстами. Найбільшою бібліотекою Стародавнього світу є бібліотека царя Асирії Ашшурбаніпала. Він зібрав літературу на кількох мовах. Там зберігалися медичні трактати і граматичні довідники, книги релігійного змісту і міфи, літописи, записи астрологічних досліджень. Бібліотеки у Стародавньому Єгипті вважали зосередженням мудрості. Існували вони здебільшого при храмах. При багатьох бібліотеках навчалися писарі, які вели також облікові записи коштів, господарських операцій.

У III–II ст. до н.е. в епоху проникнення греків на Схід, книга стала необхідним джерелом відомостей про світ. З'явилася Олександрійська

бібліотека, де книги досліджували, вивчали і розмножували переписуванням. У цей час була створена академія наук Стародавнього світу з бібліотекою, що налічувала 700 тис. текстів на багатьох мовах. В 642 р. правитель арабів Халіф Омар зайняв Олександрію, знищив бібліотеку, наказавши опалювати книгами і рукописами лазні.

У Римі на початку IV ст. н.е. було близько 30 великих бібліотек. Книги зберігались у шафах у систематизованому порядку, з'явилися каталоги і посібники з комплектування бібліотек. Існувало центральне управління бібліотек, яке очолював особливий чиновник – прокурор.

У Західній Європі найбільш значними були бібліотеки Кентерберійського абатства (Англія, VI ст), Празького єпископату (Чехія, X ст.), Шартрського собору (Франція, IX–X ст.) тощо. Фонди цих бібліотек складались переважно з богословських книг і лише незначна кількість їх була творами античних авторів.

Появу книгодрукування відносять до середини XV ст., коли у Німеччині Йоган Гутенберг виготовив із виноробного преса друкарський верстат (1448 р.). Перші слов'янські книги з'явилися спочатку у Чехії, потім у Польщі. У 1564 р. Іван Федоров і Петро Мстиславець уперше видали в Москві книгу „Апостол”. Пізніше вони ж продовжили книгодрукування у Львові та інших містах України. У 1037 р. князь Ярослав Мудрий у Софійському соборі в Києві заснував першу бібліотеку, яка була свого часу найбільшим зібранням рукописних книг, сприяла зростанню кількості освічених людей у Київській державі. Доля бібліотеки Ярослава Мудрого досі невідома. Крім монастирських бібліотек, в Київській Русі було багато бібліотек при училищах. В Україні були відомі бібліотеки князів Острозьких, Київської академії, Львівського університету. Нині провідне місце посідають масові і наукові бібліотеки.

Масові бібліотеки в Україні мають універсальні фонди. Вони задовольняють широкі читацькі запити – від художньої літератури до навчальної, науково-популярної і навіть спеціальної з усіх основних галузей знань.

Наукові бібліотеки забезпечують учених і спеціалістів літературою з відповідних галузей знань, виконують роботи, спрямовані на підготовку та підвищення кваліфікації кадрів науково-дослідного фаху. В умовах швидкого розвитку електронних мереж та комп'ютеризації знань отримали розвиток електронні бібліотеки. Використання електронних мереж Інтернет розширило доступ наукових працівників до джерел інформації та можливості комунікації вчених.

Отже, забезпечуючи збереження та активне використання знань, нагромаджених у процесі еволюції людства, бібліотеки стали інтелек-

туальними центрами науки, сприяють підвищенню інтелектуального і морального потенціалу суспільства, гуманізації всіх соціальних процесів, сприяють формуванню наукового світогляду і підвищенню культурного рівня кожної окремої людини.

Завдання 3. *Доберіть наукові джерела до теми дослідження за предметним та алфавітним каталогами бібліотеки. Доповніть список знайдених джерел за допомогою електронного пошуку.*

Завдання 4. *Прочитайте поради італійського прозаїка, журналіста, професора Болонського університету, почесного професора понад 30 університетів світу Умберто Еко щодо укладання попередньої бібліографії. Як Ви здійснюєте пошук інформації?*

У перші дні не намагайтеся взяти в руки всі книги в бібліотеці, а займіться попередньою бібліографією. Переглядати каталог потрібно паралельно з перегляданням посібників у довідковій залі. Якщо відшукаєте статтю за вашою темою, з достатньою бібліографією, перепишіть увесь список. Замовлення в читальній залі доречно починати саме з цих книг. Якщо ви переглянули два-три довідкових видання, перехресним порівнянням бібліографій ви зможете виокремити назви, що їх цитують дослідники. Ось вам і первісна ієрархія (Умберто Еко).

Завдання 5. *Укладіть бібліографію до теми Вашої наукової роботи відповідно до чинних вимог.*

Завдання 6. *Відредагуйте список літератури відповідно до державного стандарту (ДСТУ ГОСТ 7.1:2006).*

1. Белинська О. Е. Текстотвірна роль заголовка у формуванні комунікативної перспективи художнього тексту / „Наукові записки” Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія; зб. наук. праць / відп. ред. Н. Л. Іваницька. – Вінниця : ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 1999. – Вип. 1. – С 135–138.

2. Т. А. Анісімова Лінгвістичні характеристики публіцистичного тексту (на матеріалі аналітичних статей сучасної британської преси). – Дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.04 / Анісімова Тетяна Анатоліївна. – М., 1998, 194 с.

3. Анненкова И. В. Язык современных СМИ как система интерпретации в контексте русской культуры (попытка риторического осмысления). В сборн.: Язык современной публицистики: сб. статей /сост. Г.Я. Солганик. – М. : Флинта: Наука, 2005, с. 99–114.

4. Єрмоленко Світлана. Фольклор і літературна мова / Світлана Єрмоленко. – К. : Рад. школа, 1987 р. – 242 с.
5. Арделян М. В. Складнопідрядні просторово-ототожнювальні речення в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Укр. мова” /М.В. Арделян. – Х., 2002. – 19 с.
6. Арполенко Г. П., В. П. Забеліна. Структурно-семантична будова речення в сучасній укр. м., К.: Наук. думка, 1982. – 131 с
7. Баранник Д. Х. Актуальні проблеми дослідження мови масової інформації В. журн.: Мовознавство, 1983, № 6, с. 13–17.
8. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник. – Київ, Довіра, 2006. – 703 стор.
9. Грещук В., Грещук В. Піденно-західні діалекти в українській художній мові. Нарис / Василь Грещук, Валентина Грещук. Монографія. – Ів.-Франківськ : Вид-во Прикарпатського нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2010. – 309 ст.
10. Бевзенко С.П. Структура склад. речен. в укр. мові: навч. посіб. – К.: КДПШ ім. О. М. Горького, 1987, 79 с.
11. Сучасна українська літературна мова. Підручник за ред. М. Я. Плющ. Автори: М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. – К. : Вища шк. – 2009. – 430 с. – 7-ме вид., стереотипне.
12. Статєєва В. І. Мова і стиль О. Кобилянської в оцінці письменників, критиків, літературознавців / Статєєва Валентина // Творчість Ольги Кобилянської у контексті української та світової літератури (До 125-річчя з дня народження письменниці) – Чернівці : Чернівецький держ. ун-т, 1988. — С. 69–70. Тези доп. і повід. респ. наук. конф., що відбулася 24–26 листопада 1988 р., Частина II „Мовознавство”.

Завдання 7. *Укладіть перелік умовних скорочень використаних джерел (10 найменувань) за наведеним зразком.*

- ВТС – Великий тлумачний словник сучасної української мови [з дод., допов. та CD] / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2007. – 1736 с.
- ГГ – Гуцульські говірки: Короткий словник / [відп. ред. Я. Закревська]. – Львів, 1997. – 233 с.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: в 7 т. / [ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін.]. – Т. 1–5. – К. : Наук. думка, 1982–2006. – (Словники України).
- Ном. – Українські приказки, прислів'я і таке інше / [уклад. М. Номис; упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка]. – К. : Либідь, 1993. – 786 с. – (Літературні пам'ятки України).

Завдання 8. *Визначте методологічну основу (основне, вихідне положення, на якому ґрунтується наукове дослідження) до запропонованих наукових робіт.*

„Антропоніми в мові творів М. Матіос: особливості творення та функціонування”.

„Вивчення синтаксису простого речення на тестовій основі у 8 класі”.

„Лексеми на позначення тварин та птахів у мові української народної творчості”.

„Лексичні особливості ранніх поезій М. Рильського”.

„Авторські неологізми в творчості М. Хвильового”.

„Структурно-семантичні різновиди фразеологічних одиниць біблійного походження”.

„Семантика похідних, утворених від назв кольорів”.

Завдання 9. *За найновішими вимогами, стаття, опублікована в рейтингових журналах, має супроводжуватися РЕФЕРАТОМ мовою статті / англійською / українською. Прочитайте наукову статтю, вміщену в „Науковому віснику Чернівецького університету” та напишіть РЕФЕРАТ, скориставшись наведеним нижче зразком.*

Зразок:

Функційно-лексикографічна граматика службовості

Анатолій Загнітко

Кафедра української мови та прикладної лінгвістики, Донецький національний університет, Вінниця, Україна

Актуальність

Сучасне розуміння граматики в широкому вимірі її проблем і підходів – від усталеної, що останнім часом все більше витлумачується як класична (хрестоматійна), до референційної (референційно-прагматичної), ідеографічної, „природної” – ґрунтується на основних постулатах номінативно-екзистенційної науковолінгвістичної парадигми з її триджерельністю: а) теорією комунікативних актів, б) теорією номінації, в) теорією референції. Кожний з цих складників зумовив, з одного боку, розширення власне-граматичних досліджень (прагматичні типи речень, референційні аспекти речення тощо), з іншого, на них виформувалися окремі лінгвістичні дослідження, що охоплюють висвітлення не тільки мовних явищ з простеженням закономірностей їхньої сполучуваності, виявом семантико-парадигматичних зв’язків, встановленням ієрархічних особливостей тощо, але й визначення напрямів детермінації їхнього функціонування екстралінгвальними чинниками, „наванта-

ження” національно-культурною пам’яттю, специфіки використання в різних дискурсивних практиках і под. Усе це мотивує необхідність аналізу відповідного мовного явища, певної мовної одиниці через призму дискурсивних практик (у процесному вияві та текстуальному вираженні), асоціативними й образними навантаженнями тощо, що й умотивує актуальність розгляду службовості в її функційному вимірі зі встановленням закономірностей лексикографічного тлумачення усього обсягу традиційно витлумачуваних класичною граматику службових елементів.

Мета

Метою аналізу виступає визначення одиниць і категорій лексикографічної граматики службовості з послідовною характеристикою об’єктів і ємності функційно-семантичної парадигми службових одиниць.

Завдання

Заявлена мета зумовлює необхідність розв’язання таких завдань: 1) дефінувати поняття службовості; 2) визначити класифікаційні різновиди службовості; 3) виявити категорійний апарат граматики службовості; 4) встановити основні ознаки лексикографічної граматики службовості; 5) схарактеризувати закономірності лексикографічного тлумачення службових елементів.

Висновки

Створення цілісної лексикографічної граматики службовості можливе за концептуального напрацювання усіх класифікаційних критеріїв – структурних, семантичних, функційно-описових, функційно-комунікативних, семантико-парадигматичних тощо, простеження ємності парадигмального простору (морфологічного, морфосинтаксичного, семантичного (функційно-семантичного), контекстного (текстового), та аспектів – динаміко-еволюційного і характерологічного, що може бути доповненим квантитативними ознаками службових слів та встановленням особливостей аргументного / сирконстантного закріплення службового компонента в семантико-синтаксичній ієрархії речення. Лексикографічна граMATика службовості своєю основою має послідовне дотримання у висвітленні обов’язкових ознак службового слова та врахування в його кваліфікації факультативних ознак.

Перспектива

Перспективним постає не тільки створення відповідних лексикографічних праць кожного категорійного класу службових елементів, але й простеження загальнокатегорійних властивостей службовості в окремій національній мові та порівняння цих властивостей у системно-різних мовах, що уможливить напрацювання адекватних трансляцій-

них методик і простеження спільних та відмінних функційних, парадигмальних і синтагматичних характеристик службовості в досліджуваних мовах.

Анотація

Схарактеризовано особливості категорійних класів слів службовості; встановлено основні кваліфікаційні ознаки і параметри лексикографічної граматики службовості з розмежуванням широкого та вузького її розуміння; визначено різновиди одиниць лексикографічної граматики службовості та подано визначальні риси парадигмального простору службових слів; запропоновано словникову статтю з опертям на широке розуміння лексикографічної граматики службовості.

Ключові слова: лексикографічна граматика, категорійний клас слів, морфосинтагматична парадигма, морфологічна парадигма, контекстна парадигма, словникова стаття.

Література

Ахманова 2007: Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов. – Изд. 4-е, стереотип. / Ольга Сергеевна Ахманова. – М. : КомКнига, 2007. – 576 с.

Бацевич 2008: Бацевич, Ф. Семантика і прагматика очікуваних і неочікуваних змін : функції та комунікативні смисли частки і (й) у сучасному українському мовленні // Українська мова і література в школі. – 2008. – Ч. 1. – С. 41–44.

Великий тлумачний словник сучасної української мови 2007: Великий тлумачний словник сучасної української мови (ВТСУМ) / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – Київ-Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2007. – 1736 с.

Всеволодова 2005: Всеволодова, М.В. Материалы к словарю „Предлоги и средства предложного типа в русском языке. функциональная грамматика реального употребления” / Майя Владимировна Всеволодова, Екатерина Николаевна Виноградова, Евгений Васильевич Клобуков, Ольга Владимировна Кукушкина, Анатолий Анатольевич Поликарпов, Валерия Львовна Чекалина. – Вып. 1 / Под. ред. М. В. Всеволодовой. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2005. – 686 с. (в печати).

Городенська 2007: Городенська, К.Г. Граматичний словник української мови : сполучник / Катерина Григорівна Городенська. – Київ–Херсон : Інститут української мови НАН України; Херсонський державний університет, 2007. – 340 с.

Канюшкевіч 2010: Канюшкевіч, М.І. Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка : [У 3 ч.] / Марыя Іосіфаўна Канюшкевіч. – Ч. 1 : Дыяпазон А–Л. – Гродна : ГрДУ, 2008. – 492 с. ; Ч. 2 : Дыяпазон М–П. – Гродна : ГрДУ, 2010. – 619 с. ; Ч. 3 : Дыяпазон Р–Я. – Гродна : ГрДУ, 2010. – 535 с.

Загнітко 2007: Загнітко, А.П. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова / Анатолій Панасович Загнітко, Ілля Григорович Данилюк, Ганна Василівна Ситар, Інна Анатоліївна Щукіна. – Донецьк : ТОВ ВКФ „БАО”, 2007. – 416 с.

Загнитко 2009: Загнитко, А. Функционально-семантическая типология частиц : внутрпредложенческий и контрактивный аспекты // Přspěvky k aktuálním otázkám jazykovědné rusistiky. – Brno : Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 2009. – Т. 3. – S. 146-154.

Зализняк 1977: Зализняк, А.А. Грамматический словарь русского языка. Словоизменение / Андрей Анатольевич. – М. : Русский язык, 1977. – 880 с.

Зубець 2008: Зубець, Н.О. Українська лексикографія другої половини ХХ – початку ХХІ століття : навчальний посібник / Наталя Олександрівна Зубець. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2008. – 124 с.

Киклевич 2008: Киклевич, А. Притяжение языка. Т. 2 : Функциональная лингвистика. – Olsztyn : Instytut Dzienikarstwa i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2008. – 392 s.

Левакіна 2011: Левакіна, Т.В. Семантична диференціація та функціонування прийменників соціативності в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Тетяна Василівна Левакіна. – Запоріжжя, 2011. – 17 с.

Мейзерська 2011: Мейзерська, І.В. Прийменник в українській тлумачній лексикографії II половини ХХ століття : автореф. канд. філол. наук / Ірина Вікторівна Мейзерська. – К., 2011. – 19 с.

Панков 2008: Панков, Ф.И. Опыт функционально-коммуникативного анализа русского наречия : на материале категории адвербиальной темпоральности : монография / Федор Иванович Панков. – М. : МАКС Пресс, 2008. – 448 с.

Словарь української мови 1996: Словарь української мови / Упор. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. – Т. 1. – К. : Наукова думка, 1996. – 496 с.

Словник української мови 1970: Словник української мови (СУМ) / Ред. П. Й. Горещкий, А. А. Бурачок та ін. – К. : Наукова думка, 1970. – Т. 1. – 799 с.

Тимченко 2002: Тимченко, С. Матеріали до словника писемної та книжної української мови ХV – ХVІІІ століть / Євген Тимченко / Підг. В. В. Німчук, Г. І. Лиса. – Київ-Нью-Йорк : НАН України; УВАН у США, 2002. – 512 с.

Шчэрбін 1996: Шчэрбін, В.К. Тэарэтычныя праблемы беларускай лексікаграфіі : манаграфія / Вячаслаў Канстанцінавіч Шчэрбін. – Мн. : Беларускі кнігазбор, 1996. – 142 с.

Grochowski 2005: Grochowski, M. Wpływ zmiany pozycji linearnej partykuły na strukturę semantyczną wypowiedzenia // Wyrazizdaniejęzykachsłowiańskich (5) : Opis, konfrontacja, przekład / Red. M. Sarnowskiego, W. Wysoczańskiego. – Wrocław : UniwersytetWrocławski, 2005. – S. 89-94.

Mluvnice češtiny 1986: Mluvnice češtiny : Tvarosloví [2] / Věd. red. J. Petr. – Praha : Academia, 1986. – 536 s.

Навчальний елемент 2.4
„Основні вимоги до оформлення
наукової роботи”

📖 **Лекція 4.**

ТЕХНІЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

План

1. Загальні вимоги до технічного оформлення наукової роботи.
2. Оформлення основного змісту роботи.
3. Правила цитування та покликань у тексті кваліфікаційної роботи.
4. Оформлення прикладів-ілюстрацій.
5. Вимоги до оформлення бібліографії.
6. Список джерел фактичного матеріалу та правила їх умовного скорочення.
7. Оформлення таблиць і додатків.

Ключові слова: *технічне оформлення наукової роботи, цитування, покликання, бібліографічний опис, державний стандарт, мовний матеріал, систематизація, класифікація, паспортизація, карткування мовного матеріалу, ілюстративний матеріал, картотека ілюстративного матеріалу, умовні скорочення.*

N. B. **Технічне оформлення наукової роботи** – кінцеве оформлення наукової роботи відповідно до затверджених вимог, що детально описані в *Додатку Б*. Текст кваліфікаційної роботи повинен бути відредагованим, стилістично витриманим як наукове дослідження.

Цитування (лат. *cito* – наводжу, проголошую) – наведення дослівного уривку твору, чийогось вислову, що органічно вписується в текст наукової роботи як констатація чи заперечення певної думки. Тут потрібна особлива пильність, оскільки будь-яка недбалість у виписках цитат спричинює втрату додаткового часу на уточнення думки автора. Часто буває так, що окремі думки передають своїми словами без дослівного вписування цитат. У процесі цитування джерел варто дотримуватись **правил**:

- текст цитати починають і закінчують лапками і наводять у тій граматичній формі, у якій він поданий у джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання (наукові терміни, запропоновані іншими авторами не виокремлюють лап-

ками, за винятком тих, що спричинили загальну полеміку; у такому разі використовують вираз „так званий”);

- цитату необхідно подати безпосередньо з першоджерел, а не з праць інших авторів (першоджерелом є першодрук, або академічне видання тексту). Якщо ж першоджерело не доступне (архівне), можна скористатися цитатою з іншого видання з обов'язковою вказівкою „цитуємо за:”;

- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручення думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців під час цитування допускається і позначається трьома крапками. Їх ставлять у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, в кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається, напр.: /.../; <...>, або [...];

- кожен цитату обов'язково супроводжують покликанням на джерело, ставлять порядковий номер за переліком літературних джерел, зазначаючи сторінку, з виокремленням у квадратних дужках, напр.: [5], [5; 6], [5–8], [5, с. 43], [5, с. 43; 6, с. 78];

- за непрямого цитування (викладі думок інших авторів своїми словами без лапок), що значно економить текст, варто точно й достовірно викладати думки автора і подавати відповідні покликання на джерело;

- якщо необхідно виявити ставлення автора наукової роботи до окремих думок з цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання, як-от: (!), (?);

- якщо автор наукової роботи, наводячи цитату, виокремлює в ній деякі слова, то необхідно зробити спеціальне застереження, що пояснює це виокремлення. Після тексту застереження ставлять крапку, потім дефіс і вказують ініціали автора, а весь текст застереження вміщують у круглі дужки, напр.: (*курсив наш. – О. К.*), (*підкреслення моє. – Н. Ш.*), (*розрідження моє – І. Л.*);

- використання цитат має бути оптимальними, тобто визначатись потребою наукової теми (цитати мають органічно „вписуватися” в контекст наукової роботи). Значна кількість суцільних цитат і покликань створює враження *компіляції*¹ роботи, її реферативності, відсутності авторського бачення пробле-

---

¹ *Компіляція* (з лат. *compilatio* – крадіжка) – писання наукової праці на підставі чужих матеріалів без самостійного дослідження та опрацювання джерел.

ми. Водночас відсутність покликань у тексті наукової роботи можуть розцінювати як *плагіат*¹. Для виявлення плагіату використовують спеціальні комп'ютерні програми.

Покликання – указівка на точну назву джерела й відповідну сторінку уривка з якого-небудь твору, що його наводять у тексті наукової роботи. Покликання в тексті кваліфікаційної роботи позначають номерами джерел, за якими вони зазначені в „Списку використаної літератури”, їх виокремлюють квадратними дужками. Наприклад, „цей аспект проблеми висвітлено в багатьох працях [1–3, 7, 23]”. Якщо наводять дослівну цитату конкретного науковця, то, крім номера, зазначають сторінку, звідки взято цитату, напр.: [16, с. 234]. Вивчення й аналіз літератури передбачає певний рівень культури дослідника. Необхідно подавати покликання на всі джерела чи матеріали, згадані в науковому тексті. Усі прізвища авторів, які дотримуються спільного погляду з того чи того питання, необхідно вказати в алфавітному порядку. Алфавітний порядок увиразнює однакове ставлення дослідника до наукових концепцій учених. Варто пам'ятати, що покликання на праці відомих дослідників – позитивна риса кожної наукової праці, що засвідчує наукову обізнаність автора. До того ж важливо не обмежуватися переказом чужих думок, а аргументовано, на матеріалі конкретних мовних фактів або власних логічних міркувань заперечувати ці думки чи погоджуватися з ними.

Скорочення – умовні позначення специфічної термінології, вживаної у науковій роботі. Якщо терміни в тексті повторюються менше трьох разів, їх пояснення подають при першій згадці. Якщо ж вони повторюються частіше, краще їх тлумачення вмістити перед вступом наукової роботи в *Переліку умовних скорочень*, що його друкують у два стовпчики: ліворуч за алфавітом подають скорочення, праворуч – його детальне пояснення.

Бібліографічний опис – детальний запис джерела інформації з усіма обов'язковими елементами. Його укладають відповідно до чинних стандартів з бібліотечної та видавничої справи, безпосередньо за друкованим твором або виписують із ката-

---

¹ *Плагіат* (з лат. *plagium* – *викрадаю*) – умисне привласнення чужих думок і ідей, використання чужого тексту без посилання на автора, на першоджерело.

логів і бібліографічних покажчиків цілком без пропусків будь-яких елементів, скорочення назв тощо. Дотримання авторами вимог чинних стандартів є обов'язковим.

◆ Практичне заняття

АНАЛІЗ МОВНОГО МАТЕРІАЛУ

План

1. Вироблення власної схеми аналізу мовних фактів із дотримання єдиних принципів аналізу.
2. Зв'язок завдання роботи та класифікації дібраних мовних фактів.
3. Добір мовних фактів для дослідження з дотриманням вимог до їхньої паспортизації.
4. Карткування ілюстративного матеріалу.

Н. В. Виписки – вибрані з тексту теоретичні положення, словникові статті, ілюстративний матеріал тощо з покликаннями на наукове джерело. Виписувати матеріал варто на окремі картки, вкладаючи в окремі папки чи конверти (такі папки варто завести до кожного з розділів і параграфів наукової роботи). У текстах виписок виокремлюють заголовки, підкреслюють важливі поняття, визначення чи фрагменти, роблять помітки. Такий дослідницький матеріал слугує основою наукової (курсової, дипломної, магістерської) роботи.

Класифікація мовного матеріалу – поділ мовних фактів на класи, групи тощо за спільними ознаками, властивостями з метою вивчення та наукового узагальнення. Кожна класифікація – це оцінка матеріалу, яка готує ґрунт для власних концепцій дослідника, веде до ширших узагальнень.

Систематизація мовного матеріалу – упорядкування набору інформації (зібраної, обробленої та проаналізованої) за певною структурою, продуманий, планомірний розподіл накопиченого матеріалу відповідно до плану дослідження. Процес систематизації результатів наукового лінгвістичного дослідження полягає в наданні зібраному й опрацьованому матеріалу послідовного науково-аргументованого викладу.

Паспортизація мовного матеріалу – детальний запис основних відомостей про мовний матеріал – автор, назва твору, сторінка, на якій ужито конкретний мовний факт.

Карткування мовного матеріалу – систематизоване зібрання карток, що містять потрібні для аналізу мовні факти з обов’язковою паспортизацією. На картку записують контекст, а мовні факти, що мають значення для роботи, підкреслюють. Якщо контекст значний за обсягом, його можна скоротити, ставлячи на місці пропуску крапки, взяті у квадратні дужки. Класифіковані картки варто розкласти в конверти з відповідними записами.

✍ Самостійна робота

УКЛАДАННЯ КАРТОТЕКИ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Н. В. **Ілюстративний матеріал** – наочний, зображувальний матеріал, що увиразнює теоретичні положення. Ілюструють наукові роботи зважаючи на: 1) обраний матеріал дослідження; 2) загальний задум, ретельно продуманий тематичний план, який дає змогу уникнути ілюстрацій випадкових, пов’язаних із другорядними деталями тексту і запобігти невиправданим пропускам ілюстрацій до найважливіших положень. Основними видами ілюстративного матеріалу в науковій роботі з мовознавства є приклади, а допоміжними – таблиці, схеми, діаграми.

Картотека ілюстративного матеріалу – систематизована система карток, що містять потрібні для аналізу мовні факти з обов’язковою паспортизацією. Наприклад, лексична картотека – сукупність карток із заголовними словами, під якими наведено тексти (речення), що ілюструють уживання їх у відповідному значенні, а в кінці подано джерела, з яких їх виписано. Систематизований ілюстративний матеріал, уміщений на картках, використовують у тексті наукової роботи як приклади для теоретичних положень, класифікацій тощо. Повна картотека ілюстративного матеріалу може увійти до наукової роботи як додатки.

📖 Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Єріна А. М. *Методологія наукових досліджень: навч. посібник* / А. М. Єріна. – К. : МОН, 2004. – 216 с.
2. *Методичні рекомендації до оформлення й захисту випускних робіт /* Гуйванюк Н. В. *Державна підсумкова з української мови та методики викладання української мови : навч. електронне видання комбінованого використання* / Н. В. Гуйванюк, О. В. Кульбаська, О. В. Кардашук. – Вид. 4-е, випр. і

доповн. – Чернівці : ТОВ „Наші книги”, 2016. – С. 242–288.

3. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 192 с.

4. Оформлення студентських наукових робіт : методичні вказівки / уклад. : О. Д. Огуй, О. Я. Івасюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 16 с.

5. Пілюшенко В. Л. Наукове дослідження: організація, методологія, організаційне забезпечення : навч. посібн. / В. Л. Пілюшенко, І. В. Шкрабан, І. В. Славенко. – К. : Лібра, 2004. – 342 с.

6. П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі : навч. посібн. / І. С. П'ятницька-Позднякова. – К. : Центр навч. літ-ри, 2003. – 116 с.

7. Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень: конспект лекцій / А. С. Філіпенко. – К. : Академія, 2004. – 208 с. – (Альма матер).

8. Формування дослідницької культури молодих науковців : колективна монографія / за ред. В. А. Семиченко. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 133 с.

9. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посібник / Г. О. Цехмістрова. – К. : Видавничий Дім „Слово”, 2004. – 240 с.

10. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 3-тє вид., стер. – К. : Знання-Прес, 2003. – 295 с.

11. Штонь О. П. Курсова робота з української мови / В. М. Штонь, В. А. Буда. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2002. – 64 с.

12. Як писати дипломну роботу з української мови / уклад. Н. І. Тоцька. – К. : КДУ, 1985. – 23 с.

Додаткова література

1. Барчук В. М. Основи наукових досліджень : матеріали до вивчення курсу / В. М. Барчук. – Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т, 2000. – 30 с.

2. Білуха М. Т. Основи наукових досліджень : підручник / М. Т. Білуха. – К. : Вища школа, 1997. – 271 с.

3. Грушко І. М. Основи научных исследований / И. М. Грушко. – Харків : Вища школа, 1979. – 200 с.

4. Гуйванюк Н. В. Основи наукових досліджень : методичні рекомендації до спецкурсу для студентів II курсу спеціальності „Українська мова та література” / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : ЧДУ, 1996. – 19 с.

5. Еко Умберто. Як написати дипломну роботу: Гуманітарні науки / пер. за ред. О. Глотова. – Тернопіль : Мандрівець, 2007. – 224 с.

6. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень : навч. посібн. / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв. – Вид. 2-е, доп. і перероб. – К. : Видавничий дім „Професіонал”, 2004. – 208 с.

7. Курсові роботи з української мови : методичні вказівки до написання та орієнтовна тематика / за ред. А. П. Загнітка. – Донецьк : ДонДУ, – 15 с.

8. Курсовые и дипломные работы: От выбора темы до защиты : справочное пособие / авт.-сост. И. Н. Кузнецов. – Минск : Мисанта, 2003. – 416 с.

9. Мороз І. В. Структура дипломних, кваліфікаційних робіт та вимоги до їх написання, оформлення і захисту / І. В. Мороз. – К., 1997. – 56 с.

10. Основи наукових досліджень : конспект / упор. Пістунов І. М. – Дніпропетровськ : [б.в.], 2007. – 79 с.

11. Оформлення студентських наукових робіт : методичні вказівки / уклад. : О. Д. Огуй, О. Я. Івасюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 16 с.

12. Серета Л. П. На допомогу авторам навчальної літератури : навч. посібн. для викл. вищих навч. закладів / Л. П. Серета, В. С. Павленко. – К. : Вища школа, 2001. – 79 с.

13. Сидоренко В. К. Основи наукових досліджень : навч. посібник для вищих педагогічних закладів / В. К. Сидоренко, П. В. Дмитренко. – К. : РНІЦ „ДНІПТ”, 2000. – 259 с.

14. Сурмін Ю. Майстерня вченого : підручн. для науковця / Ю. Сурмін. – К. : НМЦ „Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2006. – 302 с.

15. Технологія наукових досліджень. – Харків : Інжек, 2005. – 58 с.

16. Чкалова О. Н. Основи научних досліджень / О. Н. Чкалова. – К. : Вища школа, 1978. – 120 с.

? Завдання теоретичного та практичного характеру

Підготувати відповіді на такі питання:

1. Назвіть загальні вимоги до технічного оформлення наукової роботи.

2. Охарактеризуйте правила цитування та покликань у тексті кваліфікаційної роботи.

3. Назвіть обов'язкові вимоги до оформлення цитат у науковій роботі. Обґрунтуйте свою відповідь.

4. Поясніть, як ви розумієте поняття „некоректне цитування” з наукових джерел та як запобігти цьому авторові наукової роботи.

5. З'ясуйте сутність поняття „непряме цитування” та проілюструйте його прикладами з наукових праць.

6. Істинність як єдина інтегральна оцінка досліджуваного матеріалу.

7. Способи визначення істинності дібраного матеріалу (безпосередній, опосередкований).

8. Визначте дефініції „теза”, „аргумент”, „демонстрація (ілюстрація)”, „умовивід”, „доведення (доказ)”.

9. Визначте структуру та способи доведення (дедуктивний, індуктивний).

10. Опишіть основні види доказів (прямі, непрямі).

11. Назвіть основні вимоги для аргументів.

12. Які види спростування аргументів Ви знаєте?

13. Схарактеризуйте види гіпотез.

14. Що таке бібліографічний опис? Чому це поняття важливе для написання наукової роботи?

15. Що таке „ілюстративний матеріал дослідження”?

16. Назвіть вимоги до паспортизації мовних фактів для дослідження.

17. Визначте порядок і специфіку карткування ілюстративного матеріалу.

18. Сформулюйте висновки з вивченої теми.

Види діяльності: конспектування літератури; робота з текстом курсового (дипломного, магістерського) дослідження; робота з картотеками бібліотеки.

Форми перевірки та оцінювання: конспект, узагальнювальні схеми і таблиці; укладання картотеки ілюстративного матеріалу з теми дослідження; усне опитування.

✍ Завдання для поточного самоконтролю та контролю знань

Завдання 1. Підготуйте словник нормативних сталих висловів, що їх використовують під час аналізу мовних фактів.

Завдання 2. Опрацюйте наукові статті, уміщені у фаховому збірнику наукових праць Вашого навчального закладу. Зверніть увагу на оформлення ілюстративного матеріалу. Схарактеризуйте правила наведення ілюстративного матеріалу в наукових працях.

Завдання 3. Проаналізуйте статтю, уміщену у фаховому виданні за планом:

- а) узгодженість назви статті з основним змістом;
- б) стрункість і логічність композиції статті, вичерпність висновків;
- в) доречність застосування мовних засобів;
- г) особливості оформлення ілюстративного матеріалу;
- г) специфіка цитування та покликання на першоджерело.

Завдання 4. У мовознавчих працях знайдіть 8–10 покликань і визначте їхній тип.

Завдання 5. Поясніть оформлення цитат у запропонованих уривках.

П. Майдаченко схарактеризував форми комічного в широкому спектрі естетичних категорій. У його працях досить повно в літературознавчому аспекті висвітлено проблему іронії як категорії комічного, схарактеризовано основні підходи до її тлумачення. Автор зазначив, що „у ХХ столітті визначилися два протилежні підходи до вивчення іронії: як до явища суб’єктивного і як до явища об’єктивного. Більшість науковців стверджує, що іронія ґрунтується на рефлексивній здатності особи осмислювати явища дійсності й виражати своє ставлення до них. Саме тому іронія має здатність, оцінюючи явища від протилежного, давати не тільки негативну, але й позитивну характеристику відповідно до позицій особистості. Якщо позиція особи

(суб'єктивна) збігається з правдою дійсності (об'єктивною), то й іронія мимовільно повинна орієнтуватися на об'єктивність" [142, с. 24].

В. Калашник у праці „Комічне у світовому літературному процесі” розглядає проблеми конотації іронічності в семантичній структурі образно-сислової єдності [100].

П. Верт зазначив, що як в іронії, так і в метафорі є дві чи більше площини сигніфікації. Це явище П.Верт назвав “подвійним баченням” (double-vision) [цит. за: 257, с. 69].

Н. Ланчуковська провела експериментально-фонетичне дослідження, в якому проаналізувала прагмалінгвістичний механізм утворення іронії та визначила роль інтонаційних засобів у диференціації типів іронії: „класичної”, „сократичної”, „романтичної”, „іронії нерелеваності” та „глобалізуючої іронії” [див.: 131].

„Уже сам перелік універсальних категорій, – зазначає Ю. Степанов, – по суті, пов'язаний з мовою та багатий на відношення предикації: ім'я – здебільшого підмет, решта – здебільшого присудок або означення у складі деяких можливих висловлень” [Степанов 1985: 34].

У разі виголошення іронічного мікротексту відбувається своєрідне програмування суб'єктом впливу на співрозмовника (за Н. Ланчуковською).

Завдання 6. *Опрацюйте наукову статтю з актуальних проблем мовознавства в контексті основних вимог до змісту, побудови та мовного оформлення.*

Завдання 7. *Ознайомтеся з міркуваннями Меган МакЕрділ щодо цитування. Чи погоджуєтеся Ви з ними? Чи можливі такі випадки під час наукової роботи? Відповідь обґрунтуйте.*

Анатомія фальшивого цитування

Вчора стрічкою мого твітера гуляла цитата з Мартіна Лютера Кінга: „Я оплакую втрату тисяч дорогоцінних життів, але не радітиму смерті жодної людини, навіть ворога”.

Я думала ретвітнути її, але раптом завагалась. Погугливши, я визначила, що це, ймовірно, фальшива цитата, про що й написала у своєму блозі. Звідки ж узялась ця фраза?

Я була занадто немилосердною, шукаючи мотивів створення цієї фальшивої цитати. Мені здавалося, що хтось приписав Мартіну Лютеру Кінгу слова, яких він не казав, навмисно. Але це не так.

Якби я побачила цю фразу в фейсбуку, а не твітері, можливо, я вгадала би правду. А може, навпаки, навіть не запідозрила б, що з фразою щось не так, адже вона була частиною достовірної цитати з Мартіна Лютера Кінга. Ось текст, який поширювався вчора в Фейсбуку:

„Я оплакую втрату тисяч дорогоцінних життів, але не радітиму жодній смерті, навіть ворога. Відплата ненавистю за ненависть примножує ненависть, додаючи ще більше темряви до ночі, в якій і без того не світять зірки. Ненависть не прожене ненависть, на це здатна лише любов”.

Усе, крім першої фрази, є в Кінговій книзі „Сила любити” (Strength to Love) і було сказано під час проповіді 1957 року, у якій він учив любити своїх ворогів. На відміну від першої фрази, друга й третя звучать цілком у Кінговому дусі, тож можна зробити висновок, що весь цей текст належить славетному правозахисникові. То як поєдналися ці речення?

Це зробила Джессіка Доуві на своїй сторінці в Фейсбуку, й зробила, всупереч моїм початковим підозрам, без лихого наміру. Двадцятичотирирічна випускниця державного університету Пенсільванії, яка зараз навчає англійської мови школярів у Японії, висловила у статусі дуже вчасну й правильну думку, доповнивши її цитатою з Мартіна Лютера Кінга:

Я оплакую втрату тисяч дорогоцінних життів, але не радітиму смерті жодної людини, навіть ворога. „Відплата ненавистю за ненависть примножує ненависть, додаючи ще більше темряви до ночі, в якій і без того не світять зірки. Ненависть не прожене ненависть, на це здатна лише любов”. Мартін Лютер Кінг.

Хтось скопіював цитату та з якихось причин, – про які я вже не фантазуватиму, – прибрав лапки. Спотворена цитата впала у вічі популярному митцеві Пенну Джилетту, який поділився нею зі своїми читачами в фейсбуку, яких має 1,6 мільйона. За добу гугл уже знаходив дев’ять тисяч сторінок із цим текстом.

Цитата також набула вірусного поширення в твітері, але, позаяк обмеження у сто сорок символів не дозволяло вмістити весь текст в одне повідомлення, люди розбивали його на частини або скорочували до одного речення – звісно, першого, яке Кінгові насправді не належало. Так фальшива цитата проповідника поширювалась далі й далі.

Від швидкості цього поширення перехоплює подих: від спотвореної цитати до повноцінного мема за два дні. Також варто відзначити те, як наполегливо люди захищають достовірність цитати. До честі Пенна Джилетта, він виправив помилку, щойно йому на неї вказали. Обговорення мого допису становило понад 600 коментарів, і автори

приблизно третини з них вимагають від мене спростування, вказуючи на достовірну частину цитати. Але ж я писала не про справжні слова Кінга, а про ту фразу, яка поширюється у твіттері.

Кілька коментарів, які, ймовірно, не надто уважно прочитали мій допис, почали стверджувати, що я відредагувала його спеціально для того, щоб виставити їх ідіотами, і наводять як доказ повідомлення з RSS-фідів. Хоча й з RSS було зрозуміло, що я говорю саме про перше речення. Навіть якщо ви вважаєте мене підступною негідницею, здатною на щось подібне, я все одно не бачу причин, із яких я мала б так чинити. Не думаю, що змінити постфактум повідомлення, відіслане в RSS, взагалі можливо, але, якби я навіть могла це зробити, мусила б повідомити своє керівництво, яке не схвалює редагування заднім числом.

Тим часом деякі інші люди почали фантазувати про те, що Мартін Лютер Кінг мав на увазі, промовляючи цю фразу. Звісно ж, він говорив про В'єтнам, не розуміти цього може лише цілком аморальна людина! Хоча справжня частина цитати була вміщена у книзі, опублікованій 1967 року, а отже, написана мала бути раніше, коли втрати американських військ у В'єтнамі були ще порівняно незначними. Ба більше, двозначність, із якою активісти антивоєнного руху ставились до північних в'єтнамців, викликає сумніви щодо можливості застосування слова „ворог”.

Звісно, нічого дивного, що люди шукають можливого підтвердження фактів. Дивно, що вони настільки самовпевнені, щоб сміятися з кожного, хто з ними не погоджується. Інші коментатори посилались на першу версію цитати, датовану 1957 роком. Я шаную Кінга як ніхто, але все ж не думаю, що він передбачив В'єтнам за сім років до вторгнення.

Не дивно, що фальшиві цитати так швидко й масово поширюються в інтернеті. Хоча один із дописувачів звинуватив мене в тому, що я намагаюсь принизити людей, які відтворювали цю фразу, я не мала такого наміру. Ми всі, ймовірно, вживаємо більше фальшивих цитат, аніж автентичних. Фальшиві цитати – змістовніші, влучніші, пафосніші за висловлювання людей у повсякденному житті. Не дивно, що вони часто виграють у боротьбі за виживання в інформаційному просторі. В цьому випадку, як бачимо, уривок, написаний Джессікою Доуві, врешті-решт витіснив автентичну цитату Мартіна Лютера Кінга.

Ми захоплюємось афоризмами, бо вони кажуть щось важливе для нас – і дають нам змогу відчутти, що наші почуття та думки були пережиті великими історичними постатями. Природно, ми радше шукаємо причин, із яких вони могли це сказати, – і почуватись так, як почу-

ваємось ми самі, – аніж намагаємося спростувати їхнє авторство. Якби хтось уклав ті самі слова в уста Гітлера, всі, напевно, поставилися б до них скептичніше. І, хоча ця історія закликає нас бути скептичнішими, я не бачу нічого дурного в бажанні мати щось спільне з Мартіном Лютером Кінгом.

Зараз панна Доуві пише: „Я мимоволі помандрувала назад у часі та вставила свою фразу в текст проповіді Мартіна Лютера Кінга. Я почуваю щось середнє між збентеженням і гордістю. Сподіваюсь, я не написала чогось, із чим він не погодився б. Адже я висловила те, що відчуваю”. Що ж, багато хто з нас поділяє її почуття – і, напевно, Мартін Лютер Кінг також підписався б під її словами. Тож нема чого засмучуватись.

Завдання 8. *Проілюструйте прикладами бібліографічний опис (вихідні дані) газетної (журнальної) статті, статті зі збірника, матеріалів конференції, одноосібної монографії, колективної монографії, підручника, художньої книги. Визначте спільні й відмінні вимоги.*

Завдання 9. *Скартуйте ілюстративний матеріал із теми дослідження відповідно до чинних вимог.*

Навчальний елемент 2.5
„Основні вимоги до підбиття підсумків
наукової роботи ”

Лекція 5. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ НАУКОВОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ І ФОРМУЛЮВАННЯ ВИСНОВКІВ

План

1. Проміжні й загальні висновки наукової роботи з мовознавства.
2. Співвідношення висновків і завдань роботи.
3. Співвідношення висновків і основного тексту роботи.
4. Вимоги до формулювання прикінцевих висновків.

Ключові слова: *основний текст роботи, висновки до наукової роботи, проміжні висновки, загальні висновки, результат дослідження, перспектива дослідження, додатки до роботи, критична оцінка наукового дослідження, відгук наукового керівника, рецензія на наукову роботу, зауваження рецензента.*

Н. В. Висновки – остаточні думки, узагальнення про досліджуване явище, логічний підсумок, зроблений на основі спостережень, міркувань або розгляду певних фактів у процесі дослідження. Висновки до наукових положень формулюють, використовуючи такі типові мовні засоби: *Проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки:...*; *Результати аналізу дають змогу зробити висновок про...*; *Отже, є всі підстави твердити:...*; *Зважаючи на викладене вище, зазначимо...*; *Сформулюємо основні висновки та рекомендації...*; *У результаті дослідження можемо констатувати...*; *Дослідження уможливило формулювання таких висновків: ...*; *Узагальнено результати проведеного дослідження...*; *З'ясовано, що...*; *Відзначимо, що...тощо.* Оформляють висновки у вигляді тез із нумерацією чи без неї. Утім, найважливіша вимога до висновків – їх стислість, лаконічність і ґрунтовність, у них не варто повторювати зміст вступу чи розділів і висновків до них.

Проміжні висновки – висновки до розділів наукового дослідження; логічний підсумок, зроблений на основі спостережень, міркувань або розгляду описаних фактів у кожному з розділів наукової роботи.

Загальні висновки – висновки до всієї наукової роботи; концентрований виклад отриманого наукового знання, підсумки

проведеного дослідження у вигляді окремих лаконічних положень, методичних рекомендацій, із зазначенням перспективи дослідження. Дуже важливо, щоб загальні висновки до наукової роботи корелювали із поставленими завданнями. Загальні висновки до роботи не повинні дублювати проміжні висновки до розділів.

◇ Практичне заняття РЕЦЕНЗІЯ ЯК ВИД НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

План

1. Композиційні особливості рецензії.
2. Реквізити рецензії.
3. Мовне оформлення рецензії.
4. Відгук про курсову (дипломну) роботу, дисертацію (автореферат).

N. B. **Рецензія** – критичний відгук на наукову працю, що охоплює 2-і частини: 1) ознайомлення з роботою; 2) загальна оцінка ідейного й наукового змісту (основна частина рецензії), мови, стилю. Основні реквізити рецензії: заголовок, текст, підпис, дата, печатка. Рецензію завжди оприлюднюють під час захисту кваліфікаційної роботи. Критика рецензента повинна бути принциповою, науково обґрунтованою, вимогливою, але водночас і доброзичливою, сприятливою для поліпшення дослідження.

Рецензію на кваліфікаційну роботу містить висновок щодо допуску до захисту з попередньою оцінкою за національною шкалою та шкалою ECTS. Її надає спеціаліст відповідної кваліфікації, що оцінює наукову роботу, звертаючи увагу на:

- обґрунтування необхідності (актуальність) теми дослідження, ступінь її розкриття;
- уміння застосовувати теоретичні знання для розв'язання конкретних практичних завдань;
- ступінь опрацювання літературних джерел, культуру цитування;
- відсутність плагіату, наявність у роботі особистих міркувань і рекомендацій, їхню новизну, практична цінність;
- достатній обсяг ілюстративного матеріалу, достовірність результатів і обґрунтованість висновків;
- грамотність, стиль викладу та технічне оформлення роботи;
- недоліки та зауваження до роботи.

Рецензія повинна мати оцінку роботи за прийнятою шкалою

оцінювання знань. Негативна рецензія не є підставою для відхилення бакалаврської, дипломної чи магістерської роботи від захисту.

Відгук наукового керівника кваліфікаційної роботи пишуть у довільній формі. У ньому визначають позитивні й негативні моменти наукової роботи за такою схемою:

- актуальність, новизна, теоретичне й практичне значення проведеного дослідження;
- повнота висвітлення теми, використання літератури й фактичного матеріалу;
- ступінь самостійності автора в розкритті теми;
- обґрунтованість висновків, логічність аргументації;
- можливість впровадження результатів у навчальний процес;
- логічність, послідовність, аргументованість, грамотність викладу матеріалу;
- відповідність оформлення роботи встановленим правилам;
- рівень підготовки дипломника до виконання професійних обов'язків;
- неточності, помилки, спірні моменти, зауваження щодо змісту й оформлення;
- висновок про те, якою мірою робота відповідає вимогам, що їх ставлять перед кваліфікаційними роботами.

✍ Самостійна робота

ПРАВИЛА УКЛАДАННЯ ДОДАТКІВ ДО НАУКОВОЇ РОБОТИ

N. B. **Додатки** – експериментальна частина дослідження, що її оформляють як продовження кваліфікаційної роботи на наступних її сторінках або як окрему частину (книгу), розміщуючи їх у порядку появи покликань у тексті. До додатків доцільно включати допоміжний матеріал, необхідний для повного сприйняття наукової роботи: статистичні дані чи кількісні підрахунки; порівняльні таблиці; словники аналізованої лексики; ілюстрації допоміжного характеру тощо. Додатки не є обов'язковим елементом наукової роботи, однак вони суттєво унаочнюють результати дослідження, репрезентуючи обсяги виконаної роботи.

? Завдання теоретичного та практичного характеру

Підготувати відповіді на такі питання:

1. Чим відрізняються проміжні й загальні висновки до науково-

дослідницької роботи?

2. Назвіть слова, що використовуються при узагальненні результатів наукової роботи, та поясніть розділові знаки при них.

3. Які вимоги до формулювання прикінцевих висновків Вам відомі?

4. Що таке рецензія? Чим рецензія відрізняється від відгуку?

5. Чи є Додатки обов'язковим елементом наукової роботи?

6. Чи входять Додатки до основного обсягу наукового дослідження?

7. Яку функцію виконують Додатки?

8. Які чинники спонукають автора укласти Додатки?

9. Яким чином Додатки співвідносяться з інформацією, уміщеною в основних розділах?

10. Яку інформацію репрезентують Додатки? Назвіть основні способи подання ін формації в Додатках.

11. Як поділяють Додатки за формою?

12. Сформулюйте правила щодо заголовків Додатків.

13. Висновки як узагальнена підсумкова оцінка проведеного дослідження.

14. У чому полягає специфіка написання висновків: а) до основних розділів та б) до всієї роботи?

15. У який спосіб загальні висновки співвідносяться із завданнями роботи?

16. У який спосіб загальні висновки співвідносяться з текстовою частиною дослідження?

17. Сформулюйте висновки з вивченої теми.

Види діяльності: конспектування літератури; робота з текстом наукових досліджень, змістовий аналіз додатків.

Форми перевірки та оцінювання: конспект, підготовка схем і додатків як складників наукового дослідження; усне опитування.

Список рекомендованої літератури

Основна література

Єріна А. М. Методологія наукових досліджень: навч. посібник / А. М. Єріна. – К. : МОН, 2004. – 216 с.

Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 192 с.

Методичні рекомендації до оформлення й захисту випускних робіт / Гуйванюк Н. В. Державна підсумкова з української мови та методики викладання української мови : навч. електронне видання комбінованого використання / Н. В. Гуйванюк, О. В. Кульбаська, О. В. Кардашук. – Вид. 4-е, випр. і доповн. – Чернівці : ТОВ „Наші книги”, 2016. – С. 242–288.

Оформлення студентських наукових робіт : методичні вказівки / уклад. : О. Д. Огуй, О. Я. Івасюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 16 с.

Пілюшенко В. Л. Наукове дослідження: організація, методологія, організаційне забезпечення : навч. посібн. / В. Л. Пілюшенко, І. В. Шкрабан, І. В. Славенко. – К. : Лібра, 2004. – 342 с.

П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі : навч. посібн. / І. С. П'ятницька-Позднякова. – К. : Центр навч. літ-ри, 2003. – 116 с.

Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень: конспект лекцій / А. С. Філіпенко. – К. : Академія, 2004. – 208 с. – (Альма матер).

Формування дослідницької культури молодих науковців : колективна монографія / за ред. В. А. Семиченко. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 133 с.

Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посібник / Г. О. Цехмістрова. – К. : Видавничий Дім „Слово”, 2004. – 240 с.

Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 3-тє вид., стер. – К. : Знання-Прес, 2003. – 295 с.

Штонь О. П. Курсова робота з української мови / В. М. Штонь, В. А. Буда. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2002. – 64 с.

Як писати дипломну роботу з української мови / уклад. Н. І. Тоцька. – К. : КДУ, 1985. – 23 с.

Додаткова література

Барчук В. М. Основи наукових досліджень : матеріали до вивчення курсу / В. М. Барчук. – Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т, 2000. – 30 с.

Білуха М. Т. Основи наукових досліджень : підручник / М. Т. Білуха. – К. : Вища школа, 1997. – 271 с.

Грушко І. М. Основы научных исследований / И. М. Грушко. – Харків : Вища школа, 1979. – 200 с.

Гуйванюк Н. В. Основи наукових досліджень : методичні рекомендації до спецкурсу для студентів II курсу спеціальності „Українська мова та література” / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : ЧДУ, 1996. – 19 с.

Еко Умберто. Як написати дипломну роботу: Гуманітарні науки / пер. за ред. О. Гловова. – Тернопіль : Мандрівець, 2007. – 224 с.

Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень : навч. посібн. / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв. – Вид. 2-е, доп. і перероб. – К. : Видавничий дім „Професіонал”, 2004. – 208 с.

Курсовые и дипломные работы: От выбора темы до защиты : справочное пособие / авт.-сост. И. Н. Кузнецов. – Минск : Мисанта, 2003. – 416 с.

Мороз І. В. Структура дипломних, кваліфікаційних робіт та вимоги до їх написання, оформлення і захисту / І. В. Мороз. – К., 1997. – 56 с.

Основи наукових досліджень : конспект / упор. Пістунов І. М. – Дніпропетровськ : [б.в.], 2007. – 79 с.

Середа Л. П. На допомогу авторам навчальної літератури : навч. посібн. для викл. вищих навч. закладів / Л. П. Середа, В. С. Павленко. – К. : Вища школа, 2001. – 79 с.

Сидоренко В. К. Основи наукових досліджень : навч. посібник для вищих педагогічних закладів / В. К. Сидоренко, П. В. Дмитренко. – К. : РНЦ „ДІНІТ”, 2000. – 259 с.

Сурмін Ю. Майстерня вченого : підручн. для науковця / Ю. Сурмін. – К. :

НМЦ „Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2006. – 302 с.

Технологія наукових досліджень. – Харків : Інжек, 2005. – 58 с.

Чкалова О. Н. Основы научных исследований / О. Н. Чкалова. – К. : Вища школа, 1978. – 120 с.

Завдання для поточного самоконтролю та контролю знань

Завдання 1. *Ознайомтеся з рецензією на наукову працю, зверніть увагу на побудову, композиційне та мовне оформлення тексту. Назвіть основні особливості рецензії як різновиду наукового тексту.*

Анатолій Загнітко, Жанна Краснобаєва-Чорна (Донецьк)

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ЛЕКСИКОГРАФІЮ

Рецензія на книгу: Кровицька О. „Українська лексикографія: теорія і практика” (Львів, 2005. – 175 с.)

Аналізована праця Ольги Кровицької „Українська лексикографія: теорія і практика” ґрунтується на осмисленні й узагальненні теоретичних і практичних засад класичної лексикографії, на активному залученні власної лексикографічної практики і простеженням досвіду Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України над укладанням цілого ряду фундаментальних словників української мови. Дослідження складається з передмови (с. 4–6), чотирьох розділів (с. 7–166), списку умовних скорочень (с. 167), приміток (с. 168–169) та іменного покажчика (с. 170–174). У перших цілком оригінальних трьох розділах авторка розглядає еволюцію історичної лексикографії із заглибленням у її концептуально-наукові і прикладні моделі (с. 7–58); з'ясовує особливості навчальної лексикографії та окреслює шляхи і напрями її розбудови (с. 59–102); подає матеріали до нових словників української мови (с. 103–138). Цілком логічним виступає останній розділ, де подано тексти рецензій О. Кровицької на авторитетні лексикографічні видання (с. 139–166).

Перший розділ „Історична лексикографія: від концепції до словників” (с. 7–58) знайомить з українською лексикографічною діяльністю від Є. Тимченка до сьогодення. Відомо, що проф. Є. Тимченко зробив значний внесок в українську філологічну науку, збагативши її дослідженнями з фонетики, граматики, лексикології й правопису. Важливим здобутком для українського мовознавства постають його лексикографічні праці. Саме цьому аспекту доробку вченого присвячено підрозділ „Лексикографічна спадщина Є. Тимченка” (с. 9–19), провідне місце в якій посідають рукописний варіант історичного словника „Матери-

алы для словаря письменной и книжной южнорусской речи XV – XVII вв.” (с. 15) та „Історичний словник українського язика” (с. 17). Очевидно, тут слід було торкнутися і фундаментального, оригінального видання праці Є. Тимченка „Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст.”, яке підготували В. Німчук та Г. Лиса і що побачило світ зовсім недавно – у 2002 році в серії „Пам’ятки української мови” з приміткою „Серія словників” (див.: [Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст. – Київ–Нью-Йорк, 2002. – Книга 1. – 512 с.; книга 2. – 512 с.]). У передмові до цього видання „Є.Тимченко – основоположник української наукової історичної лексикографії” (с. 5–13) В. Німчук наголошує, що Є. Тимченко своїми „Матеріалами...” заклав підвалини української історичної лексикографії (с. 12), і далі констатує: „Традицію української наукової історичної лексикографії, основоположником якої був Є. Тимченко, з честю продовжують мовознавці Інституту суспільних наук АН України у Львові, що під керівництвом Л. Л. Гумецької створили капітальний „Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.” у двох томах (К., 1977–1978), а нині трудяться над укладанням „Словника української мови XVI – першої половини XVIII ст.”” (с. 13). Логічним продовженням постає підрозділ „Наукова спадщина Євгена Тимченка в оцінці Івана Огієнка” (с. 19–27), в якому наведено детальну оцінку зазначеного історичного словника (с. 21), а також подано аналіз кваліфікаційних відгуків на ґрунтовні праці Є. Тимченка: „Українська граматика”, „Українська літературна мова і Крехівський Апостол”, „Історія української літературної мови”. Крім того, в цьому підрозділі висвітлюються найбільш характерні віхи наукового життя, погляди обох вчених на питання історії української мови. Підрозділ „Картотека „Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.”” (с. 27–35) відкриває для читачів таємницю створення цієї фундаментальної праці від самого початку укладання картотеки: сформульовано загальні принципи відбору пам’яток, окреслено різновиди джерел, визначено типи лексикографічного опрацювання писемних пам’яток української мови, наведено обов’язкові атрибути паспортної картки для кожного розписаного джерела. Цілком мотивованою є кваліфікація історичного словника як такого, що виконує дві функції: 1) „він – джерельна база для вивчення словникового складу мови, документальний огляд лексичної скарбниці минулого” і 2) „словник – важлива пам’ятка культури, яка представляє ступінь розвитку народу, його звичаї, побут, рівень матеріального і духовного життя” (с. 50). Отже, історичні словники відображають національно-мовну картину світу, тому цей тип словника важливий для будь-якого

народу. Про створення історичних словників української, білоруської, російської, польської, старочеської, словацької, болгарської мов можна дізнатися з підрозділу „Історична лексикографія слов'янських мов” (с. 50–58), що дозволяє з'ясувати місце української історичної лексикографії на загальнослов'янському лексикографічному тлі відповідної проблематики. У підрозділі „Традиції та новаторство Львівської лексикографічної школи” (с. 35–50) авторка знайомить з лексикографами та цілими лексикографічними колективами, які займаються українським практичним словникарством. Аналіз лексикографічної діяльності у Львові охоплює період з другої половини XIX ст. і до наших днів. На особливу увагу заслуговує аналіз рукописних словників минулих століть: праці Якова Головацького, Дмитра Лемкевича, Олекси Кониського та інші (с. 36) і діяльність словникарської ділянки НТШ (с. 38). Завдяки останній і збережено непересічні рукописні лексикографічні пам'ятки або переписи інших пам'яток з вкрапленням власне-авторських коментарів (пор. рукописну копію „Лексикону словенороського” (1627) П. Беринди, виконану І. Вагилевичем).

Останнім часом почала формуватися самостійна лінгводидактична дисципліна – навчальна лексикографія, якій і присвячено другий розділ рецензованої книги „Навчальна лексикографія: особливості розвитку” (с. 50–101). У першому підрозділі „Українська лексикографія у сучасній загальноосвітній школі” (с. 61–69) говориться про сьогоденні проблеми гуманітарної освіти. На жаль, у сучасному освітньому процесі робота зі словником має обмежений характер. У такій ситуації цілком доречною постає пропозиція Ольги Кровицької „розширити межі функціонування словників у школі через включення у навчальний процес нових словників, через розширення кола навчальних дисциплін, у яких би словник посідав чільне місце” (с. 64). На уроках української мови авторка радить використовувати не тільки „словники-репрезентанти класичної лексикографії”, а й „Словник українських морфем” (Львів, 2000), „Словник-довідник з культури української мови” (Львів, 1996), мовокраїнознавчий тематичний словник-довідник „Україна в словах” (Київ, 2004) тощо. Крім того, авторка розробила систему вправ для практичних занять з української мови, які б сприяли більш детальному та глибшому опрацюванню новітнього лексикографічного матеріалу в сучасній школі. У підрозділі „Особливості навчальної лексикографії для студентів-іноземців” (с. 70–75) окреслено завдання і проблеми вивчення української мови як іноземної, наведено слушні рекомендації й поради практичного характеру щодо їхнього вирішення: у словнику бажано подавати найуживаніші лексеми, призначені для повсякденного спілкування; наводити ілюстрації до кон-

кретних реалій; активно використовувати комп'ютерні технології тощо. Окреме місце в лексикографічній палітрі посідає асоціативний словник, у якому відображено оточення слова в мовній системі, особливості його парадигматичних і синтагматичних зв'язків. Про специфіку створення асоціативного словника та його функціональне використання, про асоціативні норми та місце асоціацій у структурі висловлення говориться у підрозділі „Асоціативний словник як особливий вид навчальної лексикографії” (с. 75–86). Наступний підрозділ містить короткий асоціативно-тематичний словник української мови „Родина” (с. 86–90), а підрозділ „Лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови (географічні назви)” (с. 9–103) охоплює лексикографічні статті тих чи інших географічних назв з окресленням їхнього нормативного вжитку, поданням варіантів, окресленням їхнього територіального закріплення, обсягів, виявом адміністративно-територіального статусу, розташуванням населених пунктів, наприклад, вздовж річки та з'ясуванням їхнього походження, короткою характеристикою історичних колізій тощо. Матеріал надзвичайно значущий не тільки для науковців-фахівців, але й для широкого загалу, зокрема школярів, які тільки розпочинають своє поглиблене знайомство з історією рідної Держави.

Третій розділ „Матеріали до словників” (с. 103–138) складають „Матеріали до словника компліментів” (с. 105–117), які поділено на дві частини – компліменти для жінок і компліменти для чоловіків, і „Матеріали до словника сучасного молодіжного сленгу” (с. 118–138). До кожних матеріалів подано вступну статтю, в якій авторка ґрунтовно з'ясовує статус відповідних одиниць у сучасній комунікації, висвітлює особливості добору такого матеріалу та окреслює закономірності укладання таких одиниць у словники.

В останньому розділі „Рецензії” (с. 139–166) зібрано рецензії авторки на новітні студії, пов'язані з опрацюванням проблем української лексикографії: Д. Бучко „Походження назв населених пунктів Покуття” (с. 141–145), Б. Галас „Ф. С. Шимкевич як лексикограф і українське словникарство (кінець XVII – початок XX ст.)” (с. 145–152), В. Котович „Походження назв населених пунктів Опілля” (с. 153–157), Т. Кульчицька „Українська лексикографія XIII – XX ст.: Бібліографічний покажчик” (с. 157–162), Л. Ставицька „Короткий словник жаргонної лексики української мови” (с. 162–166). Навіть побіжне знайомство з цими ґрунтовними рецензіями Ольги Кровицької дозволяє помітити, наскільки глибоко розуміє вона непрості процеси в сучасній українській лексикографії, уміє кваліфіковано оцінити ту чи іншу працю з окресленням її значущості на загальнодіалектологічній не лише українській, але й загальнослов'янській мапі.

Поодинокі технічні недогляди типу відсутність крапки після „у 30-их рр. ХХ ст.” (с. 36), написання слова Біблія з малої літери (с. 37) не применшують високого науково-теоретичного і науково-прикладного рівня рецензованої праці. Їх легко буде зняти в наступному виданні, яке вкрай необхідне сьогодні для вишівської і суто шкільної практики, оскільки авторка зуміла майстерно поєднати високий ступінь теоретичного аналізу з доступністю викладу, а практичні матеріали, наведені у виданні, дозволяють його використовувати в навчальному процесі і в позаурочній практиці.

Поява наукового видання „Українська лексикографія: теорія і практика” є помітним явищем в українському мовознавстві. Щиро сподіваємося, що спостереження і міркування справжнього лексикографа Ольги Кривицької, висвітлені у рецензованій праці, ініціюватимуть постановня нових словникових проектів на Україні і поза її межами.

***Завдання 2.** Ознайомтеся з рецензією на монографію. З'ясуйте, які мовні кліше використовує автор.*

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ

О. О. Семенець. Синергетика поетичного слова
(Кіровоград : Імекс ЛТД, 2004.— 338 с.)

Вийшла друком монографія, присвячена лінгвостилістичному дослідженню творчості Євгена Маланюка – лідера Празької школи українських літераторів, талановитого поета, історіософа, культуролога, літературного критика. Цілісний аналіз мистецького ідіолекту діяча такого масштабу – завдання, без сумніву, важливе й актуальне.

Рецензована праця виконана в руслі нового напрямку досліджень, зорієнтованого на інтеграцію парадигм наукового знання, природничого й гуманітарного, а також на синтез різних концепцій вітчизняної та світової лінгвопоетики. Це, за задумом автора дослідження, дає змогу наблизитись до розуміння складної, багатоаспектної й цілісної природи поетичного тексту.

Настанова на комплексність філологічної методології знаходить вияв у застосуванні ідей і методів синергетики (сучасної теорії складних нелінійних систем), філософії мови і модальної логіки, аналітичної філософії, семіотики та функціонального аналізу, які епістемологічно збагачують традиційне в лінгвопоетиці системно-структурне вивчення експресивних поетичних засобів за рівнями мовної системи.

Центральним поняттям, що об'єднує багатоаспектний опис системи ідіолекту письменника, у монографії О.О. Семенець виступає філософ-

ська категорія модальності. Вона, як цілком слушно твердить дослідниця, „ґрунтується на універсальних закономірностях логіки, що організують раціональну свідомість, на яку нашаровуються також феномени чуттєвої сфери – оцінні та емоційно-експресивні компоненти смислу” (с. 7).

Автор здійснює розгорнутий комплексний опис реалізації в мистецькому ідіолекті Євгена Маланюка епістемічної модальності (пов’язаної зі знанням), алетичної (яка характеризує істиннісну природу висловлень), аксіологічної (авторської оцінної семантики), деонтичної (що впливає з логічного поняття норми) та інших модальностей. Чотири основні розділи монографії послідовно висвітлюють різні грані системно-цілісної організації ідіолекту письменника.

Перший розділ присвячено розгляду основних теоретичних положень синергетики модальностей (так автор позначає основний методологічний акцент своєї праці) поетичної творчості. У цьому розділі з’ясовано зміст найважливіших понять синергетики і розкрито можливості їхнього застосування в лінгвістичному аналізі художнього тексту; визначено системотворчі чинники мистецького ідіолекту, які виступають у ролі базових у побудованій синергетичній моделі; постульовано надзвичайну актуальність дослідження самого феномена складності організації поетичного тексту (формальної та змістової) і встановлено найважливіші аспекти його можливого вивчення; акцентовано увагу на ролі факторів темпоритму і пам’яті в структурній організації та в процесі функціонування системи, а також на нерівноважності як внутрішньому джерелі розвитку художньої системи.

У другому розділі проводиться багатоаспектний аналіз феноменів ментальної сфери Євгена Маланюка, відтворених у його поетичних текстах, – індивідуальної картини світу митця, його історіософської концепції, епістемічної рефлексії над поетичною творчістю. Підкреслюється інтегративна роль картини світу письменника в процесі мистецької творчості, аналізуються вияви єдності суперечностей і цілісності образу світу митця, діалектика об’єктивного та суб’єктивного в індивідуальній мистецькій картині світу. З погляду лінгвістичної синергетики подано тлумачення мистецької еволюції ключового образу *Степової Еллади* та “римської” парадигми образів у поезіях Євгена Маланюка.

Третій розділ монографії представляє результати інтегрованого розгляду алетичної модальності мислення, референційної сфери поетичного тексту і семіотичної специфіки експресивних поетичних знаків. Під час аналізу особливостей реалізації алетичної модальності мислення в поетичному тексті О.О. Семенець застосовує ідеї сучасної

модальної логіки, зокрема семантики можливих світів (викладені в працях Р. Карнапа, С. Кріпке, Я. Хінтікки та ін.), що дає підстави автору розглядати поетичний текст як засіб творення інтенціонального, можливого світу, який має специфічні закони семантики та референції. На думку дослідниці, „підхід до поетичного тексту як до фіксації можливих світів, створюваних інтенціональною поетичною мовою, підводить загальну модально-логічну базу для дослідження взаємодії модальностей мислення в процесі розгортання поетичного дискурсу” (с. 113).

Звернення до фундаментальних положень феноменологічної естетики (понять інтенційності, ментальних феноменів, „прозорості” знака та ін.) дає підстави О.О. Семенець зробити висновок, що „екстенсіоналом висловлення в поетичному дискурсі є водночас і актуалізована форма поетичного знака, і особлива субстанція в можливому світі художнього твору, якій притаманна субзистенція як форма буття”, що „саме на такому одночасному цілісному сприйманні й будується естетичний ефект мистецтва поезії: коли читач тримає в полі зору водночас і форму поетичного вислову, і його зміст ... поєднуючи „близьке” й „далеке” бачення, або ж, інакше кажучи, „поверхнєве” й „глибинне” сприймання” (с. 134). Таке твердження, по суті, являє собою уточнення поняття “прозорості” знака, розробленого свого часу Е. Гуссерлем, – уточнення й сучасний його розвиток на ґрунті ідей синергетики, модальної логіки, філософії М. Мамардашвілі.

Варто зазначити, однак, що авторка, захоплюючись процесом пошуку істини, прагне розв’язати не лише лінгвістичні питання, а й проблемами філософії, логіки, семіотики, культурології, пов’язані з художнім текстом. При цьому слід визнати, що така широта бачення, безперечно, збагачує розуміння об’єкта лінгвостилістичного дослідження.

Семіотичний напрям аналізу поетичного тексту під дією синергетичної дослідної парадигми доповнюється увагою до телеологічного аспекту – скерованості поетичного дискурсу на досягнення цілісного інтелектуального, емоційного й естетичного впливу на адресата. Нового поглибленого тлумачення набувають іконічна природа експресивних поетичних знаків, функції зорової та ритмічної зображальності, актуалізація внутрішньої форми слова, додаткова семантизація граматичних форм і категорій у поетичному тексті. Так, дослідниця звертає увагу на особливе змістове навантаження поетичної етимології *ой Ладо – Елладо; варязкая Лада – влада* в мистецькому ідіолекті Євгена Маланюка (у зв’язку з його історіософською концепцією геокультури України), що виразно звучить у позиції рими: „Знаю – медом сонця, *ой Ладо*, В твоїм древнім тілі – весна. О, моя Степова *Елладо*, Ти й тепер антично-ясна” (с. 183–184).

Інтерпретація ключових слів, індивідуально-авторських символів як таких, що наділені „проспективною” пам’яттю, дозволяє авторові постулювати відомий у синергетиці фрактальний принцип організації в ролі основоположного в їх семантичній сфері. Саме їхня фрактальна природа визначає розвиток цілих образних парадигм і мотивів з одного ключового образу, який звучить ще в ранній творчості поета. О.О. Семенець, наприклад, простежує еволюцію образу „зерно-жертва”, що на рівні рахетипів зростає з особисто пережитих поетом трагічних подій визвольних змагань і звучить у подальшому протягом усєї творчості митця: „Можна смерть лише смертю здолати, Тільки в цім таємниця буття. І *зерно мусить вмерти*, щоб дати В життєдавчому житі – Життя”, – і мотив „листя-жертва” як одне з відгалужень еволюційної історії цієї образної парадигми (с. 129–130). Інтерес викликає висновок дослідниці щодо ролі універсальних негентропійних доцентрових тенденцій в організації символічної семантики лексем: „Ядерна частина, значною мірою базуючись на зовнішній пам’яті елементів системи поетичного ідіолекту, віддзеркалює загальнолюдський архетип зерна. У периферійній частині пам’яті цього ключового образу міститься інформація про потенційні шляхи його подальшого розгортання, закладені індивідуально-неповторні риси поетики митця. Для Євгена Маланюка важливим є моральний імператив: „І зерно *мусить* вмерти <...>”, – логічно-нормативний зміст якого розвиватиметься далі протягом усєї його творчості, насичуючи символіку зерна деонтично-модальною семантикою, акцентуючи моральну норму в загальнолюдському символі” (с. 131).

У четвертому розділі „Деонтична модальність – домінанта соціально ангажованої літератури” автор розглядає логічний зміст деонтичної модальності і наголошує на ролі стрижневої ідеї української державності як системотворчої домінанти ментальної сфери Євгена Маланюка, а також докладно аналізує систему засобів вираження волюнтаристичного змісту в його творах (на рівні граматики, лексичної семантики слів-символів, дериваційних засобів, інтонаційного оформлення поетичного висловлення, а також власне текстових засобів вираження деонтично-модальної семантики). Мистецький ідіолект Євгена Маланюка, як засвідчує рецензоване дослідження, виявляє надзвичайне багатство і поліфонію мовних засобів експресивного вираження заклик до боротьби, освяченого ідеєю свободи рідної землі і української державності.

Теорія самоорганізації як визначальний складник методологічної бази дослідження дає змогу авторові зосередити увагу на еволюційному аспекті формування мовно-естетичного цілого, динаміці організації складного нерівноважного середовища в поетичному дискурсі, з

чим пов'язане використання таких термінів синергетики, як складність, нелінійність, синхронність і когерентність, дисипація і акцентування локусів системи, атрактори еволюційних процесів. Авторці, на нашу думку, вдалося розкрити власне лінгвальний вияв універсальних синергетичних закономірностей, які діють у сфері мовної діяльності людини.

Проте, на жаль, дещо ускладнює розуміння змісту переважаність тексту дослідження нелінгвістичною термінологією, особливо іншомовного походження. Очевидно, доцільно було б на початку монографії подати словник новітніх термінів, які пропонуються до використання, з відповідними стислими дефініціями.

Монографічна праця О.О. Семенець привертає увагу новизною теоретичної бази дослідження, приваблює точністю й багатоаспектністю лінгвістичного аналізу поетичного тексту, коректністю інтерпретацій, логікою й послідовністю викладу матеріалу. Наукова компетентність авторки в багатьох галузях знання, ясна й точна мова є безперечними перевагами монографії. Рецензована книжка буде корисною для дослідників художнього тексту і викладачів вищої школи, а також для студентів і магістрантів, яким вона дасть повніше уявлення про новітні тенденції розвитку філологічної науки.

С. О. Швачко, д-р філол. наук

Завдання 3. *Прочитайте відгук про дисертацію. Проаналізуйте його композицію, вживання мовних засобів, термінологію.*

Дослідження лінгвостилістичного потенціалу напівпредикативних мовних одиниць у семантико-синтаксичній структурі речення були і залишаються в центрі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців-філологів. У сучасній мовознавчій теорії значна увага приділяється компонентному аналізу мовних явищ з метою проникнення у механізм функціонування синтаксичного рівня мови в цілому й кожної одиниці зокрема. Це виявилось передусім у зверненні дослідників до змістового боку речення – семантичної структури, що ґрунтується на предикативних і непередикативних знаках. Актуальним є опис речення, а також його компонентів на рівні протиставлення, розмежування формально-синтаксичної і семантичної структур. Особливої актуальності набула проблема співвідношення формально-граматичного і семантичного ярусів структури речення. Про це свідчить велика кількість робіт, присвячених цій проблемі. Однак, незважаючи на численні різноаспектні напрацювання, що стосуються опису засобів ускладнення семантичної структури речення, зокрема і відокремлених компонентів у семантико-синтаксичній парадигмі речення, в українському мовознавстві відсутнє комплексне вивчення лінгвостилістичного потенціалу напівпредика-

тивних апозитивних субстантивних зворотів. Отож, актуальність рецензованого наукового дослідження, метою якого є комплексний аналіз семантико-синтаксичної природи та визначення стилістичного потенціалу напівпредикативних субстантивних одиниць, з'ясування засобів стилістичного увиразнення цих одиниць речення на матеріалі української прози означеного автором часового проміжку не викликає жодних заперечень.

Зі змісту дисертації видно, що її автор глибоко опрацювала наукову літературу з обраної проблеми, охоплює широке коло питань, які безпосередньо, а часом і опосередковано стосуються предмета дослідження. Зокрема, простежено основні напрями дослідження відокремлених компонентів структури речення в логіко-граматичному, психолого-граматичному і формально-граматичному аспектах, зроблено комплексний аналіз трактування в мовознавчій літературі відокремлених членів речення та їх виокремлення з-поміж інших синтаксичних одиниць, обґрунтовано напівпредикативну сутність субстантивного звороту, визначено тип семантико-синтаксичних відношень між означуваним компонентом та відокремленою субстантивною одиницею, виділено апозитивні одиниці як окремий тип семантико-синтаксичних відношень, з'ясовано та описано критерії визначення семантичної типології напівпредикативних апозитивних одиниць.

Для досягнення поставленої мети дослідниця накреслила виконати низку конкретних завдань, що справляють враження розгорнутої програми дій, реалізація яких дає змогу обстежити об'єкт дослідження глибоко і всебічно. У формулюванні об'єкта і предмета дослідження Ольга Василівна вказує на те, що в роботі проаналізовано семантико-синтаксичні різновиди напівпредикативних апозитивних одиниць та означуваних компонентів, тип семантико-синтаксичних відношень між цими компонентами реченнєвої структури, засоби їхнього стилістичного увиразнення в художніх текстах означеного періоду.

У першому розділі О. В. Яцук досліджує апозитивні одиниці у формально-синтаксичній, семантико-синтаксичній та стилістичній парадигмах. Всебічно проаналізувавши синтаксичні факти, дослідниця виокремлює напівпредикативну апозитивну одиницю як пропозитивний вторинний компонент реченнєвої структури, що має семантико-синтаксичну самостійність і зумовлений апозитивними семантико-синтаксичними відношеннями та семантичною і граматичною валентністю опорного субстантивного слова, окреслює критерії виділення та семантичну типологію досліджуваних одиниць.

На підставі семантико-функціональної спроможності субстантивної апозитивеми, яка завдяки напівпредикативності може створювати

окрему пропозицію, автор наукової праці виділяє ще один тип семантико-синтаксичних відношень – апозитивні, що функціонують між означуваним компонентом і напівпредикативною апозитивною одиницею, аргументовано доводить, що ці відношення відмінні від атрибутивних позицією в структурі речення та морфологічними засобами вираження, а також, на відміну від означуваного компонента, поліпозитивністю речення.

У другому розділі дослідження на достатньому мовному матеріалі охарактеризовано семантичну реалізацію напівпредикативних апозитивних одиниць, здійснено семантико-синтаксичний аналіз означуваних компонентів та напівпредикативних апозитивних одиниць, виділено структурні типи напівпредикативних апозитивних одиниць: однослівні, словосполученнєві та сурядні, визначено денотативні поля „Людина”, „Суспільство”, „Природа”, „Абстрактні назви” та детально описано їхні видові лексико-семантичні групи.

Про достовірність викладених у дисертації положень свідчить той факт, що дослідниця визначила кількісний показник однослівних напівпредикативних апозитивних одиниць (це близько 200 мовних прикладів), які є носіями широкого спектру лексико-семантичних значень.

На підставі аналізу означених типів зроблено слушні висновки, що граматична природа досліджуваних одиниць обумовлена граматичним вираженням означуваного компонента, який зумовлює граматичні значення роду, числа та відмінка апозитивами, семантично та стилістично співвідносяться із відокремленим компонентом речення. Дослідницею з'ясовано, що ускладнені словосполученнєві та сурядні напівпредикативні апозитивні одиниці презентовані в художніх текстах широким спектром синтаксичних моделей, де вторинні атрибутивні синтаксеми виражають щодо апозитивами суб'єктні, об'єктні, локативні, адресатні, інструментальні та темпоральні значення. Серед словосполученнєвих напівпредикативних апозитивних одиниць виділено сім продуктивних моделей, які функціонують у художніх текстах означеного періоду, визначено семантико-синтаксичні відношення між компонентами напівпредикативної апозитивної одиниці та їх граматичне значення.

Окреслено семантичну типологію напівпредикативних апозитивних одиниць відповідно до назв денотативних полів (родове значення) та типів семантичних значень означуваних компонентів речення (видове значення). Виявлено й описано не лише граматичні ознаки означуваного компонента та напівпредикативної апозитивної одиниці, а й ідіостилістичні значення. Наголошено, що досліджувані компоненти залежать від внутрішніх законів розвитку мови, їхні функції зумовлені потребами спілкування і художньо-стильовою діяльністю.

Так само ґрунтовно проаналізовано у третьому розділі функціонально-стилістичну диференціацію напівпредикативних апозитивних одиниць. Зокрема, з'ясовано, що досліджувані одиниці виконують у художній прозі означеного періоду експресивну функцію за допомогою засобів образності (метафора, порівняння, персоніфікація, алегорія, каламбур тощо), лексичних, фонографічних, словотвірних, морфологічних та синтаксичних.

На яскравому мовному матеріалі описано художньо-образну функцію напівпредикативних апозитивних одиниць: *голки – мініатюрні рапири; мова – тлумач душі; ніч – годувальниця зірок*; образно-експресивні засоби: *літаки – підземні кроти, сльоза – продукт печалі*; наведено яскраві приклади образних засобів, наприклад, метафори: *росинка – найщиріша, найчистіша сльоза осяйного повітря*; контрасту: *місяць – сонце коханців і горлорізів* тощо.

Заслугує на увагу комплексний аналіз семантико-стилістичних функцій напівпредикативних апозитивних одиниць в художніх текстах описуваного періоду, який засвідчує, що ці синтаксеми є носіями колориту певної епохи, засобами лінгвістичного текстотворення для вираження широкого спектру значень.

Дисертація О. В. Яцук є стрункою за композицією та достатньою мірою апробованою. Поділ розділів на окремі підрозділи та пункти й підпункти витриманий у руслі послідовного логічного розгортання авторських спостережень, міркувань та обґрунтувань у напрямі досягнення поставленої мети. Висновки в роботі розлогі, узгоджуються з поставленими завданнями й закономірно впливають з тексту праці, де кожне із положень дослідниці ґрунтовно аргументується.

Запропонований О. В. Яцук комплексний аналіз напівпредикативних апозитивних синтаксем цілком вмотивований та переконливий і заслугоує схвалення, оскільки в ньому повною мірою виявилось уміння автора синтезувати й аналізувати спостережуване, зіставляти й порівнювати факти, робити самостійні мотивовані висновки, що мають вагоме теоретичне й практичне значення. Достатньо постає фактологічна база теоретичних міркувань та узагальнень. Кількість публікацій та рівень їх друку повністю відповідають загальноприйнятим вимогам ВАК України. Наукові ідеї, що розглядаються в дисертації, достатньо апробовані на науково-теоретичних і науково-практичних конференціях, наукових семінарах, у практиці ВНЗ.

Дослідження має практичну доцільність. Його результати та фактичний матеріал можуть бути використані для написання підручників та навчальних посібників із теоретичної граматики української мови, а також у практиці викладання спецкурсів і спецсемінарів з граматики.

Дисертантці вдалося переконливо викласти власне бачення проблеми, а це, відповідно, забезпечило несуперечливе використання лінгвістичних реалій і стрункність роботи. Запропоновані висновки повністю випливають зі змісту роботи, є переконливими і дозволяють накреслити перспективу подальших досліджень проблем семантико-синтаксичної структури речення.

Даючи загально високу оцінку рецензованій дисертації О. В. Яцук, зазначимо водночас окремі положення та висновки роботи, певні формулювання її, окремі місця, які викликають в опонента сумніви або й заперечення.

1. Так, погоджуючись із твердженням автора про те, що напівпредикативна апозитивна одиниця належить до одиниць вторинної предикації, не зовсім зрозумілим видається висновок: „Отже, напівпредикативній апозитивній одиниці властива семантико-синтаксична автономність, що виявляється у здатності цієї синтаксичної одиниці утворювати пропозицію речення засобами вторинної предикації” (с. 26). Адже сама ця одиниця (напівпредикативна апозитивна одиниця) є засобами створення поліпропозиитивності речення.

2. У реченні: *Татко її, Юрко Магнер, волочиться світами* автор виділяє пропозиції – *Татко її волочиться світами; Юрко Магнер волочиться світами; Татко її – Юрко Магнер* (с. 26). На наш погляд, у цьому реченні доцільно виділити дві пропозиції: 1 і 3, а друга пропозиція тотожна першій.

3. Не зовсім чітко окреслено критерії визначення поля видові назви: деталізація семантичних значень напівпредикативної апозитивної одиниці як валентно спроможної утворювати семантичне значення відокремленого компонента речення (с. 47). Якщо апозитивема за визначенням автора – це субстантивний компонент, то в чому полягає його валентна спроможність, адже не всі субстантивні компоненти мають валентну потенцію. Також потребує уточнення висловлення „утворювати семантичне значення”.

4. У тексті рецензованої праці натрапляємо на мовні недогляди, огріхи: *мова йде*, замість *йдеться* (с. 28); *здебільшого*, замість *переважно* (с. 29); *при дослідженні*, замість *у процесі дослідження* (с. 46).

Наведені зауваження не можуть істотно вплинути на загальну високу оцінку рецензованої дисертаційної праці.

Автореферат та інші публікації автора за темою дослідження достатньо повно відбивають його зміст. Робота О. В. Яцук є самостійним дослідженням. Автор виявила достатню теоретичну і практичну підготовку як дослідник, основна концепція роботи витримана, тема розкрита.

Уважаю, що дисертаційна робота О. В. Яцук „Речення з напівпредикативними апозитивними одиницями в українській прозі кінця ХХ – початку ХХІ століть” цілком відповідає вимогам ВАК України до кандидатських дисертацій і заслуговує на те, щоб її авторові було присуджено науковий ступінь кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Кандидат філологічних наук, доцент
Карпалюк Валентина Семенівна

Завдання 4. *Напишіть рецензію на курсову роботу, використовуючи стереотипні мовленнєві формули.*

 У процесі написання скористайтеся переліком можливих лексико-граматичних засобів для вираження впевненості, припущення, критики (непогодження). З'ясуйте, які з них доречні в тексті рецензії.

1. Лексико-граматичні засоби впевненості: *упевнений (упевнена) у(в) тому, що...; є впевненість (певність) у тому, що...; є переконання в тому, що...; переконливим є погляд (кого? на що?)...; безсумнівно, що...; не можна не зважати на те, що...; доведено, що...; загальновідомо, що...; є очевидним (очевидно), що...; немає сумнівів щодо (чого?)...; у цьому аспекті зрозуміло, що...; ці факти переконують у (чому?)...; автор переконливо доводить, що...; результати дослідження підтверджують справедливість (чого?)...; можна з упевненістю (певністю) твердити, що...; ураховуючи зазначене вище, можна стверджувати, що ...; доцільно акцентувати на тому, що ... тощо.*

2. Лексико-граматичні засоби критики (непогодження, спростування): *доцільно (доречно) вказати на недоліки...; не можна не заперечити...; не можна (навіть чи можна) погодитися...; автор, на наш погляд, помиляється щодо...; є підстави дорікати в неточності, неувважності...; фіксуємо серйозні розбіжності в поглядах на...; є заперечення (виникають сумніви) щодо...; можна спростувати думку...; автор, як засвідчує доповідь (виступ, робота...), ігнорує факти...; автор припускається, на наш погляд, певних неточностей (помилкових тверджень)...; автор дотримується нетрадиційного погляду на...; не висвітлено питання (чого?)...; авторська позиція суперечить (чому?)...; автор необгрунтовано стверджує, що...; автор поставив, як на нас, нерозв'язуване завдання...; висновки не підтверджують факти...; не зрозуміло, що автор має на увазі, стверджуючи (що?) ...; є дискусійним питання (про що?)...; сумнів викликають наведені статистичні дані: ...; низка сумнівів та зауважень виникає у процесі ... .*

3. Лексико-граматичні засоби припущення: *припустімо, що...; можна висловити припущення...; є підстави висунути гіпотезу...; можемо припустити, що...; доречно проаналізувати ситуацію, припустивши, що... .*

Завдання 5. *Укладіть бібліографію рецензій та оглядів, опублікованих в академічних журналах „Українська мова” та „Мовознавство”.*

Завдання 6. *Ознайомтеся з додатками до наукової роботи. Зверніть увагу, чи відповідають вони чинним вимогам, наведеним нижче.*

Додатки оформлюють як продовження роботи на наступних її сторінках або яу окрему частину (книгу), розміщуючи їх у порядку появи покликань у тексті наукової роботи.

Якщо додатки оформлюють на наступних сторінках роботи, кожний такий додаток повинен починатися з нової сторінки. Додаток повинен мати заголовок, надрукований угорі малими літерами з першої великої симетрично відносно тексту сторінки. Посередині рядка над заголовком малими літерами з першої великої друкується слово „Додаток ___” і велика літера, що позначає додаток.

Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер Г, Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ь наприклад, *додаток А, додаток Б* і т. д. Один додаток позначається як додаток А.

При оформленні додатків окремою частиною (книгою) на титульному аркуші під назвою роботи друкують великими літерами слово „ДОДАТКИ”.

Текст кожного додатка за необхідності може бути поділений на розділи й підрозділи, які нумерують у межах кожного додатка. У цьому разі перед кожним номером ставлять позначення додатку (літеру) і крапку, напр.: А. 2 – другий розділ додатка А; В. 3.1 – підрозділ 3.1 додатка В.

Ілюстрації, таблиці і формули, які розміщені в додатках, нумерують у межах кожного додатка, наприклад: рис. Д. 1.2 – другий рисунок першого розділу додатка Д; формула (А.1) – перша формула додатка А.

Завдання 7. *Ознайомтеся з графічними додатками до наукової роботи. Зверніть увагу, чи відповідають вони чинним вимогам, наведеним нижче.*

Цифровий матеріал зазвичай повинен оформлятися як таблиці.

Кожна таблиця повинна мати назву, яку розміщують над таблицею і друкують симетрично до тексту. Назву і слово „Таблиця” починають з великої літери. Назву не підкреслюють.

За логікою побудови таблиці її логічний суб'єкт або підмет (позначення тих предметів, які в ній характеризуються) розміщують у боковому, верхній частині, чи в них обох, а не у прографці; логічний предмет таблиці або присудок (тобто дані, якими характеризується присудок) – у прографці, а не в голові чи боковому. Кожен заголовок над графою стосується всіх даних цієї графи, кожен заголовок рядка в боковому всіх даних цього рядка.

Заголовок кожної графи у верхній частині таблиці має бути за можливості коротким. Варто уникати повторів тематичного заголовка в заголовках граф, одиниці виміру зазначати в тематичному заголовку, виносити до узагальнювальних заголовків слова, що повторюються.

Боковик, як і верхня частина, потребує лаконічності. Повторювані слова тут також виносять в об'єднувальні рубрики; загальні для всіх заголовків боковика слова розміщують у заголовку над ним.

У прографці повторювані елементи, що стосуються всієї таблиці, виносять в тематичний заголовок або в заголовок графи; однорідні числові дані розміщують так, щоб їх класи збігалися; неоднорідні – посередині графи; лапки використовують тільки замість однакових слів, які стоять одне під одним.

Заголовки граф повинні починатися з великих літер, підзаголовки – з маленьких, якщо вони становлять одне речення із заголовком, і з великих, якщо вони є самостійними. Висота рядків повинна бути не меншою 8 мм. Графу з порядковими номерами рядків до таблиці включати не треба.

Таблицю розміщують після першої згадки про неї в тексті так, щоб її можна було читати без повороту переплетеного блоку наукової роботи або з поворотом за годинниковою стрілкою. Таблицю з великою кількістю рядків можна переносити на інший аркуш. За перенесення таблиці на інший аркуш (сторінку) назву вміщують тільки над її першою частиною. Таблицю з великою кількістю граф можна ділити на частини і розміщувати одну частину під іншою в межах одної сторінки. Якщо рядки або графи таблиці виходять за формат сторінки, то в першому разі в кожній частині таблиці повторюють її верхню частину, в іншому – боковик.

Якщо текст, що повторюється в графі таблиці, відповідає одному слову, його можна замінити лапками; якщо двом або більше словам, то при першому повторенні його замінюють словами „Те саме”, а далі лапками. Ставити лапки замість цифр, знаків, математичних символів, які повторюються, не варто. Якщо цифрові або інші дані в якомуньбудь рядку таблиці не подають, то в ньому ставлять прочерк.

Завдання 8. *Ознайомтеся із загальними висновками до наукової роботи. Зверніть увагу, чи відповідають вони за змістом і технічним оформленням чинним вимогам, наведеним нижче.*

Висновки до наукової роботи загалом повинні містити основні наукові результати, отримані здобувачем особисто, показати його пріоритет у розв'язанні наукової проблеми, її значення для науки і практики. Висновки – це синтез накопиченої в основній частині наукової інформації, тобто послідовний, логічний, чіткий виклад головних результатів дослідження. У висновках формулюють найважливіші наукові та практичні положення з дослідженої наукової проблеми (завдання), її значення для науки та практики. Далі – висновки та рекомендації щодо наукового та практичного використання здобутих результатів.

Висновки не повинні механічно підсумовуватися в кінці розділів, а мають містити те нове, суттєве, що становить підсумкові результати дослідження, які часто подаються у вигляді певної кількості пронумерованих абзаців. Їхня послідовність визначається логікою побудови наукового дослідження. У першому пункті висновків стисло оцінюють стан питання. Далі розкривають методи розв'язання поставленої в роботі наукової проблеми (завдання), порівнюючи їх з відомими.

Висновки передбачають узагальнену підсумкову оцінку проведеної роботи. При цьому важливо зазначити, у чому полягає її основний зміст, які важливі наукові результати отримано, які нові наукові завдання постають у зв'язку з проведеним дослідженням. Важливо вказати на новизну, теоретичну й практичну цінність дослідження, а також на те, які результати теоретичної та експериментальної частини дослідження й де було впроваджено. Інколи постає необхідність зазначити перспективи продовження дослідження, конкретні завдання, які майбутнім дослідникам доведеться розв'язувати насамперед.

Отже, висновки до наукової роботи є не звичайним переліком отриманих результатів проведеного дослідження, а їх підсумковим синтезом, тобто формулюванням того нового, що внесено автором у вивчення і розв'язання проблеми. У висновках слід наголосити на тому, що мету дослідження досягнуто, а всі поставлені завдання розв'язано. Висновки повинні бути новими, оригінальними в обраній галузі. Приблизний обсяг висновків 4–5 сторінок тексту.

Завдання 9. *Напишіть висновкові положення до прочитаної статті (матеріалів конференції).*

 Підготуйте до прочитаної статті додаток-схему (або таблицю).

Завдання 10. *Напишіть висновки до свого наукового дослідження. Поміркуйте, які додатки можна оформити наприкінці Вашої роботи.*

Навчальний елемент 2.6
„Основні вимоги до захисту наукової роботи”

Лекція 6
ПІДГОТОВКА ДО ЗАХИСТУ Й ПРОЦЕДУРА ЗАХИСТУ
ВИПУСКНОЇ РОБОТИ

План

1. Подання кваліфікаційної роботи до захисту в ЕК.
2. Методичні рекомендації щодо підготовки публічного виступу для захисту атестаційної роботи.
3. Мультимедійна презентація результатів дослідження.
4. Оцінювання кваліфікаційної роботи.

Ключові слова: *державна підсумкова атестація, захист наукової роботи, процедура захисту, екзаменаційна комісія, вступне слово, відгук наукового керівника, рецензія на наукову роботу, наукова дискусія, апробація результатів дослідження, наукова стаття, доповідь, тези доповіді, мультимедійна презентація результатів дослідження.*

Н. В. Захист наукової роботи – офіційна процедура представлення на засіданні спеціалізованої комісії виконаної кваліфікаційної роботи з метою її визнання та здобуття автором відповідної кваліфікації. Оприлюднення результатів наукового дослідження проводять відповідно до графіка, затвердженого кафедрою. Захист дипломної роботи відбувається на відкритому засіданні Екзаменаційної комісії (ЕК) та регламентується „Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах”. До захисту дипломних робіт допускають студентів, які виконали всі вимоги навчального плану. Списки студентів, допущених до захисту дипломних робіт, подає до державної комісії декан факультету. Захист дипломної роботи фіксують у протоколі ЕК. Студенти, які виявили особливі здібності до наукової творчості, захистили дипломну роботу на „відмінно”, мають публікації, є переможцями Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт, можуть бути рекомендовані Екзаменаційною комісією до вступу в аспірантуру.

Процедура захисту кваліфікаційної роботи охоплює:

- коротку доповідь (вступне слово) студента про зміст та основні висновки роботи;
- запитання від членів екзаменаційної комісії та присутніх;

- оголошення відгуку наукового керівника або його виступ (для дипломної роботи – й рецензента);
- відповіді студента на запитання членів комісії із захисту, для дипломної роботи – членів ЕК та осіб, присутніх на захисті;
- прикінцеве слово студента;
- рішення комісії про оцінку роботи;
- присудження відповідного кваліфікаційного рівня.

◆ Практичне заняття

МОВНОСТИЛІСТИЧНЕ Й ТЕХНІЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВОЇ РОБОТИ. ПУБЛІЧНИЙ ЗАХИСТ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

План

1. Основні вимоги до технічного оформлення наукового дослідження.
2. Мовне редагування наукових текстів.
3. Типові помилки у структурі наукової роботи.
4. Підготовка до публічного захисту наукової роботи.
5. Композиційно-логічна побудова усної наукової доповіді.
6. Електронна презентація наукового виступу.

Н. В. Мовностилістичне оформлення наукової роботи – грамотний виклад наукового тексту відповідно до чинних норм слововживання, орфографії, синтаксису, пунктуації, стилістики. Мову наукової роботи повинні характеризувати точність, ясність, лаконічність викладу. Спеціальні терміни варто вживати в конкретному значенні. Недоцільним є використання конструкторів розмовного стилю, виклад матеріалу від 1-ї особи однини, вільне скорочення тощо.

Технічне оформлення наукової роботи – надання тексту наукової праці викінченої форми, відповідно до загальноприйнятих вимог (див. *Додаток Б*).

Наукова доповідь – літературно оформлена робота, яка ґрунтується на оригінальному матеріалі. Зазвичай доповідь виголошують в усній формі в такій послідовності: коротка оглядова частина та визначення завдання дослідження; метод розв'язання або нове положення, яке пропонує доповідач, основні результати, їх пояснення і висновки. Обсяг доповіді до 0,75 друкованого аркуша.

Вступне слово – усна наукова доповідь студента на публічному захисті наукової роботи. У виступі доповідач (дипломник) не повинен озвучувати чужі загальновідомі факти, положення, визначення, а коротко викласти розуміння досліджуваної проблеми, приділивши більше уваги результатам власного дослідження. Це заздалегідь підготовлений виступ, що в ньому доцільно висвітлити такі важливі питання: обґрунтування актуальності та новизни теми дослідження; мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження; що вдалося встановити, виявити, довести в основних розділах роботи; якими методами це досягнуто; з якими труднощами довелося зіткнутися в процесі дослідження, які положення не знайшли підтвердження. Вступне слово повинно містити також відповіді на основні зауваження наукового керівника, а для дипломної чи магістерської роботи – ще й рецензента. Доповідь студента не повинна перевищувати за часом 10 хвилин. Зміст доповіді повинен бути ілюстрованим, а ілюстративний матеріал – увиразнювати теоретичні й практичні висновки. Для унаочнення доповіді розробляють наочні матеріали (4–6 сторінок із найважливішими таблицями, які оформлюються у вигляді плакатів або друкуються на принтері для кожного члена комісії; за бажанням, додаються слайди, фотографії, макети тощо). Для кращого сприймання присутніми матеріалу бажано оформити мультимедійну презентацію результатів дослідження.

✍ Самостійна робота

НАУКОВА СТАТТЯ ЯК САМОСТІЙНИЙ НАУКОВИЙ ТВІР

N. B. **Стаття** – основна форма письмової інформації між спеціалістами, які працюють в одній або суміжній галузях науки. Статті є наукові, науково-технічні, науково-методичні й дискусійні з конкретних досліджень, а також оглядові. Зазвичай у перших трьох видах статей публікують результати завершених розділів дослідження, проводить їх обговорення та формулюють основні висновки. У дискусійних статтях містяться спірні наукові положення. Вони публікуються з метою обговорення спірних питань у пресі. Оглядова стаття (аналітична, реферативна, тематична) містить систематизовані наукові відомості з будь-якого питання (теми, проблеми), отримані на основі аналізу першоджерел.

Наукова стаття – один із видів публікацій, що у ній подають проміжні або остаточні результати, висвітлюють конкретні окремі питання за темою дослідження, фіксують науковий пріоритет автора. Вона є результатом апробації науково-дослідної роботи. Наукову статтю подають до редакції у завершеному вигляді відповідно до вимог, що публікуються в окремих номерах журналів або збірниках як пам'ятки автору. Оптимальний обсяг наукової статті (0,5–0,7 авт. арк.). Її структура:

- вступ (постановка наукової проблеми, актуальність, зв'язок з найважливішими завданнями, що постають перед Україною, значення для розвитку певної галузі науки і практики – 1 абзац або 5–10 рядків);

- основні дослідження і публікації з проблеми за останній час, на які спирається автор, акцентування невирішених питань, яким присвячена стаття (0,5–2 с. машинописного тексту);

- формулювання мети статті (постановка завдання) – висловлюється головна ідея публікації, яка суттєво відрізняється від сучасних уявлень про проблему, доповнює або поглиблює вже відомі підходи; звертається увага на введення до наукового обігу нових фактів, висновків, рекомендацій, закономірностей або уточнення відомих раніше, але недостатньо вивчених. Мету статті зумовлює постановка наукової проблеми та огляд основних публікацій з теми (1 абзац, або 5–10 рядків);

- виклад змісту власного дослідження – основна частина статті, що в ній висвітлено основні положення і результати наукового дослідження, особисті ідеї, думки, отримані наукові факти, програма експерименту, аналіз отриманих результатів, особистий внесок автора в реалізацію основних висновків тощо (5–6 сторінок);

- висновок, у якому сформульовано основний умовивід автора, зміст висновків і рекомендацій, їх значення для теорії і практики, суспільна значущість та перспективи (1/3 сторінки);

- список використаної літератури та джерел.

Рукопис статті підписує автор і подає (разом з електронним варіантом) до редакції у двох примірниках. У науковій статті до фахових видань подають анотацію (резюме) українською, російською та англійською мовами.

Етапи підготовки наукової статті:

1. **Формуємо** робочу назву статті:

- заголовок має бути коротким, лаконічним, однозначним, конкретним;

- обираючи заголовок, чітко уявляємо, на чому саме хочемо сконцентрувати увагу читача.

2. **Визначаємо** межі теми та обсяги наукової інформації, яка буде представлена в ній.

3. **Розробляємо** орієнтовний план статті: вступ, основну частину, висновки, перспективи дослідження.

4. **Вступі** повинен містити відповіді на такі питання:

- постановка проблеми, її актуальність; науково-практичне значення;

- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання обраної проблеми і на які спирається автор;

- виокремлення не вирішених раніше питань, що ним присвячено статтю;

- формулювання мети і завдання статті.

5. **Визначаємо** методи дослідження, джерельну базу, готуємо основні тези-відповіді на завдання.

6. **Подаємо** визначення поданих у статті термінів.

7. В **основній частині** подаємо повне обґрунтування отриманих результатів (основний текст пишемо, спираючись на принципи: „від відомого до невідомого”, „від простого до складного”).

8. Готуючи **висновки**, перевіряємо узгодженість між заголовком, метою, завданнями і висновками.

9. **Міркуємо** про перспективи наступних розвідок.

10. **Проводимо** самоконтроль виконаної роботи на змістовому, логічному, мовностилістичному рівнях. Перевіряємо текст статті:

- на відповідність чинним правописним нормам;

- на відповідність вимогам наукового стилю;

- на відповідність оформлення цитат і покликань.

11. **Оформляємо** список використаних джерел за чинними стандартами.

Тези – коротко, точно, послідовно сформульовані ідеї, думки, положення наукової доповіді, повідомлення, статті або іншої наукової праці. Обсяг тез може бути в межах 2–3 сторінки машинописного тексту через 1,5–2 інтервали. Алгоритм тези можна подати так: теза – обґрунтування – доказ – аргумент – результат – перспектива. Тези доповіді, будь-якої наукової публікації оформляють відповідно до вимог: 1) у правому верхньому куті розміщують прізвище автора та його ініціали та доповнюють відомостями про нього; 2) назва тез доповіді коротко відображає головну ідею, думку, положення (2–5 слів); 3) послідовність викладу змісту може бути наступна: актуальність, проблеми; стан

розробки проблеми в науці та практиці; основна ідея, положення, висновки дослідження; основні результати та їх практичне значення. У тезах зазвичай не використовують цитати, ілюстративний матеріал. Формулювання кожної тези починається з нового рядка, кожна теза має самостійну думку, висловлену в одному або кількох реченнях.

? Завдання теоретичного та практичного характеру

Підготувати відповіді на такі питання:

1. Що таке захист наукової роботи?
2. Опишіть процедуру публічного захисту наукової роботи.
3. Охарактеризуйте методику підготовки вступного слова.
4. Як Ви розумієте поняття „апробація”?
5. Чи можна наукову статтю вважати різновидом апробації результатів наукових спостережень?
6. У чому відмінність між науковою статтею і науковим виступом, а що їх об’єднує?
7. Як поділяють наукові статті за змістом?
8. Як поділяють наукові статті за кількістю авторів?
9. Як поділяють наукові статті за способом розкриття досліджуваного матеріалу?
10. Які функції виконує наукова стаття?
11. Назвіть основні ознаки мови наукової статті.
12. Які вимоги до наукової статті Ви знаєте?
13. Пригадайте основні етапи підготовки наукової статті.
14. Назвіть структурні компоненти наукової статті.
15. Що таке „тези доповіді”?
16. Які функції виконують тези доповіді?
17. Які вимоги до тез доповіді Ви знаєте?
18. Сформулюйте висновки з вивченої теми.

Види діяльності: конспектування літератури; робота з текстами наукових статей і тез доповіді; написання тез.

Форми перевірки та оцінювання: конспект, тези доповіді; усне опитування.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Барчук В. М. Основи наукових досліджень : матеріали до вивчення курсу / В. М. Барчук. – Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т, 2000. – 30 с.
2. Білуха М. Т. Основи наукових досліджень : підручник / М. Т. Білуха. – К. : Вища школа, 1997. – 271 с.

3. Гуйванюк Н. В. Основи наукових досліджень : методичні рекомендації до спецкурсу для студентів II курсу спеціальності „Українська мова та література” / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : ЧДУ, 1996. – 19 с.

4. Єріна А. М. Методологія наукових досліджень: навч. посібник / А. М. Єріна. – К. : МОН, 2004. – 216 с.

5. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 192 с.

6. Методичні рекомендації до оформлення й захисту випускних робіт / Гуйванюк Н. В. Державна підсумкова з української мови та методики викладання української мови : навч. електронне видання комбінованого використання / Н. В. Гуйванюк, О. В. Кульбабська, О. В. Кардашук. – Вид. 4-е, випр. і доповн. – Чернівці : ТОВ „Наші книги”, 2016. – С. 242–288.

7. Оформлення студентських наукових робіт : методичні вказівки / уклад. : О. Д. Огуй, О. Я. Івасюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 16 с.

8. Пілюшенко В. Л. Наукове дослідження: організація, методологія, організаційне забезпечення : навч. посібн. / В. Л. Пілюшенко, І. В. Шкрабан, І. В. Славенко. – К. : Лібра, 2004. – 342 с.

9. П’ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі : навч. посібн. / І. С. П’ятницька-Позднякова. – К. : Центр навч. літ-ри, 2003. – 116 с.

10. Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень: конспект лекцій / А. С. Філіпенко. – К. : Академія, 2004. – 208 с. – (Альма матер).

11. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посібник / Г. О. Цехмістрова. – К. : Видавничий Дім „Слово”, 2004. – 240 с.

12. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 3-тє вид., стер. – К. : Знання-Прес, 2003. – 295 с.

13. Штонь О. П. Курсова робота з української мови / В. М. Штонь, В. А. Буда. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2002. – 64 с.

14. Як писати дипломну роботу з української мови / уклад. Н. І. Тоцька. – К. : КДУ, 1985. – 23 с.

Додаткова література

1. Грушко И. М. Основы научных исследований / И. М. Грушко. – Харків : Вища школа, 1979. – 200 с.

2. Еко Умберто. Як написати дипломну роботу: Гуманітарні науки / пер. за ред. О. Глотова. – Тернопіль : Мандрівець, 2007. – 224 с.

3. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень : навч. посібн. / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв. – Вид. 2-е, доп. і перероб. – К. : Видавничий дім „Професіонал”, 2004. – 208 с.

4. Курсовые и дипломные работы: От выбора темы до защиты : справочное пособие / авт.-сост. И. Н. Кузнецов. – Минск : Мисанта, 2003. – 416 с.

5. Мороз І. В. Структура дипломних, кваліфікаційних робіт та вимоги до їх написання, оформлення і захисту / І. В. Мороз. – К., 1997. – 56 с.

6. Основи наукових досліджень : конспект / упор. Пістунів І. М. – Дніпропетровськ : [б.в.], 2007. – 79 с.

7. Серєда Л. П. На допомогу авторам навчальної літератури : навч. посібник / Л. П. Серєда, В. С. Павленко. – К. : Вища школа, 2001. – 79 с.

8. Сидоренко В. К. Основи наукових досліджень : навч. посібник для вищих педагогічних закладів / В. К. Сидоренко, П. В. Дмитренко. – К. : РННЦ „ДНІГ”, 2000. – 259 с.

9. Сурмін Ю. Майстерня вченого : підручн. для науковця / Ю. Сурмін. – К. : НМЦ „Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2006. – 302 с.

10. Технологія наукових досліджень. – Харків : Інжек, 2005. – 58 с.

11. Чкалова О. Н. Основи научных исследований / О. Н. Чкалова. – К. : Вища школа, 1978. – 120 с.

Завдання для поточного самоконтролю та контролю знань

Завдання 1. Підготуйте план наукового виступу на одну з тем.

Слово володіє магічним даром відкривати людині саму себе в слові (М. Жулинський).

Точно використовуйте слово, і ви позбавите світ від половини не порозумінь (Р. Декарт).

Час – найкращий цінитель наукових праць (Л. Пастер).

Мова – відкрита система, що зазнає впливу і сама впливає (Т. Панько).

Завдання 2. *Послухавши доповіді на щорічній студентській науково-дослідній конференції, заповніть таблицю „Мовні засоби, що виражають індивідуальність доповідача”.*

Прийоми привернення уваги аудиторії	Інтонаційні засоби

Завдання 3. *Опрацюйте доповідь-виступ студента на захисті наукової роботи, уміщену в Додатку К. Запишіть лексико-граматичні конструкції, які допоможуть Вам утримувати увагу слухачів при виголошенні наукової доповіді.*

Завдання 4. *Ознайомтеся з уривком виступу наукового керівника дисертації. Зверніть увагу на мовні засоби аргументації.*

Вельмишановна голово спеціалізованої вченої ради, високоповажна президіє, шановні члени спеціалізованої вченої ради, шановні присутні!

Я хотіла б сказати кілька слів поза тим офіційним відгуком, який уже подала. Дослідження з історії української літературної мови дуже важливі, дуже актуальні на сучасному етапі, оскільки саме завдяки їм ми здобуємо дуже важливу інформацію – докази того, що українська мова мала націєтворчу функцію.

На сучасному етапі, в незалежній Україні, вже можна проводити об'єктивні наукові дослідження з історії української літературної мови, оскільки можна користуватися джерелами, які раніше, м'яко кажучи, не заохочувалися для вивчення. Можна також досліджувати питання, які не дуже підтримувалися й не дуже пропонувалися як теми наукових досліджень. Бо та тема, наприклад, яка сьогодні захищається, дотична до проблеми українсько-російських контактів; у радянський час, як відомо, треба було говорити тільки про благотворний вплив російської культури, російської мови на українську, без жодної критики. Сьогодні можливо говорити об'єктивно і в повному обсязі про те, що в радянські часи не відзначалося у жодній літературі – про ті документи, які ставили шлагбаум на шляху розвитку української літературної мови. Наприклад, у підручнику радянського періоду П. Плюща з історії української літературної мови подано тільки один абзац про Емський указ, з одинадцяти пунктів цього документа названо тільки п'ять. Ще й сьогодні не всюди в повному обсязі подається інформація про цей указ, як і про багато інших документальних матеріалів із нашої драматичної мовної історії.

Дослідження з історії української літературної мови дають висновки про те, що корені багатьох мовних проблем, які ми простежуємо сьогодні в Україні, зростали в нашому минулому – у XVII-XIX ст., коли у свідомість мільйонів українців втикалася думка про вибір на користь російської мови, нав'язувалася негачія свого, українського, відкидання його на периферію і неувага до нього. Для того, щоб на сучасному етапі долати ці проблеми, треба розуміти їх і глибше вивчати історію саме української літературної мови.

Наостанок хотілося б сконцентруватися на тих труднощах, з якими зіткнувся дисертант, виконуючи свою дисертацію. Зізнаюся, що коли пропонувала цю тему аспірантові, то мала у своїй бібліотеці тільки одне джерело – друге видання букваря П. Куліша (1861 р.). Я навіть не знала, скільки джерел наукового стилю середини XIX ст. збереглося, бо ніхто їх ніде не перерахував, ніхто їх ніде не описав, називалися тільки деякі підручники (не всі), однак було невідомо, чи збереглися вони до нашого часу. Тому я йшла на певний ризик, даючи дисертантові цю тему, оскільки навіть не знала, чи знайде він ці праці, чи вони взагалі збереглися, чи потім не доведеться змінювати тему. Але, на щастя, ризик виправдався: дисертант виявив у Києві і у Львові необхідну джерельну базу. В Ужгороді жодної праці середини XIX ст., які досліджує дисертант, немає, – у зв'язку з тим, що бібліотечний фонд університету формувався тільки після Другої світової війни, після 1945 року (коли було відкрито вищий навчальний заклад), і формувався завдяки подарун-

кам з інших бібліотек. До Санкт-Петербурга і Москви дисертант не доїхав із відомих фінансових причин.

Були труднощі в тому, щоб знайти методологію і вибудувати методу дослідження, бо не було готових аналогів, які можна було б скопіювати, адже легше скопіювати готову методологію і методуку і підставити свій джерельний матеріал. Щоб відшукати цю методологію і методуку, знайти пріоритети, треба було думати не місяць, а кілька років, бо це робилося так, як створюється скульптура: ліпиться, відламується, додається, потім знову відламується, тому робота перероблялася, дороблялася, поліпшувалася і т. д.

І останнє. Дуже шкода, що через вимоги, які в нас існують до дисертацій, не вдається на захисті представити весь обсяг зробленої роботи. Дисертант описав мову підручників на всіх мовних рівнях: фонетичному, акцентуаційному, морфологічному, словотворчому, лексичному, фраземному, синтаксичному, описав також графіку й правопис. Основні результати дослідження цих рівнів він подав у публікаціях. У дисертанта готові ці розділи, просто ми не мали змоги вмістити все напрацьоване в текст дисертації, оскільки це перевищувало обсяги, визначені ДАК. Але завдяки такому комплексному аналізу вдалося зробити зріз літературної мови в середині XIX ст. на всіх мовних рівнях і виявити проблемні ділянки кодифікації. Це має значення для історії літературної мови.

Дякую за увагу!

Доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови
ДВНЗ „Ужгородський національний університет”
Валентина Іванівна Статєєва

Завдання 5. *Оцініть доповідь (виступ) Вашого товариша, звернувши увагу на такі критерії:*

- виявлення достатнього кругозору з проблеми;
- манера викладу інформації;
- наявність ідеї, що має безумовний науковий інтерес;
- мета виступу;
- чіткі й логічні „переходи” від однієї частини до іншої;
- логічність завершення, вичерпність висновків;
- мова виступу;
- доречність невербальних засобів.

Завдання 6. *Законспектуйте орфографічні та технічні правила переносу за працею: Український правопис / Інститут мовознавства*

імені О. О. Потебні НАН України, Інститут української мови НАН України. – К. : Наук. думка, 2007. – С. 71–72. Особливу увагу зверніть на технічні правила переносу прізвищ та ініціалів; граматичних закінчень, з'єднаних з цифрою через дефіс; умовних скорочень; розділових знаків.

Завдання 7. *Ознайомтеся із науковим текстом молодого дослідника, зробіть висновки про культуру оформлення наукової статті. Здійсніть лексичний аналіз тексту наукової статті, класифікувавши лексику наведеними групами: а) загальнонаукова; б) власне термінологічна; в) слова-організатори думки; г) слова-конкретизатори думки; д) слова-домінанти (ключові слова). Визначте функції кожної лексичної групи. Прокоментуйте оформлення ілюстративного матеріалу, покликань та бібліографії.*

Богдана Сахно

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПАРЦЕЛЬОВАНІ РЕЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ЕКСПРЕСІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ АННИ БАГРЯНОЇ)

Статтю присвячено аналізу теоретичних та практичних засад вивчення явища парцеляції. Розглянуто структурні особливості та експресивне навантаження парцельованих речень. Простежено закономірності функціонування парцельованих конструкцій у мовостилі Анни Багряної.

Ключові слова: парцельовані речення, об'єктивна та суб'єктивна модальність, компоненти поверхневої структури речення, експресія, Анна Багряна.

У сучасному мовознавстві зазнають нового осмислення такі синтаксичні проблеми, як формальні та семантичні модифікації речення, можливості вираження предикативності, встановлення синтаксичних одиниць з урахуванням не лише структурних, але й комунікативних особливостей. Серед комунікативно й когнітивно релевантних синтаксичних явищ – парцеляція, що має особливе експресивне навантаження, оскільки несе у своїй семантиці відтінок розмовного, невимушеного стилю, свідомо застосовується в певній ситуації для яскравого та динамічного змалювання дійсності.

Парцельовані речення як багатоаспектне явище віддавна цікавили мовознавців. Термін „парцеляція” на позначення розділення речення на кілька самостійних висловлень, інтонаційно та графічно відокремлених, проте єдиних за змістом, уперше ввів О. Єфремов. Варто однак зауважити щодо відсутності однозначної інтерпретації цього поняття.

Досить часто парцеляцію у лінгвістичних дослідженнях не відмежовують від приєднувальних речень (Л. Щерба, В. Виноградов), неповних речень (О. Пешковський).

Парцельовані конструкції як окремі структури отримали обґрунтування у працях Ю. Ванникова, С. Марича, А. Загнітка.

В. Жайворонок аналізує парцельовані утворення як явище мовленнєве, тобто як факт комунікативного синтаксису. Натомість приєднувальні структури, на думку дослідника, – це синтаксичне явище мови як системи [6, с. 482]. О. Селіванова розглядає парцельовані конструкції як вияв асиметрії системи мови та мовлення, тобто парцеляція виникає у рамках невідповідності структури речення та висловлювання [12, с. 536]. Розмежовуючи парцельовані та приєднувальні речення, О. Сковородников влучно зауважує, що парцеляція відповідає динамічному аспекту речення, а приєднування – статичному [13, с. 141]. Кількість парцельованих компонентів передбачається структурними можливостями синтаксичної єдності, яка сегментується, а кількість приєднувальних складників визначає мовленнєва ситуація. Окрім того, парцельовані компоненти можна об'єднати у цілісну синтаксичну одиницю на основі єдиної змістової канви, що не можливе за умови приєднування.

Виходячи з теорії актуального членування речення, в науковому обігу усталився погляд на парцельовану конструкцію як на новий самостійний рематичний центр, темою для якого слугує весь попередній склад речення. Зважаючи на те, яка саме частина цілісної структури виводиться у парцелят, можемо говорити про зміну актуального членування висловлювання. Таким способом реалізується емоційно-видільна функція парцельованого речення. Окрім емоційно-видільної, О. Сковородников пропонує визначати зображальну, експресивно-граматичну та характерологічну функції парцеляції художнього прозового тексту [13, с. 161]. Отже, парцеляція, як зазначає „Словник лінгвістичних термінів” Д. Ганича, І. Олійника, □ це „таке членування речення, при якому зміст висловлення розкривається не в одній, а в двох чи кількох інтонаційно-сміслових мовних одиницях, розташованих одна за одною після розділової паузи” [5, с. 181].

Парцельовання синтаксичних конструкцій стало ознакою мовистиллю сучасної української письменниці Анни Багряної. Емоційно наснажені парцельовані висловлювання в її творах є продуктивними та яскравими засобами увиразнення думки, сприяють більш емоційній та динамічній передачі інформації. До об'єктивного відтворення дійсності, яке закладене у структурі речення, додається авторська оцінка, що свідчить про зв'язок експресивного у синтаксисі з поняттям

суб'єктивної модальності. З огляду на парцельований елемент як на сегмент простого чи складного речення, що містить певний компонент поверхневої структури речення, вважаємо за доцільне відповідні конструкції в творах Анни Багряної об'єднати в такі групи:

1. Речення з парцельованими присудками, що є характерним для мови аналізованих творів та художньої літератури загалом. Це пояснюється тим, що предикат, будучи носієм категорій часу та модальності, у смислового плану є найбільш самостійним, а тому без перешкод парцелюється. Виносяться в парцелят як прості дієслівні присудки, так і складені, напр.: *Отак і старі мої. До неба прагли. Шукали навромацки чогось високого. І – знаходили* (2, с. 11); *Я вже так близько – біля голосу його. Стою* (2, с. 84); *Не знала – дякувати як – за подарунок – незвичайний. Несторові. Повинна* (2, с. 148–149). Останнє речення містить парцельований складений присудок змішаного типу, структуру якого формують дієслівна зв'язка *бути* у нульовому варіанті, прикметникове слово з модальною семантикою категоричної обов'язковості та інфінітивний призв'язковий компонент *дякувати*. Інфінітивний призв'язковий компонент лишився у базовій частині речення, а друга модальна зв'язка, виражена прикметниковим словом *повинна*, парцелювалася. Таке оформлення речення привертає увагу реципієнта до окремих змістових компонентів.

2. Рідше за частотністю вживання трапляється парцелювання підмета у постпозиції до базової частини речення. Функцію парцельованого простого підмета виконує прикметникове слово, напр.: *Надійкою назвали. Бо, певно, сподівалися від мене чогось. Рідні мої* (2, с. 7). Показовим є парцельований підмет у дублюючій позиції: *І у серці моєму тоді – любов – лунала. Любов* (2, с. 93). Парцелят не випадково повторює опорний суб'єкт, оскільки наповнює його додатковим, емоційним, підсиленням анафоричним змістом.

3. Як опорне слово може виступати і додаток, напр.: *Серце витримає. Усе* (2, с. 146), *Немає. Жодного значення* (4, с. 94) – відокремлюється прямий придієслівний додаток; *Намагалася зрозуміти „місячну сонату”.* *І багато інших речей у житті* (2, с. 13) – парцельований додаток, виражений аналітично-цілісним словосполученням; *І – прощаюся. З ним* (2, с. 105) – парцелюється непрямий придієслівний додаток.

4. Парцельовані конструкції з атрибутивним парцелятом конкретизують зміст попередньої частини, роз'яснюють певні важливі деталі, напр.: *Я – дерево. З глибоким-глибоким корінням* (4, с. 150); *Запала мовчанка. Між нею і мною. Мов прірва. Глибока-глибока* (4, с. 120). В окремих постпозитивних означеннях поєднуються і відокремлення, і парцеляція: *Води хочеться. Холодної* (2, с. 138); *І у серці моєму тоді –*

любов – лунала. **Безмежна. Довершена. Дивна така. Любов. До Руслана** (2, с. 93). Останній сегмент є неузгодженим прийменниково-іменниковим означенням, сформованим прийменником до та родовим відмінком субстантива. Парцелюватися може і присубстантивне відокремлене узгоджене означення, виражене дієприкметниковим зворотом, як-от: *Тоді сни – іще – смились мені. **Образами потойбічними переповнені*** (2, с. 158). Дистантна позиція дієприкметникового звороту щодо пояснюваного слова, наближена до присудка, віддалена від підмета, сприяє його відмежуванню. Парцелюються означення, які називають опосередковану ознаку предмета і виражають відношення ознаки до предикативної ознаки, пор.: *І я слухала. **Мовчки*** (2, с. 13) – означення способу дії, репрезентоване означальним прислівником, яке виражає внутрішню властивість дії, тобто ознаку предикативної ознаки; *І ми йдемо. **Удвох*** (2, с. 204) – опосередковане кількісне означення, виражене відчислівниковим прислівником.

5. Винесення обставин у парцелят викликане їх уточнювальним значенням, смисловою самостійністю та певною формально-семантичною автономністю у структурі простого речення, напр.: *І зникає все раптом. **Довкруг мене*** (2, с. 192); *І я сів. **На порожнє між нами місце*** (3, с. 209); *І я покійно пішла. **До своїх зошитів... потаємних*** (2, с. 116) – обставини місця, що визначають просторові координати предикативної ознаки; *Я ж тут. **Тепер*** (2, с. 196) – обставина часу, виражена часовим прислівником. Парцелюються відокремлені обставини, виражені дієприслівниковими зворотами у постпозиції до дієслова-присудка, з яким корелюють, як-от: *Мовчить. **Лукавого усміху не приховуючи*** (2, с. 150); *Я – за батьком – поспішила. **Боячись озирнутися*** (2, с. 122); *Знаю, – відповідаю. **Зухвальства власного не криючи*** (2, с. 172). Позначаючи додаткову дію, відмежований дієприслівниковий зворот набуває певної самостійності, виступає напівпредикативною одиницею в реченні.

6. Парцеляції часто зазнають речення, ускладнені однорідними членами. Однорідні присудки, зокрема, створюють широкий асоціативний ряд, напр.: *Серпанок зі снігу шлях заступає. **Але не шкодить*** (2, с. 204); *Тиша настає. **Останні схлипування, зітхання і зойки приборкує. У мені*** (2, с. 192); *Він усміхнувся гірко. **Навіть – зітхнув. Але – не відповів*** (3, с. 53); *Довелося зупинитися. **І – озирнутися*** (3, с. 129). Цікавими є речення з однорідними складеними двочленими дієслівними присудками, призв'язкові інфінітивні компоненти яких виводяться у парцеляти, але поєднуються з дієслівними зв'язками в основних частинах речення, як-от: ***Не хочу ні з ким розмовляти. Нікуди – йти. Нічого – робити*** (2, с. 187); ***Захотілося якомога***

швидше поїхати звідси. І ніколи більше не повертатися (4, с. 136). Однорідні підмети у парцелятах зазвичай об'єднує узагальнене слово у препозиційній основній частині, пор.: *Привітати усі розкидаються. Поляки, німці, бельгійці, чехи... Художники, науковці, журналісти... чоловіки та жінки. Знайомі та незнайомі обличчя* (2, с. 162). Продуктивно сегментуються конструкції з однорідними додатками, які розшифровують узагальнений компонент. Завдяки парцелюванню та повторюваному сполучнику і, що об'єднує попарно додатки в єдині семантичні блоки, увиразнюється ритм мови тексту, напр.: *І тоді я – раптом – про все на світі забула. Про бабу і холод зимовий. Про день свій і дні чужі. Про Солтанівку темну і Київ, вогнями штучними освітлений. Про сусідів усіх і про Наталку* (2, с. 92).

7. В аналізованих творах спостерігаємо парцелювання складних синтаксичних одиниць із сурядним та підрядним зв'язками між предикативними частинами. Парцельовані складносурядні речення мають переважно єднальне значення, оформлене відповідним сполучником, напр.: *Музика однакова у серцях нам звучить. І це – найважливіше* (2, с. 204); *Прокидаюся від музики тієї. І музика мені грати не перестав* (2, с. 79), або ж протиставне значення: *Я хотів належати лише собі. Але так не виходило* (3, с. 123); *Мені було байдуже. Але ж перемагала цікавість* (3, с. 127); *Розходяться ті, що сходилися. А ми ніколи не сходилися. Тільки випадково перетнулися* (4, с. 107) У складнопідрядних реченнях лінія мовленнєвого розриву зазвичай проходить між базовим реченням та парцельованою постпозиційною підрядною частиною зі значенням причини завдяки її інтонаційному увиразненню, як-от: *Нічого не запитувала. Більше. Бо – навіщо?* (2, с. 168); *І саме там я пережила своє перше дитяче розчарування. Бо виявилось, що вода у справжньому морі – завжди солона і важка. А хвилі – великі і шумні* (4, с. 4); *Тоді вперше в житті мені запахло пусткою. Навіть – не смертю. Бо пустка завжди страшніша від смерті* (3, с. 125); *Тож усе частіше мене вабив ліс. Бо ліс – справжній* (4, с. 5); *Я знала лише те, що відчувала сама. І мовчала. Бо це було МОЄ, сокровенне...* (4, с. 7). Складнопідрядне речення з послідовною підрядністю, напр.: *І я віхолу раптом уявила. Сильну-сильну. Яка замітає снігом важким усі дороги і всі двори, всі носи довгі і язики злі солтанівські. Бо набридли вже мені – зі своєю зрубістю* (2, с. 91). Парцеляти складного речення скоординовані з базовою структурою, граматично залежать від неї. Парцельовані синтаксичні одиниці зазвичай композиційно не відрізняються від непарцельованих конструкцій.

Парцельовані речення прози Анни Багряної підпорядковуються світоглядним настановам письменниці, створюють необхідну експресію, особливу авторську поетичну модальність, про що свідчить аналізована конструкція, винесена в епіграф одного з її романів, пор.: *Можеш нічого не казати. Просто почуй мене. І цього вистачить. Подібні конструкції в художньому тексті засвідчують зв'язок індивідуально-символічного змісту речення з живомовною стихією: Усе байдуже. Тепер. Раптом. Стає (2, с. 163); Втомилася. Бути такою. Якою стала. Колись (2, с. 164); Ми не сварилися. Просто прощалися. І розходилися. Ніби назавше. А тоді снилися одне одному. У дивних снах (4, с. 15).*

Отже, систематичними складниками індивідуального експресивного синтаксису Анни Багряної, що забезпечують одну з упізнаваних рис її стилю загалом, стали парцельовані речення, які відображають увагу автора до деталей, надають прозовому тексту певного ритмолодійного визначення, відтворюють інтенсивність почуттів, а також забезпечують динамізацію художньої дії.

Література

1. Арібжанова І. М. Означення / І. М. Арібжанова // Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис : Підручник / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева та ін. – К. : Знання, 2010. – С. 222–229.
2. Багряна Анна. Дивна така любов [Текст]: роман- соната / Анна Багряна. – К. : Нора-Друк, 2010. – 208 с.
3. Багряна Анна. Дошкуляка [Текст]: роман / Анна Багряна. – К. : Нора-Друк, 2012. – 216 с.
4. Багряна Анна. Етимологія крові [Текст]: роман / Анна Багряна. – К. : Факт, 2008. – 156 с.
5. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
6. Жайворонок В. В. Парцеляція / В. В. Жайворонок // Українська мова : Енциклопедія / за заг. ред. В. М. Русанівського. – 3-є вид., доп. – К. : Українська енциклопедія, 2007. – С. 481–482.
7. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови : Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ „ВКФ БАО”, 2011. – 991 с.
8. Марич С. Н. Парцеллированные конструкции в современном украинском литературном языке [Текст] : дисс. На соискание науч. степени канд. филол. наук : 10.02.02 / С. Н. Марич. – К., 1989. – 188 с.
9. Мойсієнко А. К. Однорідні члени речення / А. К. Мойсієнко // Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис : Підручник / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева та ін. – К. : Знання, 2010. – С. 265–270.
10. Мойсієнко А. К. Напівпредикативні відокремлені члени речення / А. К. Мойсієнко // Сучасна українська літературна мова : Морфологія.

Синтаксис : Підручник / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева та ін. – К. : Знання, 2010. – С. 255–262.

11. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М. : Учпедгиз, изд. 7, 1956. – 544 с.

12. Селіванова О. О. Парцеляція / О. О. Селіванова // Лінгвістична енциклопедія. – Полтава : Довкілля – К., 2011. – 844 с.

13. Сковородников А. П. Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка / А. П. Сковородников. – Томск : Изд. Томского гос. пед. ин-та, 1981. – 210 с.

14. Чернушенко Н. М. Парцеляція як засіб експресивного синтаксису української художньої літератури другої половини ХХ століття / Н. М. Чернушенко // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. – Вип. 35. – Харків : Харківський нац. пед. ун. ім. Г. С. Сковороди, 2013. – С. 128–135.

Статья посвящена анализу теоретических и практических основ изучения явления парцеляции. Рассмотрены структурные особенности и экспрессивная нагрузка парцелированных предложений. Прослежены закономерности функционирования парцелированных конструкций в идиостиле Анны Багряной. Ключевые слова: парцелированные предложения, объективная и субъективная модальность, компоненты поверхностной структуры предложения, экспрессия, Анна Багряная.

The article is devoted to the analysis of the theoretical and practical foundations of the parceling phenomenon. The structural features and expressive loading of parceling sentences are considered in the work. The regularities of functioning of parceling constructions in Anna Bagryana's idiostyle are examined. Key words: parceling sentences, objective and subjective modality, components of the surface sentence structure, expression, Anna Bagryana.

Завдання 8. Проаналізуйте зміст однієї з наукових статей за критеріями методології, концепції, новизни, висновків, актуальності. Випишіть ключові слова, підготуйте коротку анотацію. Наведіть приклади лексико-граматичних конструкцій, які використовує автор статті для оформлення власного бачення (позиції, точки зору, розуміння тощо) питання, проблеми.

Завдання 9. Ознайомтеся з науковими статтями, уміщеними в збірнику наукових праць Вашого навчального закладу. З'ясуйте, які типи речень переважно використовують як заголовки наукових статей і від чого це залежить.

Завдання 10. Прочитайте тези доповіді. З'ясуйте, чим тези відрізняються від наукової статті. Відповідь аргументуйте.

**Мова науки як навчальна дисципліна для аспірантів
в умовах інтегрування вищої освіти України
в європейський простір**

Г. Онуфрієнко, докт. філос. у філол. науках

„Ступінь влади над мовою” (О. Потебня) є важливим і суттєвим, хоча, безумовно, не єдиним, показником інтелектуального рівня та загальної культури студента, магістранта, аспіранта, фахівця. Мовну / мовленнєву компетентність вважають потужним та ефективним чинником у професійній підготовці національних наукових кадрів, бо ж представники наукової еліти народу, його найосвіченіші верстви мають стати носіями зразкової наукової мови. Дослідниками семіотики (Ч. Морріс) доведено, що вивчення науки може бути цілком включене до вивчення мови науки, оскільки опанування мовою науки передбачає і вивчення її відношення до позначуваних об’єктів, а також до людей, які використовують цю мову. Завдяки науковій мові як обов’язковій складовій частині національної літературної мови, що виступає невід’ємним атрибутом держави та її ознакою, підтримується національна гідність, духовність народу і передаються у світовий інформаційний простір національні досягнення з різних галузей знань. І, нарешті, саме національною науковою мовою забезпечується зв’язок між концептуальною (логічною) і вербальною (мовною) картинами світу під час пізнання. У період інтенсивного розвитку наукового стилю української мови в умовах євроінтеграції України до студентів, магістрантів, аспірантів висувається актуалізована часом вимога – вільно, нормативно й зразково послуговуватися науковою мовою в усіх її підстилях і формах. У колі завдань спецкурсу „Науковий стиль української мови” – формування концептуального розуміння теоретичних засад культури наукового мовлення в усіх його видах, вироблення на основі цього стійких практичних навиків з наукової творчості у різних її жанрах та редагування наукової продукції, усвідомлення особливостей мовної норми на всіх рівнях організації наукового тексту (статті, дисертації, автореферату тощо). Автором розроблено концептуально цілісну модель навчання української наукової мови, яку відбито у низці опублікованих наукових статей з цієї проблеми, виданих навчальних програмах, перекладних термінологічних словниках, підготовленому навчальному посібнику з алгоритмічними приписами.

Завдання 11. *Опрацюйте збірник тез доповідей, виголошених на щорічних студентських наукових конференціях. Визначте спільні риси текстів тез доповідей з різних галузей сучасної науки (мета, обсяг,*

зміст, структура, ілюстрації, цитация, висновки, типові мовні конструкції тощо) та сформулюйте спільні вимоги до тез доповідей.

Завдання 12. Підготуйте тези доповіді на щорічну студентську наукову конференцію.

 Проаналізуйте тематику студентської науково-дослідної конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Запропонуйте власний варіант її організації.

Завдання 13. Напишіть повідомлення про Ваше наукове дослідження і презентуйте його на засіданні з НДРС.

Завдання 14. Підготуйте електронну презентацію власного дослідження.

МОДУЛЬ-КОНТРОЛЬ № 2

Орієнтовний обсяг завдань

1. Теоретична контрольна робота або лексико-семантичний диктант (5 балів).
2. Творчо-пізнавальні завдання (10 балів).
3. Укладання бібліографії з теми дослідження або виправлення помилок у бібліографічному списку (5 балів).
4. Формулювання мети, об'єкта і предмета дослідження (5 балів).
5. Написання виступу для захисту курсової роботи (5 балів).

Навчально-методичні матеріали до модульної контрольної № 2

Перелік теоретичних питань до ЗМ 2

1. Наукове вивчення як основна форма наукової роботи.
2. Види та форми науково-дослідної роботи студентів.
3. Планування та організація науково-дослідницької праці.
4. Загальна схема наукового дослідження.
5. Загальні вимоги до науково-лінгвістичної роботи.
6. Основні етапи наукового лінгвістичного дослідження.
7. Кваліфікаційна робота як форма підсумкової атестації студентів.
8. Курсова робота як вид наукової діяльності.
9. Дипломна робота як вид наукової діяльності.
10. Магістерська робота як вид наукової діяльності.
11. Пропедевтичний етап виконання кваліфікаційної роботи.
12. Специфіка опрацювання літературних джерел та їх паспортизація.
13. Збір фактичного матеріалу як необхідний складних лінгвістичного дослідження.
14. Типи планів дослідження та специфіка його складання.
15. Вимоги до формулювання мети й завдань роботи. Співвідношення теми й мети роботи, узгодження мети й завдань дослідження.
16. Типові групи завдань лінгвістичної розвідки.
17. Методологія наукової роботи з мовознавства.
18. Літературне оформлення результатів дослідження.
19. Обсяг поняття „Вступ до наукової роботи”.
20. Актуальність і новизна наукової роботи.

21. Вибір теми дослідження. Знання про незнання як вагомий чинник вибору теми.
22. Співвідношення об'єкта і предмета дослідження.
23. Бібліографічні видання з мовознавства.
24. Дисертація та автореферат як види наукової діяльності.
25. Композиція наукової роботи.
26. Основні структурні елементи кваліфікаційної роботи.
27. Бібліотека – інтелектуальний центр наукових досліджень.
28. Бібліографічний пошук у науковій роботі, бібліографічні видання.
29. Поняття про джерельну базу дослідження.
30. Прийоми опрацювання наукової літератури з мовознавчих проблем.
31. Науковий документ як структурна одиниця інформаційних ресурсів.
32. Поняття про наукову інформацію та джерела наукової інформації.
33. Інформаційний пошук та вивчення наукової літератури з теми дослідження.
34. Періодичні видання з українського мовознавства.
35. Неперіодичні видання з української лінгвістики.
36. Огляд літератури – обов'язкова частина наукової роботи.
37. Загальні вимоги до підготовки теоретичного розділу роботи.
38. Правила цитування та покликань у тексті кваліфікаційної роботи.
39. Мовний матеріал: класифікація, систематизація, паспортизація, карткування.
40. Укладання картотеки фактичного матеріалу. Оформлення прикладів-ілюстрацій.
41. Вимоги до оформлення бібліографічного опису періодичних і неперіодичних видань.
42. Список використаної літератури як „візитна картка” дослідження.
43. Список джерел фактичного матеріалу та правила їх умовного скорочення.
44. Правила укладання додатків до наукової роботи.
45. Проміжні й загальні висновки наукової роботи з мовознавства.
46. Рецензія на кваліфікаційну роботу як вид наукової діяльності.
47. Відгук наукового керівника на наукову роботу студента.
48. Процедура публічного захисту студентської наукової роботи.
49. Методика підготовки вступного слова для захисту кваліфікаційної роботи.
50. Наукова доповідь як самостійний науковий твір.
51. Наукова стаття як самостійний науковий твір.
52. Правила написання тез доповіді з теми наукового дослідження.
53. Правила написання анотації до наукової роботи.
54. Технічні вимоги до оформлення наукової роботи.

55. Мовне редагування наукових текстів.
56. Робота над презентацією наукової роботи.
57. Типові помилки в змісті та оформленні наукової роботи.
58. Апробація наукового дослідження.
59. Студентська наукова конференція.
60. Організація науково-дослідної роботи студента в Чернівецькому університеті.

Лексико-семантичний диктант

1. Науково-дослідна робота студентів – це...	11. Наукова мова – це...	21. Висновки – це...
2. Кваліфікаційна робота – це...	12. Мета дослідження – це...	22. Додатки – це...
3. Курсова робота – це...	13. Завдання дослідження – це...	23. Рецензія – це...
4. Дипломна робота – це...	14. Гіпотеза дослідження – це...	24. Наукова стаття – це...
5. Магістерська робота – це...	15. Об'єкт дослідження – це...	25. Тези доповіді – це...
6. Тема дослідження – це...	16. Предмет дослідження – це...	26. Вступне слово – це...
7. Актуальність теми – це...	17. Методологія дослідження – це...	27. Дисертація – це...
8. Наукова новизна – це...	18. Систематизація мовного матеріалу – це...	28. Автореферат – це...
9. Джерельна база дослідження – це...	19. Вступ до наукової роботи – це...	29. Бібліографія дослідження – це...
10. Матеріал дослідження – це...	20. Огляд літератури – це...	30. Науковий документ – це...

Творчо-пізнавальні завдання

1. Спростуйте або доведіть таку думку: *„Конспект – це Поєднання копії та плагіату...”*. Наведіть приклади.

2. Спростуйте або доведіть таку думку: *„Аналіз та аналітичність – один із компонентів, що об'єднує журналістську і наукову діяльність”*. Наведіть приклади.

3. Спростуйте або доведіть таку думку: *„Об'єкт і предмет у науковому дослідженні корелюють між собою...”*. Наведіть приклади.

4. Спростуйте або доведіть таку думку: *„Анотація та рецензія – це тотожні жанри...”*. Наведіть приклади.

5. Спростуйте або доведіть таку думку: „Основним елементом анотації є оцінка первинного документа...”. Наведіть приклади.

6. Висловіть власну думку на тему: „Перецитування: етичний аспект”.

7. Спростуйте або доведіть таку думку: „Культура оформлення наукової роботи – це культура наукового мислення”. Наведіть приклади.

8. Обґрунтуйте відповідь на запитання: *Кваліфікаційна робота: реферативна чи дослідницька?*

9. Ваше бачення проблеми підвищення ефективності наукової діяльності.

10. Ваше бачення проблеми „Можливості і обмеженість сучасних інформаційних технологій”.

11. Обґрунтуйте Ваше бачення проблеми: „Алгоритмізація творчої діяльності: за і проти”.

12. Спростуйте або доведіть таку думку: „Перша заповідь науковця – не бути плагіатором”.

13. Обґрунтуйте відповідь на запитання: *Образність наукового тексту: вада чи перевага?*

14. Обґрунтуйте відповідь на запитання: *Науковий виступ: факти – або звернення до почуттів?*

15. Спростуйте або доведіть таку думку: „Чим коротша промова, тим менше шансів провалитися?”

16. Спростуйте або доведіть таку думку: „Мета виправдовує засоби”.

17. Спростуйте або доведіть таку думку: „Потужна енергія народжується лише для великої мети”.

18. Спростуйте або доведіть таку думку: „Хто ставить перед собою амбітні завдання, той відшукає і засоби для їх реалізації”.

19. Скориставшись інформаційною послугою „Віртуальна бібліографічна довідка”, оформіть запит на укладання списку літератури до Вашої курсової, дипломної або магістерської роботи.

20. Здійсніть бібліографічний пошук джерел (рефератів) із теми Вашої курсової, дипломної чи магістерської роботи в електронній реферативній базі даних „Україна наукова” Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua/node/512>) та пошук авторефератів дисертацій в Електронному каталозі наукової літератури за адресою: <http://www.search.ukrlibrary.org/cgi-bin/search.pl>

22. Проаналізуйте електронні інформаційні ресурси Інтернет в галузі мовознавства. Укладіть список назв таких ресурсів із наведеним режимом доступу до них.

23. Віднайдіть наукову статтю в журналі, у якій простежено ґрунтовну аргументацію (довід, підстави, факти).

ОРІЄНТОВНІ ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДО МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ № 2

КАРТКА № 1

1. Укладання бібліографії з теми дослідження або виправлення помилок у бібліографічному списку (5 балів).

- ✓ Стаття Н. С. Антошин „Система гласных фонем в языке молдавских грамот XIV – XV вв.” у „Наукових записках” Ужгородського університету (збірник наукових праць). Фахове видання 1958 року, том 35, обсяг статті: з 109 по 134 стор. – До редколегії увійшло багато мовознавців, проте відповідальним редактором призначили доц. С. П. Бевзенка. Збірник побачив світ в Ужгороді (видавництво Ужгородського державного університету) в межах серії „Філологічний збірник (мовознавство)”.
- ✓ Стаття Світлани Адріанової „3 історії Товариства „Український Народний Дім”” у газеті „Буковина” № 89, число 1722 за 2007 рік, опублікована на стр. 3.
- ✓ Автореферат кандидатської дисертації Алкаді Мансура Салех Абду зі спеціальності 10.02.91 „Українська мова”, захищеної в Дніпропетровську 1998 року. Обсяг праці 18 стор., тема: „Дипломатичний підстиль в структурі офіційно-ділового стилю мови”.
- ✓ Одноосібна монографія Н. Д. Бабич „Богословський стиль української мови у контексті стилістичної науки”, що вийшла друком у Чернівцях, зокрема у Видавничому домі „Букрек”, 2009. Обсяг праці– 216 стор. Бібліогр. у підряд. приміт.
- ✓ Стаття Л. В. Ажнюк „Стилістичний синтаксис універсалів канцелярії Богдана Хмельницького” в журналі „Мовознавство” № 4 за 1993 рік, опублікована на стор. від 47 до 52.

2. Формулювання мети, об’єкта і предмета дослідження (5 балів).

Тема наукової роботи „Прикметники зі значенням „сильний” у давньоукраїнській мові (історико-семасіологічне дослідження)”.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що функціонування лексико-семантичних груп прикметників з погляду діахронного розвитку української мови вивчене ще недостатньо, і сучасні методики, які дають об’єктивно точні результати, застосовуються для аналізу такої ЛСГ вперше. Дослідження виконано із застосуванням сучасних,

мало апробованих для діахронії *кількісних, математичних методик* до великого обсягу *об'єктивно* описаного історичного мовного матеріалу (близько 3.900.000 слів). Поставлена в центр уваги лексико-семантична група зі значенням „*сильний*” відігравала важливу роль у світосприйнятті людини днв. періоді розвитку мови, тому вивчення парадигматики, синтагматики і, як наслідок, семантики та епідигматики цієї групи становить значний інтерес як для історичної, так і для сучасної лінгвістики.

КАРТКА № 2

1. Укладання бібліографії з теми дослідження або виправлення помилок у бібліографічному списку (5 балів).

✓ Стаття Надії Бабич „Правописна справа” у часи С. Смаль-Стоцького і тепер” у „Науковому віснику Чернівецького університету” (збірник наукових праць). Фахове видання 1999 року, обсяг статті – з 96 по 100 стор. До редколегії увійшло багато мовознавців, проте науковий редактор – Б. І. Бунчук. Збірник має багато випусків: зокрема цей, 52-й випуск, належить до „Слов'янської філології”. Вісник побачив світ у Чернівецькому видавництві „Рута”.

✓ Стаття Александрової (Бибик) Світлани „Фразеологізми в загальнонародній мові та художньому тексті” в журналі „Мовознавство” № 6 за 1993 рік, опублікована на стор. 70–74.

✓ Одноосібна монографія Алефіренко М. Ф. „Теоретичні питання фразеології” вийшла друком 1987 року в Харкові у видавництві „Вища школа” за редакцією О. П. Іващенко. Загальний обсяг книги – 135 с.

✓ Автореферат кандидатської дисертації Бибик Світлани Павлівни зі спеціальності 10.02.01 „Українська мова”, захищеної в Києві 1994 року. Обсяг праці 25 стор., тема: „Естетичні модифікації народнорозмовності в ідіостилі Григора Тютюнника”.

✓ Стаття Богдани Бабенчук „Форми зачину в українсько-молдавських грамотах XIV–XV ст.” у журналі „Буковинський журнал” № 3 за 2007 рік, опублікована на стор. 195–199.

2. Формулювання мети, об'єкта і предмета дослідження (5 балів).

Тема наукової роботи „Структурні та лексико-семантичні особливості фразеологічних одиниць із колоративами в українській мові”.

Загальна спрямованість сучасних лінгвістичних праць на поглиблене вивчення проблеми універсального та національного в мовних системах з урахуванням когнітивних процесів, психологічних механізмів і стратегій ефективної комунікативної взаємодії зумовила **актуальність дослідження**, яка пов'язана, по-перше, з необхідністю комплексних наукових досліджень лексико-семантичного складу україн-

ської фразеології зі структурно-семантичним компонентом кольору; по-друге, з потребою всебічного вивчення лексичних, семантичних (у т.ч. конотативних) і структурних особливостей цих фразеологічних одиниць.

КАРТКА № 3

1. Укладання бібліографії з теми дослідження або виправлення помилок у бібліографічному списку (5 балів).

✓ Підручник „Лингвистический анализ художественного текста”, написаний двома авторами – Л. Г. Бабенко та Ю. В. Казариним, вийшов друком у Москві 2003 року (видавництво „Наука”). Загальний обсяг праці – 496 с.

✓ Стаття Тетяни Беценко „Історія становлення та формування офіційно-ділового стилю української мови” у „Науковому віснику Чернівецького університету” (збірник наукових праць). Фахове видання 2001 року, обсяг статті – з 45 по 52 стор. До редколегії увійшло багато мовознавців, проте науковий редактор – Б. І. Бунчук. Збірник має багато випусків: зокрема цей, спарений 117–118-й випуск, належить до „Слов’янської філології”. Вісник побачив світ у Чернівецькому видавництві „Рута”.

✓ Автореферат кандидатської дисертації Цвяк Лариси Вікторівни зі спеціальності 10.02.04 „Германські мови”, захищеної в Одесі 2001 року. Обсяг праці 20 стор., тема: „Прикметники, що позначають освітлення в сучасній німецькій мові (дистрибутивно-статистичний аналіз”.

✓ Стаття Надії Бабич „Відображення у фразеології побуту і звичаїв буковинців” опублікована в матеріалах III Міжнародної історико-краєзнавчої наукової конференції, присвяченої 120-річчю заснування Чернівецького університету, що проходила в Чернівцях 29 вересня – 1 жовтня 1995 р. До редколегії увійшло багато мовознавців, проте відповідальний редактор – А. М. Круглашов. Матеріали вийшли друком у Чернівцях (видавництво „Рута”).

✓ Стаття Палюх Г. М. на тему „Сполучуваність прислівників з прикметниками в сучасній німецькій мові” була опублікована в № 93 журналу „Іноземна філологія” в 1989 році. Обсяг праці з 65 по 71 стор.

2. Формулювання мети, об’єкта і предмета дослідження.

Тема наукової роботи „Ідіостиль Сидора Воробкевича”.

Актуальність теми зумовлена потребою комплексного аналізу ідіостилу С. Воробкевича, основу якого становить народнорозмовне, діалектне мовлення, що дасть змогу показати розвиток української мови як загальноукраїнського цілісного історичного мовного процесу. Особливо актуальним є дослідження співвідношення загальномовного та специфічного (локального, індивідуального) в мові Воробкевичевих

творів з погляду взаємозв'язку індивідуального стилю з авторським світобаченням. У контексті багатоаспектного аналізу мовостилію письменника актуальності набуло й питання про вплив народнорозмовних і фольклорних джерел на лексичний, фраземний і граматичний рівні художніх творів С. Воробкевича.

КАРТКА № 4

1. Укладання бібліографії з теми дослідження або виправлення помилок у бібліографічному списку (5 балів).

✓ Одноосібна монографія Людмили Ткач „Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX століття” має 3 частини. Зокрема, назва 2-гої частини „Джерела і соціокультурні чинники розвитку”, побачила світ у Чернівцях 2007 року (видавництво „Книги – XXI”. Обсяг монографії – 704 стор.

✓ Підручник „Теорія літератури”, вийшов у світ за загальною науковою редакцією О. Галича в Києві 2001 року (видавництво „Либідь”). Загальний обсяг праці – 384 с.

✓ Стаття Степана Смалья-Стоцького „...Звеличив він Буковину на всю Русь” опублікована на стор. 1 у газеті „Буковина” (від 6 серпня 1999 року).

✓ Стаття Соколовської Ж. П. „Картина світу та ієрархія сем” опублікована в журналі „Мовознавство” № 6 за 2002 рік на стор. 87–91.

✓ Тези доповіді (42–44 стор.) підготував для опублікування Т. Я. Солдатенко, готуючись до участі в Республіканській науковій конференції, присвяченій 150-річчю з дня народження видатного письменника-демократа і громадського діяча Ю. Федьковича. Конференція пройшла 18–20 жовтня 1984 року в Чернівецькому державному університеті під егідою Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти УРСР та Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. Тема доповіді: „Образ автора у прозі Юрія Федьковича”. Збірник тез опублікований у Чернівцях 1984 року (видавництво ЧДУ). Відповідальний редактор – Б. І. Мельничук.

2. Формулювання мети, об'єкта і предмета дослідження (5 балів).

Тема наукової роботи „Мовна картина світу гуцула другої половини XIX століття (за художньою та епістолярною спадщиною Юрія Федьковича)”.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що мовна картина світу буковинських гуцулів XIX століття є фрагментом загальноукраїнської мовної картини світу, без знання якого неможлива цілісна характеристика ані в діахронії, ані в синхронії. У своїх творах Юрій

Федькович зафіксував елементи гуцульської мовної картини, проте спадщину письменника досліджували здебільшого літературознавці. Мова творів ніколи, щоправда, не залишалася без уваги науковців, та усе ж вона недостатньо досліджена. Мовознавці звертали увагу лише на окремі аспекти словесної творчості поета: особливості словотвору і словозміни, ономастики і фразеології, синтаксису і лексичних ресурсів текстів тощо. Проте поза увагою дослідників залишались такі важливі для оцінки внеску письменника в українську культуру й літературну мову аспекти, як співвідношення загальноомовного та локального, загальнолюдського та особистісного, як специфіка рівнів мовної картини світу в ідіостилі Федьковича-письменника і Федьковича-мовця, носія української мови XIX ст. у співвідношенні із загальнонаціональною мовною практикою свого часу; внесок Юрія Федьковича в соціально-психологічну, менталінгвальну характеристику такої самобутньої етнічної групи українського народу, як гуцули; реалізація залежності концептуальної картини світу від особливостей усіх рівнів картини світу мовної.

КАРТКА № 5

1. Укладання бібліографії з теми дослідження або виправлення помилок у бібліографічному списку (5 балів).

✓ Одноосібна монографія Дарії Терехової на тему: „Особливості сприйняття лексичної семантики слів (психолінгвістичний аспект)” вийшла друком у видавництві Київського державного університету (м. Київ) 2000 року та має обсяг 244 стор.

✓ Стаття двох авторів – Ніни Гуйванюк і Наталії Шатілової – „Буковинські етнографізми у мові творів Юрія Федьковича та Сидора Воробкевича” опубліковано в „Науковому віснику Чернівецького університету” (збірник наукових праць). Фахове видання 2004 року, обсяг статті – з 300 по 316 стор. До редколегії увійшло багато мовознавців, проте науковий редактор – Б. І. Бунчук. Збірник має багато випусків: зокрема цей, спарений 274–275-й випуск, належить до „Слов’янської філології”. Вісник побачив світ у Чернівецькому видавництві „Рута”.

✓ Автореферат кандидатської дисертації Пахолок Галини Михайлівни зі спеціальності 10.02.04 „Германські мови”, захищеної в Одесі 1991 року. Обсяг праці 16 стор., тема: „Сочетаемость наречий с прилагательными в современном немецком языке”.

✓ „Словник символів” (156 стор.), що вийшов друком у Києві 1997 року (видавництво „Народознавство”, підготував колектив авторів, зокрема Потапенко О. І., Дмитренко М. К., Потапенко Г. І. та ін. Загальну редакцію здійснили О. І. Потапенко та М. К. Дмитренко.

✓ Стаття Віталія Русанівського „Семантична глибина слова”, опублікована в журналі „Мовознавство” № 2 за 1991 рік на стор. 3–7.

2. Формулювання мети, об’єкта і предмета дослідження (5 балів).

Тема наукової роботи „Просте ускладнене речення з напівпредикативними дієприслівниковими конструкціями: структура, семантика та синтагматика (на матеріалі мови творів М. Стельмаха)”.

Актуальність теми. У світлі досліджень останнього часу стає зрозумілим, що вчення про відокремлені члени речення не зовсім достатнє, оскільки в ньому головна увага звертається на інтонаційно-смісловий бік цього явища, тобто обґрунтовується, по суті, пунктуація. Щоб виявити синтаксичні особливості відокремлених членів, необхідно визнати, що в мові є напівпредикативні звороти, які ґрунтуються на особливих напівпредикативних відношеннях. Уточнювальні одиниці необхідно розглядати окремо, оскільки вони не виражають напівпредикативних відношень. Описуючи напівпредикативні звороти, необхідно брати до уваги поняття про поширювальні члени речення і морфологічні засоби їх вираження, а не традиційні означення, додатки й обставини, з якими вони не тотожні. *Вибір теми* дослідження вмотивовується потребами розглянути питання, пов’язані з пріоритетними напрямками наукових досліджень сучасного мовознавства, у яких основна увага лінгвістів звернена до проблем синтаксису. Розгляд семантики та синтагматики дієприслівникових синтаксем у складі простого ускладненого речення саме з таких теоретичних позицій є одним з найбільш перспективних шляхів вивчення їх як окремої синтаксичної форми, ускладнення якої має семантичний характер.

КАРТКА № 6

1. Укладання бібліографії з теми дослідження або виправлення помилок у бібліографічному списку (5 балів).

✓ Стаття Н. М. Сологуб „Поняття „індивідуальний стиль письменника” в контексті сучасної лінгвістики” у „Науковому віснику Чернівецького університету” (збірник наукових праць). Фахове видання 2001 року, обсяг статті – з 34 по 38 стор. До редколегії увійшло багато мовознавців, проте науковий редактор – Б. І. Бунчук. Збірник має багато випусків: зокрема цей, спарений 117–118-й випуск, належить до „Слов’янської філології”. Вісник побачив світ у Чернівецькому видавництві „Рута”.

✓ Статтю (267–275 стор.) на тему: „Експресивний синтаксис: Досягнення і проблеми” підготувала до друку Ніна Гуйванюк, готуючись до участі у Всеукраїнській науковій конференції „Актуальні проблеми

синтаксису” (так було названо й книгу). Конференція пройшла 19–21 жовтня 2006 року в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича під егідою Міністерства освіти і науки України та Інституту української мови НАН України. Матеріали наукової конференції опубліковано в Чернівцях (видавництво „Рута”) того самого року. Науковий редактор – Н. В. Гуїванюк (наук. ред.).

✓ Статтю „Діалектизм” підготував для видання „Українська мова: Енциклопедія” П. Ю. Гриценко. Вона увійшла до 2-го видання цього авторитетного джерела, виправленого та доповненого. У складі редколегії працювало багато відомих науковців, зокрема, співголовами призначили Русанівського В. М. і Тараненка О. О. Енциклопедія вийшла друком у Києві (видавництво „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана) 2004 року. Згадана словникова стаття розміщена на стор. 146–147.

✓ Стаття Л. І. Ніколаєнко „Категоризація і мовне вираження емоцій співчуття та злорадства (на матеріалі української, російської і польської мов) в журналі „Мовознавство” № 1 за 1005 рік опублікована на стор. 45–57.

✓ Монографія Паз яка М. має назву „Юрій Федькович і народна творчість”. Вона побачила світ у видавництві „Наукова думка” (м. Київ) 1974 року. Загальний обсяг книги 174 с.

2. Формулювання мети, об’єкта і предмета дослідження (5 балів).

Тема наукової роботи „Перформативні висловлення в сучасній українській мові: семантичний і когнітивно-прагматичний аспекти”.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що її проблематика перебуває в руслі сучасних когнітивно-прагматичних досліджень, спрямованих на комплексне й різноаспектне вивчення функціонування різних типів висловлень у дискурсі, у тому числі й перформативних, які, будучи особливими комунікативними одиницями, відіграють вагомую роль у спілкуванні, сприяють кращому розумінню мовленнєвих дій комунікантів та усвідомленню специфіки певної лінгвокультури. Відсутність інтегрального підходу до вивчення перформативності та засобів її вираження зумовлює необхідність дослідження структурно-семантичних, когнітивно-прагматичних та національно-культурних особливостей перформативних висловлень у сучасній українській мові.

КАРТКА № 7

1. Укладання бібліографії з теми дослідження або виправлення помилок у бібліографічному списку (5 балів).

✓ Одноосібна монографія Бенвениста Е. (російською мовою – Эмиль Бенвенист) має назву „Общая лингвистике. Переклад із фран-

цюзькою підготував Ю. Караулов та інші. Загальну редакцію, вступну статтю до видання й коментарі підготував Ю. С. Степанов. Це вже 2-ге видання праці, стереотипне, здійснене в межах серії „Лингвистическое наследие XX века”. Монографія вийшла друком в Москві (видавництво „Едиториал УРСС”) у 2002 році. Загальний обсяг книги – 447 стор.

✓ Стаття Ю. А. Гречанюка „Історична проза С. Воробкевича” була опублікована 2001 року в журналі „Буковинський журнал” (№ 1—2). Її обсяг – з 193 по 199 стор.

✓ Автореферат кандидатської дисертації Бойченко Наталії Олександрівни зі спеціальності 10. 02. 01 „Українська мова”, захищеної в Києві 2002 року. Обсяг праці 20 стор., тема: „Стійкі дієслівні сполуки у публіцистичному тексті: типологічні ознаки та експресивний потенціал”.

✓ Перший том „Нового тлумачного словника української мови” (910 стор.), що вийшов друком у Києві 1998 року (видавництво „Аконіт”), підготував колектив авторів, зокрема Василь Яременко та Оксана Сліпущко. Словник укладено в 4-х томах у межах серії „Нові словники”.

✓ Мельник Тамара розташувала свою статтю „Образи і символи як інформаційна верстка у навчанні учнів” (обсяг 8 стор.) в електронному виданні „Українське життя в Севастополі”. З науковою розвідкою авторки можна ознайомитися: http://www.ukrlife.org/main/minerva/Melnik_zmist1.htm.

2. Формулювання мети, об’єкта і предмета дослідження (5 балів).

Тема наукової роботи „Формально-синтаксичні і семантико-функціональні параметри дієприслівникових зворотів у структурі речення”.

Незважаючи на посилений інтерес мовознавців до особливостей функціонування дієприслівникового компонента у структурі речення (словосполучення), ще й досі існують розбіжності у трактуванні дієприслівника й утворюваного ним звороту. Отже, **актуальність теми** дисертаційної роботи вмотивована потребою комплексного аналізу дієприслівникових зворотів з погляду їхньої структури та діапазону функціонування, а також необхідністю виявлення функцій дієприслівника, який не має граматикалізованого синтаксичного значення, що дозволить глибше пізнати граматичну природу та потенційні можливості його семантики на синтаксичному рівні.

КАРТКА № 8

1. Укладання бібліографії з теми дослідження або виправлення помилок у бібліографічному списку (5 балів).

✓ Стаття Білодїда І. К. „Мова масово-політичної і ділової інформації як структурно-функціональний стиль сучасної української літе-

ратурної мови” опублікована на стор. 3–11 в журналі „Мовознавство” № 1 за 1977 рік.

✓ Одноосібний підручник Флорія Сергійовича Бацевича „Основи комунікативної лінгвістики” вийшов друком 2009 року в у видавничому центрі „Академія” у межах серії „Альма-матер”. Це вже 2-ге видання праці, доповнене автором. Загальний обсяг книги – 376 с.

✓ Стаття О. А. Марченко „Українські музичні інструменти та національний характер” опублікована у „Віснику Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна” (збірник наукових праць). Фахове видання 2001 року, обсяг статті – з 155 по 162 стор. Це був 31 випуск, ювілейний, присвячений 10-річчю кафедри теорії культури і філософії науки. До редколегії увійшло багато мовознавців, проте відповідальний редактор – І. З. Цехмістров. Вісник побачив світ у видавництві Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна (№ 499. Філологія). Видання здійснене в межах серії „Теорія культури і філософія науки”.

✓ Стаття Масана О. „Приятель українського народу (Р.-Ф. Кайндль та його „Гуцули”)” була вміщена як післямова до монографії Кайндля Р.-Ф. „Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази”, яку перевидали 2000 року в Чернівцях у видавництві „Молодий буковинець”. Переклад монографії з німецької виконав З. Ф. Пенюк. Стаття О. Масана видрукована на стор. 174–202.

✓ Одноосібна монографія Марії Голянич „Внутрішня форма і дискурс” вийшла друком 2007 року в Івано-Франківську у видавничо-дизайнерському відділі ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Загальний обсяг книги – 2960 с.

2. Формулювання мети, об’єкта і предмета дослідження (5 балів).

Тема наукової роботи „Лінгвопрагматика україномовного гуманітарного терміна”.

Актуальність теми зумовлена вивченням міжлінгвальної суті знакового інваріанта терміна у системі фахової мови гуманітарних наук та його функціонування у різних смислах, виявленням відмінності стартових та похідних сем інваріантного значення, поясненням їхніх змістових компонентів, обґрунтуванням гіпотези про те, що інваріантне значення будь-якої частини мови виконує функцію семантичного диференціала на послідовно різних основах семантичної опозиції з утворенням численних смислів.

Дослідження значення слова передбачає з’ясування проблемних питань та сприяє виробленню основних концептуальних підходів до значення.

КАРТКА № 9

1. Укладання бібліографії з теми дослідження або виправлення помилок у бібліографічному списку (5 балів).

✓ Стаття Ф. С. Бацивча „Категорії комунікативної лінгвістики : спроба визначення” опублікована на стор. 25–32 в журналі „Мовознавство” № 6 за 2003 рік.

✓ Стаття А. Гречанюка „Газета „Буковина” і брати Воробкевичі” у „Науковому віснику Чернівецького університету” (збірник наукових праць). Фахове видання 2001 року, обсяг статті – з 67 по 93 стор. До редколегії увійшло багато мовознавців, проте науковий редактор – Н. В. Гуйванюк. Збірник має багато випусків: зокрема цей 116-й випуск, належить до „Слов’янської філології”. Вісник побачив світ у Чернівецькому видавництві „Рута”.

✓ „Літературознавчий словник-довідник” (752 стор.), що вийшов друком у Києві 1997 року (видавництво „Академія”), підготував колектив авторів, зокрема . Т. Гром’як, Ю. І. Ковалів та ін. Загальну редакцію здійснив Т. Гром’як. Словник видано в межах серії „Nota bene”.

✓ Навчальний посібник „Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання” підготували Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Праця побачила світ у Києві (видавництво „Вища школа”) в 1994 році. Її загальний обсяг – 670 стор.

✓ Статтю (8–16 стор.) на тему: „Боротьба за розвиток української літературної мови на Буковині (1775–1918 рр.)” підготував до друку К. Ф. Герман, готуючись до участі у II Всеукраїнській науковій конференції, присвяченій 200-річчю нової української літературної мови. Конференція пройшла в Чернівцях 24–26 вересня 1998 р. в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича під егідою Міністерства освіти і науки України та Інституту української мови НАН України. Науковий збірник, де було вміщено статтю, під назвою „Українська мова на Буковині: минуле і сучасне” видрукували в Чернівцях у видавництві „Місто” того ж року. До редколегії видання увійшли: проф. Бабич Н. Д., д.ф.н. Герман К. Ф., д.ф.н. Гуйванюк Н. В., доц. Скаб М. С.

2. Формулювання мети, об’єкта і предмета дослідження (5 балів).

Тема наукової роботи „Сучасна українська літературно-художня зоонімія: функції, склад та структура”.

Актуальність дослідження зумовлена потребою всебічного та ґрунтовного опрацювання сучасної української літературно-художньої зоонімії як важливої, цікавої та дотепер ще належно не вивченої частини української літературно-художньої ономастики.

Сучасний стан науки про художнє функціонування онімів позначений процесом диференціації, виокремленням нових галузей та особливим інтересом до літературно-художніх антропонімів, які, хоч і справді є найвагомішою групою пропріальних онімів у художньому тексті, однак не вичерпують усього потенціалу онімних засобів. У дисертації доведено, що вивчення літературно-художньої онімії не може обмежуватися лише цим розрядом власних назв. Зокрема, літературно-художня зоонімія є також суттєвою ланкою в організації художнього тексту та як спосіб номінації персонажа має значні стилістичні ресурси.

КАРТКА № 10

1. Укладання бібліографії з теми дослідження або виправлення помилок у бібліографічному списку (5 балів).

✓ Стаття Маклакової Г. „Текстотворча роль семантико-образної системи в художньому творі” опублікована в № 4 журналу „Мовознавство” 1990 року. Загальний обсяг – 49–54 стор.

✓ Колективна праця „Теоретична морфологія української мови” (за редакцією. І. Вихованця) вийшла друком у Києві (університетське видавництво „Пульсари”) 2004 року. Автори академічної граматики української мови – І. Вихованець та К. Городенська. Загальний обсяг книги – 400 стор.

✓ Статтю (6–15 стор.) на тему: „Лінгвософські ідеї О. О. Потебні (Предтеча сучасного вчення про мовну картину світу)” підготувала до друку Л. А. Лисиченко, готуючись до участі у міжнародних читань, присвячених 170-річчю від дня народження фундатора Харківської філологічної школи. Читання пройшли в Харкові 11–12 жовтня 2005 р. в Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна за участю Східного інституту українознавства ім. Ковальських. Матеріали читань було видано під назвою „Олександр Потебня: сучасний погляд” того ж року в Харкові (видавництво „Майдан”). Відповідальним редактором призначено В. С. Калашника.

✓ Автореферат кандидатської дисертації (російською мовою) Левицького Віктора Васильовича зі спеціальності 10.02.04 „Германские языки”, захищеної в Москві 1966 року. Обсяг праці 20 стор., тема: „Историко-семасиологическое исследование некоторых групп прилагательных в немецком языке (в сравнении с английским)”.

✓ Одноосібна монографія (російською мовою) Левицького В. В. „Квантитативные методы в лингвистике” вийшла друком у Чернівцях (видавництво „Рута”) 2004 року. Загальний обсяг праці – 189 с.

2. Формулювання мети, об’єкта і предмета дослідження (5 балів).

Тема наукової роботи „Лінгвостилістичні засоби творення поетичних образів в одах Горація”.

Актуальність теми. Шукаючи шляхів розвитку національної літератури, кожна генерація українських письменників по-своєму сприймала поетичну спадщину Горація (Г. Сковорода, П. Гулак-Артемовський, Л. Боровиковський). Твори Горація перекладали К. Блонський, О. Духнович, І. Франко, В. Щурат, Т. Франко, М. Зеров, О. Білецький, М. Білик, Г. Кочур, Б. Тен, А. Содомора та інші. Однак, незважаючи на певні здобутки у дослідженні творчості Горація, актуальність проблематики не вичерпана. До цього часу немає праці, в якій би комплексно було досліджено лінгвістичні засоби творення текстів од Горація і його поетичних образів зокрема. Отже, актуальність теми дисертації зумовлена: 1) відсутністю наукових досліджень мовостилю Горація, у той час як значення творчості поета для європейської літератури і української зокрема є незаперечним; 2) необхідністю системного дослідження ідіостилю письменника на основі комплексного аналізу всіх мовних рівнів з використанням сучасних методів дослідження для вивчення лінгвостилістичних засобів творення поетичних образів.

КАРТКА № 11

1. Укладання бібліографії з теми дослідження або виправлення помилок у бібліографічному списку (5 балів).

✓ Стаття П. Білоуса „Індивідуальний стиль письменника” опублікована № 44 журналу „Українська мова та література” 2002 року. Сторінки 3–7.

✓ Одноосібна монографія (російською мовою) Кудрявцевої Л. А. „Моделирование динамики словарного состава языка” побачила світ у Києві (видавництво „Киевский университет”) 2004 року. Це 2-ге видання праці; загальний обсяг– 208 стор.

✓ Стаття Дегтярьової Ірини „Стилістичний синтаксис української постмодерністської прози” опублікована на стор. 27–38 у журналі „Українська мова” № 1 за 2009 рік.

✓ Автореферат кандидатської дисертації Григоренко Тетяни Володимирівни зі спеціальності 10.02.01 „Українська мова”, захищеної в Києві 2005 року. Обсяг праці 19 стор., тема: „Етнографічна лексика і фразеологія у складі української літературної мови”.

✓ Стаття Криштанович Оксани „Релігія і світогляд Юрія Федьковича” у збірнику наукових статей „Біблія і культура”, який редагує А.Є. Нямцу. Періодичне видання (це був 2-й випуск) вийшло в Чернівцях (видавництво „Рута”) у 2000 році. Стаття опублікована на стор. 36–39.

2. Формулювання мети, об'єкта і предмета дослідження (5 балів).

Тема наукової роботи „Мовні символи у творчості письменників Буковини кінця XIX – початку XX ст.”

Актуальність теми дослідження зумовлена недостатністю теоретичного вивчення мовних символів, відсутністю в сучасній українській лінгвістиці такого розуміння символу, яке містило б опис механізмів його витворення, у тому числі і з погляду взаємодії загальнонаціональних, регіональних та індивідуально-авторських складників, що стало б важливим етапом у розв'язанні проблеми функціонування мовних символів.

КАРТКА № 12

1. Укладання бібліографії з теми дослідження або виправлення помилок у бібліографічному списку (5 балів).

✓ Стаття В. Лаврів. (стор. 134–137) „Федькович і школа” опублікована в № 10 журналу „Жовтень” 1970 року.

✓ Навчальний посібник (російською мовою) Миколи Федоровича Алефиренко під назвою „Современные проблемы науки о языке” вийшов друком у Москві (видавництво „Флинта: Наука”) 2005 року. Загальний обсяг праці – 412 стор.

✓ Одноосібна монографія Баландіної Надії Францівни „Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному контексті” побачила світ у Києві (видавництво „АСМІ”) у 2002 році. Загальний обсяг праці– 331 с.

✓ Стаття Оксани Максим'юк „Християнська мораль та релігійно-християнська етика буковинців у мовному аспекті” була опублікована у збірнику наукових статей „Біблія і культура”, який редагує А.С. Нямцу. Періодичне видання (це був 2-й випуск) вийшло в Чернівцях (видавництво „Рута”) у 2000 році. Стаття опублікована на стор. 165–169.

✓ Автореферат кандидатської дисертації Н. О. Бондаревої зі спеціальності 10.02.01 „Українська мова”, захищеної в Києві 2005 року. Обсяг праці 19 стор., тема: „Структурно-семантичні і комунікативно-прагматичні особливості висловлювань із концептом „порада”.

2. Формулювання мети, об'єкта і предмета дослідження (5 балів).

Тема наукової роботи „Пуристичні тенденції в процесі унормування української літературної мови”.

Актуальність роботи й вибір її теми зумовлені необхідністю перегляду норм сучасної української літературної мови в умовах активного поповнення її іншомовними елементами, зацікавленістю сучасного мовознавства потенціалом питомого українського ресурсу та відсут-

ністю монографічного дослідження, присвяченого комплексному вивченню теоретичних та практичних проблем українського мовного пуризму.

КАРТКА № 13

1. Укладання бібліографії з теми дослідження або виправлення помилок у бібліографічному списку (5 балів).

✓ Колективна монографія (російською мовою) „Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики)” побачила світ у Москві (видавництво „Языки русской культуры”) 1997 року в межах серії „Язык. Семиотика. Культура”. Автори – Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев. Загальний обсяг книги – 574 с.

✓ Автореферат кандидатської дисертації Ганни Анатоліївни Валігури зі спеціальності 10.02.01 „Українська мова”, захищеної в Івано-Франківську 2006 року. Обсяг праці 20 стор., тема: „ Семантико-синтаксична структура речень з іллокутивними предикатами ”.

✓ Стаття Петра Мацьків „До питання про мовну та концептуальну картину світу” (стор. 203–209) була опублікована в збірнику наукових праць „Лінгвостилістика: об’єкт – стиль, мета – оцінка” присвяченому 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко 2007 року. Відповідальний редактор видання – акад. НАН України В.Г. Складенко.

✓ Стаття Михайла Маковського „Что такое этимология” опублікована на стор. 13—20 журналу „Иностранные языки в школе” (№ 1 за 1981 рік).

✓ Монографія Фердинанда де Сосюра „Курс загальної лінгвістики” переклали з французької А. Корнійчук, К. Тищенко. Праця вийшла друком 1988 року в Києві (видавництво „Основи”. Обсяг книги – 324 с.

2. Формулювання мети, об’єкта і предмета дослідження (5 балів).

Тема наукової роботи „Лексика перекладів Миколи Лукаша у зв’язках із культурно-писемною традицією української мови”.

Актуальність роботи зумовлена недостатньою зреалізованістю багатьох мовознавчих аспектів дослідження перекладацької практики М. Лукаша, зокрема – у висвітленні зв’язків лексики, використовуваної М. Лукашем, з традиціями формування лексичного фонду української літературної мови. Вивчення конкретних лексичних одиниць, функціонування яких пов’язане з різними хронологічними рівнями або ж із новаторськими тенденціями, що їх прищеплювали такі талановиті українські письменники-перекладачі, як П. Куліш, І. Франко, А. Кримський, дасть змогу значно повніше розкрити мовну лабораторію Лукаша-перекладача й схарактеризувати роль і місце його творчості в історії літературної мови й загалом – в історії української культури.

КАРТКА № 14

1. Укладання бібліографії з теми дослідження або виправлення помилок у бібліографічному списку (5 балів).

✓ Стаття Б. І. Мельничука „Серце, що любило Гуцулію”. Із призабутих віршів про Буковинського Соловія” була опублікована в газеті „Буковина” за 11 серпня 1999 року на стор. 3.

✓ Монографія Анни Вежицької „Семантические универсалии и описание языков” переклав з англійської А. Д. Шмелев. Праця побачила світ у Москві 1999 року в межах серії „Язык. Семиотика. Культура” (видавництво „Языки русской культуры”). Загальний обсяг праці – 780 с.

✓ Стаття Мізецької Віри „Мовна картина світу і деякі засоби її вивчення” опублікована в „Науковому віснику Чернівецького університету” (збірник наукових праць). Фахове видання 2005 року, обсяг статті – з 45 по 55 стор. До редколегії увійшло багато мовознавців, проте науковий редактор – В. В. Левицький. Збірник має багато випусків: зокрема цей 267-й випуск, належить до „Германської філології”. Вісник побачив світ у Чернівецькому видавництві „Рута”.

✓ Стаття Ірини Мірчук „Етнопсихологія і культура українського народу” опублікована 2000 року в – № 1–2 журналу „Народна творчість та етнологія”. Стор. 45–55.

✓ Саттю „Семиотична природа мовного знака як лінгвістична проблема” (стор. 383–385) підготували співавтори Ярослав Мельник і Наталія Мосюряк, готуючись взяти участь у ІХ Міжнародній конференції „Семантика мови і тексту”. Конференція пройшла в Івано-Франківську 26–28 вересня 2006 року. За матеріалами конференції того самого року було видано збірник статей у Прикарпатському національному університеті ім. Василя Стефаника (видавництво „ЦІТ”).

2. Формулювання мети, об’єкта і предмета дослідження (5 балів).

Тема наукової роботи „Українська мова в епістолярних текстах кінця ХІХ – поч. ХХ ст.”

Актуальність дисертації зумовлена дедалі нагальнішою потребою вдосконалення норм сучасної української літературної мови на підставі тих тенденцій її розвитку, що були характерні для періоду кінця ХІХ – початку ХХ ст. – часу найбільш активної нормотворчої діяльності української інтелігенції, в якій поєдналися наукові зусилля вихідців з усіх українських земель. Важливу аргументаційну базу для перегляду та обґрунтування тих чи інших правописних, стилістичних, граматичних норм можуть надати саме епістолярні тексти цього періоду, оскільки вони відображають тогочасне розмовне мовлення представників української інтелігентної верстви.

Актуальність дисертаційного дослідження підсилена ще й тим, що в сучасному українському мовознавстві бракує комплексних соціолінгвістичних праць, присвячених мовленню української інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. Використання епістолярних текстів цієї соціальної верстви дає змогу виявити ті специфічні мовні риси, які витворилися у співпраці східноукраїнської та західноукраїнської інтелігенції й були характерні для інтелігентського соціолекту. Такий підхід став продуктивним для висвітлення багатьох проблемних моментів, пов'язаних із взаємодією двох варіантів української літературної мови кінця XIX – початку XX ст.

КАРТКА № 15

1. Укладання бібліографії з теми дослідження або виправлення помилок у бібліографічному списку (5 балів).

✓ Автореферат кандидатської дисертації Алли Миколаївни Агафонової зі спеціальності 10.02.01 „Українська мова”, захищеної в Івано-Франківську 1999 року. Обсяг праці 19 стор., тема: „Авторизовані конструкції в сучасній українській мові”.

✓ Стаття Н. С. Антошин „Система гласных фонем в языке молдавских грамот XIV – XV вв.” у „Наукових записках” Ужгородського університету (збірник наукових праць). Фахове видання 1958 року, том 35, обсяг статті: з 109 по 134 стор. – До редколегії увійшло багато мовознавців, проте відповідальним редактором призначили доц. С. П. Бевзенка. Збірник побачив світ в Ужгороді (видавництво Ужгородського державного університету) в межах серії „Філологічний збірник (мовознавство)”.

✓ Стаття Світлани Адріанової „З історії Товариства „Український Народний Дім”” у газеті „Буковина” № 89 , число 1722 за 2007 рік, опублікована на стр. 3.

✓ Одноосібна монографія Н. Д. Бабич „Богословський стиль української мови у контексті стилістичної науки”, що вийшла друком у Чернівцях, зокрема у Видавничому домі „Букрек”, 2009. Обсяг праці – 216 стор. Бібліогр. у підряд. приміт.

✓ Стаття Л. В. Ажнюк „Стилістичний синтаксис універсалів канцелярії Богдана Хмельницького” в журналі „Мовознавство” № 4 за 1993 рік, опублікована на стор. від 47 до 52.

2. Формулювання мети, об'єкта і предмета дослідження (5 балів).

Тема наукової роботи „Засоби стилізації розмовності у прозі письменників Буковини початку XXI століття”

Актуальність дослідження мовотворчості українських письменників Буковини початку XXI ст. зумовлена не лише їхньою активною

роллю в сучасному літературному процесі, але й тим, що мовно-естетичні засади творчості митців слова тісно пов'язані з новою хвилею колоквіалізації мови прози. На часі вивчення: а) теоретичних і практичних підходів до опрацювання визначальної функціонально-стилістичної категорії 'розмовність', б) традиційних і нових засобів стилізації розмовності у творах М. Матіос, Г. Тарасюк, В. Кожелянка, М. Лазарука, В. Михайловського на тлі обґрунтування критеріїв виокремлення поняття „письменник Буковини”. Зокрема, ураховано екстралінгвальні чинники – *соціокультурний* (місце народження письменника, здобування освіти, початки літературної творчості; ступінь визнання в контексті літературно-мистецького розвитку; членство в регіональних відділеннях Спілки письменників України тощо), *красназавчий* (відображення історії та сучасного життя буковинського краю, самотності людей – персонажів творів, їхнього мовного втілення з використанням етно- та ареально маркованих одиниць тощо) та *психолінгвальний* (особливості ідіолектів письменників, для яких буковинські, покутські та гуцульські говірки стали базовими у формуванні мовомислення).

Дослідження мови прози буковинських письменників – один із важливих аспектів сучасної лінгвостилістики, орієнтованої: а) на опрацювання словника мови сучасних українських письменників Буковини – лексики та фраземики, їхньої тематичної основи, співвіднесеної з ідейно-естетичним змістом прози та узагальненої в ній повсякденно-побутової свідомості населення Західної України початку ХХІ ст.; б) на систематизацію ситуативно усталених комунікем, що засвідчують національні та етнічні особливості спілкування персонажів, прототипами яких стали сучасні носії буковинського, покутського, гуцульського говорів.

ЗАЛІКОВА МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА

Орієнтовний обсяг завдань

Тестові завдання за варіантами:

Блок I : 15 тестів з однією правильною відповіддю (15 балів).

Блок II : 1-ше, 2-ге і 3-тє завдання – по 10 балів; 4-тє завдання – 5 балів.

Зразки тестових завдань:

Блок I

КАРТКА № 1

1. Продовжте визначення: „Наука – це...”:

а) ...сфера людської діяльності, що спрямована на випрацювання та систематизацію нових знань про природу, суспільство, мислення та пізнання навколишнього світу;

б) ...результат людської діяльності – система отриманих наукових знань, одна із форм суспільної свідомості, соціальний інститут;

в) ...спосіб теоретичного дослідження або практичного здійснення якого-небудь явища або процесу.

2. Продовжте речення: „Під науковим методом розуміють...”:

а) ...процес або явище, яке породжує проблемну ситуацію і обране для дослідження;

б) ...науково обґрунтовані припущення, висунуті для пояснення якого-небудь процесу, що після перевірки можуть виявитися істинними або помилковими;

в) ...систему правил і прийомів підходу до вивчення явищ і закономірностей природи, суспільства, мислення; інструмент для відкриття об'єктивних законів дійсності.

3. Продовжте визначення: „Гіпотеза – це...”:

а) ...система поглядів на будь-що, головна думка при визначенні мети та завдань дослідження шляхів його проведення. Проведений задум, конструктивний принцип різних видів діяльності;

б) ...науково обґрунтовані припущення, висунуті для пояснення якого-небудь процесу, що після перевірки можуть виявитися істинними або помилковими;

в) ...визначення конкретного об'єкта й всебічне, достовірне вивчення його структури, характеристик, зв'язків на основі випрацюваних у науці принципів і методів пізнання, а також одержання корисних для діяльності людини результатів, впровадження у виробництво й одержання ефекту.

4. Продовжте речення: „Під метою наукового дослідження розуміють...”:

а) ...форму думки про певний предмет чи явище;

б) ...визначення конкретного об'єкта й всебічне, достовірне вивчення його структури, характеристик, зв'язків на основі випрацюваних у науці принципів і методів пізнання, а також одержання корисних для діяльності людини результатів, впровадження у виробництво й одержання ефекту;

в) ...сферу людської діяльності, направлену на випрацювання та систематизацію нових знань про природу, суспільство, мислення та пізнання навколишнього світу.

5. Продовжте визначення: „Спостереження – це...”:

а) ...метод пізнання, за якого об'єкт вивчають без втручання в нього, фіксують, вимірюють лише властивості об'єкта, характер його зміни;

б) ...науково обґрунтовані припущення, висунуті для пояснення якого-небудь процесу, що після перевірки можуть виявитися істинними або помилковими;

в) ...метод пізнання, у якому провадять не тільки споглядання й виміри, але й здійснюють перестановку, зміну об'єкта дослідження.

6. Продовжте речення: „Каталог предметний – це...”:

а) система економічних, організаційних і правових відносин щодо продажу і купівлі інформаційних ресурсів;

б) дані про наявну літературу з певного предмета та інформацію про її згруповані за предметними рубриками, які теж розташовані в алфавітному порядку;

в) система карток з описом видання, розташованих в порядку алфавіту за прізвищем авторів та назвами публікації, незалежно від їхнього змісту.

7. Продовжте речення: „Під науковою проблемою розуміють...”:

а) ... сукупність нових, діалектично складних теоретичних або практичних питань, що суперечать чинним знанням або прикладним методам у науці і потребують розв’язання за допомогою наукових досліджень;

б) ...наукове завдання, що охоплює незначну частину наукового дослідження;

в) ...найзагальніший емпіричний метод пізнання, у якому провадять не тільки спостереження й виміри, але й здійснюють перестановку, зміну об’єкта дослідження.

8. Продовжте визначення: „Тема наукового дослідження – це...”:

а) ...науково обгрунтовані припущення, висунуті для пояснення якого-небудь процесу, що після перевірки можуть виявитися істинними або помилковими;

б) ...складне наукове завдання, що охоплює значну частину дослідження й має перспективне значення;

в) ...частина наукової проблеми, яке охоплює одне або кілька питань дослідження.

9. Продовжте речення: „Дослідники висувають гіпотезу, якщо...” :

а) ...вони не мають достатнього досвіду;

б) ...відомих фактів недостатньо для пояснення причиново-наслідкових зв’язків, для мотивації певного мовного явища, а є потреба в тім, щоб його пояснити, узагальнюючи знання;

в) ...вони узагальнюють досвід своїх попередників.

10. Продовжте речення: „До наукових звань належить...”:

а) ...молодий учений;

б) ...магістр;

в) ...доктор філологічних наук;

г) ...професор;

д) ...завідувач кафедри.

11. Продовжте речення: „Синтез – це...”:

а) ...поняття сучасної науки, яке означає особливий спосіб організації наукових знань щодо того чи того бачення світу та відповідні зразки або моделі дослідження;

б) ...поєднання раніше виокремлених частин предмету дослідження в єдине ціле;

в) ...реферування інших текстів;

г) ...така форма мислення, унаслідок якої з одного або кількох суджень, що відображають зв’язки і відношення предметів дійсності

постає нове судження, міркування, нова думка, яка містить уже нове знання про досліджувані предмети, явища, процеси.

12. Продовжте речення: „Факт науковий – це...”:

а) ...дослівний уривок із твору, чийсь вислів, що його наводять (письмово чи усно) як констатацію або заперечення певної думки чи ілюстрації до фактичного матеріалу;

б) ...неформальна творча співдружність у межах будь-якого наукового напрямку висококваліфікованих дослідників, об'єднаних спільністю підходів;

в) ...дисертація;

г) ...методи мислення, емпіричного дослідження, а також технічні засоби;

д) ...реальність, складник основи наукового знання, віддзеркалення об'єктивних властивостей речей і процесів, що спричиняє появу нового систематичного знання.

13. Продовжте речення: „Прогнозування – це...”:

а) ... апробація досліджуваних явищ у контрольованих, штучно створених умовах;

б) ...один із засобів письмового опитування значної кількості респондентів за повною схемою анкети або опитувального листа;

в) ...спеціальне наукове дослідження конкурентних перспектив розвитку будь-якого явища; процес наукового передбачення майбутнього стану предмета чи явища на основі аналізу його минулого й сучасного; систематична, науково-обґрунтована інформація про якісні та кількісні характеристики розвитку цього предмета чи явища в перспективі;

г) ...вивчення об'єкта (оригіналу) через створення та дослідження його копії (моделі), що заміняє оригінал у певних аспектах, які цікавлять пізнання і потребують вивчення; непрямий, опосередкований метод наукового дослідження.

14. Продовжте речення: „Ієрархія (послідовність) основних етапів вивчення наукових джерел – це...”:

а) ...виписування цитат;

б) ...„швидке” читання матеріалу;

в) ...вибіркове читання окремих частин наукових джерел;

г) ...загальне ознайомлення з науковою проблемою;

д) ...перегляд літератури і систематизація даних;

ж) ...вивчення загальних робіт для формування уявлення щодо основних питань жлслідження, потім – опрацювання близьких до теми дослідження, а потім вести пошук нових видань спеціальної літератури.

15. Продовжте речення: „Резюме – це...”:

а) ...дослівний уривок із твору, чийсь вислів, що його наводять (письмово чи усно) як констатацію або заперечення певної думки чи ілюстрації до фактичного матеріалу;

б) ...короткий вичерпний висновок, що містить основні положення доповіді, промови, наукові праці, дискусії;

в) ...наукове завдання, яке охоплює визначну галузь наукового дослідження;

г) ...учення, система ідей або принципів, висока форма узагальнення і систематизації знань, спрямованих на визначення того чи того явища. Це форма синтетичного знання, у межах якого окремі поняття, гіпотези й закони втрачають колишню автономність і перетворюються на елементи цілісної системи наукових знань.

Б л о к І І

КАРТКА № 1

1. Розшифруйте (подайте повну назву) скорочення слів і словосполучень у бібліографічному описі:

Культ.	д. філол. н.
Вид.	обл.
Січ.	Пр.
К.	с.
Ін-т	м-б.

2. Подайте відповідні скорочення:

Член-кореспондент	головний редактор	професор
доцент	філологічні науки	
наприклад	збірник наукових праць	
навчальний посібник	автореферат	дисертація

3. Відповідно до правил бібліографічного опису внесіть правки у список використаних джерел:

1. В. О. Коломієць. Як виконувати курсову роботу? // Київ, Школяр, 20003, - 69 С.

2. Курсові і дипломні роботи. Від вибору теми до захищення. Автор-упорядник І.Н.Кузнецов. – Москва: Академкнига, 2003. 75.
3. Різун В. В. Тексти лекцій – Маси. – Київ, 2003 / Ін-т жур-ки, КНУ, Заг. Ред. В. Різуна. – 56 с.
4. Навч. посібник: Основи наук. досліджень. / Ковальчук В. В., Моїсєєв Л. М. - К.: Професіонал, 2005. – 208.
5. Іван Франко. Поза межами можливого // Збір. Тв. : 50 тт. – К., Т.45, Наукова думка, 1978. Ст.. 35-20.
6. M. Black. Models and Metaphores. N/ Y.< Ithaca, 1962, 267 P.
7. Колесник Р. Порушення прав людини. – Український юрист. Журнал сучасного правника. № 6 (18), червень 2004 р., ст. 23.
8. Н. Губенко. Народження насолоди // www.ukrjurist/com.ua - 2004. - Червень.
9. Кузик К. Що повинно дати учневі народної школи навчання рідної мови // Українська школа. – 1943. – Р.1. – Ч. 10-12, с. 21-32 (прод.).
10. Уклав Юрій Тимошенко. Зразки бібліографічного опису джерел у наукових працях. – Черкаси. Видавництво ЧДУ. 2003. 60 с.

4. Використовуючи коректорські знаки, відредагуйте подану нижче анотацію:

Рекомендовано МОНУ як посібник для студентів вузів всієї держави. Посібник для студентів професора Філіпенка Антона Сергійовича „Основи наукових досліджень” є конспектом лекцій із основ наукових досліджень (Київ, АКадемвидав, 2004) , де на 208 сторінках у серії „Альма-матер” розкривається сутність, роль, функції науки і наукових досліджень у політичному житті студентів.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ З КУРСУ „ОСНОВИ МОВОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ” (ECTS)

Оцінювання рівня та якості знань студентів із навчальної дисципліни „Основи мовознавчих досліджень” здійснюють із урахуванням індивідуальних особливостей студентів (як це передбачає диференційований підхід в організації навчального процесу).

„Відмінно” (А) – студент вільно й у повному обсязі володіє програмовим матеріалом базового курсу; виявляє поглиблене розуміння ключових слів лекції; вільно оперує теоретичними й історичними відомостями в галузі наукознавства, відповідною науковою термінологією, що її передбачає робоча програма навчальної дисципліни; ґрунтовно засвоїв рекомендовані до кожної теми джерела та спеціальну літературу; уміє критично аналізувати різні підходи до розв’язання актуальних питань мовознавчих досліджень, порівнює, систематизує, конкретизує їх; формулює власні висновки на ґрунті спостережень, моделює мовні явища та позовомні поняття, закономірності; прогнозує подальший їх розвиток; переносить раніше вивчені знання та вміння в нову ситуацію; самостійно обирає аспект запропонованої теми, висловлює власну позицію щодо ефективності організації науково-дослідної роботи, наводить приклади, аргументи, ілюструє відповідь власними прикладами; використовує авторитетні думки вчених для аргументації тих чи тих гіпотез, теоретичних положень; регулярно, кваліфіковано, використовуючи додаткову літературу й інтернет-джерела, готувався до практичних (семінарських) занять; правильно розв’язав усі завдання, наведені в блоках „Самостійна робота” та „Модуль-контроль”. Студент володіє нормами української літературної мови; його усне та письмове висловлювання вирізняється стильовою виразністю та комунікативною доцільністю.

Загальна сума балів: 90–100.

„Добре” (В) – студент у достатньому обсязі володіє програмовим матеріалом базового курсу; виявляє розуміння ключових слів лекції; вільно оперує теоретичними й історичними відомостями в галузі наукознавства; засвоїв рекомендовані до кожної теми джерела та спеціальну літературу; уміє критично аналізувати різні підходи до розв’язання

актуальних питань мовознавчих досліджень, порівнює, систематизує, конкретизує їх; формулює власні висновки на ґрунті спостережень, моделює мовні явища та позамовні поняття, закономірності; прогнозує подальший їх розвиток; переносить раніше вивчені знання та вміння в нову ситуацію; самостійно обирає аспект запропонованої теми, висловлює власну позицію, наводить приклади, аргументи, ілюструє відповідь власними прикладами; використовує авторитетні думки вчених для аргументації тих чи тих гіпотез, теоретичних положень; володіє нормами української літературної мови; усне та письмове висловлювання студента вирізняється стильовою виразністю та комунікативною доцільністю. Попри те, під час конкретного аналізу теоретичного матеріалу або виконання практичних завдань студент допускає незначні неточності чи похибки, які не впливають на загальну стрункість знань. Окрім того, слухач базового курсу досить активно готувався до практичних занять; загалом добре опрацював питання для самостійного вивчення; виконав завдання підсумкового модуль-контролю.

Загальна сума балів: 80–89.

„Добре” (C) – студент загалом володіє програмовим матеріалом курсу; виявляє розуміння ключових слів лекції; оперує теоретичними й історичними відомостями в галузі наукознавства; уміє критично аналізувати різні підходи до розв’язання актуальних питань мовознавчих досліджень, порівнює, систематизує, конкретизує їх; формулює власні висновки на ґрунті спостережень. Проте за аналізу мовних / позамовних явищ, специфіки різнотипних наукових робіт допускає окремі незначні помилки; власні висновки на ґрунті спостережень спричинюють труднощі; не завжди послідовно застосовує раніше засвоєні знання в новій ситуації; допускає окремі неточності в термінології, незначні похибки та неточності в доборі ілюстративного матеріалу, які не впливають на загальний результат, проте засвідчують часткове розуміння ним теоретичного і практичного матеріалу. Мовлення студента відзначається деякими порушеннями літературних норм української мови. Крім того, слухач дисципліни обов’язкового циклу виявляє обізнаність із конкретної теми і те, що він частково засвоїв рекомендовані до кожної теми джерела і спеціальну літературу; розкриває, але не в повному обсязі, питання підсумкового модуль-контролю.

Загальна сума балів: 70–79.

„Задовільно” (D) – студент опосередковано володіє програмовим матеріалом курсу, виявляє розуміння деяких ключових слів лекції; задовільно оперує теоретичними й історичними відомостями в галузі наукознавства. Проте в ході критичного аналізу різних підходів до

розв'язання актуальних питань мовознавчих досліджень допускає серйозні помилки, сплутує терміни, допускає неточності у визначеннях наукових понять; не може пояснити особливості написання та захисту наукової роботи, сформулювати власні висновки на ґрунті спостережень, не знає державних стандартів укладання бібліографії, не вміє визначати об'єкт і предмет дослідження. Мовлення студента відзначається порушеннями літературних норм української літературної мови. Загалом він володіє мінімальними знаннями, які дають змогу в майбутньому виконувати свої фахові функції та забратися науково-дослідною діяльністю, попри те, неповно розкриває спеціальні питання, закономірності, не зовсім точно трактує поняття і терміни. Практичний блок завдань виконує загалом правильно, однак допускає суттєві неточності. Крім того, слухач базового курсу демонструє фрагментарну обізнаність щодо змісту питань, які розглядали під час лекцій та роботи на практичних (семінарських) заняттях; обмежується мінімальним опрацюванням рекомендованої літератури; пасивно поводить себе на практичних заняттях, не виявляє належних навичок у ході композиційно-стильових особливостей різнотипних наукових текстів і бажання до самостійної роботи; частково розкриває питання підсумкового модуль-контролю.

Загальна сума балів: 60–69.

„Задовільно” (E) – студент поверхнево володіє програмовим матеріалом курсу, здебільшого вміє визначити деякі особливості науково-дослідної роботи, але не може пояснити її специфіку; застосування на практиці одержаних теоретичних знань спричинює істотні труднощі; плутається в термінології, допускає грубі помилки в доборі аргументів або ілюстративного матеріалу, не вміє встановлювати причиново-наслідкові зв'язки між мовними явищами. Мовлення студента відзначається грубими порушеннями літературних норм української мови; практичний аналіз програмового матеріалу виконує, однак допускає суттєві неточності й грубі фактичні помилки. Загалом студент володіє мінімальними знаннями, які дають змогу в майбутньому виконувати свої фахові функції, здійснювати реферування науково-довідкового матеріалу. Крім того, слухач курсу демонструє фрагментарну обізнаність щодо змісту питань, що їх розглядали під час лекцій та самостійної роботи на практичних заняттях; обмежується опосередкованим вивченням програмового матеріалу та мінімальним опрацюванням рекомендованої літератури; пасивно поводить себе на практичних заняттях, не виявляє належних навичок у ході композиційно-стильових особливостей різнотипних наукових текстів і бажання до самостійної роботи; фрагментарно розкриває питання підсумкового модуль-контролю.

Загальна сума балів: 50–59.

„Незадовільно з можливістю перескладання” (F_x) – студент поверхово володіє програмовим матеріалом курсу, не вміє визначити композиційні, змістові та мовностилістичні особливості різнотипних наукових текстів, пояснити специфіку науково-дослідної роботи, не вміє застосувати раніше засвоєні знання в новій ситуації; допускає грубі помилки у формулюванні обов’язкових рубрик вступної частини кваліфікаційної роботи, не вміє укласти списку використаної літератури й джерел ілюстративного матеріалу. Мовлення студента відзначається грубими порушеннями літературних норм української мови. Він не володіє термінологією, не розуміє значень конкретних теоретично-прикладних питань. Обсяги теоретичних знань і практичних навичок такого студента не достатні для виконання фахових обов’язків, проведення науково-дослідної роботи. Крім того, слухач курсу не відвідував частини лекційних та практичних занять; пасивно поводить себе на практичних заняттях, не виявив бажання до самостійної роботи; не опрацював рекомендованої літератури, у зв’язку з цим не орієнтується в програмовому матеріалі; не розкрив питання підсумкового модуль-контролю.

Загальна сума балів: 35–49 (із можливістю повторного складання).

„Незадовільно з обов’язковим повторним курсом” (F) – студент демонструє повне незнання програмового матеріалу; потребує повторного вивчення курсу. Слухач обов’язкового курсу не відвідував лекційних і практичних занять; не виявив бажання до самостійної роботи, не опрацював рекомендованої літератури, у зв’язку з цим не орієнтуються у виучуваних питаннях; не бажав відповідати на поставлені питання під час проведення практичних занять, фактично не засвоїв програму курсу; цілковито не розкрив питання підсумкового модуль-контролю.

Загальна сума балів: 1–34 (з обов’язковим повторним курсом).

Шкала оцінювання (ECTS)

Рейтингова оцінка	Оцінка за шкалою ESTS	Оцінка за національною шкалою	Залік за національною шкалою
90–100	A	5 (відмінно)	Зараховано
80–89	B	4 (добре)	
70–79	C	4 (добре)	
60–69	D	3 (задовільно)	
50–59	E	3 (задовільно)	
35–49	F _x	2 (незадовільно) з можливістю перескладання	Не зараховано
1–34	F	2 (незадовільно з обов’язковим повторним курсом)	Не зараховано

КРИТЕРІЇ ТА ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ (ECTS)

Оцінюючи кваліфікаційну (курсому, дипломну або магістерську роботу), Екзаменаційна комісія бере до уваги такі чинники:

– якість дипломної роботи загалом (її творчий характер, уміння автора аналізувати теоретичний матеріал, актуальність і перспективність теми дослідження, ступінь наукової новизни, доцільність обраної методики дослідження, логіку викладення матеріалу, обґрунтованість сформульованих практичних рекомендацій);

– самостійність у висвітленні проблеми;

– ретельність оформлення наукової роботи (стиль викладу, грамотність, бібліографію, ілюстративний матеріал, таблиці тощо);

– відгук керівника та оцінку наукового рівня дослідження рецензентом (на всі попередні положення слід спеціально наголосити в рецензії, яку має давати спеціаліст із відповідної галузі наукових знань, призначений кафедрою);

– якість доповіді (уміння чітко формулювати актуальність, мету й завдання роботи, коротко й доступно викладати суть дослідження, робити правильні аргументовані висновки; культуру мовлення, уміння дотримуватися регламенту, конкретно й лаконічно відповідати на поставлені запитання за темою дослідження).

Критерії оцінювання дипломних робіт

Для оцінювання атестаційної роботи застосовують 100-бальну систему. Оскільки випускна робота часто є продовженням курсового дослідження, презентуючи більш розгорнуто порушену наукову проблему, то її оцінювання включає критерії, згідно з якими оцінюють курсові роботи.

Оцінку „*відмінно*” (100–90 (A)) виставляють за умови, якщо:

1) обґрунтовано актуальність теми;

2) зміст роботи відповідає темі дослідження; тему висвітлено повністю;

3) дослідження виконане на високому науково-теоретичному та методичному рівні;

4) одержані результати систематизовані, висновки й рекомендації є переконливими;

5) дотримані всі вимоги щодо технічного й естетичного оформлення роботи, відповідність орфографічному, пунктуаційному, граматичному, лексичному, стилістичному стандартам;

6) вдало презентовано роботу під час захисту; продемонстровано вільне володіння матеріалом дослідження; оформлено відповідно до вимог;

7) у відгуку керівника на роботу зазначено оцінку „відмінно” (А), а в рецензії не менше як „добре” (В).

На оцінку „*добре*” (89–75 (В, С)) заслуговує робота, у якій:

1) обґрунтовано актуальність теми, тему висвітлено повністю;

2) дослідження виконане на високому науково-теоретичному та методичному рівні;

3) одержані результати систематизовані, проте висновки або не є переконливими, або відсутні рекомендації;

4) є незначні зауваження до оформлення роботи;

5) у відгуку керівника й рецензії на роботу зазначено оцінку „*добре*” (В, С).

Оцінку „*задовільно*” (74–50 (D, E)) виставляють, коли:

1) тема висвітлена повністю, але науково-теоретичний та методичний рівень її виконання не дуже високий;

2) зафіксовано суттєві недоліки у виконанні теоретичних і практичних частин роботи;

3) одержані результати систематизовані недостатньо, висновки зроблені непереконливо;

4) під час захисту продемонстровано середній рівень володіння матеріалом дослідження;

5) не дотримані всі вимоги до оформлення роботи;

6) у відгуку керівника й рецензії на роботу зазначено оцінку „*задовільно*” (D, E).

Оцінка „*незадовільно*” (49–1 (FX або F)) відповідає таким параметрам:

1) тему висвітлено поверхово;

2) науково-методичний рівень роботи низький;

3) одержані результати не систематизовані, висновки зроблені непереконливо;

4) робота повністю не відповідає вимогам щодо обсягу, оформлення та викладу змісту;

5) якщо випускник продемонстрував недостатнє розуміння сутності питань, які потрібно було висвітлити, допускав грубі помилки у відповідях або неспроможний був відповісти на запитання;

6) у відгуку керівника й рецензії на роботу зазначено оцінку „задовільно” (E).

Шкала оцінювання (ECTS)

Рейтингова оцінка	Оцінка за шкалою ESTS	Оцінка за національною шкалою	Залік за національною шкалою
90–100	A	5 (відмінно)	Зараховано
80–89	B	4 (добре)	
70–79	C	4 (добре)	
60–69	D	3 (задовільно)	
50–59	E	3 (задовільно)	
35–49	Fx	2 (незадовільно) з можливістю перескладання	Не зараховано
1–34	F	2 (незадовільно з обов'язковим повторним курсом)	Не зараховано

ДОДАТКИ

Додаток А

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА ДИПЛОМНИХ РОБІТ

1. Речення повиннісної модальності в сучасній українській мові.
2. Мова драматичних творів та публіцистики Сидора Воробкевича.
3. Особливості ідіолекту Івана Дзюби (на матеріалі літературознавчих праць та есеїстики).
4. Специфіка викладання фонетики у гімназійних класах.
5. Паремії зі структурним компонентом-зоономім в українській мові: семантичні та стилістичні аспекти.
6. Мовно-стилістичні особливості драми І. Карпенка-Карого „Хазяїн”.
7. Функціонування складних речень ускладненої структури у романі П. Загребельного „Роксолана” : структурно-семантичний аспект.
8. Структурно-семантична типологія не індикативних форм простого речення.
9. Синтаксичні засоби вираження авторської модальності у мовистилі Галини Тарасюк.
10. Особливості функціонування порівняльних конструкцій у мовистилі О. Гончара.
11. Мовний світ Василя Васкана.
12. Засоби гумору та сатири у творах Сергія Коваля.
13. Фразелогізми української мови в епістолярії Лесі Українки (структура і значення).
14. Діалектизми у драматичних текстах Юрія Федьковича.
15. Прислів'я та приказки зі структурним компонентом – словом на позначення їжі.
16. Мовні особливості колядок.
17. Жанр теле-інтерв'ю в сучасному україномовному медіа-дискурсі.
18. Методичний аспект фразеології сучасної української мови.
19. Мовні засоби вираження категорій простору і часу у драмі Лесі Українки „Лісова пісня”.
20. Локативні синтаксеми у позиційній структурі простого речення.
21. Незакінчені речення у структурі діалогічного мовлення.

22. Мовний світ Віри Китайгородської.
23. Семантико-функціональні особливості мови поезії Степана Пушика.
24. Образність мови засобами синтаксису на матеріалі мовостилю М. Матіос.
25. Засоби вираження авторського „Я” у публіцистичному стилі.
26. Засоби вираження авторської оцінки в епістолярії Ольги Кобилянської.
27. Перформативи в структурі простого речення (на матеріалі творів І. Роздобудько).
28. Висловлення обіцянки та зобов’язання у художньому тексті.
29. Функційні типи речень у дитячому мовленні (на матеріалі творів К. Малицької).
30. Лексико-фразеологічні засоби образності художнього мовлення Марії Матіос.
31. Лексико-семантичні особливості образних засобів політичного дискурсу (на матеріалі газети „Буковина” (кінця ХІХ – початку ХХ ст.).
32. Лексико-семантичні особливості поетичних образів шістдесятників (В. Стуса, В. Симоненка, Л. Костенко).
33. Дієслівне керування як тип підрядного зв’язку в реченневих структурах української мови.
34. Функціональні особливості позиційно стійких словосполучень у мові творів Василя Стефаника.
35. Складні речення з порівняльною підрядною частиною у мовистилі Ірини Вільде.
36. Лексико-стилістичні особливості політологічних та публіцистичних праць В. Липинського.
37. Система образних засобів у мові письменників-неокласиків (на матеріалі творів М. Зерова, М. Драй-Хмари, М. Рильського, П. Филиповича, Юрія Клена, Віктора Домонтовича).
38. Акцентуаційні особливості буковинських говірок (на матеріалі словника наголосів).
39. Лексичні та фонетичні діалектизми у прозі С. Яричевського.
40. Обрядова календарна лексика в буковинському діалекті.
41. Прислів’я та приказки з опорою на слово зі значенням „кухонне начиння”: етнолінгвістичний ракурс.
42. Лексика чоловічих ремесел у буковинських говірках.
43. Мовні засоби експресії в художньому тексті (на матеріалі мови роману Ліни Костенко „Записки українського самашедшого”).
44. Семантично-функціональні особливості епітета в мові творів Оксани Забужко.

45. Метафора та метонімія як засоби образності мови творів М. Г. Івасюка.
46. Граматичні доміанти у творах Ліни Костенко.
47. Лексичні засоби створення портретної характеристики у мовостилі Юрія Федьковича.
48. Обставинні детермінанти та особливості їх функціонування у мовостилі Василя Стефаника.
49. Часова транспозиція дієслівних форм (на матеріалі творів Марії Матіос).
50. Безособові та інфінітивні односкладні речення в сучасній українській мові.
51. Генітивні та квантитативно-генітивні речення в сучасній українській мові.
52. Лексичні та синтаксичні засоби вираження авторської модальності.
53. Граматичні особливості мови творів О. Гончара.
54. Функціональна транспозиція синтаксичних одиниць у діалогічному дискурсі (на матеріалі мовостилі сучасних письменників).
55. Невербальні засоби і конфліктний мовленнєвий жанр у мовостилі братів Капранових.
56. Лексико-семантичні групи складних слів-новотворів у мові творів Оксани Забужко.
57. Дієслівні індивідуально-авторські метафори сучасної модерної поезії.
58. Безприйменникове субстантивне керування у мовостилі Ірини Вільде.
59. Інноваційні технології на уроках української мови у старших класах.
60. Навчальний текст на уроках української мови в загальноосвітній школі.
61. Діалог як засіб навчання української мови.
62. Проблеми вивчення фонетики в школах з румунською мовою навчання.
63. Робота над словом на уроках української мови в школах з румунською мовою навчання.
64. Лінгвістичний аналіз тексту на уроках української мови.
65. Сучасні технології роботи з розвитку зв'язного мовлення.
66. Константи художньої мови Тамари Севернюк.
67. Назви осіб у текстах офіційно-ділового стилю західноукраїнського варіанта літературної мови кінця XIX – початку XX ст.: тематичні групи та словотвірні типи.

68. Образ автора як категорія лінгвістичного аналізу художнього тексту (на матеріалі психологічної розвідки Марії Матіос „Щоденник страченої”).

69. Порівняльні конструкції у мові творів Ольги Кобилянської.

70. Еквіваленти речення: структура, семантика, прагматика (на матеріалі творів Ірини Вільде).

71. Запозичення з англійської мови в сучасних засобах масової інформації (на матеріалі газет „Дзеркало тижня”, „День”, часопису „Український тиждень” та інших).

72. Концепт ЛІС у творах Ольги Кобилянської.

73. Грецизми у складі лексичного фонду української мови та в українських словниках іншомовної лексики, виданих у першій половині ХХ ст.

74. Прислівникова система у творах Михайла Стельмаха.

75. Ономатопні утворення у говірках Буковини (на матеріалі „Словника буковинських говірок”).

76. Словотвірні інновації в мові засобів масової інформації.

77. Антропонімікон творів Євгенії Ярошинської.

78. Онімний простір творів Василя Кожелянка.

79. Хронотоп твору Ліни Костенко „Берестечко”.

80. Категорія інтенсивності в сучасній українській мові.

81. Дуплексив у структурі простого ускладненого речення.

82. Категорія оцінки в українській мові (на матеріалі мови творів буковинських письменників).

ВИМОГИ ДО ТЕХНІЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ РОБІТ

Кваліфікаційну роботу друкують на одній стороні аркуша паперу формату А-4:

- *шрифт* – *Times New Roman* (для виокремлення прикладів, понять тощо допускають використання інших шрифтів, як-от: напівжирний, курсив, напівжирний курсив; підкреслення не допускаються);

- *розмір шрифту* – 14;

- *відстань між рядками* – 1,5 інтервали (до 30 рядків на сторінці);

- *верхній і нижній береги* – 20 мм, лівий – 30 мм, правий – 10 мм.

Усі сторінки роботи мають бути переплетені або ж прошнуровані і вкладені в папку. Шрифт друку повинен бути чітким, щільність тексту – однаковою, стрічка – чорного кольору.

Заголовки структурних частин дипломної роботи **ЗМІСТ, ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ, ВСТУП, РОЗДІЛ, ВИСНОВКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ, АНОТАЦІЯ** не мають номери, їх друкують великими літерами симетрично до тексту з нової сторінки.

Текст основної частини поділяють на розділи, підрозділи, пункти, підпункти. *Заголовки підрозділів* друкують маленькими літерами (окрім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою. *Заголовки пунктів* друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу в розрядці в підбір до тексту. У кінці заголовка, надрукованого в підбір до тексту, ставлять крапку.

Відстань між заголовком (за винятком заголовка пункту) та текстом повинна дорівнювати 3–4 інтервалам.

Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів, малюнків, таблиць подають арабськими цифрами без знака № у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці.

Першою сторінкою роботи є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок дипломної. На титульному аркуші номер сторінки не ставлять.

Розділи нумерують послідовно суцільною нумерацією в межах основної частини випускної кваліфікаційної роботи (між Вступом та Висновком). Перед назвою розділу вказують слово РОЗДІЛ та його

номер. Після номера крапку не ставлять, потім з нового рядка друкують заголовок розділу.

Підрозділи нумерують послідовно суцільною нумерацією в межах розділу. Перед назвою підрозділу ставлять номер розділу та номер підрозділу. Між номером розділу та номером підрозділу ставлять крапку (напр.: 2.1 Поняття про експресивні засоби мови – перший підрозділ другого розділу).

Пункти нумерують послідовно суцільною нумерацією в межах кожного підрозділу. Номер пункту складається з номера розділу, підрозділу і пункту, між якими ставлять крапку (напр.: 1.3.2 – другий пункт третього підрозділу першого розділу), потім у тому ж рядку подають заголовок пункту.

Ілюстрації (фотографії, схеми, графіки, карти тощо) і **таблиці** необхідно подавати в роботі безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці. Ілюстрації і таблиці, розміщені на окремих сторінках дипломного дослідження, включають до загальної нумерації сторінок.

Кожна ілюстрація, що її подають безпосередньо в роботі чи додатках до неї, повинна мати точну й коротку назву, вказану після номера ілюстрації. В окремих випадках ілюстрації доповнюють необхідними поясненнями.

Цифровий матеріал зазвичай оформляють у вигляді таблиць. Усі таблиці у роботі треба оформляти однотипно. Кожна таблиця повинна мати назву, яку розміщують над таблицею і друкують чи записують симетрично до тексту. Назву і слово *Таблиця* починають із великої літери. Таблицю розміщують після першого згадування про неї в тексті. Якщо вона складається з великої кількості рядків, то її можна переносити на інший аркуш. При перенесенні назву вміщують тільки над її першою частиною.

Під час написання дипломної роботи студент повинен подавати **покликання** на наукові джерела, на ідеях, висновках яких ґрунтується дослідження, або на матеріали, окремі результати з яких наводять у роботі. Якщо використовують відомості з монографій, оглядових статей тощо з великою кількістю сторінок, тоді в покликанні необхідно точно вказати номери сторінок джерела, на яке подане посилання. У тексті роботи покликання зазначають порядковим номером за переліком у списку використаної літератури. Цей номер, а також через кому номер сторінки, на якій знаходиться цитований матеріал, подають у квадратних дужках, напр.: [14, с. 48]. Якщо якусь роботу описують повністю, то в дужках зазначають тільки її порядковий номер, напр.: „... у працях [1–4]... проаналізовано...”.

У список використаних джерел включають усі використані автором дипломної роботи джерела незалежно від того, де вони надруковані: в окремому виданні, у збірнику, журналі, газеті тощо. Джерела потрібно розміщувати в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків. Якщо наводять кілька праць одного автора, то їх треба подавати за хронологією.

У списку використовують загальну нумерацію використаних джерел, а не нумерацію за розділами. Бібліографічний опис праць, що включені до списку, необхідно подавати згідно з вимогами державного стандарту.

Додатки оформляють як продовження роботи на наступних її сторінках, розміщуючи їх у порядку покликань у тексті. Кожен додаток повинен починатися з нової сторінки, обов'язково мати заголовок, розміщений симетрично до тексту і надрукований угорі малими літерами з першої великої букви. Додатки позначають великими літерами української абетки, починаючи з А, за винятком літер Г, Є, І, Ї, О, Ч, Ь. Після слова *Додаток* друкують літеру, що позначає його послідовність. Якщо в роботі один додаток, то його позначають *Додаток А*.

Додаток В

**ВРАЗКИ ТИТУЛЬНИХ АРКУШІВ
ДИПЛОМНИХ РОБІТ**

Форма № Н-9.02

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту України
29 березня 2012 року № 384

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

(повна назва факультету)

(повна назва кафедри)

**ДИПЛОМНА РОБОТА
(ОКР „СПЕЦІАЛІСТ”)**

на тему _____
_____
_____

Виконав: студент (ка) ____ курсу, групи ____
спеціальності

_____
(шифр і назва спеціальності)

_____
(прізвище та ініціали)

Керівник: _____
(прізвище та ініціали)

Рецензент: _____
(прізвище та ініціали)

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Чернівці–2016

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

(повна назва факультету)

(повна назва кафедри)

**ДИПЛОМНА РОБОТА
(ОКР „МАГІСТР”)**

на тему _____
_____
_____

Виконав: студент (ка) ____ курсу, групи ____
спеціальності

_____
(шифр і назва спеціальності)

_____
(прізвище та ініціали)

Керівник: _____
(прізвище та ініціали)

Рецензент: _____
(прізвище та ініціали)

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Чернівці–2016

ВЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ЗМІСТУ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ПАРЦЕЛЬОВАНІ КОНСТРУКЦІЇ В СИСТЕМІ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	10
1.1. Місце парцельованих висловлень у практиці мовознавчих студій.....	10
1.2. Термінологічні обшари поняття „парцеляція”	16
1.3. До проблеми диференціації понять „парцеляція” і „приєднання”	22
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ПАРЦЕЛЬОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ	28
2.1. Парцеляція на рівні простого речення	28
2.2. Парцеляція на рівні складного речення	35
2.3. Абзацна парцеляція.....	41
2.4. Комунікативно-прагматичні вияви парцельованих комунікатів.....	47
Висновки до розділу 2	54
РОЗДІЛ 3. ТЕКСТОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПАРЦЕЛЬОВАНИХ КОМУНІКАТИВ	55
3.1. Парцеляція як силістично вмотивований прийом у процесі мовленнєвого спілкування	55
3.2. Парцельовані комунікати у поетичних та прозових текстах: спільне та відмінне.....	61
3.3. Парцельовані комунікати та авторські розділові знаки.....	67
Висновки до розділу 3	73
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ	88

ВРАЗИ ОФОРМЛЕННЯ СПИСКУ ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел, який наводять у дипломній роботі (*Бюлетень ВАК України. – 2008. – №3. – С. 9–13*).

Бібліографічний опис документів здійснюється за :

- ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 „*Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1-2003, IDT)*” . – К. : Держстандарт України, 2007.

Слова і словосполучення скорочуються відповідно до:

- ДСТУ 3582–97 „*Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги і правила*”. – К. : Держстандарт України, 1998.

- ГОСТ 7.12.93 „*Библиографическая запись. Сокращения слов на русском языке. Общие требования и правила*”.

Наприклад:

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агафонова А. М. Авторизовані конструкції в сучасній українській мові [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Алла Миколаївна Агафонова. – Івано-Франківськ, 1999. – 19 с.

2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка [Текст] / Шарль Балли; [перевод Е. В. и Т. В. Вентцель; ред., вступ. ст. и прим. Р. А. Будагова]. – 2-е изд., стереотип. – М. : УРСС, 2001. – 416 с. – (Лингвистическое наследие XX века).

3. Бацевич Ф. Імпліцитні текстові засоби в повістях І. Франка [Текст] / Флорій Бацевич // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : матеріали міжнар. наук. конф. (Львів, 25–27 вересня 1996 р.) / ред. кол. : Бондар Л., Гнатюк М., Денисюк І. та ін. – Львів : Світ, 1998. – С. 662–666.

4. Гуйванюк Н. В. Синтаксичний статус вільних синтаксем [Текст] / Н. В. Гуйванюк // Verba Magistri : Мовознавство. Літературознавство. Журналістикознавство. Педагогіка. Методика : зб. наук. праць, присв. ювілею доктора філологічних наук, професора С. В. Ломакович / [за заг. ред. В. М. Терещенка та П. Б. Ткач]. – Харків, 2008. – С. 52–62.

5. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису [Текст] : монографія / А. П. Загнітко – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 378 с.

6. Золотова Г. А. Синтаксический словарь: Репертуар элементарных единиц русского языка [Текст] / Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1988. – 440 с.

7. Кадомцева Л. О. Ускладнення речень у світлі сучасної синтаксичної теорії [Текст] / Л. О. Кадомцева // Українське мовознавство : республ. міжвідом. наук. зб. / ред. кол. : І. К. Кучеренко (відп. ред.) та ін. – К. : Вища шк., 1989. – Вип. 16. – С. 60–65.

8. Падучева Е. В. Презумпции и другие виды неэксплицитной информации в предложении [Текст] / Е. В. Падучева // Научно-техническая информация. Информационные системы и процессы. – 1981. – № 11. – С. 23–30. – (Серия 2).

9. Пешковский А. М. Интонация и грамматика [Текст] / А. М. Пешковский // Избранные труды. – М. : Учпедгиз, 1959. – 511 с.

10. Федосюк М. Ю. Способы передачи новой информации в художественном тексте [Текст] / М. Ю. Федосюк // Научные доклады высшей школы. – 1983. – № 6 – С. 40–46. – (Филологические науки).

11. Языковая номинация (Виды наименований) [Текст] / докт. филол. н. А. А. Уфимцева, Е. С. Кубрякова и др.; отв. ред. В. А. Серебренников, А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1977. – 357 с.

Як правильно оформити список літератури до наукової роботи

КНИГИ

Однотомний документ

1. Опис видання за авторами:

Один автор:

Описуючи книгу одного автора, у відомостях про відповідальність повторюють прізвище автора та його ініціали, або повне ім'я й по батькові, або ім'я так, як вони представлені на титульному листі документа, напр.:

Андерш Й. Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською [Текст] : [монографія] / Й. Ф. Андерш. – К. : Наук. думка, 1987. – 192 с.

Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики [Текст] : підручник / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.

Скаб М. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери [Текст] : монографія / Марія Скаб. – Чернівці : Рута, 2008. – 560 с.

Д в а т р и а в т о р и :

Під час опису документів двох-трьох авторів зазначають прізвище й ініціали тільки першого автора, а потім у відомостях про відповідальність повторюють прізвище першого автора й через кому подають прізвища другого й третього авторів у тій формі, у якій вони представлені на титульному листі документа, напр.:

Вихованець І. Р. Граматика української мови [Текст] : [підручник] / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко. – К. : Рад. школа, 1982. – 208 с.

Ч о т и р и а в т о р и :

Документ, що має чотирьох авторів, описують за назвою, а у відомостях про відповідальність називають прізвища всіх чотирьох авторів у тій формі, у якій вони представлені в джерелі, напр.:

Дієслово в лексикографічній системі / [О. Г. Рабулець, Н. М. Сухарина, В. А. Широков, К. М. Якименко]. – К. : Довіра, 2004. – 259 с.

П'я т ь і б і л ь ш е а в т о р і в :

Документ, що має п'ять авторів, описують за назвою, а у відомостях про відповідальність указують прізвища перших трьох авторів у тій формі, у якій вони подані на титульному листі джерела. Участь інших авторів позначають скороченням [та ін.], напр.:

Формування здорового способу життя молоді : навч.-метод. посіб. для працівників соц. служб, для сім'ї, дітей та молоді / [Т. В. Бондар, О. Г. Карпенко, Д. М. Дикова-Фаворська та ін.]. – К. : Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2005. – 116 с.

Б е з з а з н а ч е н н я а в т о р і в :

ході опису збірників у відомостях про відповідальність указують прізвища осіб (ред., упоряд. та ін.) або організацій, що мають відношення до видання документа, у тій формі, у якій вони представлені в джерелі, напр.:

Історія української мови. Синтаксис [Текст] / Арполенко Г. П., Грищенко А. П., Німчук В. В. та ін. – К. : Наук. думка, 1983. – 504 с.

Українські народні думи та історичні пісні : зб. / [упоряд. та приміт. О. Таланчук]. – [2-е вид., допов.]. – К. : Веселка, 1993. – 239 с.

2. Багатотомний документ:

У процесі складання списку слід урахувати особливості впорядкування елементів опису на першому рівні багатотомного документа:

А. Як основний пропонують загальний заголовок багатотомного документа.

Б. У відомостях, що стосуються заголовка, наводять дані про кількість томів із маленької букви.

В. Щодо вихідних даних, то зазначають роки публікації першого й останнього томів, сполучених знаком тире, або один рік, якщо всі томи опубліковані впродовж одного року, напр.:

Потебня А. А. Из записок по русской грамматике [Текст] : в 4-х т. /

А. А. Потебня:

Т. 1–2. – М. : Учпедгиз, 1958. – 536 с.

Т. 3. – М. : Просвещение, 1968. – 551 с.

Т. 4. – М. : Просвещение, 1985. – Вып. 1. – 287 с.

Т. 4. – М. : Просвещение, 1985. – Вып. 2. – 406 с.

3. Частина збірників, матеріалів конференції, семінарів, читань:

Складаючи список, варто враховувати особливості подання відомостей у документі. Аналітичний бібліографічний опис здійснюють за схемою: відомості про складник документа // Відомості про ідентифікаційний документ. – Відомості про місце перебування частини в документі, напр.:

Андерш Й. Типологія простого слов'янського речення і український мовний матеріал [Текст] / Йозеф Андерш // *Ucrainica I. Současná ukrajinistika: problémy yazyka, literatury, a kultury* (K 65. narozeninám prof. Josefa Anderše) : Sborník článků. – 2. Olomoucké symposium ukrajinistů (26.–28. Srpna 2004). – Olomouc : Univerzita Palackého, 2004. – P. 21–25.

Адінцова Ю. А. Синсемантичність у системі предикатів [Текст] / Ю. А. Адінцова // *Актуальні проблеми менталінгвістики : зб. наук. статей за матеріалами V Міжнар. наук. конф. (12–14 травня 2007 р.)* / Міністерство освіти і науки України, Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького; відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси : Ант, 2007. – С. 47–48.

Арібжанова І. М. До питання про функціональний статус порівняльних конструкцій [Текст] // І. М. Арібжанова // *Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць / редкол. : О. І. Чередниченко (гол. ред.) та ін.* – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2004. – Вип. 14, кн. 1. – С. 19–24.

Бацевич Ф. Імпліцитні текстові засоби в повістях І. Франка [Текст] / Флорій Бацевич // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : матеріали міжнар. наук. конгр. (Львів, 25–27 вересня 1996 р.) / ред. кол. : Бондар Л., Гнатюк М., Денисюк І. та ін. – Львів : Світ, 1998. – С. 662–666.

Бевзенко С. До питання про модальні слова в українській мові [Текст] / С. Бевзенко // Наукові записки Львівського університету : зб. наук. праць / за ред. І. Ковалика. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1959. – Т. 37. – С. 188–191. – (Серія філологічна).

Вихованець І. Р. Принципи категорійної граматики української мови [Текст] / І. Р. Вихованець // III Міжнародний конгрес українців (Харків, 26–29 серпня 1996 р.) : доповіді та повідомлення / відп. ред. Івченко А., Тараненко О. – Харків, 1996. – С. 177–181. – (Мовознавство).

4. Розділ підручника, посібника тощо:

Вихованець І. Передмова. Основні питання морфології. Іменник. Прикметник. Числівник. Займенникові слова [Текст] // Вихованець І. Теоретична морфологія української мови: Академічна граMATика української мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. члена-кор. НАН України І. Вихованця. – К. : Унів. вид-во „Пульсари”, 2004. – С. 6–216.

ЧАСОПИСИ

1. Стаття з журналу

Медведєва Л. М. Слово як сфера взаємодії лексичних і граматичних значень [Текст] / Л. М. Медведєва // Мовознавство. – 1987. – № 3. – С. 28–34.

Савичуте Г. С. Предикаты цели и предикаты каузации [Текст] // Известия АН СССР. – 1980. – Т. 39. – № 6. – С. 539–548. – (Серія літератури і языка).

2. Стаття з газети

Коваленко А. Традиція і новаторство у світовій літературі [Текст] / Андрій Коваленко. – Буковина. – № 5. – С. 4.

ДИСЕРТАЦІЯ

Складаючи опис дисертації, варто дотримуватися такої рекомендації: у відомостях про відповідальність після прізвища подавати повне ім'я та по батькові дисертанта, напр.:

Кульбабська О. В. Вторинна предикація: семантична та морфолого-синтаксична типологія [Рукопис] : дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.01. „Українська мова” / Олена Валентинівна Кульбабська. – Чернівці, 2011. – 472 с.

АВТОРЕФЕРАТ ДИСЕРТАЦІЙ

У бібліографічному описі автореферату зазначають назву спеціальності. У відомостях про відповідальність ініціали подають перед прізвищем, напр.:

Кадомцева Л. О. Ускладнення структури простого речення (синтаксис, семантика, функції) [Текст] : автореф. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Лариса Олександрівна Кадомцева. – К., 1992. – 32 с.

РЕЦЕНЗІЯ

Мірченко М. Вторинна предикація у плані національної специфіки українського синтаксису. Рец. на монографію : Олена Кульбабська. Вторинна предикація у простому реченні (Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 672 с.) / Микола Мірченко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук. ред. Б. І. Бунчук. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – Вип. 547–548 : Слов’янська філологія. – С. 311–313.

ЗАКОНОДАВЧІ ТА НОРМАТИВНІ ДОКУМЕНТИ

У процесі опису таких документів у відомостях про видання зазначають: „Офіц. вид.”, напр.:

Кримінально-процесуальний кодекс України: за станом на 1 грудня 2005 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2006. – 207 с. – (Бібліотека офіційних видань).

СЛОВНИКИ, ДОВІДНИКИ, ЕНЦИКЛОПЕДІЇ

1. Словники:

У процесі опису словників обов’язково зазначають автора, і в такому разі описують за одним із проаналізованих вище зразків або зазначають прізвища редакторів, укладачів, упорядників тощо, напр.:

Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.

Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.

Словник іншомовних слів / [уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута]. – К. : Наукова думка, 2000. – 680 с.

Українська мова. Енциклопедія / [редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – [2-е вид., випр. і доп.]. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. – 823 с.

2. Довідники:

Українська література у портретах і довідках: Давня література – література XIX ст. : [довідник] / редкол. : С. П. Денисюк, В. Г. Дончик, П. П. Кононенко [та ін.]; гол. ред. С. В. Головка. – К. : Либідь, 2000. – 360 с.

3. Стаття з енциклопедії:

Єрмоленко С. Я. Мова фольклору / С. Я. Єрмоленко // Українська мова. Енциклопедія / [редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – [2-е вид., випр. і доп.]. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 353–354.

АТЛАСИ

Атлас українських говірок Північної Буковини. Словозміна. Службові слова / К. Ф. Герман. – Чернівці : Прут, 1998. – Т. II. – 216 с.

Куерда Х. Атлас ботаніки / Хосе Куерда ; [пер. з ісп. В. Й. Шовкун]. – Х. : Ранок, 2005. – 96 с.

КАТАЛОГИ

Університетська книга : осінь, 2003 : [каталог]. – [Суми : Унів. кн., 2003]. – 11 с.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОКАЖЧИКИ

Куц О. С. Бібліографічний покажчик та анотації кандидатських дисертацій, захищених у спеціалізованій вченій раді Львівського державного університету фізичної культури у 2006 р. / О. Куц, О. Вацеба. – Львів : Укр. технології, 2007. – 74 с.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

У процесі опису електронних ресурсів на електронних носіях зазначають їхні параметри та режим доступу до джерела, напр.:

Богомольний Б. Р. Медицина екстремальних ситуацій [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. мед. вузів III–IV рівнів акредитації / Б. Р. Богомольний, В. В. Кононенко, П. М. Чуєв. – 80 Min / 700 MB. – Одеса : Одес. мед. ун-т, 2003. – (Бібліотека студента-медика) – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 98. 2000, XP ; MS Word 97-2000. – Назва з контейнера.

Розподіл населення найбільш численних національностей за статтю та віком, шлюбним станом, мовними ознаками та рівнем освіти

[Електронний ресурс] : за даними Всеукр. перепису населення 2001 р. / Держ. ком. статистики України ; ред. О. Г. Осауленко. – К. : CD-вид-во „Інфодиск”, 2004. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор.; 12 див. – (Всеукр. перепис населення, 2001). Систем. вимоги : Pentium-266; 32 Мб RAM CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрана.

Джунусалієва Г. Д. Науковий текст в аспекті культури мови / Г. Д. Джунусалієва, Н. А. Ковальська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream

**ЗРАЗКИ ОФОРМЛЕННЯ
СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ
ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**

1. Андрієвська Е. Погляд з кручі : [сонети] / Емма Андрієвська. – К. : Всесвіт, 2006. – 175 с.
2. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. [Текст] / за ред. Марії Зубицької. – 2-е вид., допов. – Львів : Літопис, 2001. – 832 с.
3. Бабич Н. Небайдужим поглядом : [публіцистика різних років] / Надія Бабич. – Чернівці : Букрек, 2008. – 176 с.
4. Барка В. Поезія. Жовтий князь : [повість] / Василь Барка. – К. : Наук. думка, 1999. – 304 с.
5. Білаш О. Мовчать віки : [вірші] / Олександр Білаш; передм. : В. Бокия. – К. : ВАТ „Вид-во Київська правда”, 2006. – 120 с.
6. Васильченко С. Твори [Текст] / С. В. Васильченко; вступ. : О. С. Непорожній, В. П. Олійник. – К. : Молодь, 1973. – 448 с.
7. Винниченко В. К. Краса і сила [Текст] / Володимир Винниченко; упоряд., авт. прим. П. М. Федченко; передм. І. О. Дзевєрина. – К. : Дніпро, 1989. – 754 с.
8. Вишня Остап. Вишневі усмішки : [усмішки, фейлетони, нариси] / Остап Вишня; вступ. стаття та впоряд. М. Дузя. – Одеса : Маяк, 1983. – 271 с.
9. Вільде Ірина. Твори : в 5-ти т. / Ірина Вільде. – Т. 1 : Сестри Річинські : [роман] / передм. Р. Іваничука. – Кн. 1. – К. : Дніпро, 1986. – 640 с.; Кн. 2. – К. : Дніпро, 1987. – 424 с.
10. Вільшина О. Я – син вільного народу : [поезії, публіцистика, літературна критика] / Остап Вільшина; упоряд., вступ. ст. і приміт. Б. Мельничука. – Чернівці : Букрек, 2006. – 167 с.
11. Вознюк В. Відлуння твоїх кроків : [інтимна лірика] / Володимир Вознюк. – Тернопіль : Тернограф, 2006. – 150 с.
12. Воробкевич С. Вибрані твори [Текст] / Сидір Воробкевич. – К. : Дніпро, 1987. – 358 с.
13. Лепкий Б. Твори : в 2-х т. / Богдан Лепкий; упоряд. та автор приміт. М. М. Ільницький. – К. : Дніпро, 1991 :
Т. 1 : Поезія. Оповідання і нариси. Історичні повісті. – 862 с.
Т. 2 : Повість. Спогади. Виступи. – 719 с.
14. Незнайома : [антологія української „жіночої” прози та есеїстки другої половини ХХ–поч. ХХІ ст.] / автор. проект, упоряд., вступ. слово, бібліограф. відомості та прим. В. Габора. – Львів : Піраміда, 2005. – 600 с. – (Видавничий проект сучасної літератури „Приватна колекція”).

Кн. 1 / упоряд. В. Яременко (Україна), Є. Федоренко (США); наук. ред. А. Погрібний. – 703 с.

Кн. 2 / упоряд. В. Яременко (Україна), Є. Федоренко (США); наук. ред. А. Погрібний. – 719 с.

Кн. 3 / упоряд. В. Яременко (Україна), Є. Федоренко (США); наук. ред. А. Погрібний. – 687 с.

Кн. 4 / упоряд. В. Яременко (Україна), Є. Федоренко (США), О. Сліпушко (Україна); наук. ред. М. Наєнко. – 703 с.

15. Українські народні казки [Текст] / передм., упоряд. та адаптація текстів Лідії Дунаєвської. – К. : Веселка, 1991. – 367 с, іл.

16. Українські приказки, прислів'я і таке інше : зб. О. В. Марковича та інших / уклад М. Номис. – К. : Либідь, 2004. – 351 с.

Газетні видання за 2006–2015

1. Буковина (тижневик), м. Чернівці.
2. Буковинське віче (тижневик), м. Чернівці.
3. Вечірній Київ (щоденна газета киян), м. Київ.
4. Високий замок (тижневик), м. Львів.
5. Голос України (газета Верховної Ради України), м. Київ.
6. День (щоденна Всеукраїнська газета), м. Київ.
7. Донеччина (громадсько-політична обласна газета), м. Донецьк.
8. Молодий буковинець (тижневик), м. Чернівці.
9. Молодь України (тижневик, загальнополітична газета), м. Київ.
10. Освіта України (газета видавництва „Педагогічна преса”), м. Київ.
11. Погляд (тижневик), м. Чернівці.
12. Слово Просвіти (культурологічний тижневик Всеукраїнського товариства „Просвіта” імені Тараса Шевченка), м. Київ.
13. Час (тижневик), м. Чернівці.

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

- ГО:** Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів [Текст] / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
- ГСУМ:** Городенська К. Г. Граматичний словник української мови: Сполучники [Текст] / Городенська К. Г. – К., Херсон : Ін-т укр. мови НАН України, Херсон. держ. ун-т, 2007. – 349 с. [2].
- КСКТ:** Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов [Текст] / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Л. Г. Лузина / под общей ред. Е. С. Кубряковой. – М. : Изд. Моск. ун-та, 1997. – 245 с.

- ЛЕ:** Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
- Словник:** Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка : у 3-х т. [Текст] / за ред. д. філол. н., проф. М. А. Жовтобрюха:
Т. 1. – Харків, 1978. – 664 с.;
Т. 2. – Харків, 1979. – 680 с.;
Т. 3. – Харків, 1979. – 680 с.
- СЛТ:** Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов [Текст] / О. С. Ахманова. – М. : Сов. писатель, 1966. – 607 с.
- СС:** Золотова Г. А. Синтаксический словарь: Репертуар элементарных единиц русского языка [Текст] / Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1988. – 440 с.
- СУМ:** Словник української мови : в 11-ти томах. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. I–XI.
- СП:** Загнітко А. П. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова [Текст] / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк, Г. В. Ситар, І. А. Щукіна. – Донецьк : ТОВ ВКФ „БАО”, 2007. – 416 с.
- УМ:** Українська мова [Текст] : [енциклопедія]. – К. : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
- ФСУМ:** Фразеологічний словник української мови : в 2-х кн. [Текст] / уклад. : В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. / Ін-т української мови НАН України. – Вид. 2-ге. – К. : Наук. думка, 1999. – Кн. 1–2, 984 с.
- БЭС:** Языкознание. Большой энциклопедический словарь [Текст] / гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е. изд. – М. : Большая Росс. энциклоп., 1998. – 685 с.

ТИПОВІ ПОМИЛКИ В ЗМІСТІ Й ОФОРМЛЕННІ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

1. Зміст роботи не відповідає планові наукової роботи або не розкриває тему повністю чи основну частину проблем, які вона охоплює.
2. Сформульовані розділи (підрозділи) не відображають реальну проблемну ситуацію, стан об'єкта.
3. Мета дослідження не пов'язана з проблемою, сформульована абстрактно й не відображає специфіки об'єкта й предмета дослідження.
4. Автор не виявив самостійності, робота є плагіатом чи відвертою компіляцією.
5. Не здійснено глибокого й усебічного аналізу сучасних офіційних і нормативних документів, нової спеціальної літератури (останні 5–10 років) із теми дослідження.
6. Аналітичний огляд вітчизняних і зарубіжних публікацій із теми роботи має форму анотованого списку й не відображає рівня дослідженої проблеми.
7. Не розкрито змісту та специфіки організації власного експериментального дослідження (його суті, тривалості, місця проведення, кількості обстежуваних, їхніх характеристик), його методика, поверхово висвітлено основні положення.
8. Остаточний результат не відповідає меті дослідження, висновки не корелюють із задекларованими завданнями.
9. У роботі немає покликань на першоджерела, їх недостатньо або вказані не ті, із яких запозичено матеріал.
10. Розділ і підрозділ не варто закінчувати покликаннями, цитатами й ілюстративним матеріалом.
11. Бібліографічний опис джерел у списку використаної літератури наведено довільно, без дотримання вимог державного стандарту.
12. Як ілюстраційний матеріал використано таблиці, діаграми, схеми, запозичені не з першоджерел, а з підручника, навчального посібника, монографії або наукової статті.
13. Обсяг та оформлення роботи не відповідають вимогам, її виконано неохайно, із помилками та огріхами.

ПАМ'ЯТКА: ЯК ГОТУВАТИСЯ ДО ДОПОВІДІ ПІД ЧАС ЗАХИСТУ НАУКОВОЇ РОБОТИ ТА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЇЇ НА ЗАХИСТІ

1. Для студента дуже важливо оволодіти жанрами усного мовлення, що передбачає вміння працювати з додатковою літературою, самостійно здобувати й застосовувати знання, передавати їх іншим, говорити просто, виразно, зрозумілою мовою.

2. Доповідь – один із найпоширеніших жанрів публічного висловлювання. Її основна мета – донести до слухача певну інформацію так, щоб її зрозуміли і сприйняли.

3. Готуючись до публічного виступу з доповіддю, слід добре продумати її тему, структуру, визначити основну думку, скласти план, підготувати матеріал так, щоб упродовж короткого часу, відведеного для виступу (10 хвилин), викласти найсуттєвіше – те, що є результатом самостійного дослідження. Доцільно попередньо кілька разів прочитати текст доповіді вголос, бажано в присутності когось із рідних чи друзів. Необхідно витренувати потрібну інтонацію, перевірити за орфоепічним словником сумнівні випадки наголошування, розмежувати фрагменти, які варто докладно процитувати, і ті, які можна переповісти.

4. Оскільки доповідь загалом орієнтована на аудіосприйняття, доповідач повинен допомогти слухачам зрозуміти й запам'ятати новий матеріал: із самого початку встановити контакт з аудиторією, зацікавити темою, підтримувати увагу впродовж усього виступу.

5. У тому разі, коли результати дослідження важко сприйняти на слух, доповідач повинен подбати про унаочнення: роздавальний матеріал, схеми, таблиці, комп'ютерну презентацію тощо.

6. Щоб виступ мав успіх, був добре сприйнятий слухачами, потрібно зробити його оригінальним за викладом, своєрідним і неповторним. А для цього треба працювати над композицією доповіді. Найпоширенішою структурою доповіді вважають таку, що охоплює три складники: вступ, основну частину, висновки. Кожна частина має свої особливості, які треба враховувати в процесі підготовки доповіді. Не варто зачитувати текст доповіді з папірця. Краще викладати основні тези на окремому аркуші і, послуговуючись ними, намагатися виступати, не заглядаючи в повний текст.

7. Від того, як оратор розпочав доповідь, значною мірою залежить її успіх. Невдалий початок знижує інтерес слухачів до теми, послаблює увагу. У вступі доповіді виокремлюють її тему, далі з'ясовують при-

чини її вибору (актуальність, недостатня дослідженість проблеми), формулюють мету доповіді, іноді коротко викладаючи історію питання. Досвідчені доповідачі рекомендують розпочинати виступ із цікавого прикладу, цитати, афоризму тощо. У вступі також може бути використана цитата, яка змусить слухачів задуматися над словами промовця, глибше усвідомити висловлене положення.

8. Основну частину розпочинають із характеристики проблеми. Після виокремлення її основного аспекту, варто запропонувати слухачам перспективу обговорення (наприклад: „*Обговорення проблеми, на наш погляд, доцільно зосередити навколо таких основних положень: 1), 2), 3)...*”). Обговорення кожної конкретної тези в наступній частині доповіді робить її чіткою, логічною, даючи змогу підготувати перехід до висновків.

9. Говорити треба повільно, робити паузи, дотримуватися правильної інтонації. Не варто говорити занадто тихо, бо це справляє враження людини, яка не вірить у свої сили. Виступаючи, потрібно постійно спостерігати за аудиторією: якщо оратора перестали слухати, варто змінити тон мовлення, іавести цікавий факт, ніколи не намагатися перекричати аудиторію. Якщо погрібно заглянути до рукопису, опускають очі, не нахиляючи голови. Варто контролювати своє мовлення, уникаючи слів-паразитів, не заповнюючи паузи звуками на кшталт: „*e-e*”, „*м-м-м*” тощо.

10. Потрібно пам’ятати, що слухачам не байдуже, куди дивиться доповідач. Виступаючи з доповіддю, не варто час від часу поглядати у вікно, кидати погляд на стіни, опускати очі чи піднімати їх до стелі, розглядати свої руки, тим паче, дивитися на аудиторію „відсутнім” поглядом, бо, звісно, це не сприяє взаєморозумінню між оратором й аудиторією. Якщо ж під час виступу переводити повільно погляд з однієї частини аудиторії на іншу, то можна створити враження гарного зорового контакту зі слухачами. Саме за таких умов можна розраховувати на успіх.

11. Переконливе, яскраве закінчення доповіді запам’ятовують слухачі, воно залишає приємне враження про себе. Тому наприкінці варто повторити основну думку, підсумувати найважливіші положення. Якщо перші слова оратора повинні завоювати увагу слухачів, то останні – покликані посилити ефект виступу.

12. Слід бути тактовним, уживати етикетні формули на кшталт: „*Вельмишановні члени комісії!*”, „*Дякую за увагу!*”, „*Дякую за запитання!*” тощо. Беручи участь у дискусії, потрібно ставитися до опонента з повагою. У разі незгоди з тим чи тим зауваженням необхідно делікатно й аргументовано з’ясувати власне бачення дискутованої проблеми.

Поради щодо вибору слів:

- для збагачення словникового запасу читайте твори авторитетних людей, слухайте виступи інших учасників і принагідно записуйте слова та вислови, які ви хотіли б уживати у своєму мовленні;
- виявіть, які слова ви вживаєте надто часто, і замініть їх іншими;
- навчіться точно висловлюватися, вибирайте влучні й однозначні слова;
- пам'ятайте: часте вживання абстрактних понять вимагає від слухачів великого напруження (наприклад, афоризми не можна вживати без пауз).

Конструювання речень:

- чергуйте довгі речення з короткими; довгі речення важко сприймати й розуміти, натомість велика кількість коротких речень робить мовлення монотонним;
- часте вживання особових займенників замість імен може спричинити неправильне тлумачення сказаного;
- основну думку завжди треба висловлювати головним компонентом складного речення, а не підрядним;
- речення, у якому кілька іменників стоять поряд, сприймати важко;
- розповідь потрібно будувати від простого до складного, від невідомого до відомого.

Жести:

- не робіть незвичних жестів, які привертають до себе надмірну увагу, жести мають доповнювати й супроводжувати усне слово;
- не починайте й не закінчуйте промову несподіваним жестом.

Уміння переконувати:

- навчіться справляти на слухачів приємне враження своїм зовнішнім виглядом, поведінкою та манерами;
- для того щоб переконати когось, треба знайти необхідні аргументи, які слід упорядкувати й сформулювати;
- якщо промовець сповнений натхнення, він неодмінно викличе інтерес у слухачів;
- добираючи аргументи, потрібно враховувати освітній рівень слухачів, їхню поінформованість із теми, можливі контраргументи;
- переконувати людину легше під час дискусії, а не на лекції;
- промовець має справляти враження переконаної й упевненої у своїх силах людини, яка добре знає свій предмет.

Отже, публічний виступ – це мистецтво, яке потребує творчого підходу. Свого часу Платон зауважив: „Усяка промова повинна бути складена, наче жива істота, – у неї повинно бути тіло з головою й ногами, причому тулуб і кінцівки повинні пасувати одне одному й відповідати цілому”.

ДОПОВІДЬ-ВИСТУП НА ЗАХИСТІ

Вельмишановна Голово державної екзаменаційної комісії, високоповажні члени державної екзаменаційної комісії, присутні. Вашій увазі пропонуємо дипломну роботу (ОКР „Магістр”) на тему „Концепти ГРІХ та СПОКУТА в українській прозі другої половини ХХ століття”.

Актуальність дослідження зумовлена потребою всебічного вивчення концептів як ментальних утворень, що є важливим усвідомленням типізованого фрагменту досвіду, що зберігається в пам’яті людини. Типізованість цих одиниць закріплює уявлення як різні стереотипи; їх усвідомлення дає змогу передати інформацію про них іншим людям; їх значущість фіксує в індивідуальному та колективному досвіді важливі (і тому емоційно марковані) характеристики дійсності. Концепти ГРІХ та СПОКУТА не були об’єктом вивчення наукових студій у дихотомічному аспекті.

Поняття гріха та спокути є одними з найважливіших чинників духовного життя людини, тому важливим є з’ясування лінгвокультурної специфіки цих концептів та механізмів їх мовної концептуалізації в художніх текстах. Окрім того, проза II половини ХХ ст. уперше стала об’єктом кваліфікаційного дослідження, у якому виявлено специфіку функціонування лінгвістичних засобів омовлення концептів ГРІХ та СПОКУТА.

Тему дипломної роботи затвердила кафедра сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Джерельною базою роботи стала картотека, створена на основі вибірки лексем, які охоплюють концепти „грїх” та „спокута” в мові художніх творів II половини ХХ ст.

Мета презентованої праці полягає в здійсненні комплексного аналізу концептів ГРІХ та СПОКУТА, а також у з’ясуванні особливостей їх вербалізації в текстах творів українських прозаїків другої половини ХХ століття.

Мета передбачає розв’язання таких **завдань**:

1) проаналізувати теоретичні положення про вивчення особливостей вербалізації концептів, викладені у працях українських і зарубіжних лінгвістів та філософів, художньо-образну картину світу, у якій вербалізуються концепти, установити мовні категорії, поняття, ідеї, з якими вони корелюють;

2) виявити мовні засоби експлікації концептів ГРІХ та СПОКУТА в мові художньої прози другої половини ХХ ст.;

3) визначити обсяг концептів ГРІХ та СПОКУТА, зафіксований у

мові та зреалізований у конкретних досліджуваних текстах;

4) з'ясувати особливості сполучуваності лексем, що вербалізують концепти ГРІХ та СПОКУТА;

5) проаналізувати похідні від лексем, що вербалізують концепти ГРІХ та СПОКУТА і з'ясувати частотність їх уживання.

У першому розділі „Теоретичні засади дослідження концептів у мові художньої прози” здійснено виклад наукових поглядів на проблему співвідношення концептуальної та мовної картин світу, з'ясовано термінологічну базу дослідження, встановлено взаємозв'язки між мовною картиною світу та мовою художньої прози. Мова художньої прози відіграє визначальну роль у процесі відбиття мовної картини світу у текстах прозових творів. Мова художньої прози вербалізує концепти, які є ключовими елементами мовної картини світу, урізноманітнює семантичну структуру лексем, які їх називають, надає їм оригінальної форми вираження, підсилює та увиразнює їх смислове навантаження. Поглиблений аналіз мови художньої прози, а саме особливостей відбиття мовної картини світу у прозових творах другої половини ХХ століття, дає нам змогу описати специфіку національної картини світу цього періоду, обґрунтувати значення концептів ГРІХ та СПОКУТА для носіїв мови, також виявити особливості вербалізації названих концептів. Будь-який художній твір є цілісною і замкнутою структурою, всі елементи якої розміщені навколо образу автора, який є єдиним центром організованої системи. Картина світу у художньому творі не є відзеркаленням світу, завжди наявне певне його тлумачення, визначене автором. Осмислення світу здійснюється окремим суб'єктом, який володіє різними природними здібностями і хистом. Образ автора надихає зображуване, роблячи його емоційно насиченим, естетичним, художнім.

Художній текст – це відображення індивідуальної авторської картини світу, яка є варіантом художньої картини світу. Художня картина світу охоплює загальну частину – мовну картину світу, а також інтерпретовану частину, у якій знаходять відображення індивідуально-авторське сприйняття дійсності, особистісні знання і досвід.

Художній концепт – структура когнітивного рівня мовної особистості, репрезентована мовними одиницями, засобами художньої образності, яка відображає художньо-образне світосприйняття та має лінгвокультурну специфіку. Під художнім концептом ми розуміємо ментально-мовну одиницю, що має ім'я, трансформоване у свідомості письменників певного періоду і репрезентоване у художніх творах за допомогою мовних засобів і стилістичних прийомів. Художній концепт сформований із співвідношення авторських і змістового концептів стає важливим елементом ментальної бази ідіостилію письменників.

Як правило, вихідним в описі експлікації художнього концепту є вибір ключового слова-репрезентанта. Одними із центральних у концептосфері художньої картини світу, хронологічно обмеженої II половиною XX ст., є концепти ГРІХ та СПОКУТА, виокремлення яких пов'язане з високою частотністю вживання лексем, які їх номінують, у художніх текстах. Аналіз текстів художніх творів виявив, що прозаїкам означеного періоду притаманні активні пошуки втілення естетичних концепцій українського народу, незважаючи на суспільно-історичні умови епохи. Адже друга половина XX століття – це радянська доба, яка насаджувала свою ідеологію в усі галузі життя суспільства. Значною мірою це стосується атеїстичних настанов, а також антинаціональних поглядів, що проявлялось у забороні релігії та замовчуванні національної історії українського народу. Попри все, в літературі з'являється феномен шістдесятництва, а також з'являються романи на історичну тематику, автори яких піднімають ідеї національного самовизначення та естетичних пошуків народу. Зокрема, це полягає в зосередженні мовностильової образності творів на вербалізації концептів ГРІХ та СПОКУТА, які конструюють концептуальну картину світу народу поряд з такими бінарними концептами, як ЖИТТЯ – СМЕРТЬ, ДОБРО – ЗЛО, САКРАЛЬНЕ – ПРОФАННЕ.

Другий розділ „Концепти ГРІХ та СПОКУТА як об'єкт вивчення різних наук” присвячено огляду філософських, релігійних, етнографічних та лінгвістичних праць, у яких піднімались проблеми гріха та спокути. Також здійснено етимологічний аналіз лексем, які є репрезентантами названих концептів. Зокрема, з'ясовано, що у структурі лексеми *grіx* первинним є сакральний елемент. Що стосується лексеми *спокута*, її етимологія залишається нез'ясованою. Ми можемо припустити, що вона пов'язана з таким місцем у домівках українців, яке називається *покут*, де стояли ікони. Українці молились до ікон, калялись перед ними у своїх гріхах та щирими молитвами спокутували їх.

У третьому розділі „Експлікація концептів ГРІХ та СПОКУТА в українській художній картині світу” ми з'ясували, що довкола концептів ГРІХ та СПОКУТА формується концептуальне поле, що охоплює граматично розрізнені за частинами мови вербалізатори обох концептів, які їх формують. Враховуючи чинник світогляду, ми загострили увагу на проблемі осмислення дійсності мовними особистостями письменників.

Проаналізований матеріал дає підстави констатувати, що гріховний вчинок оцінюється у кожному окремому випадку з урахуванням безпосередніх умов, за яких він стався. Ціннісний аспект відрізняє релігійне та світське осмислення гріха.

Слово *гріх* володіє високим словотвірним потенціалом. Серед дериватів іменники (*грішник, грішниця, гріхопадіння, гріховність, безгрішність, прогрішення, грішок, гріховник, перегрішення*), прикметники (*грішний, безгрішний, непогрішний, гріховний, безгріховний*), дієслова (*грішити, согрішити, згрішити, розгрішити, прогрішити, зогрішити*), прислівники (*грішно, гріховно, безгрішно*). Домінанта *гріх* є ідентифікатором усіх похідних слів, тобто тлумачення кожного з них, не залежно від ступеня деривації, передбачає звернення до домінантного слова. Це означає, що в процесі номінації певної сутності, пов'язаної з поняттям „гріх”, риси цього поняття залишаються незмінними і виступають статичним компонентом значення.

Концепт СПОКУТА представлений лексемою *спокута (покута)*, яка є його іменем. Ще натрапляємо на лексему *епітимія*, яка також вербалізує названий концепт.

Мова художньої прози аналізованого періоду вербалізує концепти ГРІХ та СПОКУТА у тісному взаємозв'язку, який виявляється у сполучуваності лексем, що вербалізують названі концепти. Аналіз сполучуваності лексем-вербалізаторів концепту ГРІХ виявив, що прикметник *грішний* у мові художньої прози другої половини ХХ ст. означає такі іменники: *діло, душа, чоловік, народ, Адам, промисел, блудниці, ніч, людина, люд, спрага пізнання, раб (Божий), сьогочасність, персона, думки, очі, власть, своєкористя, різниці, оболонка (тобто, тіло людини), світ, земля, засоби, любов, кохання, вуста, парубки, отець, піп, марева, життя, тіло*. Лексеми *спокута (покута)*, а також похідні від них виконують функцію означення в таких словосполученнях: *покутницьке призначення, покутний шлях, спокутна потреба, неспокутний гріх, покутний камінь, лепетання покутне*.

Також цей взаємозв'язок підтверджується наявністю у структурі концепту ГРІХ дихотомічної пари „*грішний – праведний*”, адже, за народними уявленнями, а також за церковним каноном, що репрезентує єдність у поглядах на цю проблему профанного та сакрального світоглядів, очищення від гріха, тобто праведність, досягається спокутою. Крім того, ми вводимо у роботу новий термін – „концептуальна дихотомія”, який пропонуємо визначати так: концептуальна дихотомія – це спосіб взаємодії концептів, який передбачає повну або часткову опозицію значень лексем-репрезентантів відповідних концептів, кожен з яких своїм існуванням передбачає існування іншого, а власне відношення між концептами у концептосфері побудовані на принципі антиномій у мові.

Зафіксовані у мові художньої прози епітети до лексеми *гріх* дають змогу поповнити відповідні епітетні гнізда „Словника епітетів

української мови”): *колишні й нинішні гріхи, давні гріхи, криваві гріхи, чужі гріхи, тяжкі гріхи, соромітний гріх, несусвітний гріх, солодкий гріх, гіркий гріх, найсолодший гріх, страшний гріх, народний гріх, людські гріхи, вітцівські і свої власні гріхи, дівочий гріх, гріх першородний / первородний, содомський гріх, смертні гріхи, гріх смертельний, вольня і невольня гріхи його, вільні й невольні гріхи, мимовільний гріх, гріхи зумисні й незумисні, великий гріх, невеликі гріхи, більший гріх, найбільший гріх, видимі й невидимі гріхи, неземні гріхи*. Епітети до лексем, що вербалізують концепт СПОКУТА є менш численним, проте це не применшує їх цінності: *церковні покути, мирна спокута, найбільша покута, легка спокута, дешева спокута, мала покута*.

Виступаючи фрагментами МКС, концепти ГРІХ та СПОКУТА експлікують як універсальні, так і національно-специфічні стереотипи, уявлення, образи (напр. Вічний Грішник, Вічний Жид, Агасфер, Марко Проклятий), пріоритети, оцінки, що, трансформувались у свідомості письменників другої половини ХХ ст., відображають специфіку національного менталітету у його духовно-етнічній та соціокультурній іпостасях. Актуалізуючись у контексті осмислення долі людини, сутності людського буття взагалі, концепти ГРІХ та СПОКУТА виявляють особливе етнокультурне наповнення.

Запропонована методика дослідження концептів ГРІХ та СПОКУТА, а також результати, яких ми досягли у процесі аналізу, відкривають можливість реконструкції національної мовної картини світу крізь призму мислення народу – носія мови. Дякую за увагу!

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕЗ ДОПОВІДІ НА ЩОРІЧНІЙ НАУКОВІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ

Текст статті друкують українською мовою на якісному лазерному принтері, обсягом 2 повні сторінки А 5 (148*210) з такими берегами:

- верхнє – 2,0 см.
- нижнє – 2,5 см.
- правє – 2,0 см.
- лівє – 2,0 см.

Щільність тексту – 36–40 рядків на сторінку (1 міжрядковий інтервал).

Шрифт: Times New Roman; **розмір** – 11 пт, список літератури – 10 пт.

Абзац – відступ 5 мм. (користуватись переносом).

Формат сторінки друкованого тексту – 110x160 мм.

Автора вказують у правому куті напівжирним шрифтом, розмір – 12 пт. (повністю ім'я, а потім прізвище). Нижче – науковий керівник, із зазначенням перед прізвищем посади (асист., доц., проф., асп.).

Назва статті – посередині сторінки звичайним шрифтом, жирним, розміром 12 пунктів.

Список літератури подають наприкінці статті розміром 10 пунктів у алфавітному порядку.

У покликаннях в тексті в квадратних дужках вказують номер позиції в списку літератури і сторінку, напр.: [2, с. 234].

Примітки внизу сторінки не допускаються.

Зважаючи на те, що конференція студентська, співавторами статей можуть бути тільки студенти.

Студент подає до друку лише **одну** доповідь.

Тези студентських доповідей затверджують на засіданні випускової кафедри, раді факультету та подають у науково-дослідну частину:

- а) рішення ради факультету про рекомендацію робити до друку;
- б) надруковані тези доповідей студентів, перевірені та підписані (олівцем на звороті) науковим керівником;
- в) електронний варіант.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ТЕЗ ДОПОВІДІ НА ЩОРІЧНІЙ НАУКОВІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ

Майя Торчанська

Науковий керівник – асист. Шатілова Н. О.

Фольклорні елементи в мові прози Г. Ф. Квітки-Основ'яненка

Мова фольклору – невичерпне джерело художньої образності, адже в ній віками відібрано і закарбовано все краще, притаманне мові кожної нації. Серед майстрів українського художнього слова важко відшукати таких, хто б у своїй творчій праці не звертався до безцінних фольклорних надбань.

Мета статті – виявити фольклорні елементи в мові прозових творів Г. Квітки-Основ'яненка, першого українського прозаїка, який посідає визначне місце серед українських письменників дошевченківської доби. Продовжуючи сміливі починання І. П. Котляревського, він використав невичерпні багатства загальнонародної розмовної мови та фольклору для збагачення літературної.

Життя і творчий шлях письменника постійно перебуває в колі зацікавлень науковців (І. Г. Булашенко, Я. І. Вільна, О. І. Гончар, М. Л. Гончарук, І. О. Денисюк, С. Я. Єрмоленко, С. Д. Зубков, П. О. Лобас, І. П. Макухіна та ін.). Мову творів видатного письменника досліджували С. П. Бирик, І. К. Білодід, О. І. Борзенко, Н. О. Бучко, Л. В. Веневцева, З. М. Веселовська, Ф. П. Медведєв, О. Г. Муромцева, І. В. Муромцев, М. Ф. Наконечний, О. С. Скорик, О. В. Ятищук та ін.

У сучасному мовознавстві фольклорні елементи не отримали чіткої дефініції. Власне лінгвістичним змістом поняття фольклоризму наповнила С. Єрмоленко, запропонувавши розрізняти загальне поняття *фольклоризми*, тобто створені за фольклорними зразками словотвірні, фразеологічні, синтаксичні одиниці, які виконують певні функції в різних жанрах художнього стилю, та *макрофольклоризми* – твори, що фактично становлять різновиди народнопісенних текстів [1].

З-поміж різноманітних засобів народнопісенності в творчості Г. Квітки-Основ'яненка найпоширенішими є такі:

1) зменшено-пестливі форми з суфіксами: **-очк-** (*матіночка, рибочка, голубочка, перепілочка*), **-ечк-** (*сонечко, словечко, гніздечко, ложечка*), **-оньк-** (*слізоньки, дівоньки*), **-еньк-** (*рідненькая, матусень-*

ка, веселенька, швиденько), **-есеньк-(ріднесенька, потихесеньку, помалесеньку, частесенько, білесенька)**; напр.: Обділила, випроводила, **слізюнки втерла, біжить** (с. 287); Лягла спати: як **се частесенько** й **бувало** (с. 310); Напала поночі засув і вже довго його двигала, **потихесеньку, помалесеньку** (с. 315);

2) народнопісенні порівняння: *дівчина, як зірочка; хлопець, як дуб; висока, прямесенька, як стрілочка; очі, як зірочки; зів'яла, як садовий цвіточок; хороша, як тая квіточка; як зірочка між тими зірками*, напр.: **Очі вона мала такі, як зірочки** (с. 45); Була вона **висока, прямесенька, як стрілочка** (с. 43);

3) постійні епітети: *рідний край, червона калина, біла рученька, чепурний чуб, козацькі вуса, гарний хлопець, червоні черевички, шовкова запаска, червоні нитки, розплетені коси*, напр.: **Не сердься на мене, не відворочуйся, не затуляй очиць твоїх білою рученькою** (с. 310); **Сорочка на ній біленька, тоненька, сама пряла і пишніі рукава сама вишивала червоними нитками** (с. 44);

4) прикладкові структури: *дівчина-весна, велетень-рибалка, юнак-красень, Дніпро-ріка, журба-туга, звіробій-трава, сон-трава, думка-гадонька*, напр.: **І журба-туга на тім полі** (с. 57); Тоді загорілися іскри в чорних очах **красеня-юнака** (с. 275);

5) редуplikовані форми: *благала-благала, плакала-плакала, геть-геть, говорить-говорить, сміявсь-сміявсь, збиравсь-збиравсь, довгі-довгі, білесенька-білесенька*, напр.: **Та й шия білесенька-білесенька** (с. 43), **А Юхим Перепелиця сміявсь-сміявсь, аж йому слюзи потекли** (с. 47).

Отже, зменшено-пестливі форми, епітетні означення, традиційні порівняння, прикладкові структури, редуplikовані форми засвідчують фольклорну традицію в мовному оформленні прози Г. Квітки-Основ'яненка. Позначені емоційно-експресивним забарвленням і функціонально-стильовим навантаженням, такі народнопісенні елементи є джерелом створення традиційних ритмів і мелодики фрази, властивих усній народній творчості.

Список літератури

1. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова : [монографія] / С. Я. Єрмоленко. – К. : [б.в.], 1987. – 245 с.
2. Квітка-Основ'яненко Г. Твори в 2-х т. / Г. Квітка-Основ'яненко. – К. : Дніпро, 1978. – Т. 1. – 536 с.

**ВИМОГИ ДО ТЕХНІЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ ДО
„Наукового вісника Чернівецького національного
університету”**

Послідовність структурних елементів

1. **УДК.** Друкувати ліворуч звичайним шрифтом.
2. **Ім'я та прізвище автора** (праворуч напівжирним шрифтом).
3. **Назва статті** (відцентровано великими літерами, напівжирним шрифтом).
4. **Анотації** (цей структурний елемент не має заголовків „Анотація”, „Аннотация”, „Summary”):
  - подаємо українською, російською та англійською мовами;
  - обсяг кожної анотації становить не менше 5 рядків;
  - перед кожною анотацією наводити ім'я та прізвище автора, назву статті відповідною мовою (напівжирним шрифтом, розмір – 9);
  - до кожної анотації додати ключові слова (5–7 слів);
  - текст анотації друкувати курсивом через один інтервал (розмір – 9).
5. **Текст статті.**

Відповідно до Постанови президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1 „Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України” (Бюлетень ВАК України. – 2003. – № 1) наукова стаття має містити такі обов'язкові елементи: „постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями; аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми; котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку”.

Вимоги до набору статті

1. Текст набирати: *шрифт* – Times New Roman, розмір 14, стиль „нормальний” („звичайний”), міжрядковий *інтервал* – 1,5, абзацний *відступ* – 1 см. (не допускати створення абзацного відступу за допомогою клавіші Tab і знаків пропуску!), обсяг – 12 сторінок. (Увага! Якщо використано спеціальний шрифт, необхідно подати його на окремому диску)
2. Параметри сторінки: всі береги – 2 см, текст вирівнювати по ширині.

3. Треба розрізняти тире (–), дефіс (-) та спеціальний знак у списку літератури (—).
4. Використовувати виключно такі лапки: „ ”.
5. Скорочення на зразок *т. п.*, *т. д.*, *XIX ст.*, ініціали при прізвищах (напр.: *І. І. Слинько*), назви населених пунктів на зразок *м. Київ*, *с. Михайлівка* друкувати через нерозривний пробіл (одночасне натискання клавіш Ctrl+Shift+пробіл).
6. Скорочення на зразок *90-ті*, *1-го* – з нерозривним дефісом (одночасне натискання клавіш Ctrl+Shift+дефіс).
7. Примітки (виноски) робити автоматично (див. меню: Вставка → Виноска).
8. Сторінки рукопису нумерувати олівцем на звороті.
9. Виокремлення фрагменту тексту можливе напівжирним шрифтом та курсивом (підкреслення не використовувати).
10. Ілюстративний матеріал друкувати курсивом, без лапок; покликання на джерело – у круглих дужках.
11. Бібліографічні покликання на наукову літературу в тексті статті подавати в квадратних дужках, перша цифра – порядок джерела в „Літературі”, друга цифра – номер сторінки, перед яким за допомогою нерозривного пробілу подавати скорочення *с.* (зразок: [12, с. 35]). Для зазначення діапазону сторінок використовувати знак „тире” без пропусків ліворуч і праворуч від тире. Нумери сторінок того самого джерела розділяти комою, нумери джерел розділяти крапкою з комою.
12. Література. Назву **Література** друкувати через один рядок після основного тексту за абеткою (напівжирним шрифтом посередині рядка). Кожне джерело (розмір – 10) починати з абзацу; оформлення бібліографії – згідно з вимогами „Бюлетеня ВАК України” (2009. – № 5. – С. 26–30).
13. Статтю супроводжує на окремій сторінці **інформація про автора**:
  - прізвище, ім’я;
  - науковий ступінь; учене звання, місце роботи, посада;
  - домашня адреса, електронна адреса, мобільний телефон;
  - особистий підпис.
  - статті аспірантів та здобувачів подавати з відгуком наукового керівника.

Редколегія зберігає за собою право відхилити статті, що не відповідають вимогам.

Навчальне видання
Кульбабська Олена Валентинівна
Шатілова Наталія Олександрівна
ОСНОВ МОВОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ :
МОДУЛЬНИЙ КУРС
Навчальний посібник

Відповідальна за випуск:
Кульбабська О. В., доктор філол. наук, професор

Верстка і макетування – Н. О. Шатілова

Підписано до друку 29.09.2016. Формат 60 x 84/16.
Папір офсетний. Друк різнографічний. Ум.-друк. арк. 18,8.
Обл.-вид. арк. 20,2. Тираж 100. Зам. Н-227.
Видавництво та друкарня Чернівецького національного університету
58002, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №891 від 08.04.2002 р.